

F A R A G Ó L Á S Z L Ó

AZ ÚJ
PALESZTINA

FORDÍTOTA:
WIESNER JULISKA

DANTE K Ö N Y V K I A D Ó
B U D A P E S T

COPYRIGHT 1936 BY DANTE KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST.

Hornyánszky Viktor R. T. m. kir. udv. könyvnyomda, Budapest — 84.271
Nyomdaigazgató: Sebők Géza.

I. FEJEZET.

A viharos Földközi-tengeren.

1936 április 5-én revolverlövésék dördültek el Jaffában. Nyolc zsidó, akik gyanútlanul jöttek oda munkahelyükre Tel Avivból, a szomszédos zsidó városból, halottan, hordágyon kerültek oda vissza. A lövészek nem voltak éppen váratlanok. Négy év óta forrt, sustergett már a nyugtalanság Palesztina arab lakosságában. Az arabok betolakodóknak tekintik a zsidókat és azzal vádolják Angliát, hogy megszegte ígéreteit.

Az arabok elégedetlensége már néhány nagy összeütközéshez vezetett. 1935 januárjában Palesztina északi részén, Hartija közelében az arabok semmi áron sem akartak kiűriteni néhány földbirtokot, amelyeket pedig zsidók törvénytelenesen megvásároltak. Amikor rendőrség akarta őket kényszeríteni az átadásra, ellenálltak, a rendőröket kövel dobálták és az erre következő csatározásban szerencsétlenségre egy arab halálosan megsebesült.

Ezen a környéken azóta sem csillapodott a nyugtalanság. A következő augusztusban ismét lövöldözés volt, ismét elesett egy arab és a helyzet napról-napra rosszabbodott. Októberben titokzatos munició-küldemény érkezett Jaffába. A fegyvereket cementes-zsákokba rejtették, amelyeket egy ismeretlen Isaac Katannak címeztek Tel Avivba. Amikor a cementes-zsákokat kibontották, a vámtisztek 395-ben összesen 300 puskát, vagy 5000 bajonettet és 400.000 töltényt találtak. Ennek a szerencsétlen küldeménynek a felfedezése lázongáshoz vezetett, az egész arab sajtóban elkeseredett hírlapi harc indult meg, amely végül is a jaffai tiltakozósztrájkban érte el csúcspontját. Ezen a napon az arabok megakarták támadni Tel Avivot, azonban a rendőrségnek sikerült fenntartani a rendet és szétoszlatta a csöcseléket.

Később derült ki, hogy a municióküzdeményt nem a zsidóknak szánták. Egy nagyszabású csempészársaságé volt, akik ilyen kerülőúton akartak fegyvert szállítani Abessziniának. De ez a felfedezés már nem enyhítette a helyzetet.

November másodikán, a Balfour-emléknapon, a Balfour-deklaráció évfordulóján, amely az új zsidó haza megalapítását jelentette Palesztinában, az arabok ismét bezárták üzleteiket. November tizenharmadikán megint sztrájkoltak, tiltakozásul a félreértett beszéd miatt, amely a High Commissioner szájából, a londoni angol-palesztinai klubban hangzott el.

Ebben a feszült, villamossággal teli atmoszférában csapott le a hír, hogy Izzed Din al-Kasam sejket, az arab szabadságmozgalmak egyik ismert, népszerű hősét, lelőtték a rendőrséggel való összeütközése közben. Izzed Din sejk nem volt született palesztinai. Szíriából, a francia hatóságok üldözése elől menekült Palesztinába és Názáret dombjai között ütött tanyát. Neve nem volt ismeretlen Palesztinában. Az arabok tisztelték, szent férfiónak tartották. A rendőrség? viszont lázadót, kalandort és agitátort látott benne. Neki és a bandájának tulajdonítottak több alattomos támadást, amelyet ebben az időtáiban követtek el magánemberek és a rendőrség egyes tagjai ellen.

Egy alkalommal egy rendőrfelügyelőt támadtak meg és sebeztek halálra és végül is, a rendőrség elhatározta, hogy erélyesen véget vet Izzed Din garázdálkodásának. Rendőrök fogták körül a Dzenintől nyugatra fekvő dombokat ahol a sejk rejték helyét megtalálták és szabályos ütközet fejlődött ki a rendőrség és a banditák között. Ebben a csatában a sejk és bandájának még négy tagja elesett és megöltek egy angol rendőrt is. A sejk holttestét Haifába vitték és a zokogó, gyászoló arabok ezrei kísérték el utolsó útjára.

Ettől a naptól kezdve az arab sajtó pillanatnyi szünet nélkül bosszút követelt az arab martir haláláért. Végül is a jaffai, áprilisi lövöldözés nyíltan is végetvetett a látszólagos békességnek és az egyes, elszórt esetekből kialakult az egyesítés forradalom képe.

Mialatt ezek az események folytak, Olaszország háborút viselt Abesszínia ellen és a világsajtóban sem maradt maradt hely Palesztina tragikus sorsa számára.

Abessziniából hazajövet, a diáklázadások miatt megszakítottam az utazásomat Kairóban, ahol egy palesztinai arabbal találkoztam. Tőle értesültem a legfrissebb palesztinai újdonságokról. Így hát Londonba érkezve, kiadóimnak palesztinai „felfedező” utat ajánlottam, azonban nem tudtam felkelteni érdeklődésüket. Az ő véleményük szerint, Palesztina egyelőre nem volt eléggé az érdeklődés központjában.

A jaffai lövöldözés után utazásom egyszerre sürgössé vált Hét év óta egyre csak az újdonságokat hajszolom, ez alatt az idő alatt hivatásom négy világrészbe szólított, de titokban mindig vágyódtam Palesztinába. Ez a föld jobban érdekelt engem, mint a világnak bármelyik országa. De sohasem volt időm hozzá, hogy ilyen magántermészetű vágyaimat kielégíthessem és nagyszabású eseményeknek kellett lezajlani Palesztinában, mielőtt még elérhettem volna vágyaim országát.

Ilyen körülmények között a lehető legrövidebb úton kellett Londonból Jeruzsálembe utaznom. Időközben az orozva legyilkolt zsidók száma nyolcraól tizennyolcra növekedett és napról-napra érkeztek a hírek, hogy újabb meg újabb arab áldozatai is vannak a nagyszabású tisztogatásnak.

A legrövidebb út természetesen a levegőn át vezetett. De amikor a Cook-irodában tárgyalni kezdtem az utazás feltételeiről, kiderült, hogy ez a megoldás nem is olyan jó, mint gondoltam. A repülőgépút Londonból Palesztinába, amely az Imperial Airways ausztráliai vonalának egyik közbeeső állomása, teljes öt napig tart. A hajóút sem tart sokkal tovább és lényegesen olcsóbb. Ezenfelül, a repülőgép csak Gazáig visz és a hivatalnok, akivel tárgyaltam, kijelentette: — Nem vállalhatunk felelősséget azért, hogy Gazából eljut Jeruzsálembe. A várost arab lázadók fogták körül. A Gazából Jeruzsálembe vezető út a lehető legbizonytalanabb. Lehet, hogy már Egyiptomban leszállítjuk, mert ilyen körülmények között elkerüljük Gazát.

Megkérdeztem, miért tart ilyen hosszú ideig az aránylag rövid út Palesztinába és a válasz éppen ilyen meglepő volt: — Mi csak Párizsig visszük az utasokat. Onnan Brindisiig, az adriai kikötőig, vasúttal kell folytatnia útját. A posta körül nem tudunk megegyezni az olaszokkal, túlságosan nagy részesedést követelnek a postabélyegekből, tehát beszüntettük a légi járatokat Olaszország fölött. Brindisiben újra repülőgépre szállhat, de a kényelmetlen vasúti utazás negyven órával hosszabbítja meg az utat.

Azt ajánlotta, hogy utazzam inkább a német légi vonalon, amely más úton, negyvennyolc óra alatt éri el Palesztinát, de amikor ott érdeklődtem, a német hivatalnoktól megtudtam, hogy a zavargások ideje alatt repülőgépeik elkerülik Palesztinát. Így végül is rászántam magam a hajóutazásra.

Újabb meglepetések vártak rám. Nem találtam angol hajót, amely elvitt volna Palesztinába. Hogy miért, azt

magam sem tudom, az angol hajóstársaságok elvágják az annyira fontos összeköttetést Anglia és saját mandátumterülete között és idegen hajóstársaságoknak engedték át az egész utasforgalmat, amely az utolsó három esztendőben meglehetősen tekintélyes volt már és politikai jelentőségre is emelkedett. Még jobban csodálkoztam, amikor megtudtam, hogy az utasok legnagyobb részét olasz hajóstársaságok szállítják Palesztinába. Ebben a látszólag kizárólag kereskedelmi kérdésben bizonyos olasz körök rendkívül okos és messzirelátó politikáját láttam. 1935-ben 365 olasz hajó több mint 20.000 utast szállított Palesztina kikötőibe, míg az angol hajókon szállított utasok száma jelentéktelen.

Ugyanúgy, ahogyan az angol hajóstársaságok mostanában elhanyagolják az angol Palesztina közlekedését és ennek az angol mandátumterületnek nagy utasforgalmát egészen átengedik Olaszországnak, elhanyagolták a kelet-afrikai kikötőket a múlt század végén, átengedve egész Kelet-Afrika forgalmát a német hajóknak, amelyek gyarmatpolitikai és hatalmi okokból rendszeresen felkeresték kikötőiket. Amikor az angol hajóstársaságok végre rászánták magukat, hogy rendszeres hajóforgalmat indítsanak a kelet-afrikai kikötőkbe, erős versenytársra találtak a német hajókban, amelyek nemcsak a kereskedelemben értek el nagy eredményeket, hanem fontos politikai kapcsolatokat is létesítettek a Német Birodalom és Kelet-Afrika között.

Végül is Athénbe repültem és onnan román hajón folytattam az utamat Palesztina felé. A zsidó emigránsok nem Athénből, hanem Triesztből indulnak Palesztinába. A zsidók, akik odamennek, érdekes és jókedvű útítársak. Nem úgy vágnak neki Palesztinának, mint az ismeretlennek. A világ minden országából szállingóznak oda és elragadtatott reménységgel néznek az új haza elé, amelyet nekik építettek, öt napon keresztül csak vizet láthatnak, mire végre megpillanthatják az ígért birodalmát.

Egyszer régebben olasz hajóra szálltam Triesztben. Velem együtt csak néhány olyan utas volt, aki nem Palesztinába, hanem csak Egyiptomba utazott. A hajónak mind a négy osztálya tele volt zsidó kivándorlókkal. Már Berlinben talákoztam egyikkel-másikkal. Vasúti fülkémek egy amerikai zsidóval osztottam meg, akit Amerika nem tudott a maga képére formálni. A keleti zsidó megtestesülése volt, pontosan olyan, amilyenek a vicclapokban ábrázolják. Nehéz selyemkaftánt és ragyogóra fényesített magas cipőt viselt. Halántékán tüntetően ott díszelgett az ortodox zsidók

tincse. Négyszemközt voltunk a fülkében, amikor a reggeli ima ideje közeledett. A zsidó odament a német kalauzhoz, mit sem törődve azzal, hogy Heil Hitler! felkiáltással üdvözölt bennünket, amikor jegyünket megnézte, és megkérdezte, hogy milyen irányban van kelet. Azután elővette táskájából imaszijait és az ellenséges németek között nagy lelkinyugalommal mondta el imáit, úgy, amint szent könyvei előírták neki.

A hajón ismét találkoztam vele. Első napon odajött hozzám és jiddis nyelven megkérdezett: — Bocsánatot kérek a zavarásomért, ön zsidó?

— Miért érdeklí? — kérdeztem.

— Tíz zsidót kell összeszednem, — mondta, — hogy együtt legyen a minje. Legalább tíz zsidó férfinak kell együtt lenni ahhoz, hogy elvégezhesse: az istentiszteleti szertartásokat. Amikor látta, hogy a csodálkozástól tágranyílt szemmel bámulok rá, megmagyarázta: — Ma péntek van, a nap nemsokára végetér és beköszönt a szombat. Szükségem van tár-sakra, hogy elvégezhessem péntek esti ájtatosságomat.

A szent zsidó és én első osztályon utaztunk, de nagyon kevés zsidó osztotta meg velünk ezt a luxust. A többség a harmadik és negyedik osztályon utazott és így útítársam ugyancsak nehezen tudta összeszedni keresett tíz emberét. De az ájtatosságot okvetlenül meg kellett tartani. Az ebédlőt zsinagógává alakították át és mire az alkonyat beköszöntött, tele volt zsidókkal. Valamennyi osztályról összegyülekeztek a zsidók, hogy közösen végezhesék el ájtatosságukat. Egy rabbi, aki szintén azon a hajón utazott Palesztinába, vezette az istentiszteletet és jiddis nyelven tartott beszédet a gyülekezethez.

Az országokról beszélt, amelyeket a kivándorlók maguk mögött hagytak és az országról, az új hazáról, ahová valamennyien igyekeztek. — Apáink negyven hosszú éven át vándoroltak a sivár, terméketlen pusztában, míg megtalálták az ígéret Földjét, — mondta. — Férfiak, akik életük delelőjén álltak, megöregedtek a vándorlásban, gyermekek férfivá serdültek. Azután kétezer hosszú esztendőn át kellett ismét vándorolnunk, egyik nemzedék a másik után halt meg a száműzetésben. Nem volt semmijük, csak az örökké élő reménység és vágyódás. De azt, ami nekik nem juthatott osztályrészükül, mi most megkapjuk. Mi megláthatjuk azt, ami nekik csak szép álm volt: Erec Jiszroél, a zsidók országát.

Az első sorokban ortodox tincses zsidók ültek. Fényes selyemkaftánjukat nehéz szőrmegallér ékesítette, amelyet

régi hazájukban, a hideg Oroszországban viseltek, de most, a Földközi-tenger izzó napja alatt sem tudtak megválni a megszokott ruhadarabtól. A hátulsó sorokban már egészen másféle zsidók ültek. F fiatal férfiak és nők, akiknek az egészséges piros arca annyira más volt, mint az első sorokban ülő, imákat mormoló zsidók sápadt, megviselt, elhasznált arca. Alig tudták követni a héber imák értelmét; tűnődve és unottan ültek a helyükön és megkönnyebbült sóhajjal távoztak az ebédlőből, amikor az istentisztelet végetért. Velük mentem a harmadikosztályos fedélzetre, ahol a legközelebbi néhány napra elrendezkedtek. Néhány érdekes egyéniséget találtam közöttük.

Amikor odaérkeztem hozzájuk, éppen gyűjtést rendeztek. Nekik maguknak is nagyon kevés pénzük volt. A többségük különböző zsidó intézmények költségén utazott és hetek óta, amióta a *Haksharah-ban*, a palesztinai munkára előkészítő közös táborban éltek, egyik sem látott pénzt. Csak közvetlenül elindulásuk előtt kaptak zsebpénznek valami szerény összegecskét barátaiktól vagy rokonaiktól. És mégis készségesen adtak valamennyien, mert egy soktagú zsidó család számára gyűjtöttek, amely a negyedik osztályon utazott. A gyűjtés szervezője ebben a pillanatban tért vissza a második osztályról, ahol hasztalanul próbált valami kevés pénzt szerezni a kaftános zsidóktól. Valamennyi csak ezt felelte: — Már szombat van és nem érinthetünk pénzt a szent napon.

A negyedik osztályon utazó család — egy zsidó szabó Lengyelországból a feleségével és négy apró gyermekével, akik mind szinte egykorúaknak látszottak, a legnagyobb gyötrelmeket állták ki a szűk kis fülkében, amelyet negyedik osztálynak csúfoltak. Nem tudták, hogy a negyedik osztályos utasok nem jöhetnek ki a fedélzetre. Nem segíthettek rajtuk másként, csak ha átvitték őket a harmadik osztályra. Csakhamar összegyűjtötték a szükséges pénzt. Ettől a naptól kezdve minden időmet a harmadosztályos utasok között töltöttem. Lelkes, jókedvű fiatalok voltak, akiknek más gondjaik voltak, mint hogy hogyan gyűjtsenek össze tíz embert a minjehez. Annyira foglalkoztatta őket a jövő, hogy tudni sem akartak a múlttól.

A zsidó orvos, aki egy nyugatnémetországi városból utazott Palesztina felé, így szólt hozzám tréfásan: — Palesztinában majd kitehetem az ajtómr a táblát: — Lévy doktor 2000 évi távollét után ismét megnyitotta rendelőjét.

Őszülő haja után ítélve, egy Friedländer nevű volt a legidősebb ebben a fiatal társaságban. Mindig jókedve volt és egyszer nevetve mondta nekem: — Az ősz hajamat nézi? Talán tisztára csak annak köszönhetem, hogy színházigazgató voltam Berlinben.

— Színházigazgató? — kérdeztem meglepetten. — És mit fog csinálni Palesztinában?

— Megváltoztattam a foglalkozásom. Ezentúl kertész leszek. De higgye el nekem, a virágokkal sokkal nehezebb elbánni, mint a primadonnákkal.

Érdekelt a sorsa, szerettem volna tudni, hogy lesz a színházigazgatóból kertész. Friedländer elmagyarázta nekem:

— Amikor Berlinben megértettem, hogy nincs helyem a Harmadik Birodalomman, elhatároztam, hogy kivándorlok. De hová? — kérdeztem magamtól. Délamerikára gondoltam, néha Kínára — de soha Palesztinára. Egyszer az uccán megetszett nekem egy lány és utánamentem. Beszédbe ereszkedtünk és elmondta nekem, hogy előkészítő tanfolyamra jár, mert ki akar menni Palesztinába. Nem akartam szem elől veszíteni a lányt és én is beiratkoztam. Mégis, a lányt elveszítettem, de találtam helyette egy ideált.

Egy pillantást vettem ennek a lelkes idealistának a kezére. Durva és megviselt volt a szokatlan, nehéz munkától.

A sok fiatal lány és fiú mögött, akik megtöltötték a hajót, a kemény munka hónapjai voltak. Egyetemekről, üzletekből, hivatalokból kerültek ki és parasztszámmá, kézművesekké lettek. Sok német zsidó választotta ezt a sorsot. Amikor Németországban mindent elveszítettek, egyszerre eszükbe jutott zsidó voltuk és csatlakoztak egy nagy cionista mozgalomhoz, a Chaluz-mozgalomhoz. A chaluzok a cionisták aszkéta szerzetesei, akik örökre lemondtak a világi élet szépségeiről. Chaluz pionírt, úttörőt jelent és ennek a mozgalomnak tagjai céljukul tüzték ki, hogy ismét termékenyvé tegyék Palesztina elhanyagolt földjét. Ennek a célnak az érdekében paraszti életsort vállalnak. Miután előtanulmányaikat befejezik, a palesztinai kormányzóságtól megkapják bevándorlási igazolványukat és elhelyezik őket valahol egy zsidó településen.

Az első és a második osztályon egészen másfajta zsidó kivándorlók utaztak. Nekik is volt bevándorlási engedélyük. De ezek mind az úgynevezett kapitalista osztályhoz tartoztak, akiknek legalább 1000 fontnyi vagyont kellett kimutatni, hogy átléphessék Erec Jiszroél küszöbét. A harmadik osztály egyik fiatal hőse egyszer így szólt hozzám: — Az a különb-

ség köztünk és az első és második osztályos uraságok között, hogy mi csak nyerhetünk odakinn Palesztinában, de ők elveszíthetik az ezer fontjukat. Ezért van nekünk jókedvünk, ezért nevetünk és énekelünk annyit. És ezért olyan gondteltek, leverték és aggódók elsőosztályos útitársai.

Amikor most Athénben hajóra szálltam, egészen más társaságot találtam. A palesztinai hajó, amely különben mindig tele volt utasokkal, most üresen hagyta el a kikötőt. Sokan, akik már megváltották a jegyüket, visszaadták. Régóta tervezett utazásokat elhalasztottak. Még a legártalmatlanabb turisták is, akik ebben az évszakban seregestül szokták felkeresni Palesztinát, inkább otthon maradtak. Az egész hajón mindössze csak hat utas volt, aki Palesztinába igyekezett. Ezek között is nyugtalanság, levertség, leplezetlen aggodalom uralkodott. Négy évig vártak az engedélyre, hogy átléphessék Palesztina küszöbét és most, amikor végre kezükben tartották az írást, nem tudták, hogy tulajdonképpen mit kezdjenek vele.

Még a tenger is viharos volt, a felhők sötéten tükröződtek vissza a Földközi-tenger hullámain. Alexandria felé igyekvő, teljes gözzel haladó hadihajókkal találkoztunk és messziről megpillantottuk Lerost, a titokzatos olasz szigetet, az olaszok keleti flottabázisát a Földközi-tengeren.

Ezúttal nem a hat zsidó érdekelt, hanem a fiatal arabok. Cambridge-ből jöttek, ahol éppen letették utolsó szigorlataikat. Bár a fejükön fez-szerű tarbust viseltek, de agyukban már lázadó, forradalmi gondolatok ütöttek tanyát. Szüntelenül az *arab kérdés-ről* beszéltek és rajtuk keresztül néztem először ennek a problémának a mélyére. — Mi Európából jövünk és szent meggyőződésünk, hogy egyedül is tudjuk kormányozni országainkat, megvan a hozzávaló képességünk. A mozgalom, amely ötven esztendővel ezelőtt indult mp nöst folytatódik a Közel-Keleten. Akkor kezdődött, amikor Szerbia és Bulgária elszakadt a török birodalomtól és önálló állammá lett. Mi is részesei vagyunk a török birodalomnak, de eddig még nem tudtuk megszerezni önállóságunkat.

Megmutattam nekik a hat nyugtalanul tévelygő zsidót, akik az emigráns zsidó gyarmatosokat képviselték itt a hajón. Személy szerint semmi kifogásunk sincs ellenük, — mondták a fiatal arabok, — de érezzük, hogy akadályoznak bennünket, hátráltatják a szabadságért való küzdelmünket. Ezért tiltakozunk a zsidók palesztinai letelepedése ellen.

A zsidó Palesztina lehet az a sziklaszirt, amelyen zátonyra-fut a nagy arab birodalom, amelyért küzdünk.

A kivándorlók között volt egy fiatal romániai zsidó is, aki különös nyugtalansággal és idegességgel várta a megérkezést. Néhány napra rá, hogy Haifába értünk, tudtam csak meg a történetét, hogy mi volt az oka nagy idegességének. Három revolvert akart becsempészni Palesztinába, azonban semmi sem maradhat rejtve az ottani vámtisztek ébersége előtt. Megkérdezték, hogy mi szándéka volt a fegyverekkel, erre a fiatalember így válaszolt: — A román újságokban olvastam a lázongásokról és gondoltam, hogy jobb, ha kész felszereléssel érkezem meg. — Azután még hozzátette: — És arra is gondoltam, hogyha talán nem használhatom a fegyvereket, eladhatom jó pénzért.

Letartóztatták és rábízták egy ügyvédre, aki megmagyarázta neki a palesztinai törvényeket. Amikor másnap keresztkérdések alá vetették, kijelentette, hogy még nincs tizenhat éves, tehát a török törvények értelmében, amelyek még mindig érvényben vannak, nem felelős a törvény előtt cselekedeteiért és csak névlegesen lehet elítélni. Az útlevele, amely elárulhatta volna igazi korát, titokzatos módon eltűnt és a bíró nehéz kérdés előtt állt. De abban az országban, amelyet valamikor Salamon bölcsessége kormányzott, az angol bíró is megtalálta a kivezető utat. Parancsot adott, hogy orvosok vizsgálják meg a fiatalembert és azok állapítsák meg a műkedvelő csempész életkorát. De az angol bíró jobban ismerte Palesztinát, semhogy határozott döntést várt volna az orvosi véleménytől. Röviddel utóbb véletlenül találkoztam vele Jeruzsálemben és megkérdeztem, hogy végződött az eset. — Hiába fordulok ilyen eszközökhöz, — felelte. — Ha az orvos arab, bizonyosan megállapítja, hogy a fiú elmúlt tizenhat éves. Ha meg zsidó, akkor kétségtelenül ellenkező orvosi véleményt ad.

Beirutban, a Libanon köztársaság fővárosában szálltam le a hajóról. Innen már szárazföldi úton akartam elérni Palesztinát. A környező földterületek forrongása meglátszott ezen a városon is. Tele volt arab megbízottakkal, akik átjöttek ide Palesztinából, hogy segítséget kérjenek szír testvéreiktől. Maga Szíria a fegyverszünet óta még mindig nem pacifikálódott. Arab lakossága szüntelenül lázongott a francia népszövetségi mandátum ellen és még nem feledkeztek meg az 1924-26-os évekről, amikor valóságos háborút viseltek a franciák ellen. A nagy forradalmat csak rendkívüli áldozat-

tok árán tudták elfojtani és az azóta eltelt időt az új forradalom szervezésére fordították.

Az arabok sokat tanultak Európától. Mindenekelőtt titkos politikai szövetséget alapítottak, amelynek a tagjait páncélingeseknek nevezték el. A szövetség vezetői tárt karokkal fogadták a palesztinai arabokat, segítséget és anyagi támogatást ígértek nekik. De miután ebben nem voltak olyan bőkezűek, mint az erkölcsi segítségben és miután a szűkség és szegénység mindig nagy volt a palesztinai arabok között, a forradalom folytatásához pedig pénz kellett, találtak egy megoldást. Megtámadtak néhány damaszkuszi zsidó bankházat és tulajdonosait arra kényszerítették, hogy pénzüket adják át a palesztinai arabok számára. Beirutban békésebb eszközökhöz folyamodtak. Az uccák telve voltak fiatal diákokkal, akik lázasan gyűjtöttek. Perselyeiken arab nyelven e néhány szó: — Segítsetek szerencsétlen palesztinai testvéreinken!

II. FEJEZET.

Titkos utak Palesztinába.

Még a kocsimat is feltartóztatták ezek a fiatal fiúk, mi alatt a Szent György szállodába vitettem magam. Többször is kellett dobálnom néhány piasztert perselyeikbe. Ha valaki megérkezik Keletre, bárhol és bármikor, első dolga, hogy beüljön egy bárba, ahol valami italt kaphat. Én is ezt cselekedtem és alig, hogy leültem és tünődve kortyogatni kezdtem dzsimletemet, egy pincér lépett hozzám és névjegyvet nyújtott át: — Szelim testvérek, turistavezetők.— És a következő pillanatban már meg is állt egy tarbust viselő fiatalember az asztalomnál. — Bocsánatot kérek a tolakodásért, de hallottam, hogy ön Palesztinába készül. Talán segítségére lehetek valamiben?

Eddig még egyetlen szót sem váltottam senkivel Beirutban, éppen ezért csodálkoztam, hogy ez a bámulatos éleslátással megáldott fiatalember hogyan ismerheti utazásom célját félórával megérkezésem után. Megszoktam, hogy a huszonnyolcadik hosszúsági fokon túl, mindenkire bizalmatlan szemmel néztek, de azért mégis mekínáltam a fiatalembert, hogy foglaljon helyet az asztalomnál.

— Iszik valamit? kérdeztem.

— Whiskyt, ha megengedi, — mondta hozzám for-

dúlva, azután folytatta: — Feltételezem, hogy nincs palesztinai vízuma.

Ügylátszik, a fiatalember mégsem volt olyan élesenlátó, mint első pillantásra gondoltam, mert útlevelem el volt látva minden szükséges felülbélyegzéssel. De nem szóltam egy szót sem, nehogy csalódást okozzak neki. Sőt megkérdeztem: — Honnan gondolja?

Éreztem, hogy gyanúja ebben a pillanatban megerősödött és olyan diadalmasan, mint ahogyan Sherlock Holmes szokta előadni valamelyik sikeres kalandját Watson doktornak, magyarázta: — A hajójával egyenesen Haifába mehetett volna. Ha írásai rendben volnának, nem szállt volna le Beirutban, hanem egyenesen odáig ment volna. De ne gondolja, hogy ez itt ritkaság.

— Szóval tudna nekem vízumot szerezni? — kérdeztem, de a fiatalember fejét rázta.

— Tudnék vízumot szerezni, de nagyon sokáig tartana és hatvan fontba kerülne. — Félretolta poharát, áthajolt az asztalon és fülembe súgta: — De át tudom vinni a határon még ma — vízum nélkül!

Csakugyan, már hallottam, hogy Beirutban szállnak partra mindazok a zsidók, akiknek sem bevándorlási engedélyük, sem vízumuk nincs Palesztinába. Ezeknek a zsidóknak a száma napról-napra szaporodott és ezzel egészen új üzletágat teremtettek a turistavezetők között. Egyiknek sincs irodája, sem megállapított hivatalos órája. De éles szemmel fedezik fel az alkalmas embereket a szállodák halljában vagy a kikötőben. Nem is kívánnak túlságosan sokat fáradozásukért, miután nem egyéenként foglalkoznak az emberrel, hanem egyszerre egész csoportokat tesznek át a határon. A maguk személyére nézve nem is kockáztatnak semmit, a beduinokkal dolgoznak együtt, amikor hajlandóak arra, hogy az embercsempészek néhány zsidót a palesztinai határon.

Már évek óta folyik ez a csempészés, de kezdetben nem embereket, hanem fegyvereket és kábítószeret szállítottak át lopva a határon. Fegyverekre a csempészek mindig találtak vevőt Palesztinában, ahol egy arab sem érzi boldognak magát, amíg nincs egész kis arzenálja odahaza. Azonban a kábítószeret nem Palesztinának, hanem Egyiptomnak szánták. Kairó, Port Szaid és Alexandria az ópiumcsempészek igazi piaca, ahol, mint valami értéktőzsdén, nemzetözi árfolyama van minden hasonló cikk

nek. Az angolok első kötelességüknek tartották, hogy szét-ugrasszák ezt a csempészszerkezetet Palesztinában. De bár alaposan megnehezítették munkájukat, mégsem érték el teljes eredményt. Még mindig élénk csempészes folyik a tengerpart mentén. A kis csempészek eltűntek. Megszervezett társaságok foglalták el helyüket, egy-egy nagyhatalmú vezér felügyelete alatt, akinek, hogy elterelje a gyanút magáról és embereiről, tisztességes, polgári üzlete van Beirutban vagy Haifában.

A fegyverek Transzjordániába jutnak, de a kábítószerek a part mentén folytatják útjukat. Múlt évben a rendőrség megbízottai 425 kg hasist és 335 kg ópiumot koboztak el, de bizonyos, hogy a sikeresen átcsempészt anyagok mennyiségét tonnákban lehetne kifejezni. Barátom, a csempész, már a harmadik pohár whiskynél tartott és rendkívül beszédes kedve kerekedett.

— Röviddel ezelőtt nagyon mulatságos eset történt nálunk, — mondta. — Egyiptomi rendszámú autó érkezett a városba. Itt valami defekt érte és hajón kellett Palesztinába küldeni. Amikor Haifában az autót leszállították, a vámtiszték kinyitották a motorházat és mert kicsit kíváncsi természetük volt, még a karburátort is megvizsgálták. Tele volt hasissal.

Később, a szükséglet növekedésével ugyanezek a bandák berendezkedtek az embercsempészetre is. Mindegyiknek megvolt a maga módszere. Hogy elkerüljék a fölösleges kérdezősködést, emberi árujukat nagy ládába helyezték el és feltették tevéjük hátára. Azután megindultak a szokott karavánúton. De rövidesen letértek a forgalmas és állandóan ellenőrzés alatt álló útról egy ösvényre, amelyet csak ők maguk ismertek. Észak felé mentek, keresztülvágtak a Jarmuk folyón Transzjordánia felé es végül is Palesztinában, a Galileai-tó közelében tették le élő árujukat.

Leírhatatlan ezeknek a ládában szállított zsidóknak a szenvedése. Sokan vágnak neki ennek a kényelmetlen utazásnak, de nem mind érkeznek meg Palesztinába. Ha az arabok látják, hogy még maradt egy kis pénzük, meggyilkolják őket, holttestüket kifosztják, és azután otthagyják, hogy elrothadjon a sivatagban. Az is gyakran megtörténik, hogy a csempészkaravánt valamelyik rivális banda támadja meg. A sivatagot, éppen úgy, mint Amerikát az alkoholtilalom idejében, a csempészek kerületekre osztották fel egymásközött. Ha a beduinok idegen bandával találkoznak a maguk kerületében, kíméletlenül lemészárolják.

És ha ezek az elszánt zsidók a viszontagságos út után végre szerencsésen meg is érkeztek Palesztina földjére, még mindig nem érezhették magukat biztonságban. A csempészbandák vezetői csakhamar rájöttek, hogy megkettőzhetik jövedelmüket. Először is elvették a zsidóktól pénzüket, amiért bevitték őket Palesztinába. Azután, alig hogy oda megérkeztek, feljelentették őket megbízottjuk útján és zsebrevágták azt a pénzt is, amelyet a palesztinai rendőrség minden vízumnélküli betolakodó feljelentőjének kifizetett.

Ez a csempészüzlet mindig az arabok kizárólagos üzlete maradt. A zsidók nem osztozhattak a haszonban, miután még nem ismerték az utakat a sivatagban és mert nem is találtak volna semerre sem szabad területet.

Sok út vezet Palesztinába, de kevés egyenes út. Az arab bevándorlók útját is megnehezítik. Így az arabok, akik szeretnének Palesztinába menni, ahol könnyen találnak munkát és magasabb munkabéretet kapnak, legtöbbször szintén a csempészek útját választják. Palesztinában mindig seregestül találni arabokat, akik még csak néhány éve vagy hónapja vannak az országban. Ezek a jogtalan arab bevándorlók többnyire Szíriából vagy Haurán hegyei közül jönnek. Könnyűszerrel fel lehet ismerni őket életmódjukról és nyelvükről. A legalsóbb néposztályt alkotják Palesztina kevert lakosságában. És ha megtelepednek a városokban, amelyeknek határait egykettőre Összetákolják apró viskóikat, ritkán lesznek belőlük munkások, akik leszorítanak a béreket a munkapiacon, hanem annál gyakrabban tolvajok. A haurániak szüntelen beözönlése sok fejtörést okoz a palesztinai kormánynak. Miután nincs semmi veszténivalójuk, ezek a legvakmerőbbek és legkövetelődőbbek és miután ők maguk is idegenek az országban, ők kiáltják a leghangosabban: — Ki a zsidókkal!

Ezeknek az araboknak a többsége Jaffa kikötőjében él, ahol ők és nem a zsidók szorították ki a bennszülött dokkmunkásokat. A legkülönbébb arab típusok akadnak közöttük: transzjordániak, szaúdiak, marokkóiak, egyiptomiak, szudániak és irakiak. Jemen lakói jönnek legöiesszebről. A vörös-tengeren járó kis arab hajók vitték el Palesztina fejlődésének, kedvező gazdasági lehetőségeinek híret Hodeidába, a kis jemeni kikötőbe és ezek a hajók szállították a vállalkozószellemű jemenitákat Palesztinába. A hajók azután elhagyott helyeken feltűnés nélkül Partrateszik őket és ha már egyszer odabenn vannak az

országban, nem lehet őket elkergetni. Nincs útlevelük, nincsenek írásaik, hogy ki lehetne deríteni illetőségi helyüket.

Ha a rendőrség véletlenül nincs különösebben elfoglalva a rendtartás nehéz munkájával, törvénytelen zsidó bevándorlókat kutat. Napirenden vannak állandóan a razziák. Ezeknek a bevándorlóknak legnagyobb része egyenesen Tel Avivba, a zsidó városba siet, mert reméli, hogy ott a legkönnyebben eltűnhet a tömegben. A rendőr, aki odalép egy zsidóhoz és felszólítja: — Lenne szíves megmutatni az útlevelét? — a legmindennapibb városképhez tartozik. Ez a kérdés végetvet az engedély nélkül bevándorló reményeinek. Útlevelén nincsen vízum és ez csalhatatlan bizonyítéka annak, hogy titkos, tiltott úton jutott be az országba. Letartóztatják és deportálják. Ez a deportálás, ha lehet, még keservesebb, mint az utazás a sivatagban. A száműzöttet előbb Akre-ba, Palesztina Ördög-szigetére viszik. Ez a kezdetleges börtön, amelyet a török kormányzat hagyott itt, réme a vízum nélküli utasoknak. Cellái szűkek és embertelenül kezdetlegesek, az étel rossz és kevés, az örök csaknem kivétel nélkül arabok, akik az egész zsidóság iránt érzett gyűlölködésüket azon az egy szerencsétlen zsidón töltik ki, aki a karmuk közé került. A zsidó, aki vízum nélkül utazik Palesztinába, tudja, milyen sors vár rá abban a pillanatban, hogy leleplezik. Sokat hallottak Akre börtönőreiről és celláiról és mégis, nem fogy a számuk az engedély nélkül bevándorlóknak. Ebben a pillanatban a palesztinai bevándorlási bizottság becslése szerint körülbelül 40.000 zsidó és 60.000 arab él Palesztinában, akik engedély nélkül lépték át az országhatárt.

Csalódást kellett okoznom új barátomnak, útlevelém tökéletesen rendben volt. És mégis, nem tudtam, hogyan jussak be Palesztinába. Beirut tele van a legszebb, vado natúj francia és angol taxikkal és a sofőrök egy-kettőre körémsereglettek, amikor odaléptem állomáshelyükhöz. De hátatfordítottak abban a pillanatban, amikor megtudták, hová akarok menni. Semmi szín alatt nem akarták vállalni a kockázatot, hiszen az utakon napirenden voltak a lövöldözések. Csak egyetlen vállalkozószellemű sofőr jelentette, hogy hajlandó vállalni a fuvart, de 15 fontot kért a 100 mérföldes útért. Méltatlankodtam a magas ár miatt, de a sofőr megmagyarázta:

— Könnyen lehet, hogy útközben lelőnek bennünket. Az utakra szórt szögek megrongálhatják gumikerekeimet. Kocsimat sztrájkolók csapata rohanhatja meg és összetör-

heti. Beláthatja, uram, hogy 15 font igazán csekély fizetség ezért a nagy kockázatért. — A Cook irodában sem tudtak nekem magánautót adni. — Valamennyi üzletfelünket lebeszéljük a palesztinai utazásról, — mondta az üzletvezető, — és így rengeteg pénzt elvesztettünk. De már több mint negyven megszervezett túránkat tették lehetetlenné. Az utakat mindenfelé a lázadók tartják megszállva.

Először kezdtem látni, mennyire komoly a helyzet és már szinte hajlandó lettem volna elfogadni a turistavezető ajánlatát, aki felkeresett a szállodában. De szerencsére volt benne annyi tisztesség, hogy más utazási lehetőséget ajánlott fel.

— Azelőtt rendszeresen jártak autóbuszok Haifába, — mondta, — most naponta csak egy indul, a félhivatalos postaomnibusz. Megváltotta a jegyemet és induláskor átadta a számláját, 15 shilling volt. — Nem gondolja, hogy ez kicsit sok? — kérdeztem bizonytalanul, de ő erélyesen tiltakozott. — De mélyen tisztelt uram, még sokkal többet kellett volna kérnem, ha nem fogyasztottam volna öt whiskyt a társaságában.

Utazásom a Libanoni köztársaságon át örökre bevésődött az emlékezetembe, annyira megragadó volt a vidék szépsége. Olyan dúsan zöldéit minden, olyan hívogatóan integettek a dombok, mint Dél-Franciaországban, olyan vakítóan fehérek és hatalmasak voltak a sziklák, amelyek között csodálatos utunk vezetett, párhuzamosan a tengerparttal, ugyanannak a tengernek a partjával, amely a Riviera partjait is mossa. Csodálatosan kék vize mintha csak a vakító nap hatalmas tükre lett volna.

Olyan csodálatosan szép volt a környék, hogy szinte el is felejtettem, milyen nagyszabású védelmi felkészültséget helyezett el Franciaország ezeken a felejthetetlenül szép partokon. A csillogóan fehér sziklákba vájt nagy mélyedésekbe messzehordó nehéz ágyúkat állítottak fel. A háború még erre az áldott földre is ráborította sötét árnyékát.

Egyszerre, mintha csak a természet is akarna teremteni valami átmenetet a Libanon nyugalma és Palesztina forrongása között, a mosolygó dombok száraz sztyeppeknek adtak helyet. Megérkeztünk a palesztinai határhoz. Az autóbusz tető alatt állt meg, amelyen angol-, arab- és néberbetűs felírás hirdette, hogy megérkeztünk PALESZTINÁ-ba. Az autóbust nem fogadta semmi különösebb előkészület és a vizsgálat sem volt szigorúbb, mint máskor.

De ez nem jelent sokat. A palesztinai határvizsgálat mindig a legszigorúbb volt a világon, ezt a szigorúságot már igazán lehetetlen lett volna fokozni.

A vámtestet az ily énkör., szokásos; kérdéseket tette fel: hogy hová utazom, miért, mi célból” jöttem ide? De egy kérdés mégis csak meglepett, mert Amerikán kívül még soha sehhol sem találkoztam vele. Tudni akarta, milyen fajhoz tartozom. Azt feleltem: — Magyar vagyok.”

De ez nem elégítette ki. — Azt akarom tudni, hogy zsidó, keresztény vagy mohamedán?

Életemben először hallottam, hogy a keresztények fajközösséget alkotnak, ez kizárólagosan palesztinai megállapítás. Ezzel a kérdéssel ezentúl gyakran találkoztam. Senki sem kerülheti el Palesztinában, itt még az angol nemzeti-ségű zsidók is megszűnnek angolok lenni, a hivatalos, általánosan elfogadott álláspont szerint valamennyien a zsidó fajhoz tartoznak.

Amikor távoztunk a határállomásról, közvetlenül az arab sofőr mellett ültem. Az eddigi kellemes kéjutazásból egyszerre izgalmas kaland lett. Rövidesen találkoztunk az első angol csapatokkal. A kocsik tetején ágyúk, benn a kocsikban acélsisakos katonák. Állandóan fel-alá jártak ezen az útszakaszon. A keresztutaknál, ahol őrszemeiket elhelyezték, mindenhol megálltak. Sajnáltam ezeket a szegény embereket, mert az út szárazföld felé eső oldala tele volt sziklával és sűrű bokrokkal. Védelmükből könnyűszerrel és büntetlenül hátbalövéldözheték a szerencsétleneket.

Valahányszor faluhoz közeledtünk, a sofőr gyorsította az iramot és szüntelenül fújta a kürtjét. Vad iramban vágatott el a házak előtt. Még ő, az arab sem érezhette magát teljes biztonságban. Azután a távolban nagy házcsoportra hívta fel a figyelmem. — Az ott Akre, monsieur. Egyike a legveszedelmesebb helyeknek.

És éppen ezen a különösen veszedelmes helyen álltunk meg először Palesztina földjén. Akre város, nagy telep, körülbelül 8000 lakója van, de most mintha teljesen kihalt volna. Senki sem járkált az utcákon. Az a néhány arab, aki ott álldogált a háza előtt, mozdulatlanul támaszkodott a falhoz. Semmi sem érdekelte őket, még a baksis lehetősége sem. Két héttel ezelőtt az Arab Nemzeti Bizottság, ugyanaz, amelyik a forradalmat is irányította, általános sztrájkot hirdetett. Az arabok olyan lelkiismerete-

sen betartották a parancsot, hogy még kávéházba sem mentek.

Megkérdeztem a sofört: — Hány zsidó lakik itt Akreben?

— Hetvennyolc.

— Mit? Még egy százaléka sem a lakosságnak?

— Igen, úgy van. De a harc nem az akrei zsidók ellen dül, hanem általában a zsidó bevándorlás ellen. A nagyobb városokban még érdekesebb példákat láthat erre vonatkozóan. Nabluszban csak hat zsidó lakik 18.000 arab között, Gazában egyetlenegy zsidó van 20.000 mellett, Dzszeninben 7 a 2.500 között és éppen ez a három város a lázongás melegágya.

Mialatt tovább robogtunk, eszembe jutott egy régebbi látogatásom egy kis kelet-friz német halászfalucskában, ahol mélyen gyökerező zsidógyűlöletet találtam a lakosság körében. Elbeszélgettem a halászokkal, közben kiderült, hogy egyetlen zsidó sem lakik a faluban, hogy a lakosság még soha életében nem látott egy szál zsidót sem.

Megkérdeztem az öreg embert: — Mondja csak, milyennek képzei maga tulajdonképpen a zsidót?

Teljes komolysággal válaszolt: — Olyanforma lehet, mint az ördög: farka van és két szarva.

A messzeségben megcsillantak Haifa kikötőjének ezüstösszínű petróleumtankjai. A vadonatúj gyárak kéményei füstöt okádtak a levegőbe. Magasan fenn a Kármel hegyén megpillantottuk a modern várost.

Az autóbusz egyre robogott tovább. Végül is a vasúti állomás közelében álltunk meg. De innen még meglehetősen messze volt a város. Szállodát kellett keresnem. Egészen egyedül voltam — egyetlen európai a barátság-talan, ellenséges utcán — az arab negyedben. Legalább is, a házak külseje után következtettem, hogy az arab negyedben vagyok. Senki sem felelt kérdezősködéseimre, talán azt hitték, hogy már ezzel is sztrájkötést követnének el. Végül is, felbukkant egy taxi. A vezető a szeme sarkából egy pillantást vetett rám, szeretett volna megállni, de nyilvánvalóan félt. Végül mégis sikerült megállítanom és megkértem, hogy vigyen valamelyik szállodába.

Alig mentünk két percig, amikor feltartóztattak bennünket. Egy férfi odaszólt valamit arabul a soförömnek, aki azonnal hozzám fordult és felszólított: — Szálljon ki! — De még jóformán ki sem mondta a szavakat, máris felugrott és lerakta az út szélére a poggyászatot. És mi-

előtt még felfoghattam volna, hogy tulajdonképen mi történik velem, már én is ott álltam a poggyászmellett. Sofőröm csakugyan sztrájk-törő volt, így hát a sztrákbizottság egyik tagja megfenyegette és természetes, ha kedvesebb volt neki az élete, mint az a tizenkét piasztér, amelyet kaphatott volna tőlem.

Most ott álltam, egészen egyedül a széles úton. Sehol egy ember, sehol egy kocsí. Azt sem tudtam, merre kell mennem. Határozottan kissé kényelmetlen volt a megérkezésem Haifába.

Végül is szerencsésen felbukkant egy kék autóbusz: üres volt. Integtettem, abban a reményben, hogy talán megáll és csakugyan, ezúttal célt értem. A kocsí két ablakát lövések lyukasztották át. Poros fémalkatrészein is a lövöldözések nyoma látszott. Zsidó autóbusz volt. De bár már késő délutánra járt az idő, én voltam az első utasa. A sofőr pusztán csak önfeláldozó kötelességteljesítésből járta kiszabott útját. — Az arabok úgysem ülnek fel a kocsimra és a zsidók inkább otthon maradnak, — magyarázta.

Megmondtam, hogy szállodába szeretnék menni, így hát megváltoztatta kiszabott útirányát és a Kármel lejtőjén felvitt egy szállodába. Az épület még nem volt teljesen készen, de már többen laktak benne. — Legokosabb, ha itt tetszik megszállni, — mondta, — itt teljes biztonságban lesz.

Megkérdeztem, mit fizetek. Előszedte jegyfűzetét, kitépett egy jegyet és mindössze fél piasztért kért a rendkívüli útért. Azonfelül még a jegyet is odaadta.

Korán lefeküdtem és megkérdeztem a tulajdonost, hogy nyitva hagyhatom-e az ablakomat.

— Hogyne, — bólintott. — Errefelé nem igen szoktak lövöldözni.

— Nem erre gondoltam. Azt akartam tudni, vájjon vannak-e erre moszkitók?

A szállodatulajdonos észrevehetően megsértődött.

— Nincs itt egy szál moszkitó se, amióta a zsidók lecsapolták a mocsarakat, — mondta visszautasítóan.

De voltak helyette helyette legyek. A bibliai Palesztinában oroszlánok, farkasok és hiénák tanyáztak, ez a homoki légy a legapróbb ragadozó állat, amely megmaradt az aranykorból. Hallatlanul szemérmetlenek ezek az apró legyek és lázzal ajándékozzák meg szerencsétlen áldozataikat. Igaz, három napig tart de teljesen legyengíti

az embert. Sűrű rajokban szálltak be a nyitott ablakon és nem tudtam tőlük elaludni. Mialatt álmatlanul feküdtem ágyamban, muzsikát hallottam felülről. Nem égi angyalok titokzatos, finom muzsikája volt ez, hanem modern tánczene. A szállodának tetőkertje volt, ahol tíz óra után minden este jazz-band játszott. A tetőre menekültem a legyek elől. Általában ez a tetőkert a haifai ifjúság leglátogatottabb szórakozóhelye. Most csak egyetlen pár táncolt: egy angol tiszt egy fiatal lánnyal. És én voltam az egyetlen néző.

Haifa miriádnyi lámpája megvilágította az elhagyott utakat. A távolban, a vizén, angol hadihajók imbolygó lámpásait láttam. És amikor a zene néhány percre elhallgatott, gyors egymásutánban két bomba robbanását hallottam.

III. FEJEZET.

A béke látomása.

Másnap reggel, május 30-án folytatni akartam az utamat Jeruzsálemben. Még Beirutban megváltottam a vasúti jegyemet, mert ott a Cook-irodában azt mondták, hogyha az országutak veszélyesek is, a vasúton teljes biztonságban lehet utazni. Tegnap ez még igaz is volt, de éjszakán át a lázadók megváltoztatták taktikájukat és váratlanul minden figyelmüket a vasútnak szentelték. Éjszakán át síneket lazítottak meg, hidakat robbantottak fel és félős volt, hogy majd a vonatot is sortűzzel fogadják, akárcsak a kocsikat az országutakon.

Jobb lett volna, ha repülőgépen tehetem meg az utat. De a Haifa-Jeruzsálemi légi járat is ennek a különös országnak a különösségei közé tartozik. Haifának van saját polgári lési-kikötője, Jeruzsálemnek nincs. Így az egyiptomi légiforgalmi társaság kis gépe a Ramleh-i katonai repülőtéren száll le — Ramleh viszont vagy negyven mérföldnyire van Jeruzsálemtől. A Haifából Ramlehbe vezető légi út mindössze körülbelül huszonöt percig tart, de az autót a légi-kikötőből Jeruzsálem városába legalább másfél óra, még hozzá a legveszedelmesebb jaffai útvonalon. Csak azért, hogy a kényelmetlenségek ellenére mégis biztosítsák a légi-járatok utasforgalmát, a jegyek árát leszállították egy fontra, míg a vasúti jegy öt shillinggel többbe kerül. És mégis, az

emberek szívesebben utaztak vonaton. Most azután a repülőgép napokra előre eladta összes helyeit. Ma egész Palesztinában az egyetlen biztos hely a levegő. Szerencsére, az arabok a repülőgépeket még nem tudják lelőni.

Haifa bámulatos gyorsan fejlődött az utolsó néhány év alatt, ma az egyetlen város Palesztinában, amelynek két vasúti állomása van. Legalább is azt hittem, amikor a sofőröm (zsidó volt és így nem sztrájkolt) megkérdezett: — Melyik pályaudvarra parancsolja? — És miután nekem teljesen mindegy volt, elvitt egy teljesen üres térre, amelyen láttam ugyan vasúti síneket, de ezenkívül semmi egyebet, ami az állomást jelezte volna. Nem sokat törtem rajta a fejem, mert az ilyen jelenségek gyakoriak Palesztinában: a fejlődés nagyon gyors, az épületek nem készülnek el olyan hamar, amint a szükséglet kívánja, különösen ha hivatalos épületekről van szó. A lényeg az, hogy a vonat itt is megállt. Nagy tömeg várt az érkezésére, zsidók és arabok egyaránt, de természetesen külön csoportba verődve. Én egymagamban alkottam a harmadik csoportot, mert nem tudtam, melyikhez csatlakozzam. Mialatt ott álltam teljesen elhagyottan, néhány jólöltözött arab lépett a közelembe, élesen végigvizsgáltak tetőtől-talpig, de egyikük sem szólt hozzám. Kezüket nadrágzsebükben tartották és bevallom, hogy az adott helyzetben ezt fölöttébb gyanúsnak találtam. Revolverre és bombára gyanakodtam, később azonban kiderült, hogy csak a zsebkendőjüket tartották a zsebükben.

Három skót katona is várta a vonatot, őket rendelték ki hivatalos kísérőül. Amikor a hosszú vonat berobogott, nagy kérdés előtt álltam. Vájjon hol utazom nagyobb biztonságban? A katonákkal? De hiszen elsősorban nekik szánják a revolvergolyókat, és kötelességük szembeszállni mindenféle támadással. Vagy inkább az arab utasok közé üljek? Vártam, de úgy látszott, hogy a katonáknak egyáltalán nem sürgős a dolguk. Így hát végül is beszálltam egyik elsőosztályos fülkébe, ahol egyelőre egészen egyedül voltam. Alig, hogy a vonat elindult, a fülkém ajtaja kinyílt, a három skót katona bevonult és otthonosan helyezkedtek el. Tehát a sors oldotta meg a problémámat.

A vonat nem robogott különösebben gyorsan, de különben egészen olyan volt, mint Európában, sőt sokkal rendesebb, mint az egyiptomi vonatok. A vasúti utazás ezen a környéken az élet legkellemetlenebb megpróbáltatásai közé tartozik, az ember toroka kiszárad a portól, a koromtól

és a finom homoktól, amelyet a vonat szele ver be az ablakokon.

A három katona nem a legjobb kedvében volt. Egész éjszaka szolgálatban voltak és most ismét kísérniük kellett a vonatot.

— Tessék elhinni, nincs éppen rózsákra ágyazva az életünk itt a Szentföldön, — mondta egyikük. — Egész éjszaka arabokat üldöztünk, akik felgyújtották a szénaboglyákat Zichron Jakovban, most meg fel kellett ülnünk erre a vonatra. Ez így megy már hetek óta és senki sem sejti, mikor lesz egyszer vége. Itt voltam az 1929-i lázadás idején, de most sokkal komolyabb a helyzet, mint bármikor, amióta Palesztina angol védelem alatt van. 1929-ben csak a zsidók ellen lázadtak fel, az állam tekintélye sértetlen maradt. De most a lázadás a zsidók és miellenünk irányul. A házaikból lövöldöznek ránk és mindent elkövetnek, hogy akadályozzanak kötelességünk teljesítésében.

Egyik bajtársának könnyű sebhely volt a kezén, amelyet arab golyó ütött. Ügyet sem vetett sebesülésére, más panaszai voltak: — Naponta tizennégy tizennyolc órát vagyunk szolgálatban és még azt sem engedik meg, hogy rövid éjszakai pihenőnkre levetkőzzünk. Rengeteget szenvedünk vastag gyapjúharisnyáinktól is és nagyon lekötelné bennünket, Sir, ha Jeruzsálemben szólna az érdekünkben, hogy legalább más harisnyát kaphassunk. — Nem tudom, miért volt ennyi bizalma a befolyásomban. Talán, mert első osztályon utaztam.

A vonat állomások mellett robogott el, amelyeknek a nevét gyakran olvastam arab lázadásokkal kapcsolatban. Az épületek előtt arabok álltak, akik sötét pillantásokkal nézték a vonatot, de semmit sem tettek, rendőrök álltak mellettük.

Tulkarmban, egy nagy szín-arab városban csaknem valamennyi arab elhagyta a vonatot. Megkérdeztem az arab kalauzt, vajjon mi ennek az oka. — Valaki figyelmeztette őket, hogy ne utazzanak tovább. Állítólag a banditák bombákat helyeztek el a síneken.

Rövid utazásom alatt már a második probléma előtt álltam. Vajjon szálljak ki az arabokkal együtt és tegyem ki magam Tulkarmban esetleges kellemetlenségeknek, vagy Maradjak a vonaton és várjam meg, míg esetleg a levegőbe repülünk?

Mozdonyt küldtek előre, a vonat előtt, hogy vizsgálja meg a pályatestet. Minden baj nélkül megérkeztünk Lydába, a nagy palesztinai vasúti csomóponthoz. Alaposan átkutatták a vonatot fegyverek után. Még engem is megmotoztak, gyanús volt, hogy hátsó nadrágzsebem erősen kidomborodott a jegyzőkönyvemtől.

Négy órával később a vonat megérkezett Jeruzsálembe. Ott már újságírók vártak bennünket, hírt kaptak, hogy útközben rálöttek a vonatunkra. Én nem hallottam semmit, a vonat zakatolása elnyelte a lövések zaját. Szóval, mondom, újságírók voltak, de jobban örültem volna néhány hordárnak. Jeruzsálem is a nagy sztrájk karmaiban vergődött. Egyetlen taxi sem várta a vonatot, amely különben a turisták százait szokta szállítani Haifából Jeruzsálembe. Még a szállodák kiküldöttei is feltűnően távolmaradtak. Nyilván feladtak már minden reményt, hogy vendéget is kaphatnak. A hordárok ott üldögéltek az állomáson, de semmi hajlandóságot sem mutattak, hogy kivigyék a poggyászatot. Így hát kénytelen voltam magam cipelni útitáskáimat, mialatt a hordárok tétlenül nézték kínlódásomat. Abban az országban, ahol európai ember tekintélyét és méltóságát lerombolhatja a legkisebb csomag cipelése is, ugyancsak nyomorúságos látványt nyújthattam.

De az állomás élete ennek ellenére sem veszített semmit élénkségéből. Angol katonák nyüzsögtek mindenfelé, akik most érkeztek Egyiptomból és éppen leszálltak egyik mellékvágányra állított vonatjukból. De a pályaudvar élénksége volt az élet egyetlen jele Jeruzsálemben. A Szent Városból halott város lett. Az uccák üresek, az arab boltok zárva. Felfegyverzett rendőrörszemek valamennyi uccasarkon puskájukra támaszkodva. Egyesek a ritka gyaloglókat motozták fegyverek után. És alig, hogy Jeruzsálem földjére tettem a lábam, amikor gyors egymásutánban háromszor robbanást hallottam. Azt hittem, bombák robbantak, de tévedtem. A város sziklákra épült. Csákánnyal és ásóval nem lehet itt dolgozni. Ezek a robbanások nagyon is megszokottak a lakosságnak és az utóbbi időkben annyira kifinomodott már a hallásuk, hogy habozás nélkül meg tudták különböztetni: melyik robbanás származott az útépítő munkásoktól, vagy ismeretlen orgyilkosoktól, akik bombát hajigáltak a város valamelyik pontján.

A Dávid király-szálloda volt a legközelebb az állomáshoz és miután semmi kedvem sem volt hozzá, hogy tovább

cipeljem a holmimat, ott vettem ki szobát. Bizonyos, hogy ennél szebb szálloda nincs egész Keleten. Egy svájci építész álma a pompás épület, aki éveken át tanulmányozta régi könyvekben, hogyan támaszthatná fel modern formában Salamon király palotáját. A rendkívüli luxussal berendezett szálloda kétszáz szobájában mindössze tizenhárom vendég lakott. Közöttük több ismerős arcot is láttam: néhányal együtt dolgoztam Abessziniában, de nekik nem volt annyi idejük sem, hogy közben hazatérjenek Londonba. Sürgönyileg kapták az utasítást, hogy az „Olasz birodalom”-ból egyenesen Palesztinába utazzanak. Valamennyien érdekes történetekben tudtak beszámolni a helyzet komolyságáról, lelepleztek nekem minden szörnyűséget, amelyet a szigorú cenzúra miatt nem írhattak meg haza őszintén a lapjaiknak.

Még egy régi „ismerős” is lakott a szállodában: Hailé Szelasszié. Lakosztályáért napi ötven fontot fizetett. Csak egyszer láttam lenni az előcsarnokban, mert sohasem mozgott ki a szobájából és nem fogadott újságírókat. Számomra leverő volt ez a találkozás, mert én már régóta megéreztem ezt a szomorú véget. *Abyssinia on the Eve* című könyvemben megírtam jóval az olasz-abesszin háború kitörése előtt:

„Talán néha a boldog, gondtalan ex-császárról álmodozik, aki békében és köztisztelőben élhet, akit az előkelő szállodában Felségnek szólítanak és a nemzetközi teniszmérkőzésen ott ülhet a díszhelyen, fehér emberek között, akik semmit sem akarnak tőle.”

Nagyon is hamar teljesült be a jóslatom.

A császárt meglehetősen csendben fogadták Palesztinában. A felizgatott lakosság a maga gondjaival volt elfoglalva. De azért még mindig érdekes személyiség volt az újságíróknak, akik összegyülekeztek Palesztinában és amikor rászánta magát, hogy levágassa a haját, borbélyának legalább egy tucat intervjut kellett adnia a nagy eseményről.

Hailé Szelasszié érkezése és a zavargások kitörése előtt Palesztinának sok látogatója volt, akik legalább olyan érdekesek, mint Abesszínia volt császára. Szaúdi, Arábia uralkodójának, a Közel Kelet legfontosabb személyiségének, Ibn Szaújj királynak a fia, közvetlenül a zavargások kitörése előtt egy napot töltött Palesztinában és vele együtt a király angol tanácsadója is, St. John Philby, aki áttért a moha-

medán hitre és mint Achmed Philby nagy tiszteletben áll az arabok között.

Amikor első sétámra akartam indulni Jeruzsálembe, azonnal figyelmeztettek: — Nyugodtan sétálhat a zsidó negyedekben, de eszébe ne jusson elmenni a Régi Városba, kivéve, ha öngyilkossági szándékai vannak.

Sütött a nap, égi békesség ragyogott a Szent Vároj fölött és én elhatároztam, hogy elmegyek a Régi Városba. A jaifai kapun át mentem, amelyet 1898-ban vágtak a város falába, egyesegyedül csak azért, hogy II. Vilmos császár rövidebb úton juthasson be a városba ottartózkodása idején. Erősen felfegyverzett katonák álltak őrt, feszesen, a kezükben tartott bajonettel és acélsisakkal a fejükön. A kapu mögött arabok álltak mozdulatlanul, mintha a világon semmi sem érdekelné őket a nap alatt.

Mindig balfelé haladva, elérjem a keskeny, sötét Keresztény-utcát. A Szent Sír felől orgona hangjai szűrődtek felém. Egyenesen a zenehangok irányába indultam, amikor jólöltözött arab állta el az utam.

— Nem kérdezem, hogy zsidó-e vagy keresztény, — mondta, — de saját érdekében figyelmeztetem, hogy ne menjen tovább. Ha nem ismeri a régi városnegyedet, egészen biztos, hogy eltéved a keskeny utcákban és ki tudja, vajjon hazakerül-e innen valaha is élve?

Nem akartam kihívni a sorsot magam ellen, így hát visszamentem ugyanezen az úton és inkább felkerestem a Dávid-citadellát. A régi várat az ódon városfalakra építtette Szulejmán szultán, a Dicsőséges. Most egy csomó angol katoná lakott benne. Magasan fenn, Jeruzsálem tetői fölött, készenlétben álltak gépfegyvereik és egy katona heliográfjával éppen nagy buzgón jelzéseket adott le a főhadiszállásnak. Odalenn a torony árnyékában heverésztek azok, akik pillanatnyilag nem voltak szolgálatban. Szokatlan látvány volt: a pihenő katonák gúlákba rakott fegyverei, az üstök a nyílt tűz fölött, a modern gépfegyverek és mögöttük ez a hatalmas, régi citadella.

Egyik altiszt felajánlotta kíséretét. Bevitt a citadella belsejébe és megmutatta a legérdekesebb látnivalókat: a hatalmas nyílásokat, amelyeket a németek vágtak a történelmi nevezetességű falakba a habom alatt. Lenn, mélyen alattunk, arabok dolgoztak — az egyetlenek, akik a jeruzsálemi általános sztrájk alatt is folytatták munkájukat — angol archeológusok vezetése alatt. Az ásatásoknál alkal-

mázták őket és jelenleg éppen Heródes palotájának a fel-tárásán dolgoztak.

A régi városnegyed valóságos aranybánya volna az archeológusoknak, ha véghezvihetnék mindazokat az ása-tásokat, amelyeket tervbe vettek. De itt minden egyes kő szent és nem lehet megérinteni anélkül, hogy viharokat ne támasszon különféle egyházakban. Vallási okokból csaknem lehetetlen itt alapos ásatásokat rendezni, a történettudósok és archeológusok jóformán titokban dolgoznak, éppen ezért minden felfedezésüket a véletlen ajándékának tekintik. Pe-dig minden, amit itt találnak, csak megerősíti a Biblia és a későbbi eredetű szent könyvek feljegyzéseit. Napfényre került Ofel és a jebuzeusok városa, és teljes valószínű-séggel megtalálták azt a csatornanyílást, amelyen át Dávid király katonái megrohanták a várost.

A munkások itt a Dávid-citadella lábánál már meg-lehetősen mélyen leástak és hatalmas, nagy kődarabokat hoztak felszínre. Ezek még tanúi voltak Heródes korának — utolsó maradványai a város bibliai időkből származó falának.

Felkapaszkodtunk a vár legtetetejére és most alattunk terült el Jeruzsálem dicsőséges szépségében. Nem tudom megmondani, hogy igazán szép-e a város, vagy sem: a nap örökké ragyogó sugarai fénybe öltöztetik a legnyomorúsá-gosabb arab falut is, de Jeruzsálemből valóságos tündér-országot teremtenek. De ha a nap csak néhány percre el-tűnik a felhők mögött, a város képe egyszerre megváltozik. Komor és színtelen lesz, mint ahogy a falusi házakon is egyszerre meglátszik, hogy sárból, vályogból épültek.

Ott, ahol most az arabok küzdenek a zsidók ellen, a régi időkben a zsidók küzdöttek az egyiptomiakkal, arameusokkal, asszírokkal, babilóniaiakkal, szíriaiakkal, perzsákkal, míg Róma Kr. e. 70-ben ideküldte seregeit, hogy pusztítsa el a várost és üzze ki lakóit. A zsidók Szent Városából Bizánc uralma alatt a kereszténység Szent Vá-rosa lett, a korai kalifák pedig az izlám Szent Városává tették. A harc folytatódott. A XI. század keresztes háborúi alatt Franciaország lett hűbérura a Szent Városnak, amely később a szeldzsukok, koraszmiánok, tatárok és törökök kezére jutott és végül, 1917-ben, angol-német hadszíntér lett. A város, amely „dombon épült és ezért nem lehet el-reJeni”, nem tudott nyugalmat találni.

Jeruzsálem héber szóval azt jelenti: A béke látomása. Az arabok Kudsznak nevezik, szentnek. És egyformán szent a keresztényeknek, zsidóknak és araboknak.

Ami a szent helyeket illeti, bizonyos, hogy ebben a zsidóké az elsőség. A Régi Városban kanyargós, kikövezett utak útvesztői és sok lépcső vezet a Sirató Falhoz. Évszázadokkal ezelőtt a Sirató Fal volt a zsidóság vallásos életének középpontja. Amikor Jeruzsálemben jártam, a régi templom helyét elzárták a zsidók elől, nem engedték őket többé a viharvert falakhoz, hogy sirathassák egykori Szentélyük elpusztítását. A palesztinai kormányzat nem az arabok vagy zsidók vallási gyakorlatába akart beavatkozni ezzel a tilalommal, hanem mert attól félt, hogy a fanatikus zsidók tömege a fanatikus, gyűlölettel telített arabok között az 1929-i véres összetűzések megismétlődéséhez vezethetne. Ez a tilalom súlyos csapás volt a vallásos ortodox zsidóknak, akikkel beszélgettem erről a kérdéstről. Úgy érezték, mintha ez a tilalom másodszer is lerombolná a templomot. De a fiatalabbak, akik pillanatig sem hitték, hogy a múlt siratásával fel lehet építeni az új zsidó Palesztinát, sohasem mentek a Sirató Falhoz. — Mi zsidók, inkább feladjuk régi szent helyeinket, ha ezzel megmenthetjük mostani munkánk eredményeit, — mondta ott nekem valaki.

A szélsőségesen ortodox Agudat hitközség egyik öreg tagja kétségbeesetten csapta össze a kezét, amikor erről beszéltem vele. A cionistáknak Palesztina a fiaik hazáját jelenti. Az agudatoknak atyáik hazáját. Szent helyeik többségét elvették tőlük; így mindenkinek le szabad szállni Ábrahám sírjához, éppen csak a zsidóknak nem. Minden helyet, amely valamiféle kapcsolatban áll a zsidók múltjával, arabok tartanak megszállva, még azokat is, amelyek a Mohamed előtti időkből származnak. Ezeket az igényeiket a Koránra alapítják. A mohamedán vallás tisztel néhány prófétát — ezek közé tartozik Ábrahám, Mózes — akiknek a tiszteletére ünnepük is van, a Nebi Mussza — és tisztelik Jézust is. A Korán szerint Mohamed az utolsó és legnagyobb próféta és amíg új próféta nem érkezik a földre, ő a legnagyobb és a leghatalmasabb próféta marad, aki homályt borít valamennyi elődjére. És az arabok nemcsak, hogy igényt támasztanak az Ó-Testamentummal kapcsolatos összes szent helyekre, hanem féltékenységükben egészen ki akarják onnan zárni a zsidókat. Ez az állásfoglalás állandóan a vallási türelmetlenség légkörét teremti meg a

Szentföldön és nap-nap után megismétlődnek az össze-tűzések. Csak nemrégiben, közvetlenül a mostani lázongások kitörése előtt, két olyan összecsapás történt, amelyeket a kormányzónak személyesen kellett elintézni. Az arabok felháborodva tettek panaszt, amikor egy zsidó zarándokcsoport be akart zárkózni Rachel sírboltjába. És ismét hangos felháborodásban tört ki a tiltakozás, amikor egy lengyelországi rabbi a tanítványaival valamivel magasabbra ment fel a szokottnál a mecset lépcsőin a zsidók szent városában, Hebronban.

A zsidók Sirató Fala nem is olyan régen szent helye a mohamedánoknak. Azon a helyen, ahol valamikor Salamon temploma állt, Omár kalifa felépíttette csodálatos sziklatemplomát és ezért lett ez a hely szent a mohamedánoknak. Ez a harmadik legszentebb helyük Mekka és Medina után. De nincs közvetlen kapcsolatuk magához a Sirató Falhoz, amely a közelében van Omár mecsetjének. De nemrégiben igényt emeltek a zsidó áhítatnak erre a megmaradt utolsó szent helyére is, egy régi legenda bizonytalan alapjaira támaszkodva. A Korán XVII. fejezetében (címe: Éjszakai utazás) leírja Mohamed próféta csodálatos lovaglását Medinából Jeruzsálembe egyetlen éjszakán át, al Burák, a nemes paripa hátán. A legenda elmeséli, hogy amikor Gábriel arkangyal felvitte Mohamedet a hetedik mennyországba, al Burakot odakötözte a Sirató Falhoz, ott búcsúzott el tőle. Igaz, teljes ezerkét-száz esztendő telt el azóta, mire felfedezték ezt a kapcsolatot, de a felfedezés óta a Sirató Fal az állandó össze-ütközések forrása lett, amelyhez a mohamedánok most már ragaszkodnak, de a zsidók természetesen nem akarják elismerni jogaikat.

De amilyen szerencsétlenül találkoznak a zsidók és mohamedánok szent helyei, éppen annyi veszekedés és vita van a keresztények szent helyei miatt a különböző keresztény felekezetek között.

Amikor Nagy Konstantin a kereszténység Szent Városának nyilvánította Jeruzsálemet, édesanyja, Heléna Jeruzsálembe ment és Aelia püspökének, Macariusnak segítségével helyreállíttatta a szent helyeket. Megtalálta az igazi keresztet és a szögeket is. A legendák nagy része nem vezet vissza Szent Helena koráig. De a vallási viták ettől az időktől kezdve tartanak, azóta nem tudnak döngni, hogy hová is tartóznak a hagyományok, a történelem jogán a szent helyek.

Amikor később, a délután folyamán ellátogattam Getsemáne kertjébe, a ferencrendi szerzetes, aki Amerikából jött ide Jeruzsálembe és körülvezetett a kertben, így szólt egy öreg, öreg olajfára mutatva: — Ez az a fa, amelynek árnyékában a legenda szerint a mi Urunk megpihent és imádsággal emelte fel lelkét az Atyaistenhez. Ki tudja, vajjon igazat mond-e a legenda? De nekünk elég, hogy ő itt járt és megszentelte ezt a helyet jelenlétével. — A szerzetes szavaiban derűs életbölcesség tükröződött és amikor később megmutatta nekem a templom romjait, amelyet a keresztes hadjáratok lovagjai építettek a kert közelében, felhívta figyelmemet a szokatlanul vastag falakra. — Ez bizonyítja, hogy a keresztes hadak vitézei inkább erősségre gondoltak, mint templomra, amikor ezt építették.

Ha mindenki, akit érdekel, ilyen mély bölcességgel nézné ezeket a dolgokat, bizonyos, hogy kevesebb tragikus összeütközés volna a keresztény felekezetek között. Állandó, elkeseredett harc dúlt közöttük a szent helyek minden talpalatnyi földjéért és gyakran csak a legerélyesebb beavatkozásnak sikerül elhárítani a szélsőséges összeütközéseket.

Hosszú időközön keresztül elkeseredett vita dúlt a ferencrendiek és az ortodox görögkeleti egyház papjai között, hogy melyikük tisztogassa a betlehemi bazilika északra nyíló ablakait. Amikor a múlt évben, december 28-án ismét meg kellett tisztogatni az ablakokat, jelen kellett lennie a palesztinai rendőrfőnöknek és a kerületi főnöknek. A ferencrendiek mosták az ablakot és a görögkeletiek tiltakoztak. A veszekedés és vita eredményeként, így számol be az esetről a palesztinai kormányzat hivatalos jelentése: — Miután a Ferencrendet nem lehet visszatartani ettől a munkától, legfeljebb rendőri beavatkozással, elhatároztuk, hogy megőrizzük a látszatot és elismerjük az ortodox papok írásbeli tiltakozását.

A Szent Sír birtokáért hasonlóképen veszekednek az örmény, római katolikus és görögkeleti ortodox papok, annyira, hogy a Szent Tűz szertartása alatt nemcsak hogy ideiglenesen felállított falakkal kell elkülöníteni a különféle felekezetekhez tartozó csoportokat, hanem feltétlenül szükség van a rendőrség jelenlétére is.

A Szent János-templomot világi papok kezelik, de tulajdonjoga megoszlik köztük és a görögkeleti patriarchá-

tus között. Amióta egyszer a világi papok nem voltak megelégedve az új pátriárka megválasztásával, nem engedték meg neki, hogy misét mondhasson Szent Jánosnak, védőszentjüknek ünnepén. Itt úgy óvták meg a látszatot, hogy a pátriárka önként lemondott előjogáról.

A városfal délkeleti végénél, nem messze Getsemáne kertjétől, sírdombok sorakoznak. Ezek itt zsidó és mohamedán sírok, — magyarázta a ferencrendi szerzetes. Azért temetkeztek ide, mert valamennyien egyformán hiszik, hogy itt fog lejátszódni az Utolsó ítélet. A zsidók is és a mohamedánok is itt akarnak lenni helyben, — tette hozzá mosolyogva.

A nap lenyugodott a Dávid-citadella mögött. Legfőbb ideje volt, hogy hazatérjek a szállodába, ha nem akartam az éjszakát börtöncellában tölteni. Amióta az arab lázongás felütötte a fejét és három zsidót meggyilkoltak a jeruzsálemi Edison-moziban az előadás végén, rendeletet adtak ki, hogy Jeruzsálemben este hét óra után senki sem tartózkodhat kinn az utcán. Egyes kiváltságosok külön engedélyt kapnak, amelynek alapján azután is távozhatnak házukból, azonban odaérkezésem első napján én még nem tartoztam a kiváltságosak közé.

A taxi alig nyolc perc alatt röpített haza a szállodába, de mégis, mint valami időgép, hazahozott a múltból a jelenbe. A bár tele volt emberekkel. Angol tiszték beszélgettek újságírókkal, városi hivatalnokok rázták le magukról a napi gondokat. Csak most értettem meg a kimaradási engedély értékét: akinek volt, az este hét óra után beérhetett valami jófajta italra a Dávid király-szállodába.

Az angolok között néhány fiatal arab is üldögélt, akik látszólag szintén egy kis frissítőre tértek be, de a valóságban egy-egy pohár whisky közben lázasan, felhevülve védtek, magyarázták álláspontjukat. Az én asztalomhoz is csakhamar leült egy fiatal arab. Imámnak hívták, de az első pohár ital után felmelegedett és barátságosan kérte: — Csak szólítson egyszerűen Jimmynek!

Nagy, befolyásos palesztinai arab család sarja volt, kapcsolatban állt az arab mozgalom vezetőivel és megígérte, hogy bemutat nekik.

IV. FEJEZET.

Az effendik háborúja.

Jimmy betartotta az ígérését. Másnap reggel korán már felhívott telefonon:

— Tegnap este megígértem, hogy bemutatom Fakhri Bej Nasasibinek. Ma éppen fogadhatja.

— Mikor menjek? — kérdeztem.

— Azonnal megyek önért a kocsimmal, — mondta sürgetően.

Jimmy udvarias készsége csak az arabok ügyes politikájára vallott, akik a közelmúltban még nem értettek hozzá, hogyan csináljanak propagandát ügyük érdekében. Amikor a zsidó szervezeteket látogattam meg, elhalmoztak a legváltozatosabb propagandaanyaggal: könyvekkel és röpiratokkal, képekkel, statisztikai kimutatásokkal. Az arabok viszont semmit sem tudtak mutatni nekem a modern propaganda fegyvereiből. Amikor kértem, adjanak nekem valami könyvet, amelyből megismerhetem mozgalmukat, csak jelentéktelen kis füzetkét tudtak adni nekem, amelyet még 1922-ben adtak ki.

De azóta a helyzet megváltozott. Az arabok is belátták, hogy fel kell világosítaniuk a világot, ha segítséget akarnak tőle kapni. Röviddel odaérkezésem után jelent meg az első angolnyelvű arab hetilap. George Szaba, egy keresztény arab adta ki, címe: *Palesztina és Transz Jordánia*. A folyóirat nyolc oldala első újságírói próbálkozásomra emlékeztetett, amikor iskolásfiú koromban sokszorosított diáklapot adtam ki. A cikkek gyerekesek voltak és nem adtak megbízható felvilágosításokat. Amikor egy angollal beszélgettem a lapról, aki már évek óta élt Palesztinában, azt mondta nekem: — Lehetséges, hogy az araboknak igazuk van, de ez az ügyetlen propagandalapocska nem kelt jó véleményt az emberben. Kár nekik labdázni a statisztikai adatokkal. Ezek az adatok csak őket vádolják.

De mégis, ez volt az első lépés, amelyet évek óta előre tettek. A következő lépés az ifjú arabok összefogása volt. Valamennyi külföldi lap tudósítójának a sarkába egy-egy fiatal arab szegődött, aki hazája propagandájára esküdött fel. Valamennyien nagyon jól értettek hozzá, hogyan juttassák érvényre álláspontjukat. A Fast-szálló propagandistái

még sokkal erélyesebben dolgoztak a külföldi újságírók mellett, mint a Dávid király-szállóban, és amelyik újságíró olyan szerencsés volt és betért a Fast-szállóba, azt valósággal elhalmozták arab anyaggal.

Jimmy mellett volt egy másik arab informátorom is, Joseph Hana, a *Falasztin-nak*, egy jaffai arab újságnak a kiadója. Miután Hana lapját néhány hétre betiltották, minden idejét velünk, újságírókkal töltötte Jeruzsálemben. Amint az már meglehetősen gyakori a palesztinai szabadsághősök között, nem is palesztinai származású. Tizennyolc évvel ezelőtt jött a Szentföldre Egyiptomból és ma fontos szerepe van az arab politikai életben. Hana nem fanatikus, minden előítélet nélkül szokta nyilvánítani véleményét, míg a többi informátorok meglehetősen elfogultak és egyoldalúak.

Jimmy és Hana mind a ketten az úgynevezett Nasasibi párthoz tartoztak, amely a legbefolyásosabb palesztinai családról kapta a nevét. Néhány perccel a telefonhívás után Jimmy már értem jött és a párt főhadiszállására, a Nasasibi negyedbe vitt. így nevezik Jeruzsálem városának egy eléggé tekintélyes részét a Skopusz hegyén, amióta kizárólag a Nasasibi-család és rokonai lagnak benne, A Nasasibik a Husszeini és a Dadzsani-családdal együtt a politikai élet igazi mozgatói Palesztinában, ahol a pártélet nagyrésztben családi politikán alapul, ők alkotják az effendik, az előkelők osztályát, akik éppen úgy az egész népesség képviselői, mint ahogy Európában a francia forradalom előtt az egész politikai hatalmat az arisztokraták tartották a kezükben.

Befolyásuk már a török időkben kezdődött, amikor korlátlan hatalmuk volt az országban. A török szultánok mindig csak árnyékuralkodók voltak Palesztinában. A lényeg mindössze annyi volt, hogy odaküldtek tíz vagy tizenöt hivatalnokukat, akik kizárólag az adószedésnek szentelték minden buzgalmukat. Amint az országban összegyűjtött adót beküldték Sztambulba, abban a nyugodt tudatban, hogy becsületesen teljesítették a rájuk bízott kötelességet, a kormányzást teljesen rábízták az arisztokrata családokra. A török hivatalnokok élén a pasa, a kormányzó állt, aki félig-meddig száműzetésnek tekintette hivatalát. A régi török «irodalom hasonlóan magas adminisztratív állásai viselőikért azt a vágyat ébresztették, hogy minél gyorsabban meggazdagodjanak belőle. Sietniük kellett, mert a Fényes Porta kegye rendszerint nem sokáig sugárzott egy és ugyanarra

az emberre. Ez természetesen a legkíméletlenebb korrupcióhoz vezetett. A pasák nem voltak válogatósak eszközeikben. Néhány öreg ember a paraszti sorban élő fellahok között, akik még jól emlékeztek a török uralom korszakára, rettegéssel gondolt vissza a pasák kormányzására. Az effendik osztálya viszont annál nagyobb honvággyal beszélt a török uralomról, amikor csinálhattak, amit akartak, ha volt annyi pénzük, hogy megvásárolják a pasa jóindulatát. Az ő jövedelmük, akárcsak a Fényes Portáé, adókból származott és így természetesen csak a fellahok nyögtek a kettős teher alatt; nemcsak a pasa kielégíthetetlen, követelődző hivatalnokainak kellett adót fizetniük, hanem az arisztokrata családok tagjainak is. Ez volt az effendik aranykora. Pompás háremeik voltak, többszáz rabszolgát tartottak és pénzzel váltottak meg minden állampolgári kötelességet, köztük természetesen a katonai szolgálatot is,

Akinek pénze volt, azé volt a föld is. A zsidóknak tilos volt ugyan a földvásárlás, de még ők is hasznot húztak a pasák pénzsóvárságából. Megvesztegetés árán meg tudták szerezni azt, amit a törvény megtiltott nekik. Amikor az első Alijah (zsidó bevándorlás) idején ismét jöttek zsidók Palesztinába Európából — annakidején jóformán kizárólag orosz zsidók voltak — csakhamar kitudták, hogyan telepedhetnek meg békében saját földjükön, a törvény tiltó szava ellenére. Az volt a szokás, hogy mindenki személyesen kért engedélyt a pasától a letelepedésre és a hagyomány beszéli, hogy ilyenkor minden látogató egy bőrbe kötött Koránt nyújtott át a pasának ajándékba, de ennek a Koránnak minden oldalát egy-egy egyfontos bankjegy díszítette, így keletkeztek Palesztinában az első zsidó települések. Később a pasa felemelte az árat. Amikor a tizenkilencedik században egyre több zsidó jelentkezett nála az értékes Koránnal, váratlanul érdeklődni kezdett az Ótestamentum után és kifejezte óhaját a kérvényezők előtt, hogy szeretne egy hasonlóan díszített Bibliát is.

Az angolok egyszerre véget vetettek a török rendszernek. Elhozták Palesztinába a nyugateurópai szabadságideált, a minden emberrel szemben egyforma igazságszolgáltatást és megsemmisítették az effendik kiváltságait. A rabszolgaságot megszüntették, a magánemberek adószedését betiltották, többé nem lehetett erőszakkal a háremekbe zárni a szép arab lányokat. De mert az effendik politikailag képzetebbek voltak, továbbra is ők maradtak

a szellemi vezetők és ők képviselték egységesen a palesztinai arabságot az angolokkal szemben.

De politikájuk nem érhetett el nagyobb eredményeket a belső egyenetlenségek és egyes családoknak egymással szemben való féltékenykedése miatt. Az angol hódítás első éveiben a Nasasibik voltak a leghatalmasabbak. Vezetőjük, Ragheb Bej Nasasibi, az egész arabság legkiemelkedőbb egyénisége és a többi családok, a Husszeinek és Dadzsanik már csak másodrangú szerepet játszhattak mellettük.

Az első katonai kormányzó, Sir Ronald Storrs, akkor ezredes, elkövetett minden tőle telhetőt, hogy kiegyenlítse a tradicionális vetélkedést a Nasasibik és a Husszeinek között, de az ellenségeskedés tovább folytatódott és végül is az 1920-i zsidóellenes mozgalomban nemzeti és politikai jelentőségre emelkedett. Ennek a felkelésnek vezetői a Husszeinek voltak, míg a Nasasibik azzal érdemelték ki a kormányzat hálaát, hogy távol tartották magukat az egésztől. De ez a magatartás elsősorban Emin al Husszeini, az akkori mufti sikerének szólt. Amikor Sir Herbert Samuel, Palesztina első polgári kormányzója, megérkezett állomás-Tielyére, nyílt harcban találta az arab családokat. Azt hitte, hogy állandósíthatja a békét az országban, ha ki tudja békíteni az ellenséges családokat. Az eszméje az volt, hogy állami hivatalokat oszt ki a legelőkelőbb, legbefolyásosabb családok fejei között, éspedig úgy, hogy a Nasasibiknek adja az állami hivatalokat, a Husszeineknek az egyházi méltóságokat. A látszólag helyrebillentett egyensúly a legutóbbi jeruzsálemi polgármesterválasztásig tartott. Az elmúlt évek alatt a Husszeinek hatalma megnövekedett és a választások eredménye az volt, hogy a Nasasibik elvesztették ezt a legfontosabb állást.

Jeruzsálemnek körülbelül 90.000 lakosa van, ebből több mint 50.000 zsidó, 20.000 mohamedán és 20.000 keresztény, de az utóbbiak többsége is arab. Így jog szerint a polgármesteri méltóság a zsidókat illetné, de a kormányzat attól félt, hogy ez kihívná az arabok nyílt lázadását és ezért az arab Palesztina fővárosának polgármesteri állását arab embernek tartotta fenn. A méltóságot sok éven át Ragheb Bej Nasasibi foglalta el, aki az alárendelt állásokat is saját családja tagjaival és távolabbi rokonaival töltötte be. Olyanformán töltötte be állását, hogy végül is erősen emlékeztetett a török uralom pasáira. És így a zsidók, akiknek döntő szavuk volt a választásoknál, elhatározták, hogy nem szavaznak rá újból, hanem a Husszeini-család

egyik tagját választják meg, egy köztisztelőben álló jeruzsálemi orvost, Khaldi doktort.

A választás óta a családi háborúskodás ismét fellángolt az arabok között és palesztinai utam idején tetőpontján állt a küzdelem.

Ragheb Bej a Nasasibik diplomáciai vezére. Unokaöccse, Fakhri bej, akihez most Jimmyvel együtt tartottam, a politikai vezető, aki nyílt színen kíméletlen harcot folytatott ellenfeleik ellen. Amikor beléptem a házába, először voltam egy effendi otthonában. Az effendik házai egyszerűek, alapvetően különböznek a zsidók nagyrésztben modern német ízlés szerint épült házaitól. De összehasonlítva a fellahok nyomorúságos vályogviskóival, mégis pompás, gazdag épületek. Éppen ezért valamennyi effendi, akit ismertem, így hívott meg a házába: — Legyen szerencsém a palotámban!

Ezeknek a házaknak a külső egyszerűségét a palesztinai éghajlati viszonyok magyarázzák. Palesztina már nem tartozik a legforróbb trópusi égövbe, de mégis kilenc hónapig tartó forró nyara alatt örökké süt a nap. Ezért az effendik rendkívül vastagfalú, kisablakos házakat építenek, hogy a szó szoros értelmében kizárják házaikból a nappalok forróságát. Nagyon okos, természetes védekezés. A házakat arab építészek építik, csak nagyritkán történik meg, hogy egy arab zsidó építésznek ad megbízást. Az araboknak mindig nagy tehetségük volt az építészethez és ez ma is megmaradt. Palesztinában, amelyet eddig az arab építészet elhanyagolt, most felépítették mesterműveiket. A Régi Város sziklatemploma az arab építészet egyik legszebb gyöngyszeme.

A ház külső egyszerűsége után, annál jobban meglepett a belső berendezés rendkívüli pompája. A belépőből nagy ajtó vezet a hatalmas hallba. Ezt a hallt oszlopsor osztja két részre, egyik fele titokzatos félhomályba borul, míg a másik egyetlen ablakon át kapja világosságát. Ebből a nagy hallból nyílnak a különböző szobák: több hálószoba, valamennyi európai ízlésű bútorokkal berendezve, nagy ebédlő, amelyben Kelet és Nyugat ízlése találkozik és Fakhri Rej modern irodabútorokkal berendezett dolgozószobája, amelyben ugyanakkor helyet találnak különféle keleti csecsebecsék, selyempárnák, műtárgyak. Különös bőkezűséggel volt felszerelve a fürdőszoba, semmiben sem maradt az európai fürdőszobák mögött. Nemcsak a testápolás és tisztaság minden eszközét találtam meg itt,

hanem a legkülönfélébb tornaszereket is. Egészben véve leginkább egy filmsztár fürdőszobájához hasonlított.

Amikor megérkeztem, egyik inas a másiknak adott át. Fakhri Bejnek sok szolgálója volt, amit csak egy effendi engedhet meg magának. Jóformán semmit sem fizet szolgálataikért cselédeknek, akik nemzedékeken át szolgálták családját és többé-kevésbé a családhoz is tartoztak már. Apáik és nagyapáik még rabszolgák voltak, ők már mint szabad emberek szolgálják Fakhri Bejt, de éppen olyan szolgálatkészek, mintha még mindig rabszolgák volnának.

A nagy hallban hangos, nagyszámú gyülekezetet találtam. Mindenki felállt és keleti szokás szerint üdvözöltek, amikor beléptem a terembe. Fakhri Bej tulajdonképpen Jaffában él, ahol nagy üzlete van. De a lázongások kitörése után azonnal a mozgalom élére állt és ezért a jaffai rendőrség Jeruzsálembé „száműzte”. Itt Jeruzsálemben nem távozhatott a házából, de Fakhri Bejt egyáltalán nem zavarta ez a tilalom. A nagy társaságra mutatott, akik összegyűltek a házában és így szólt: — Ha én nem is hagyhatom el a házat, barátaim mégis felkeresnek. Itt megtárgyaljuk a politikai helyzetet és rajtuk keresztül folytathatom tevékenységemet.

Első pillanattól kezdve, Fakhri Bej felkeltette az érdeklődésem. Amikor a hallba léptem, megkérdezte, milyen nyelven beszéljünk, ő maga folyékonyan beszélt hét nyelven, köztük angolul, franciául és németül is. Körülbelül negyvenéves lehet, de kora ifjúsága óta vezetőszerepet játszik az arab mozgalmakban. Miután elvégezte a sztambuli egyetemet, katonatiszt lett a török hadseregben és a világháborúban az angolok ellen küzdött. Amikor az angolok hatalmukba kerítették az országot, hű volt a kormányszathoz és Sir Herbert Samuel adjutánsa lett. Később egyre jobban belebonyolódott a politikai életbe, pártot alapított, amelyet Arab Munkapártnak keresztelt el, azonban ennek a pártnak semmi eszmei közössége sincs az európai munkapártokkal, tisztán Nasasibi politikai csoport. Amikor leültünk egymással szemben és elfogyasztottuk az első csésze kávéét egymás társaságában, széles kézmozdulattal így szólt: — Tudja meg, hogy egy arab összeesküvő házában van! De vájjon lehet-e bennünket jogosan összeesküvőknek nevezni? Nem hajszoltak bele bennünket ebbe a forradalomba? Békében és elégedetten éltünk itt, szívesen enge-

delmeskedtünk az angol kormányzatnak, mert az önállóság reménységét csillogtatták meg előttünk — míg egy napon rá nem eszméltünk, hogy megcsaltak bennünket. Megmutattuk, hogy tudunk harcolni Angliáért és most megmutatjuk, hogy tudunk harcolni saját ügyünkért is.

Ezek közül az arab szabadsághősök közül a világháborúban sokan az angolok ellen harcoltak, de nem szívesen beszélnek ezekről az időkről, egyszerűen nem vesznek róluk tudomást. Megpróbáltam közbeszólni: — De ez nem nyílt harc. Hiszen védett helyről, hátulról lövik le az embereket!

De Fakhri bejnek erre is megvolt a maga elmélete.

— Mindegy, hogy honnan jön a lövés, mindegy, hogy kinek szól. A lényeg az, hogy eldőrdült. Megpróbáltuk békés eszközökkel, proklamációkkal és feliratokkal. Én magam is jártam Angliában a Királyi Középázsiai Társaság meghívására és felolvasást tartottam. De a mi hangunk gyenge, nem hallotta meg a világ. Most azonban elővettük fegyverünket, a lövést meghallja a világ.

A körülöttünk ülő emberek békésen itták kávéjukat, mi alatt Fakhri Bej kifejtette ezt az elméletét. Megkérdeztem, hogy tulajdonképpen mit képzelsz, mit nyerhetnek ezzel az okatlan lövöldözéssel és ő máris készen tartotta programbeszédét:

— Nem óhajtjuk a zsidók jelenlétét. A mi mozgalmunk zsidóellenes, de ugyanakkor nem faji szempontok vezetnek. Nem vagyunk antiszemiták — hogyan is lehetnének, amikor semmit sem vagyunk? És nincs semmi kifogásunk ellene, ha a zsidók meggazdagodnak és sikereket érnek el — Palesztinán kívül. Bennünket arabokat mindenhol ki-
semmiznek. Ezért a következő kívánságaink vannak: 1. Szűnjék meg a zsidó bevándorlás. 2. Palesztina kapjon önkormányzatot, vezetői legyenek palesztinaiak. 3. Alakítsunk törvényes országgyűlést. A zsidók, akik már megtelepedtek, jtt maradhatnak az országban. A múltban békében éltünk a zsidókkal és megpróbálunk meglenni békésen megnövekedett tömegükkel szemben is.

— Csodálom a nyíltságáért, Fakhri Bej, — mondtam.

— Nincs semmi rejtegetnivalóm, — felelte. — Gondolataimat ismerik egész Palesztinában. És különben is, az a meggyőződésem, hogy már nincs vesztenivalóm. Bizonyos, hogy Jaffából való kitiltásom nem jelenti a rendőri üldözés végét. Minden pillanatban elő vagyok készülve

arra, hogy értem jönnek és elvisznek fiját al Hafirba, a palesztínai Szibériába. — Két nagy, becsomagolt útiládát mutatott nekem a hálósobájában és mosolyogva tette hozzá: — Már be is csomagoltam az utazásra.

Alig hallgatott el, amikor egyik cselédje rontott be a szobába. Izgatottan, lihegve kiáltotta: — Egy rendőrtiszt óhajt beszélni Fakhri Bejjel!

Nasasibi arcán diadalmas pillantás villant meg. Meglátszott rajta, hogy várt erre a nagy pillanatra, hogy ezért gyűjtötte maga köré barátait.

A rendőrtiszt belépett a szobába és átadta Fakhri Bejnek az angol büntetőparancsot, amely három hónapra Aujatba száműzte.

Tipikus keleti színjáték tanúja lettem. Pianissimo kezdődött, a központban Fakhri Bej állt, a mártír szerepében, a barátai mint a kórus álltak körülötte, míg a halk hangok fortisszimóvá erősödtek. Itt, ennek az elhatárolt jelenetnek keretében láhattam, mi játszódik le az egész országban. Az egész jelenet a primitív népek harci táncához hasonlított, akik mesterséges eszközökkel akarják szítani a harci kedvet. Nemsokára már mindenki állt, kiabált, hadonászott.

A rendőrtiszt arab volt és őt is magával ragadta a jelenet. Könnyes szemmel állt a helyén és láthatólag a legszívesebben csatlakozott volna a társasághoz.

— Mi hoztuk be őket az országba és most elveszik tőlünk legkülönb vezéreinket! — kiáltott fel egy arab tanító, aki egyik angol állami iskolában tanított.

Mások szüntelenül kiáltoztak: — Palesztina Arábiának egy része! — amihez viszont a többiek hangosan helyeseltek. Ez a harci jelszava az egész mozgalomnak, ez a lényeg, amelyet nem tudnak ugyan érvekkel alátámasztani, de ez az arabok szemében nem jelenthet akadályt.

Cselédek jöttek be a nagy terembe és arakot hoztak nagy üvegekben. Valamennyien, velem és a rendőrtiszttel együtt ittunk a különös, édes italból „Palesztina szabadságára, az egységes nagy arab államra!”

Azután Fakhri Bej a rendőrtiszthez fordult és hősies mozdulattal így szólt:

— Mehetünk!

Az egész társaság kiözönlött az utcára, ahol a rendőrségi kocsit várt Fakhri Bejre két angol rendőr kíséretében. Kint az utcán nagyobb közönség élvezhette végig a búcsúaszt,

a dráma elérkezett tetőpontjához. De ez nem volt pusztán játék, a színészek hittek is szerepükben. Ott ugráltak a rendőrök előtt és követelték, hogy őket is vigyék el. Elálltak a kocsis útját, hangosan kiabálták jelszavaikat és egyre tapsoltak, ami náluk a biztatás jele és ezzel még fokozták a jelenet színpadiasságát.

Fakhri Bej már benn ült a kocsiban, amikor tőlem is elbúcsúzott. Most már megértettem, miért sürgette annyira Jimmy, hogy azonnal siessek hozzá látogatóba: kívánatosnak tartották a sajtó jelenlétét. Nasasibi utoljára hozzám fordult és egy darab papírt nyomott a kezembe: — Kérem, tartsa ezt meg emlékül a mai napra!

Elfogatóparancsa volt.

V. FEJEZET.

Nyughatatlan ifjúság.

Ott maradtunk és a kocsis után néztünk, míg csak el nem tűnt az út kanyarulatában. Azután visszamentünk Fakhri Bej házába és a fiatalok — valamennyien huszonhat év körül lehettek — azonnal megbeszélést tartottak, hogy megtárgyalják az új helyzetet. Nagy hevességgel beszélték meg tennivalóikat, de szerencsétlenségemre egy szót sem érthettem az egészből, miután nem tudok arabul. Egyszerre a tanító lépett oda hozzám és beavatott terveikbe.

— Szerencsétlenségünkre, nekünk kettős küzdelmet kell folytatnunk, — magyarázta. — A zsidók ellen és a magunk fajtájának idősebb generációja ellen. 1917 november másodikán Lord Balfour nyilvánosságra hozta deklarációját, amelyben a zsidóknak új hazát adott Palesztinában. De alig öt esztendővel később, 1922-ben, Churchill, az úgynevezett Fehér Könyvben kijelentette, hogy a zsidók félreértették ezt a deklarációt, nagyobb jelentőséget tulajdonítottak neki, mint ami a valóságban volt. 1915 október 24-én Sir Henry MacMahon, Egyiptom akkori kormányzója, levelet írt Mekka sheriffjének, a későbbi Husszein hedzsászi királynak, amelyben nagy és független arab államot ígért az araboknak. Churchill Fehér könyve megemlítette ezt a levelet is, azt írta, hogy ezt viszont az arabok értették félre, miután ez még nem jelentette azt, hogy ez az arab állam Palesztinát is magába foglalja. Ez a két „fél-

reértés” sok elégedetlenséghez és végül forradalomhoz vezetett.

A régi generáció azt hiszi, hogy az ő bajuk tisztán csak Palesztina belügye, gondolataik megállnak az országhatáron. De az arab fiatalság messzebbre néz, a modern politikára támaszkodva már irán-arab jelszavaik vannak. Ezek a fiatalok, akik most itt” együtt vannak Fakhri Bej házában, pontosan tudják, hogy mit akarnak. Valamennyien külföldi egyetemeken tanultak és forradalmi gondolatokkal, megtisztult politikai felfogással tértek vissza Palesztinába..

Minden arab, akinek megvan hozzá az anyagi lehetősége — és a palesztinai arabok között sok nagyon gazdag ember van — külföldi egyetemeken taníttatja a fiát. Sok arab diákkal lehet találkozni manapság Oxfordban és Cambridge-ben, de a legtöbben a kairói mohamedán al-Hazar egyetemre mennek, vagy még inkább a beirut-i amerikai egyetemre. Elfogulatlan emberektől hallottam, hogy ez az amerikai egyetem a forradalmi gondolatok melegágya. 1821 óta az amerikaiak sokat tevékenykednek Beirutban és Szíriában, ahol 111 iskolát és 106 missziót tartanak fenn, de tevékenységük központja az amerikai egyetem, amelyet 1866-ban alapítottak. Az egyetem egy teljes kilométer hosszúságú telken épült fel a Földközi-tenger partján, 44 épülete, 250 tanára és csaknem 1500 növendéke van. Az egyetem teljesen független alapítvány, de újabban arab politikusok irányítják szellemét és gazdag arabok anyagiilag támogatják. A franciák hosszú idő óta eredménytelen küzdelmet folytatnak az egyetem nevelési rendszere ellen. De a legcsekélyebb befolyásra sem tudtak szert tenni az egyetem vezetésében és kénytelenek összetett kézzel végignézni, amint az ifjú arabokba ellenséges érzelmeket oltanak a francia fennhatóság ellen és az arabok egyesülésének forradalmi gondolatait.

Ezek a fiatalok nem hajlandók semmiféle kiegyezésre, holott szüleik még nagyon szívesen választották volna a középutat. Az idősebbek még nem akarták a pénzt mozgalmuknak a szolgálatába állítani, de a fiatalok ettől az eszköztől sem riadnak vissza. Különböző titkos szövetségekbe tömörülnek, amelyeket élénk fantáziájukkal detektívregényekből vett nevekre keresztelnek.

Mint ezen az érdekes délutánon megtudtam, a fiatal araboknak két politikai és egy terrorszervezetük van. A Kötelességeket felosztják egymásközt. Egyik egyesület,

amelyiknek a neve Fekete Árnyék, általánosságban az arab ifjúság érdekeit védi. A második a Fekete Kéz, ez szokta írni a fenyegető leveleket. A harmadik, amelynek a neve röviden *G.*, a terroralakulat, amelynek a tagjai semmitől sem riadnak vissza.

— Miért éppen *G*? Mit jelent ez a betű? — kérdeztem a tanítót.

— Semmit sem jelent. A *G* titokzatos betű az arabban, olyanformán, mint az európai nyelvekben az *X*.

Az angolok kinevetik ezeket az alakulatokat.

A mostani nyugtalanságok kezdetén, ezeknek a fiatal araboknak egyedül kellett előteremteni a pénzt mozgalmukhoz és valósággal amerikai módszer szerint dolgoztak. Odaálltak a bankok elé és pénzt követeltek vagyonukból, ellenkező esetre megfenyegették, hogy lerombolják helyiségeiket. Ezenfelül *adó*t vetettek ki az arab városokra, sőt még a falukra is.

A mozgalom látszólagos sikerének hírére sok pénz folyt be Szíriából, Irakból és Egyiptomból, ahol az Abessziniának gyűjtött 12.000 fontot is a palesztinai arabok ügyének támogatására adták.

Eltelkintve ezektől a pénzforrásoktól, hallottam, hogy sokat kaptak egy gazdag amerikaitól, Charles Crane doktortól, aki rendkívül érdeklődött a Közel Kelet ügyei iránt. Crane tulajdonképpen nagy emberbarát, az a meggyőződése, hogyha az arabok elérnek egy bizonyos műveltségi « fokot, bátran a kezükbe vehetik saját sorsuknak irányítását. Állandóan keresztül-kasul utazza a Közel Kelet országait, pénzzel támogatja a szíriai iskolákat, traktorokat hoz be Jemenbe és minden eszközzel emelni igyekszik az arabok életnívóját.

Amikor én Palesztinában voltam, ő éppen Isztambulban tartózkodott, de állandó összeköttetésben állt a mozgalommal. A palesztinai arabok között George Antonius egyike a legtehetségesebbeknek, őt tekinti az ifjú arabok mozgalma vezetőjének, ő a kezelője a Crane-féle kultúr-alapítványnak és tagadhatatlan szellemi fölénye mellett nagy anyagi befolyása is van.

Késő délután volt, amikor visszatértem a szállodába. Az elegáns hallban éppen felszolgálták az ötórai teát és a zenekar tánczenét játszott. És akkor baráti körben megpillantottam valakit, akiről igazán nem tételeztem volna fel, hogy itt találom, gondtalan, vidám szórakozás közben: Ragheb Bej Nasasibi ült egyik asztalnál. Egyáltalában nem

látszott meg rajta, hogy unokaöccsét és munkatársát csak néhány órával előbb vitték el Aujatba, értett hozzá, hogyan kell elrejtteni valódi érzéseit. Ez az ötvenöt éves ember külsejében olyan, mint egy angol diplomata és ha nem viselne tarbust, bizonyosan elegáns, őszhajú nyugateurópai embernek nézné mindenki. De beszélgetés közben már nem mutatkozott ennyire diplomatának és pillanatig sem csinált titkot belőle, milyen nagy ellentétek választják el a Husszeinek pártjától.

Az ő asztalánál éppen arról tárgyaltak, milyen szerepet játszik Olaszország a jelenlegi forradalomban és Ragheb Bej így szólt:

— Bebizonyosodott, hogy az olaszok pénzt adtak a Husszeini pártnak.

Olaszország a Közel Keleten ügyes politikát folytat, amely nyíltan jelzi, hogy előbb-utóbb el akarják foglalni az angolok helyét. Politikai megbízottak útján dolgoznak, akik ehhez a mesterséghez kitűnően értenek. A Közel Kelettel foglalkozó olasz irodalom az utolsó néhány esztendőben meglepően felszaporodott és még az angolok is elismerik, hogy ennél jobb könyvek nem jelentek meg erről a kérdéstről. Az *Oriente Moderna* című olasz folyóirat háttérbe szorítja az összes hasonló angol kiadványokat és azt mondják, hogy a palesztinai angol államhivatalnokok olaszul tanulnak csak azért, hogy ezeket a könyveket és folyóiratokat olvashassák.

A palesztinai olasz főkonzul a lehető legjobb viszonyban van az arabokkal. Zöld-fehér-piros zászlóval díszített autója gyakran áll az arab mozgalom vezérének, Auni Bej Abdul Hadirnak a háza előtt, ha valami fontos tanácskozás van nála. A haifai olasz konzul is az arabság legjobb barátai közé számít, éppen ezért július közepén hazahívták a külügyminisztériumba, ahol azóta az arab ügyeket intézi. A zavargások idején a főkonzul autója egyre gyakrabban bukkant fel Palesztina legveszedelmesebb, legelhagyottabb utain és nemcsak hogy soha sincs szüksége rendőri kíséretre és védelemre, hanem az arab falvakban mindenhol nagy örömmel és szívélyességgel fogadják.

Ragheb Bej szentül hiszi, hogy közvetlen összeköttetés van a husszeinek és az olaszok között. Ennek bizonyítéka egy levél, amelyet Dzsamal al Husszeinihez, a párt elnökéhez intéztek. A véletlen játszotta kezére az írnat. Egy vezetőszeretet játszó szíriai arab, Sekib Arszelan írta. Egyek Arszelannak menekülnie kellett Szíriából, mert

halálraítélték franciaellenes agitációja miatt. Genfben ment, ahol a Népszövetség árnyékában arab propagandairódat alapított, mintha csak tovább akarná folytatni munkáját a szíriai és palesztinai arabok érdekében. Ott *La Nation Arabe* címen folyóiratot ad ki. A Nasasibik azt állítják, hogy közvetlen összeköttetésben van az olaszokkal, tőlük kapja működéséhez az erkölcsi és anyagi támogatást palesztinai arabok közvetítésével, akik megfordultak az irodában. Ebben a levélben Sekib Arszelan azt tanácsolta Dzsamal al Husszeinnek, hogy forduljon el Angliától és álljon az olaszok mellé. Ragheb Bej fakszimileben adta közre a levél másolatát a *Falasztin-ban*. és szinte leírhatatlan a vihar, amelyet ezzel felidézett. A husszeinik azt állították, hogy a levél első szótól az utolsóig hamisítvány, hogy ez a második palesztinai Zinovjev-levél, és azzal fenyegetődtek, hogy a törvény előtt szereznek elégtételt a rágalomhadjáratért. De miután ezt a fenyegetésüket nem váltották be, a Nasasibik tudhatták, hogy igazságban vannak.

De a Husszeinik visszavágtak a vádakra: ha Ragheb Bej azzal vádolja őket, hogy pénzt kaptak az olaszoktól, a Nasasibik viszont éveken át pénzt vágtak zsebre a zsidóktól. Egy alkalommal, amikor a zsidóellenes mozgalomról tárgyaltak, Ragheb Bej állítólag azt mondta volna:— Pénzzel mindent el lehet intézni. Ha a zsidók megfelelő árat kínálnak érte, akár az Omár-mecsetet is megkaphatják.

Ragheb Bej még nem elégitette ki politikai ambícióit. Mindig új teret keres tevékenységének, ő volt az egyetlen, aki pártolta a jelenlegi kormányzó kedvenc ötletét, a Törvényalkotó Bizottság megalakulását, csak azért, mert remélte, hogy ő lesz a bizottság elnöke.

A fiatal emberek, akik ott ültek Ragheb Bej asztalánál, felálltak, elköszöntek és átmentek az Y. M. C. A. szemközti épületébe. Ez a tanyája a keresztény arab fiatalságnak. Ismét amerikai ember adta a pénzt ehhez a pompás épülethez, amelynek karcsú tornya egész Jeruzsálem fölé emelkedik.

A sztrájk alatt, míg a kávéházak zárva voltak, itt az Y. M. C. A. épületében gyülekezett a keresztény arabság. Bár a keresztény arabok számra sokkal kevesebben vannak, mégis szinte nagyobb politikai befolyásuk van, mint mohamedán honfitársaiknak. Egész Palesztinában összesen csak 70.000 keresztény arab él, a több mint 800.000 mohamedán arab között, tehát a népességnek legfeljebb 7 százalékát jelentik, mégis, a vezetés egyformán oszlik meg

köztük és a mohamedánok között. A mozgalom szellemi irányítása, a propaganda jóformán kizárólag az ő kezükben van és az évenkénti arab kongresszuson többször is elnökölt már keresztény.

Ebből a szempontból a palesztinai arab mozgalom különbözik a többi arab állam hasonló mozgalmaitól.

A közös cél itt az arabok között elfeledtette a vallás-különbséget. A környező arab államokban „„,viszont mély vallási ellentétek vannak az arabok között. Általában véve az északiak kevésbé vallásosak, a déliek viszont elsősorban a vallási életre helyezik a főszerepet. Itt különbséget kell tenni a pán-arab és a pán iszlám mozgalom között. A pán-arab mozgalom meg akarja valósítani Nagy-Arábiát, a független arab államot, amely a tizedik és harmincadik szélességi fok között terülne el, míg a pán-izlám mozgalom hívei az összes mohamedánok egyesülését kívánják, a nem mohamedán arabok kizárásával.

Ugyanazok az ellentétek vannak itt, mint az amerikai polgárháborúban, ahol a haladó szellemű Észak küzdött a maradi Dél ellen. A déli arabok élén Szaúdi Arábia királya, Ibn Szaud áll, aki Hedzsászban megdöntötte a szunnita Hasimiták uralmát és 1924-ben a Vahabita-dinasztiának szerezte meg a trónt. A Vahabiták szélsőségesen ortodox mohamedán vallásközösség, a legszigorúbban ragaszkodnak a Korán előírásaihoz. Híveinek nem szabad sem inni, sem dohányozni, a modern idők minden technikai találmányát az ördög művének tekinti, miután a mindentudó próféta nem említette egyiket sem szent könyvében. Ebben a tekintetben azonban Ibn Szaud valamivel haladottabb álláspontot képvisel. Ezeket az ördögi alkotásokat beengedte országába, vallási kérdésekben azonban nem hajlandó semmiféle engedményre és a vallástalan északi arabokat musrek-eknek, hitetleneknek nevezi. Sok T eTnpoliirT5oT ësëT)T5 ellentétben van velük, mint akár a keresztényekkel vagy a zsidókkal.

És mégis, éppen Ibn Szaud az az ember, akihez sok ifjú arab kapcsolja a reményeit.

A pánarab gondolat vezető szelleme Palesztinában Auni Bej Abdul Hadi, egyike az ország legérdekesebb embereinek. Az ő számára 1918 óta megállt az idő, tudni sem akar az azóta történt eseményekről és mint valami újkori arab Don Quixote, egy álomért hadakozik. Az ő álma a független arab Palesztina a nagy arab konföderáción belül,

ügy, amint MacMahon állítólag meg is ígérte Husszeinek. A múltja hivatottá teszi erre a vezető szerepre. Magántitkára volt Feiszal emírnek a Varsailles-i béketárgyalások alatt, Feiszal pedig Husszein fia. De a tárgyalások csalódást okoztak. Üres kézzel tért vissza Palesztinába és azóta valósággal fanatikusa eszméinek. Miután gazdag arab nőt vett feleségül, anyagi helyzete megengedi, hogy minden idejét ideáljainak szentelje. A zsidókban az ősi ellenséget látja, akik útját állják eszméinek. Éppen ezért, csak gyűlöletet és haragot tud érezni irántuk.

Bizonyos, hogy végeredményében útjában áll a zsidó-arab kiegyezésnek. Mert ha a zsidók esetleg még meg is békülhetnének a Nasasibikkal és a Husszeinikkel, Auni Bej hajlíthatatlan meggyőződésében továbbra is tiltakozna minden megegyezés ellen. Hívei már nem viselik a tarbust, amely tulajdonképpen nem kizárólag arab viselet, a törökök terjesztették el a földközítengeri államokban. Az ő fejfedőjük a feiszália, sötétbarna sapka, az angol pilóták sapkájához hasonló. Ilyent viselt Feiszal király is. Auni Bej pártja napról-napra növekszik és azt mondják, hogy Palesztina utcáin napról-napra szaporodnak a feiszáliák és fogyanak a tarbusok.

Szerettem volna megismerkedni Auni Bejjel és már meg is beszélünk egy találkozást, de ő már nem tudta betartani, őt is Aujat al Hafirba vitték. Ez a kis falucska, amely jóformán alig több, mint egy név a térképen, angol dróttalan táviróállomással a sivatag homokjában, a palesztinai arabok vezetőinek gyülekezőhelye. Aujat nem börtön, ahova elítélt bűnösöket szállítanak. A fogvatartással csak meg akarják előzni az arab nacionalisták működését. A Szinai-sivatagban fekszik, alig tíz kilométernyire az egyiptomi határtól. Közel-távol nincs itt semmi más, csak homok. És a homoksivatag közepéből emelkedik a felhők magasságába a hatalmas rádiótorony. Az araboknak még itt is meg kell osztani a helyet a zsidókkal: Aujatba hozzák a zsidó kommunistákat is.

Az arab ifjúságnak Aujat al Hafir szent helyé lett. A fiatalok, akik azon a napon ott voltak Fakhri Bej házában, elhatározták, hogy zarándokutakat szerveznek Aujatba, ugyanúgy, mint ahogy régebben Mekkába és Medinába vezettek zarándokutakat. De az angolok a homokba drótakadályokat építettek és katonák és rendőrök állanak őrt, hogy senki se szabadulhasson, de ne is látogathassa meg senki a foglyokat.

Később a fanatikusok módot találtak arra is, hogy többször egymásután áthatoljanak ezeken a drótakadályokon, a sivatagi falucska már nem nyújtott elegendő biztonságot. Éppen ezért valamivel később, közvetlenül azelőtt, hogy távoztam Palesztinából, a kormányzat elhatározta, hogy a foglyokat Szarafandba viszik, ahol nagyobb biztonságban lesznek. Senki sem tudta a költözés időpontját, újra meg újra elhalasztották, miután lázadástól féltek. Azután egészen váratlanul, egy késő éjszakán megérkezett az indulási parancs. Hosszú autókaraván vágott neki a sivatagnak, elől a jelentéktelenebb foglyok haladtak, hátul a vezérek következtek pompás autóikon. Auni Bej, a szabadság bajnoka; remek Rolls-Royce-ján utazott.

Még le sem telt a második napom Jeruzsálemben, amikor értesültem Jimmytől, hogy a rendőrség házkutatást tartott Fakhri Bej házában és sok fegyvert találtak. Jimmy bátyját is letartóztatták és maga Jimmy is felkészült, hogy rövidesen követnie kell elvbarátait Aujatba.

VI. FEJEZET.

Őeminenciája a forradalmár.

Másnap, június elsején, volt a nagy sztrájk negyvenkettedik napja és az arabok büszkéek voltak kitartásukra, Joseph Hana büszkén mondta nekem: — Palesztina arabjainak ereje és kitartása nagyobb, mint a szíriai araboké, mert azok csak harmincöt napig bírták a sztrájkot. — További letartóztatások hírére hozta nekem, az araboknak egyre több vezető egyéniségét szállították el az internálótáborba, de mintha csak a földből nőttek volna ki, új vezérek foglalták eí a helyüket és az ellenállás folytatódott. Sőt, talán még nyertek is ezzel a rendszerrel, mert így az öregek helyére fiatal vezérek kerültek, a mozgalom megújult és egyre radikálisabb színezetet nyert.

De a Régi Város legszentebb helyének közvetlen szomszédságában, a mecsetek, templomok és a siratófal között, modern berendezésű irodájában még mindig ott ült az az ember, akinek a szavából és akaratából támadt ez az egész mozgalom. Itt fogadta a látogatóit titkárainak társaságában Hadzs Amin al Husszeini, Jeruzsálem nagymuftija, a Legfelsőbb Mohamedán Tanács elnöke.

— Nagyon fontos, hogy mielőbb meglátogassa — figyelmeztetett Hana. — Lehet, hogy a közeljövőben őt is Aujátba viszik.

Hadzs Amin született forradalmár. Még fiatal ember, mindössze negyvenkét éves, de hányatott, viharos élet van mögötte. Pályájának kezdete kissé komályos. A világháború alatt a török hadseregben szolgált Ankarában és a Fekete-tengernél és amikor az angolok bevonultak Jeruzsálembe, kisebb állást kapott az angol kémszolgálatnál. Később egy évet töltött a kairói Al Azar mohamedán egyetemen és Mekkába és Medinába zárandokolt, így megszerezve magának a Hadzs nevet, ami zárandokot jelent és nagyon ritka a palesztinai arabok között. 1920-ban ismét Palesztinában volt, ő volt a véres lázadás feje, beszédei nem egy gyilkosságra lázítottak. Letartóztatták és tízévi börtönre ítélték. Megszökött, de később, amikor Sir Herbert Sámueltól amnesztiát kapott, visszatért Palesztinába.

Sir Herbert tudta, hogy Hadzs Amin a legveszedelmesebb lázadó, az egyre növekvő hatalmú Husszeini-család feje és olyan magas méltóságot eszelt ki a számára, amely megfélemezze forradalmi tevékenységét. Éppen abban az időben halt meg Jeruzsálem nagymuftija és újat kellett választani. Sir Herbert ajánlatára Hadzs Amin egyik jelöltje volt ennek a magas egyházi méltóságnak. A titkos konklávéban csak a szükséges szavazatok egyharmadát nyerte el, de Sir Herbert Samuel mégis őt nevezte ki nagymuftinak és amikor megszervezte a Legfelsőbb Mohamedán Tanácsot, annak is Hadzs Amin lett az elnöke. Ezenfelül ő a Reisz al Ulema és egyéb méltóságainál fogva, ő tartja a kezében Palesztina legmagasabb egyházi méltóságainak kinevezési jogát is.

Egy palesztinai történetíró, aki a családok történetét kutatta, mondta egyszer nekem:

— A Husszeinek csak háromszáz évvel ezelőtt jöttek Palesztinába Egyiptomból és kétszázötven évig jelentéktelen szerepet játszottak mint vidéki birtokosok. A nevük nem is volt Husszeini, ezt a nevet csak akkor vették fel, amikor nagyobb szerepet akartak kapni a politikai életben. Azért választották éppen ezt a nevet, mert Husszeinre emlékeztetett, Husszein pedig a Szent Kalifa volt, Mohamed második utóda. Tény az, hogy Hadzs Amin múltja nem méltó mostani magas állásához. El tudja képzelni, hogy egy hajdani kém, számtalan gyilkosság értelmi szerzője, szökött fegyenc valaha is beülhessen Canterbury érseki székébe?

De ez a történetíró zsidó volt és ennél fogva talán elfogult. A zsidók nem szeretik Hadzs Amint, mert éppen úgy, mint Auni Bej, fanatikus zsidógyűlölő. A tizenkét esztendő, amelyet a mohamedán püspöki székhelyen töltött, nem változtathatta meg meggyőződését. Ugyanaz a forradalmár maradt, aki volt és egyedül Lord Plumer, a második polgári kormányzó tudott elbánni vele. Plumer idejében is mindenáron fölényeskedni akart. Ha véletlenül valami zsidó tüntetés volt, felkereste Plumert és így szólt: — Ha kegyelmes uram nem tiltja meg ezeket a demonstrációkat, én a magam részéről nem garantálhatom, hogy az arabok békében maradnak és teljesítik a parancsokat.

De a Lord leintette:

— Fölösleges, hogy Eminenciád bármit is garantáljon, — felelte nyersen, — azért vagyok én itt! — És ajtót mutatott neki.

De Lord Plumer távozása óta hatalma egyre növekedett és ma hallatlan befolyása van az arab tömegekre. A *Times* palesztinai levelezője azonban találóan jellemezte ennek a befolyásnak tragikus és félelmes egyoldalúságát: — Ha nyíltan meghirdetné a Szent Háborút, — írta cikkében, — akkor egészen bizonyos, hogy Palesztinának valamennyi arab lakosa egyesülne zászlója alatt és fanatikus gyűlöletükben elpusztítának mindent, ami az útjukba akad. De ahhoz már nincs hatalma, hogy megállítsa útjában az egyszer elhajított követ. — Csakugyan, ő a modern Aladdin. Fel tudja szabadítani a lámpa szellemét, de többé nem tud uralkodni rajta.

Hadzs Amin mögött ott áll unokatestvére, Dzsamal al Husszeini, a párt elnöke és az események tulajdonképpeni mozgatója, aki befolyása alatt tartotta a muftit. Hadzs Amin szép ember, arca mindig komoly, szakálla gondosan ápolt, Dzsamalnak viszont a külsején is meglátszik örökké nyughatatlan szelleme. Csaknem hipnotikus hatalma van a muftin, aki éppen olyan rabszolgamódrá engedelmeskedik akarátának, mint milyen rabszolgamódrá engedelmeskednek a muftinak a hívei.

Látogatásom a muftinál nehéz és veszedelmes vállalkozás volt. A damaszkuszi kapuhoz mentünk, ahol a mufti néhány testőre fogadott bennünket, nagy revolverekkel az övükben. Még ilyen kísérettel is minden pillanatban feltartóztattak bennünket. Ismeretlenek léptek oda kísérőinkhez: — Kik ezek az idegenek? — És percek teltek el, mielőtt

tovább engedtek volna bennünket. A Régi Városnak ezek az útonállói nem tartoznak semmiféle hivatalos alakulathoz. Valódi terroristák. Ha nem elégíti ki őket a válasz, bizonyos, hogy minden lelkiismeretfurdalás nélkül lelőttek volna. Olyan hirtelen támadják meg az embert, hogy ideje sincs még gondolni sem a védekezésre. Ugyanezen a délutánon lelőttek egy Bird nevű angol rendőrt a Régi Városban, a mufti irodájának közelében. A gyilkosokat mai napig nem sikerült megtalálni.

Az utakat mindenfelé rendőrök tartották megszállva, a hangulat rendkívül feszült volt. Alig, hogy bevezettek a muftihoz, máris erre terelődött a beszélgetés. — Az ilyen erőszakos cselekedeteket a gonoszság szüli és természetesen elítélendő, — mondta a mufti, — de ezeknek semmi közük sincs a mi mozgalmunkhoz. Az ilyesmi csak a lakosság mély elkeseredettségéből fakad. Gondolja meg, milyen régóta hasztalan várnak kívánságaik beteljesülésére.

Az irodában nagy élénkség uralkodott. Hivatalnokok jöttek-mentek, ismeretlenek érkeztek és különféle jelentéseket súgtak őeminenciája fülébe. Valamennyien kezét „csókoltak Hadzs Aminnak. Ő Palesztina szent embere, a próféta képviselője a földön, az ő szavai hívei fülében úgy csengenek, mint Isten szavai. De ő maga nincs megelégedve magas méltóságával. Amikor zsidó körökben beszélgettünk az arab mozgalom vezetőiről, megtudtam, hogy csak három van közöttük, aki feltétlenül megvesztegethetetlen: Dzsamal al Husszeini, Auni Bej Abdul Hadi és a mufti, aki csak egy árért mondana le mostani működéséről: ha elnyerhetné a kalifái méltóságot. De ki tudja, talán évek múlva, titokban még akkor is folytatná munkáját?

Nagyon szívesen fogadja az újságírókat.

— Örülök, hogy eljött, — mondta nekem, — így legalább alkalmam van hozzá, hogy néhány félreértést tisztázzak. Bennünket azzal vádolnak, hogy fellázdunk az angolok ellen. Ez nem igaz! Mi békében és barátságban akarunk élni az angolokkal, a mi mozgalmunk kizárólag az újonnan letelepedett zsidók ellen irányul! Mi sohasem ismertük el a Balfour-deklarációt, sohasem változtattuk meg a véleményünket. Az utóbbi időkben több példa is bebizonyította, hogy az erősebbek rá tudják erőszakolni akaratukat a gyöngébbre. A zsidók ugyanazt akarják tenni az arabokkal, mint amit az olaszok tettek az abesszinekkal. A különbség csak az, hogy a zsidók az angolokat tolják előtérbe, nem akarnak maguk harcolni.

Minden oka megvolt arra, hogy tiltakozzék az angol-ellenes lázítás vádjá ellen. Hadzs Amin tulajdonképen palesztinai államhivatalnok, aki fizetést kap az államtól. Mint Reisz al Ulemának fix fizetése van, nagy bánatára a zsidóknak. Ugyanis ezt a pénzt az adójövedelemből veszik el, amelyet a zsidók és az arabok fizetnek be az állampénztárba. És miután a zsidók több adót fizetnek, mint az arabok, tehát a mufti fizetését nagyrészt a zsidók adják össze. — Arra ítélnék bennünket, hogy eltartsuk és fizessük legnagyobb ellenségünket, — mondta egyikük, — míg a mi hitközségünk nem kap semmiféle állami támogatást.

— Mi kifogásuk van tulajdonképen a zsidók ellen? — kérdeztem a muftitól.

— El akarják venni az országunkat, — felelt nagy határozottsággal. — Abban a pillanatban, hogy egy földdarab arab kézből zsidó kézbe vándorol, ott többé nincs helye arab munkásnak. Éppen ezért a legszigorúbban elhatároztuk, hogy többé egy talpalatnyi földet sem engedünk át a zsidóknak. Ezekon a földeladásokon csak egy ember nyer: az eladó maga. Az a két- vagy háromezer munkás, aki ott dolgozik, egyszerre elveszíti kenyerét és a legsötétebb nyomorúság előtt áll. Most törvénybe akarjuk iktattatni, hogy tilos a földeladás, mert mindig akadnak között'nk is árulók, akik a hátunk mögött eladják a földet a zsidóknak. A zsidók annyira megváltoztatták az egész életet Palesztinában, hogy az feltétlenül a mi fajtánk romlásához vezetne. Mi nem vagyunk hozzászokva ehhez a sietőshez, ehhez a tempóhoz s ezért állandóan a háttérbe szorítanak bennünket. És el akarják itt terjeszteni szokásaikat, rendszerüket, amely éles ellentétben áll a mi vallásunkkal és egész életfelfogásunkkal. Ezenfelül megrontják ifjúságunk erkölceit. A shortban szaladgáló zsidó lányok már a puszta jelenlétükkel is megrendítik a mi ifjúságunk erkölcsi tisztaságát.

— Eminenciád talán nem tudja, hogy a short nagyon gyakori, mindennapi ruhadarab Európában, — szakítottam félbe. — Mit szólna hozzá, ha látná Angliában vasárnaponként a bicikliző lányokat? Bizonyos, hogy a short nagyon megfelel az itteni éghajlatnak.

— Ilyen kérdésekben nem az éghajlathoz kell alkalmazkodni, hanem az évszázados szokásokhoz, — tiltakozott a mufti. — És az ilyesmi idegen a mi szokásainktól. És olyan káros, olyan forradalmi, ha egy másik világnak a szokásait ilyen váratlanul, ilyen hirtelenül hozzák a mi

ifjúságunk szeme elé. Kérem, ne felejtse el, hogy a mi generációnk az első, amely már nem él a sivatagban. De még ez a nemzedék is jobban ismeri a sivatagot, mint a várost. Egyszerre megszületnek a városok, mintha csak a földből nőnének ki, minden kínálkozó örömmel, minden állítólagos szépségükkel és itt találják az arab ifjúságot, amely még nem készült fel erre az átalakulásra és nem tudja megkülönböztetni a jót a rossztól. A gazdasági helyzet sem jobb. Napról-napra szigorúbb formák között növekszik a mozgalom, hogy a zsidó birtokon csak zsidó munkást alkalmazzanak. Mi történjék a mi munkásainkkal és földműveseinkkel? Pusztuljanak el?

— De hogyan végződhetnek ezek az ellentétek? — kérdeztem. — Ez a helyzet lehetetlen, így mindenkinek csak rossz és éppen ezért nem tarthat örökké.

— De mi elszántuk magunkat, hogy ezúttal a végletekig visszük a küzdelmet — mindig törvényes keretek között. Bizonyosan mély hatást tesz mindenkire, hogy ezt az általános sztrájkot ilyen sokáig fenn tudjuk tartani. Ez azt bizonyítja, hogy a mi népünkben rengeteg sok rejtett, felraktározott erő van. Megmutattuk sok mindenben, még a földművelésben és állattenyésztésben is, hogy nem maradtunk a zsidók mögött. Most meg akarjuk mutatni, hogy meg tudjuk szervezni a küzdelmünket is.

Miután elbúcsúztam és kísérőimmal éppen indulni akartam, a mufti még megszólalt:

— Mi valamennyien úgy érezzük, hogy a világ rokon-szenve velünk van. És mi is rokonszenvvel gondolunk a világra. Mi még arra is hivatottnak érezzük magunkat, hogy megvédelmezzük a keresztények szent helyeit.

Ez a kedvenc érve politikájuknak. Amikor érzik, hogy érveik nem egészen helytállóak és meg lehet dönteni valamennyit pusztán statisztikai adatokkal, a valláshoz menekülnek. Ezúttal a muftinak nem is volt más választása. Az ifjúarabok erélyes politikai rendszabályokat követeltek tőle, amelyek éles ellentétbe hozták volna az angolokkal. Ezt el akarta kerülni és így inkább a valláshoz menekült, itt sokkal biztosabb talajon érezte magát. Egy memorandumban, amelyet éppen aznap terjesztett fel, azzal vádolta a zsidókat, hogy el akarják venni a mohamedánok szent helyeit. De miután ezek a vádak sem újak, sem eredetiek nem voltak, mindjárt belevette a keresztények szent helyeit is, amelyeknek védelmezőjévé nevezte ki magát.

Mialatt lefelé mentem a keskeny uccácskákon, még egyszer láttam a muftit. Turbános arabok kíséretében ment a templomba, hogy ott ellássa az esti ájtatosságot. Az al-Aksza mecset minaretjéről a müezzin imára szólította a hívőket.

VII. FEJEZET.

Három vasárnap és négy hétfő.

A nagymufti ezen a napon még egyszer imádkozott a sziklatemplomban, azután egész házanépével együtt előkészült a szent péntekre. A palesztinai hét végetért. Péntek az imádkozás napja a mohamedánoknak, szombat a zsidók szent napja és a vasárnap, mint mindenhol a világon, a keresztények ünnepe. Ez a három egymásután következő ünnep erősen befolyásolja Palesztina életét és teljesen igaza volt az angol őrnagynak, aki ezt mondta: — Palesztinának három vasárnapja van és négy hétfője.

Az arab negyedek képe már csütörtökön egészen megváltozik. Tisztán lehet látni az ünnepre való előkészületet, bár a város éppen eleget ünnepelt már negyvenháromnapos sztrájkja alatt. A hívők számárháton és tevéken vonulnak fel Jeruzsálembe a szomszédos falvakból, hogy pénteken a sziklatemplomban vagy az al-Aksza mecsetben imádkozhassanak. Ez az ünnepi népvándorlás nem szokatlan jelenség Palesztinában, de most a mohamedánok még nagyobb csapatokban jönnek, otthon hagyva feleségüket és gyermekeiket. Ez az utóbbi annyit jelent, hogy nemcsak az ünnepi imádságra, hanem a harcra is felkészültek. A rendőrszemek ébersége megtízszereződött, amikor a zarándokok serege elárasztotta az utcákat és ezeken a pénteki napokon a katonák olyan sűrű sorokban állnak fel a Templom-úton, hogy a hívők csak egyesével, mint valami keskeny ösvényen mehetnek közöttük. Ájtatosságuk elvégzése után ugyanezen az úton kell távozniuk. Békés napokon itt látni sem lehet katonákat, csak szent zsidókat a Sirató Fal mellett. Alig múlt el olyan pénteki nap, hogy az arabok ne dobálták volna meg kövel a fal mellett imádkozó zsidókat, mielőtt hazatértek volna falujukba.

Ezek az arabok, akik a pénteket várva már a csütörtök éjszakát Jeruzsálemben töltik, nagy sátrakban élnek,

amelyeket a templomok közelében ütöttek fel. Szép szokás, az arabok velükszületett vendégszeretétét bizonyítja. Ez alkalommal heves jelenetek játszódtak le a sátrakban. Fiatal agitátorok jártak-keltek a falusiak között és rémtörténeteket mondtak el nekik, hogy ezeket a kitalált és valószínűtlen, túlzó históriákat vigyék haza magukkal a falujukba. Ezek a történetek még jobban megnőttek az arabok felizgatott képzeletében és mire hazaértek falujukba, rémületükben tízszeresére nagyították a hallott borzalmakat. Ilyen módon állandóan fenn lehetett tartani az izgatott feszültség légkörét, vagy újra meg lehetett teremteni. A falusiak éppen úgy ellátogattak az ünnepre Haifába, Nabluszba, Akreba, Tulkarumba, Jaffába és Dzsezinbe, mint Jeruzsálembe és mindenütt találkoztak helyi agitátorokkal.

Az utolsó ima napnyugta után rendszerint összetűzésekhez, kellemetlenségekhez vezetett. Az araboknak hét óra előtt távoznunk kellett volna a mecsetből, hogy záróra előtt odahaza lehessenek. Azonban ennek ellenére sem akarták abbahagyni imáikat. Inkább bezárkóztak a mecsetbe és ott töltötték az éjszakát. Az imádkozók között természetesen itt is megjelentek az agitátorok, úgyhogy a szent muzulmánok jól felkészülve indultak ismét neki az új hétnek. Ilyen körülmények között, az ünnep utáni nap adta mindig a legtöbb dolgot a katonáknak és a rendőrségnek.

Számomra is vége volt a hétnek. Az arabok nem jelentek meg az állami hivatalokban, a mozgalom vezetői egész napjukat a mecsetben töltötték és szombaton ugyanez megismétlődött a zsidóknál, tgy hát elhatároztam, hogy a hosszú vikendet Tel Avivban, a zsidó városban töltöm. Sietnem kellett, ha még el akartam érnem az utolsó autóbust. Délután három órakor indultam, úgyhogy még alkonyat előtt elérhessek Tel Avivba. Az élet már pénteken este megáll a zsidó Palesztinában. És ha az esthajnali csillag felragyog, mialatt az autóbusz még az országúton van, utasainak le kell szállni és gyalog kell folytatni az utat. A zsidó telepeken ilyenkor kövekkel szórják tele az úttestet, nehogy egy szentségtörő jármű megzavarja a szombat békességét.

Amikor megmondtam Jeruzsálemben, hogy Tel Avivba akarok menni, ismerőseim csodálkozva mondták: — De hiszen a jaffai utat arabok tartják megszállva! Egészen bizonyos, hogy rálőnek a kocsijára.

Még a hivatalos emberek is figyelmeztettek: — Csak a saját felelősségére utazhat!

Kora délután indultam, rendszerint ezt a napszakot választják az arabok a lövöldözésre. Teljes gőzzel robogtunk kifelé a Szent Városból. Ezúttal a sofőröm nem a szép kilátásra hívta fel a figyelmem:

— Tessék csak nézni, ott, annál a kőnél ütöttek le tegnap egy zsidó diákot! Ott meg egy hirdetési ügynököt lőttek le hátulról! — Az autóbusz kanyargós szerpentinutakon robogott, a gyakori kanyarodok minduntalan elzárták a kilátást. Egyik kanyarodó után a sofőr ismét hozzám fordult: — Okosabb, ha itt jól le tetszik hajolni, Liftához közeledünk.

A legközelebbi kanyarodó után csakugyan feltűnt Lifta, a legfélelmesebb hírű városka az egész útvonalon. Az út most hegynek fel vezetett, a város odalenn volt a völgyben. Bár tudtam, hogy itt minden nap friss vért ontanak, idillikusan békésnek láttam a városkát. Az arabok nagy kőháza csillogtak a lefelé haladó nap sugarai-ban, az uccákon sehol egy ember. A szörnyűségeknek nyoma sem látszott a városon, ahol a legfélelmesebb hírű embervadászok laktak.

Ezen a helyen rendszeresen lövöldözéssel fogadják a kocsikat, amelyek még erre az útra merészkednek. A vadászokat még soha senki sem látta, a hegyoldalban pompásan el lehet rejtőzni. Az egész környék, egész Palesztina olyan, mint valami természetes, hatalmas fedezék, itt rejtkehelyet találhat mindenki, akinek szüksége van rá. Gyakran már néhány pillanattal a lövöldözés után átkutatták a környéket. Tudták, hogy a lövés milyen irányból jött, azt is, hogy körülbelül milyen távolságból. De soha, egy merénylőt sem tudtak elfogni.

De most ez az út üres, elhagyott volt. Néhány kilométerrel odébb találkoztunk az első rendőri állomással, »melyet angol katonák tartottak megszállva.

Megálltunk ezen a viszonylag biztos helyen, amikor hirtelen, Lifa irányából lövéseket hallottunk gyors egymásutánban. A katonák éppen teáztak, de azonnal otthagytak mindent. Bajonettjeiket feltűzték puskájukra és felpattan-tak gépfegyverekkel felszerelt kitűnő motorjaikra, és máris robogtak a lövések irányában. De nem találtak senkit. Ott, ahol az imént még a lövések eldördültek, most ismét égi békesség volt. A közelben sehol egy lélek sem. De az autóbusz, amelyre az imént rálöttek, vad

iramban robogott vissza Jeruzsálembe. A vezetője megsebesült a combján, egyik utasnak a balkarja vérzett, a másik haldoklott. Mire megálltak Jeruzsálemben a zsidó kórház előtt, meg is halt szegény. Amikor egy órával később telefonáltam Tel Avivból, hogy megérdeklődjem a részleteket, már el is temették.

Leverten, nyomott hangulatban folytattuk utunkat. A sofőr jóformán minden egyes kilométerkőnél hasonló esetekről számolt be és hozzátette: — Ki tudja, talán a legközelebbi kanyarodóban bennünket is utolér a sorsunk?

Egy helyen az út szélén autó állt. Gumikerekeit több helyen átlukasztották a puskagolyók. Közélemben rendőr állt, lövésre készen tartva puskáját. A távolban a ramlehi repülőtéren, megcsillantak a repülőgépek. A fejünk felett katonai repülőgépek keringtek, a tetteseket keresték. De ők sem találtak meg senkit. Az arabok semmitől sem félnek — kivéve a repülőgépeket. Még mindig nem tudják megszokni ezeket a járműveket és szent meggyőződésük, hogy a pilóta odafentről mindent lát. Ezért azonnal menekülnek, ha megpillantanak egy repülőgépet a fejük fölött.

Felkapaszkodtunk a meredek hegyoldalra, rövidesen elérkeztünk arra a helyre, amelyet az arabok olyan regényesen a Szelek Völgyének neveznek. A szárazföld felől jövet, innen lehet először meglátni a Földközi-tengert, amelynek kellemes, hűvös szellője eljut idáig.

Ramleh után kezdődött utunk veszedelmesebbik része. Megálltunk a Mikve Jiszroél, a zsidó mezőgazdasági iskola előtt, ahonnan már láthattuk Jaffa minaretjeit. Az iskola az országút mellett fekszik, magas drótkerítés védi a betolakodók ellen. A nagy bejárati kaput hatalmas láncokkal erősítették meg, mögötte diákok álltak őrt és élesen szemügyre vettek minden idegent. Nem engedtek be bennünket. Nem akartak kaput nyitni. De az őrség vezetője figyelmeztetett: — Okosabban teszik, ha nem állnak meg a kapunk előtt, minden pillanatban fel vagyunk készülve a lövöldözésre. Gyanús arabokat láttunk a közelben, elkészültünk a legrosszabbra.

Éppen indultunk, amikor egy nagy autóbusz robogott el mellettünk, az ellenkező irányból. Alig haladt tovább vagy húsz-harminc méterre, elérkezve ugyanarra a helyre, ahol mi az imént megálltunk, amikor a vad lövöldözés csakugyan megkezdődött. Semmit sem láttam a harcból, csak hallottam és megszámloltam a lövéseket, amelyek a

mi kocsinkat érték volna, ha néhány perccel előbb haladunk el az iskola előtt. A lövések zaja még akkor is a fülünkben csengett, amikor megérkeztünk Jaffa külvárosához. Itt találkoztunk a rendőrségi autóval, amely gépfegyverével robogott a tett színhelye felé és csakhamar hallottuk a gépfegyver egyenletes kattogását.

Jaffa nem nyílt meg előttünk. Az utat, amely a városba vezetett, drótakadályok zárták el, mögötte katona állt őrt feltűzött szuronnal. Megkérdeztem a sofőrt, miért nem lehet Jaffán át Tel Avivba menni. Azt felelte: — Nem tilos, de csak annyit mondhatok, hogy mielőtt még az első uccasarkig érne, egészen bizonyosan szitává lyukasztanák.

Az országútnak nemcsak áldozatai, hanem hősei is vannak: a sofőrök, akik ott ülnek az autóbuszok kormánykerekei mögött, a zsidó autóbustársaság alkalmazottai. Az arabok meg akartak szüntetni minden közlekedést az országutakon és a lövöldözések célja elsősorban az volt, hogy elijesszék az utakról a sofőröket. De egyetlen sofőr sem hagyta abba szolgálatát. Továbbra is járnak az országutakat, miközben egyre bizonytalanabb, egyre veszedelmesebb lesz a helyzet. Vad gyorsasággal robognak, hajmeresztő sebességgel veszik az éles kanyarodókat — ez az egyetlen óvatossági rendszabály, amelyet megtehetnek. Arra az esetre, ha a vezetőt lelőnék, mindig van készenlétben másik vezető, aki azonnal elfoglalja a helyét. Mert ha a sofőr sebesülése esetén senki sem volna, aki kezébe vegye a kormánykereket, ez valamennyi utasnak a biztos halált jelentené. Az autóbusz egészen bizonyosan belerohanna az utakat szegélyező sziklákba.

Egyesekről már úgy beszélnek egész Palesztinában, mint legendás hősookról. Többek között, van itt egy Mittelmann nevű, aki egyik útja alkalmával nagy kődarabokat vett észre kocsija előtt az országúton. Leszállt és kezdte félrehengergetni a köveket. De alig, hogy az autóbusz megállt és Mittelmann megkezdte munkáját, megindult a lövöldözés. De Mittelmann pillanatra sem állt meg, nagy sebességgel hordta tovább a köveket. A tartalékvezető elindította a kocsit, ő pedig menetközben felugrott és elrobogtak. Senki sem sebesült meg.

Amikor berobogtunk Tel Avivba, úgy éreztem, mintha álmodtam volna mindazt, ami mögöttünk maradt. A város szokott életét élte. Az uccák tele emberekkel, mindenki siet. Az üzletek nyitva, az utakon az autók hosszú sora, Tel Aviv

látszólag semmit sem tudott a lázadásról, a lövöldözésekről, a sztrájkról.

Leszálltam az autóbusról és éppen bementem egy üzletbe, hogy filmeket vásároljak a fényképezőgépembe, amikor trombitaszó harsant végig az uccákon. Már éppen félíg végeztem a vásárlással, amikor a kereskedő hozzám fordult és így szólt: — Sietnünk kell, be kell csuknom az üzletemet, a szombat beköszöntött.

— De annyi ideje talán még van, hogy egy tekeres filmet eladhasson nekem? — kérdeztem. — De ugyanabban a pillanatban másodszer is megszólalt a jelzés és a kereskedőnek most már pillanatnyi ideje sem volt. Eloltotta a lámpát az üzletben és a kirakatban, a félhomályban tette be a filmet a gépembe és így szólt: — Elveszíthetem a legjobb vevőimet, ha észreveszik, hogy a szombat beköszöntése után még kiszolgálok valakit. Ezekben a dolgokban a mi ifjúságunk nem ismer tréfát.

Amikor távoztam az üzletből, más kép tárult a szemem elé. Az uccák üresek voltak, mintha varázsszóra tűnt volna el mindenki. De a csend és magányosság csak rövid ideig tartott. Néhány perccel később ismét emberek árasztották el az uccát. Ezúttal mindenki legjobb ruháját viselte, és az is meglátszott a legtöbb emberen, hogy egyenesen a fürdőből jön. A rohanás, az iménti vad tempó egyszerre megszűnt. Egyetlen kocsi, egyetlen autóbusz sem látszott semerre az utcákon. Az úttesteket lassú, nyugodt sétálók lepték el. Mintha az egész város kiözönlött volna a szabad ég alá. Különösen nagy tömegek vonultak fel a Herzl-úton és az Allenby-úton, ahol szinte alig lehetett előre jutni.

A péntek estét és a szombatot körülbelül ugyanúgy ünneplik Tel Avivban, a zsidó városban, mint a vasárnapot a kis angol vidéki városokban. Valamennyi szórakozóhely, kávéház, vendéglő bezárja kapuját a trombitajel után és zárva marad a legközelebbi huszonnégy órára. Egyre jobban bealkonyodott, a város képe most sokkal sötétebb volt, mint más esteiken, miután a kirakati lámpákat is eloltották. De ehelyett új fényességek ragyogtak fel: a zsinagógák kitért ablakain és kapuin át ezernyi fénysugár özönlött a városra és bevilágította az ünnepestét.

Az uccákon idősebb zsidók mentek, kezükben vitték kis selyemszakokban imakönyvüket és imaköpenyüket. Egy ismerősre bukkantam az imént és azzal mentem most tovább, egy Joseph Raphael nevű angol íróra, aki néhány

hónapja Palesztinában él és új regényén dolgozik. Az ő számára nem lehetett újdonság ez a péntekesti színjáték, és mégis, azt mondta nekem: — Hónapok óta számtalanszor láttam már ugyanezt, tapasztaltam ugyanezt a hangulatot. És mégis, minden péntek estén kijövök az utcára, mintha valami hatalmas erő vonzaná. Itt lehet megismerni Tel Aviv lakóinak igazi lelkét. Mizrahista és jemeni zsidók jönnek ide és kötelességüknek tartják, hogy a szombatot a templomban töltsék, mert még ők is, akiknek sohasem voltak idegenek ezek a szertartások, egészen más érzéssel vesznek részt itt Palesztinában az istentiszteleten. Olyan országokból jönnek Palesztinába, ahol templomaik kis mellékucskában húzódnak meg, ahol csak titokban mernek imádkozni. És itt korlátlanul adhatnak kifejezést áhítatuknak. Senki sem zavarja meg a zsidókat vallásos kötelességeik teljesítésében.

Végigmentünk az Allenby-úton és elértük a pompás főzsinagógát. Egészen tömve volt emberekkel, még az uccán is száyszámra álltak körülötte a hívők, akik áhítatosan követték a szertartás menetét. A környező félhomályba szinte titokzatosan áradt szét a templom ragyogása, a levegőt betöltötte az imádkozó zsidók halk duruzsolása. Az áhítatos gyülekezet a legkülönbözőbb összetételű volt. A többség öreg emberekből állott, de nagyon sok fiatalember is volt közöttük. Az utóbbiak nem vettek aktív részt az istentiszteletben, nem is viseltek kalapot a zsidók vallásos előírása szerint.

— Az ő számukra a szombat nem annyira vallásos, mint inkább nemzeti ünnep. Inkább szociális, mint vallási okokból tartják be a szombati munkaszünetet.

Tel Avivnak sok zsinagógája van és péntek este valiamennyi megtelik emberekkel. Érdekes csoport gyülekezik. Össze ilyenkor a kabhalisták zsinagógájában, akik a mai napig is megőrizték szertartásaik titokzatosságát. A vallásos gyülekezet élén a szent rabbi áll. Palesztina főrabbija vallási kérdésekben egyenrangú a nagymuftival és őt is ugyanaz a címzés illeti meg. Palesztinának jelenleg nincs főrabbija, miután az öreg és tudós főrabbi, Kook nemrégiben meghalt. A rabbinak ahhoz az osztályához tartozott, akiknek az ősei a tizenhetedik században jöttek Palesztinába és Hebronban és Szafedben szent iskolákat, jesivákat alapítottak. Egész életüket a Szentírás tanulmányozásának szentelték, hogy meg tudják magyarázni a Biblia és a

Talmud parancsait. Élő leszármazottjuk a nyolcvanéves jeruzsálemi Meyr rabbi, akit a zsidók és arabok egyformán tisztelnek.

Az istentisztelet végetért és a zsidók kiözönlöttek a zsinagógából. Ismerősök és barátok vidám, derűs *sabosz salom*-mal (békesség a szombatnak) köszöntötték egymást, hétköznapokon a köszönés egyszerűen csak *salom* (béke!).

És most Tel Aviv néhány terén csoportokba verődve gyülekezett a város fiatalsága, fiúk és lányok. Élénken beszélgettek, megtárgyalták a hét eseményeit, mindenki hevesen védelmezte a maga meggyőződését. Mások meg körbe állva a zsidó nemzeti táncot, a *horát* táncolták. Néhányan énekeltek, ez adta meg a tánchoz a zenekíséretet. A tánc egyszerű és kezdetleges, csoportokban táncolták. Lassan indul, a jobb és ballát felváltva emelgetik, mialatt a csoport lassan körben forog. De a tánc egyhangúsága fokozatosan vad összevisszaságba csap át. A lábak egyre gyorsabban lendülnek a levegőbe, egyre gyorsabban forog a kör, míg valamennyiüket magával ragadja a tánc szédülete.

Három óraker éjfél után, amikor végre rá tudtam szólni magam, hogy hazatérjek a szállodába, az utcák még mind tele voltak vidám, gondtalan emberekkel, akik egyre járták a horát fiatalos tüzzel és odaadással. Az emberek fölött ott ragyogott a mélykék égbolt milliónyi csillagával és a főzsinagóga tetején álló hétégű kandeláber messzire vetítette el fényességét.

VIII. FEJEZET.

Csoda a homokon.

A szálloda, ahol megszálltam, közel volt a tengerpart-hoz. Nem nyújtott különösebb kényelmet. A palesztinai zsidó szállodáknak egytől-egyig ugyanaz a bajuk van: túlságos gyorsan épültek, túlságos gyorsan rendezték be valamennyit, hogy befogadhassák az idegen látogatók áradatát. Ezért van az, hogy a legtöbb szálloda barátságtalan és kezdetleges. Az ágy, amely hajnali három óraker megvetve várt rám a rideg, barátságtalan hotelszobában, csaknem betöltötte éjszakára az egész szobát, nappalra valami-képen betolták a falba. Kényelmetlen vaságy volt és nem sok kedvem volt belefeküdni, bármennyire fáradt voltam.

A levegő is fűledt és nyomasztó volt odabenn, még ebben a késői órában is alig lehetett lélekzetet venni. A séta a tengerparton, ahol máskülönben ilyenkor jólesően hűvös volt, ezúttal nem hozott üdülést.

A chamszin éjszakája volt. Ez az arab szó ötvenet jelent, ez a annak a meleg szélnek, amely az arabok szerint minden ötvenedik napon kerekedik fel. Ez a szél valósággal megmérgezi a levegőt. A sivatag légkörét hozza el a városba és kegyetlenül eszébe juttatja a palesztinai lakosoknak, hogy a trópusok közvetlen közelében élnek.

A chamszin és a kemény ágy egészen tönkretették az éjszakai nyugalمامat és még a tenger örökös, egyhangú locsogása sem tudott elaltatni. Hat órákor felkeltem és odaléptem az ablakhoz, hogy lássam, milyen a tengerpart ilyenkor reggel. Már tele volt emberekkel, önkénytelenül is arra gondoltam, hogy velem együtt Tel Aviv lakóinak ezrei töltötték álmatlanul az éjszakát. Az arabok is koránkelők. Arab városokban reggel öt és hat között az uccák már tele vannak emberekkel, valamennyi üzlet nyitva van. A napfelkelte itt nem lassan, fokozatosan árasztja szét világosságát, hanem váratlanul, egész erejével bukkan fel a láthatáron. A zsidók is gyorsan hozzászoktak ehhez a keleti szokáshoz és koránkelők lettek, de ezenkívül más okuk is van arra, hogy reggel sétáljanak ki a tengerpartra. A fürdőzők nagyrésze munkás vagy hivatalnok, aki többnyire a városon kívül dolgozik és már legkésőbb hét órákor távoznia kell a tengerparttól, hogy idejében elérkezessen munkahelyére. Itt Tel Avivban az emberek az egész napot pihenés nélkül fárasztó munkával töltik és csak a kora reggeli órákban tudnak maguknak időt szakítani, hogy megfürdössenek a Földközi-tenger hűsítő hullámaiban.

A tengerpart Tel Aviv városának legfőbb vonzóereje. Homokstrandja több mérföldes hosszúságban nyúlik el a Földközi-tenger partján, ez az egyetlen maradványa a sivatagnak, amely valamikor itt elterült. A sivatag itt volt az örökkévalóság óta, de a fürdőzők csak néhány évvel ezelőtt jelentek meg ezen a parton. A mögötte elterülő homokos pusztaságon házak nőttek, aszfaltos uccák nyíltak, de egy keskeny szegélyét meghagyták itt a tengerparton a fürdőzőknek. A Földközi-tengerben való fürdözést először a zsidók kezdték meg, az araboknak sohasem jutott volna eszükbe, hogy tengerparti paradicsomot teremtsenek a sivatag homokjából. De most annál nagyobb tömegekben lepik

el Tel Avivot és együtt fürdőznek a zsidókkal a tengerben. Láttam közismert arab politikai vezéreket, akik derűsen beszélgetnek itt zsidó barátaikkal a telavivi tengerparton, de ugyanezek az arabok később félreérthetetlenül nyilatkoztatták ki előttem zsidógyűlöletüket.

A tengerpart a város tulajdona és bárki ingyen bemehet a fürdőbe. A rendre és fegyelemre Kaunitz ügyel fel, az életmentő. Sokáig tanulmányoztam az embereket Kaunitz megfigyelőtornyából. Láttam vakmerő úszókat, akik messzire kimerészkedtek a tengerre és láttam lovasokat a homokparton. Fiatal lányok és fiúk lóháton jönnek a környékbeli zsidó kolóniákról és ezek a zsidó parasztok szép, formás lovaik hátán nagyvilági színezetet adnak a telavivi tengerpartnak.

— A tenger itt nem alkalmas az úszásra, — mondta Kaunitz, — a hullámok egyre kijebb sodorják a fürdőzőket a nyílt tenger felé, míg egyszerre már nincs erejük a visszaforduláshoz. És akkor következik az én feladatom. Eddig 400 ember életét mentettem meg, közöttük sok arabét is. — Újra meg újra le kellett rohannia tornyából, hogy rendet teremtsen a homokparton. Amint egyre több és több fürdőző érkezett, Kaunitz feladata egyre nehezebb lett. A sok ember a tengerparton vidám, gondtalan nyaralókra emlékeztetett, Coney Islandra egy derűs vasárnapon vagy Blackpoolra valamelyik ünnepen, amikor a bankok zárva tartanak. Kaunitz boldog volt, amikor ezt a hasonlatot mondta neki.

Míg a műveltebb arabok példás barátságban keverednek a zsidókkal a tengerparton, a szomszédos Jaffából szászámra jönnek át ide a szegényebb arabok és bámészkodnak. Számukra ez a látvány teljesen új és szokatlan. Sohasem láttak még fiatal lányokat és fiúkat ilyen vidám, tarka fürdőruhákban, ilyen fesztelen együttlétben. Az ő asszonyaik tetőtől-talpig beburkolóznak nehéz ruhadarabjaikba és még arcukat is eltakarják fekete, átlátszatlan fátyolukkal.

Alig egy órával később — pontosan hét órakor — a tengerpart közönsége feltűnően megcsappant. A fiatalság eltűnt a vízből, a homokpartról. A napi munka Palesztinában már kora reggel megkezdődik és délután csak rövid időre szakad félbe. A zsidók magukkal hozták munkabeosztásukat Európából, még nem alkalmazkodtak új hazájuk éghajlati viszonyaihoz. Az arabok nem erőltetik meg

magukat, hosszú pihenőket tartanak munkaközben és déli tizenkettő és három óra között, a nap legforróbb szakában, mindig lepihennek. A zsidók megvetik őket ezért és lustasággal vádolják az arabokat. Még rövid ideje élnek ebben az országban, ezért nem tudják belátni, hogy az araboknak teljesen igazuk van. Az ottani éghajlat nem engedi 'meg az állandó, megerőltető, nehéz munkát, az embernek takarékoskodni kell az erejével, ha nem akarja túlságos gyorsan elhasználni. A lázas munka, a túlhajtott tempó máris megmutatja rossz következményeit a zsidók között, akik több mint tíz éve élnek itt. Egészen fiatal emberek öregek és fáradtak lesznek, nincsen sem kedvük, sem erejük az élethez, elhasználtak és kimerültek. Szívbajt vagy valami egyéb betegséget szereznek maguknak, és negyvenéves korukra vissza kell vonulniuk a munkától. Még a ruházódásuk sem alkalmas a palesztinai éghajlathoz. A shortok, amelyekről a nagymufti olyan megvetően beszélt, nem annyira erkölcsstelenek, mint egészségtelenek. Palesztinában a nap évente kilenc hónapon át olyan könyörtelen erővel süt, hogy a sugarai nemkívánatos élettani elváltozásokat okoznak az emberi testen.

Az arabok ezt már megtanulták és úgy öltözködnek, mintha nem is a trópusok, hanem az Északi Sark közelében élnének. Ruházatuk nagyon egyszerű: hosszú, ingszerű, rendszerint japáni gyapjúból készült ruha, amelyet derékban öv tart össze és fölötte köpeny, ugyancsak gyapjúból. Ha kimennek a napra, beburkolódnak az úgynevezett abajba, egy fekete-fehér vagy barna-fehér csíkos kendőbe. Gondosan vigyáznak arra, hogy fejüket mindig vastag takaróval védjék. A fellahok simára borotvált fejükön szorosán odasimuló kis gyapjúsapkát viselnek és fölötte még egy másik, rendes sapkát vagy vörös tarbust, amely köré sárga vagy tarka kendőt, leffet tekernek. Minél forróbban süt a nap, annál jobban bebugyolálják a fejüket és egyetlen napsugárnak sem engedik, hogy testüket megérinthesse. Az arab nők hosszú, színes inget viselnek, fölötte rövid, vörös köpönyeget. Egész testüket fehér vagy fekete, vászon- vagy selyemruhákba csavarják, fejükre kendőt borítanak, arcukat elfátyolozzák, ők sem hagyják fedetlenül a napsugaraknak testüknek egyetlen részletét sem.

A zsidók viszont még nem tanulták meg, hogyan kell védekezniük a napsugarak ellen és eddig még nem találták meg a megfelelő ruházódási rendszert, amely alkalmaz-

kodna az ottani éghajlati viszonyokhoz. Jelenleg a városban lakók még mindig európai ruháikat viselik. Tel Avivban láttam néhány asszonyt bundában, akik csak azért viselték ezt a ruhadarabot, mert magukkal hozták Európából. De a többségük csak a lehető legrövidebb shortot és pólóinget vagy a legvékonyabb zefirből készült inget visel és kalapot egyáltalán nem hordanak,

A nap kiszárítja a testet és erősen befolyásolja az intellektust. A zsidók idegessége sok esetben visszavezethető arra, hogy valamilyen tropikus betegségtől vagy napszúrástól szenvednek. Saját magamon is észrevettem, hogy valahányszor engedve a rábeszélésnek kalap nélkül jártam a napon, szellemi tevékenységem lehanyatlott. És ez magyarázza, hogy egész Palesztinában a zsidók betegségi statisztikájában leggyakrabban szerepelnek az elmebajok.

Azt is megfigyeltem, hogy a palesztinai zsidókat szellemi tekintetben már nem lehet az európaiakhoz hasonlítani és ezt csak a nap hatásának a rovására tudom írni, amelynek feláldozzák magukat.

Amikor a tengerpart kiürül, megtelnek Tel Aviv uccái. Felmentem a szálloda tetőtéraszára és körülnéztem. Délnek fekszik Jaffa, az arab kikötőváros, amely a tengerparttól felhúzódik a dombtetőig keskeny, piszkos kis uccáival. Alattam pedig, a homoksivatag közepén Tel Aviv városa. A városkép egészen szokatlan: a lapos háztetők végtelen hosszú sora egyhangúvá teszi, egyformaságát nem törlik meg templomtornyok és karsú minaretek. Az egész várost finom homokréteg fekszi meg, amelyet a szél a környező sivatagból hord oda és mindent fehérre fest — a zöld fákat, a házakat, még a kéklő eget is.

A házak, az uccák homokra épültek. Minden egyes földdarabot, amelyen ennek a városnak a hatalmas életereje lüktet, a halott sivatagtól kellett elhódítani. Abban az időben, amikor Tel Avivban jártam, a város éppen harminc esztendeje állt fenn. 1906-ban néhány jaffai zsidó összeállt és elhatározták, hogy kertvárost építenek. A társaság 121.000 négyzetméternyi sivatagi földterületet vásárolt meg Jaffától északra. Ez a föld már szent volt a zsidóknak. Itt, ebben a homoksivatagban volt a temetőjük, idehozták halottaikat hosszú keserves processziókban.

A város nevét Ezékiel egyik könyvéből vették. Tel Avivnak, a Tavasz dombjának nevezték, bár közel-távol nincs ott semmiféle domb.

Újabb három év telt el, mire az első ház felépült a sivatagban. Ez egy gazdag jaffai kereskedőnek, Mayr Dizengoffnak a háza volt, aki szellemi vezére volt az egész mozgalomnak. Dizengoff csak azért élt, hogy lássa megáldott városa teljes kibontakozását és ma mint a város egyik első polgára áll állandóan növekvő lakossága élén.

Minden évben harminc-egyven ház épült fel Tel Avivban, míg a világháború véget nem vetett fejlődésének és teljes pusztulással fenyegette. A törökök azzal vádolták lakóit, hogy az angolokkal rokonszenveznek és ezért az egész várost kiürítették. Az angol uralom kezdetén a száműzött lakosok visszatérhettek és csak most kezdődött meg a város igazi fejlődése.

A hajón egy harmincéves zsidó fiatalemberrel találkoztam, aki Tel Avivban született, de szülei kisgyermek korában kivitték Amerikába. Most csaknem harminc év után tért vissza szülővárosába és izgatottabban várta a viszontlátást mindenkinél.

— Amikor távoztunk Tel-Avivból, a város mindössze hat házból és egy iskolából állott, — mesélte nekem. Tel Avivban találkoztam vele és együtt kerestük fel azt az iskolát. Mellékuczában feküdt, közel Jaffához, magas falak mögött, amelyeknek a tetején még drótkerítés is szolgálta a védelmet.

—Így kellett itt építkezni abban az időben,—magyarázta a fiatalember, — az arab támadások szinte naponta megisméltődtek és védekeznünk kellett. — Ma már az arabok semmibe sem avatkoznak Tel Avivban, a zsidó polgárokat nem zaklatja senki.

Röviddel a világháború után, 1922-ben, 15.000 zsidó élt Tel Avivban. 1931-ben a lakosság száma már 46.000-re növekedett. És ma a körülbelül 10,000.000 négyzetméternyi területen már vagy 150.000 ember él. Harminc év alatt Tel Aviv Palesztina legnagyobb városa lett. 10 000.000 négyzetméternyi telkét nagyon olcsón vásárolták össze az araboktól. 1906—10 között a jaffai zsidók közül sokat reménytelen örülteknek tekintettek fajrokonaiuk: hiszen futóhomokba fektetik a pénzüket és soha semmit sem fognak kapni érte.

Ma pedig ugyanezek az emberek szidják saját rövidlátásukat, mert Tel Avivban nemcsak az első házak épültek fel a homokra, hanem az első nagy. palesztinai földön szerzett zsidó vagyonok is. A leteleplők számának növekedésével emelkedtek a telekárak és olyan gazdasági fel-

lendülés következett, amilyenre csak Amerikában, a gyaratóság idején volt példa. Az árak óráról-óra emelkedtek, és aki reggel még azt mondta, hogy majd meggondolja a dolgot, meglepetten tapasztalta, hogy délutánra az ár megkétszereződött. A földspekuláció természetes következménye volt, hogy viharos jelenetek játszódtak le a városi tanácskozásokon, valahányszor új út megnyitása került szóba. A spekulánsok a lehető legkisebb helyet akarták csak átengedni az utaknak, ezért ma már nem elég szélesek a gyalogos- és kocsiforgalom lebonyolítására. Egy építész mondta nekem: — Ha harminc év múlva idejön, nem fogja megtalálni ugyanezt a várost. Mindent le kell bontani és előlről kezdeni az építkezést. Tel Avivot terv nélkül építették fel. Az éhes, kapzsi telekspekulánsok még egy fának sem akartak helyet hagyni.

Manapság az Allenby-úton csaknem olyan drága a telek, mint a newyorki ötödik Avenuen. Négyzetméteréért 15 fontot fizetnek és az árak még egyre emelkednek.

Litvinsky, aki ma Palesztina leggazdagabb embere, nem egészen tizenöt év alatt egymillió fontot keresett Tel Avivban. A földspekuláció után a házspekuláció korszaka következett. A földtulajdonosok megértették, hogy még többet kereshetnek, ha a telkeikre nagy sietséggel bérházakat építenek. Így épült fel Tel Aviv sok csúf háza. Találkoztam egy zsidó családdal, akiket Berlinből ismertem. A kikötött ezer fonttal jöttek be az országba, a pénzt építkezésbe fektették és nem egészen egy év alatt megötszörözték. A rossz építkezés hatással van a lakberek kialakulására. Miután a legoptimistább háztulajdonos sem remélheti, hogy ezek a gyorsan felépült, olcsó anyagból készült házak tíz évnél hosszabb ideig tarthatnak, úgy kell megállapítaniuk a lakbéreket, hogy a ház építési költségei már az első hét-nyolc évben amortizálódjanak. Ez a lehetetlen helyzet az oka annak, hogy Tel Avivban csaknem olyan drágák a lakások, mint a Mayfairen.

Palesztina keményen dolgozó zsidói megvetik ezeket a telekspekulánsokat, akik uzsoraáron adják ki lakásaikat és vagyonukból élnek. De bár ezek vannak kisebbségben, mégis ők adják meg a város jellegét és ez az oka annak, hogy Tel Avivot sehol sem szeretik Palesztinában.

— Tel Aviv a mai Palesztina Sodomája és Gomorrája, — mondták nekem zsidó telepések. De Isten habozott, mielőtt elpusztította Sodomát és Gomorrát és hacsak ötven derék, jámbor embert talált volna benne, kedvükért meg-

kegyelmezett volna nekik. De Tel Avivnak sokkal több, mint ötven becsületes, jámbor lakója van. A város lakói szorgalmasan dolgoznak és szigorú erkölcsűek. Az egész városban nincs egyetlen nyilvánosház sem és megtudtam, hogy egész éven át mindössze öt embert ítéltek el ott részegség miatt és azok is angol rendőrök voltak. Néhány angol barátom, akik átjöttek Tel Avivba és szokott italukat akarták fogyasztani, ugyancsak mulattak, amikor a szódát whiskyvel sherrys-pohárban hozták nekik, a gint pedig whiskys-pohárban.

— Honnan tudtam volna, milyen pohárban kell fel-
szolgálni ezeket az italokat? — mondta a pincér, amikor figyelmeztettem. — Hiszen hónapok óta nem szolgáltam ki semmiféle italt.

Bizonyos, hogy a városban adódnak bűnesetek is. Sőt, a palesztinai kormányzat panaszkodik, hogy a zsidó bevándorlók olyan bűnöket hoztak magukkal Tel Avivba, amelyeket azelőtt sohasem ismertek Palesztinában, például a hamisítást, kasszafűrást és a legkülönfélébb csalásokat.

Amikor beszélgettem egy városi hivatalnokkal erről a kérdéstről, keserű hangon bírálta a hivatalos jelentést. — Szeretném tudni, hogy lehetett volna Palesztinában azelőtt kasszát fűrni, amikor egyáltalán nem voltak itt kasszák? Mi magunkkal hoztuk ide a kasszákat és a tolvajok és betörők követtek ide is bennünket. Mondhatnak, amit akarnak, mi büszkéek vagyunk a városunkra, minden hibájával és hátrányával együtt. Ebben a városban százötvenezer ember él és akadnak közöttük szentek és bűnösök. Mindenféle emberrel találkozhat itt, zsebtolvajtól kezdve a legártatlanabbig.

De azért nem volt teljesen igaza. A nagyvárosok egy bizonyos típusa tökéletesen hiányzik innen. Tel Avivban nincsenek éjjeli mulatóhelyek és nincsenek prostituáltak. Amikor a szálloda portásánál érdeklődtem valamilyen mulatóhely után, így felelt: — Ha mindenáron mulatni akar éjszaka a nagyságos úr, tessék inkább átmenni Szíriába!

Ennélfogva a kórházakban is hiányzik egy bizonyos osztály, amely az európai államokban mindenütt olyan fejlett és népes: a nemi betegek osztálya. Megtudtam, hogy egy év alatt mindössze hat eset fordult elő és ilyen kevés ember miatt igazán nem érdemes egy osztályt fenntartani. egész Tel Avivban nincs egyetlen szifiliszos beteg sem.

Bűnözők sincsenek olyan sokan, mint a hivatalos jelentés alapján gondolná az ember. Míg a tolvajlásokat arabok és zsidók körülbelül népességük számának arányában követnek el, addig az egész 1935-ös évben egyetlen zsidó sem követett el gyilkosságot Palesztinában. Valamennyi palesztinai város közül a rendőrségnek a legkönnyebb dolga Tel Avivban van. Én is mindjárt kezdetben megfigyeltem, hogy míg Jeruzsálemben százszámra járkálnak az utcán rendőrök, addig Tel Avivban egész ott tartózkodásom alatt mindössze egy rendőrt láttam. A lázadás kezdete idején a telavivi rendőrség nagyrészét — csaknem mind zsidó, kivéve néhány angolt — kirendelték a városból, ahol azóta a tűzoltók ügyelnek fel a forgalom rendjére.

Tel Aviv uccáin az üzletek kirakataiban a világ minden áruját meg lehet találni. De mégis, egyvalamit hiába keresne bárki Tel Avivban: sonkát. Az egyetlen nem-zsidó üzlet Tel Avivban egy ideig árult sonkát, de végül a főrabbi értesült a dologról, erre rögtön odament és bojkottal fenyegette a tulajdonost ha továbbra is sonkát tart az üzletében. A sonka eltűnt, de angol szalonna továbbra is kapható a boltban. Ez ellen a főrabbinak nincs kifogása, miután nem is tudja, hogy ez micsoda.

Tel Aviv lakóinak élete az otthonaikban, a kávéházakban és a nagyszámú mozgófényképszínházban játszódik le. A középosztálynak általában két-háromszobás lakása van, de azoknak, akik Oroszország és Lengyelország nyomorúságos gettóiból jöttek ide, ezek a modern lakások valóságos tündérpalotáknak tűnnek. Rendes lakást csak azok tudnak fenntartani, akik legalább harminc fontot keresnek havonta, ami nagyon magas fizetésnek számít. Tel Aviv a fiatalok városa – lakóinak átlagos életkora huszonhat év – átlagban, ha egyáltalán van állásuk, hét-tíz fontot keresnek havonta. És nem szabad válogatónak lenni a munkában, mert egyre kevesebb a munkaalkalom és egyre több az ajánlkozó dolgos kéz.

Sok zsidó lányt ismertem meg, akik téglát raktak és sok férfi gyári munkást, akik valamikor doktorátust tettek. Egy ház építésénél megismerkedtem az előmunkással: valamikor ügyvéd volt, az egykori mérnök pedig cementet kevert mellette.

De a legcsodálatosabb változást akkor láttam Tel Avivban, amikor egyszer taxit kerestem. A szállodám előtt csinos kis magánautó állt, a kormánykeréknél szép, fiatal zsidó lány ült. Csinosan, izlésesen volt öltözve, körmei

feltűnő pirosra lakkozva, ujjait értékes gyémántgyűrűk díszítették. Kihajolt a kocsiból és megkérdezte: — Taxit keres? — Amikor bólintottam, leugrott a kocsiról, és kinyitotta az ajtót: — Parancsoljon beszállni. — Csak most vettem észre az autón a taxit jelző kis, zöld számtáblát. Amikor elindultunk, megkérdeztem a lánytól, honnan jött ide.

— Berlinből. Az édesapám gyárigazgató volt és a tizennyolcadik születésnapomra ajándékba adta nekem ezt a kocsit. Amikor apám elvesztette az állását, Palesztinába jöttem az autómmal és taxisofőr lettem. Mindenesetre kellemesebb, mintha cselédnek szegődnék.

Palesztinában találtam németeket, lengyeleket, oroszokat, azt hiszem, hogy a világnak valamennyi országa képviselve van itt. Az újságosoknál a legkülönbözőbb nyelvű újságokat lehet kapni. És ebből az emberi kaleidoszkópból Tel Aviv homogén közösséget teremtett.

A napi munka elvégzése után a város lakói az uccákon találkozhatnak, moziba, hangversenyre vagy színházba mennek. Egyik estét a Földközi-tenger partján épült amfiteátrumban töltöttem, ahol kétezer ember nézte a Habimah-társulat előadását. Ezt a színtársulatot Palesztinában a zsidó nemzeti színjátszás képviselőinek tekintik. Oroszországból jöttek és klasszikusokat, többek között Shakespeareet játszanak németül és zsidó írók műveit is előadják sajátos, egyéni játéktílusukban. Azon az estén Shakespeare *Velencei ica/ldr*-ja volt soron, rendezője Leopold Jessner professzor, nemrégén még a berlini állami színház intendánsa. A Habimah színpadán egészen új Shylockot ismertem meg. Néhány primitív kellék helyettesítette a díszleteket, a főhangsúlyt a játékokra fektették. A színészek annyira erősen ki voltak festve, mintha álarc volna az arcukon. A zsidó Tel Aviv tudni sem akar a pénzéhes uzsoráról. A Habimah előadásában Shylock nyájas, őszszakállú öregember, aki egyengeti a szerelmesek, Portia és Bassanio útját.

A Habimah-n kívül Tel Avivnak még egy színháza van. a Munkásszínház és egy harmadik kis színház is, a *Seprő*, ahol kis szatirikus darabokat adnak elő. Itt a gúnyos, tréfáskedvű zsidó szellem kitűnően feltalálja magát.

Az amfiteátrum a városon kívül, a Földközi-tenger partján épült és amikor a Habimah előadása után hazafelé mentem, az utam félígkész házak sora mellett vezetett el. Még éjszaka is dolgoztak a házak építésén. A munkások

háromszor naponta felváltották egymást, hogy a ház minél hamarabb elkészüljön, hogy tulajdonosa továbbadhassa. Sok féligkész ház előtt már ott állt a bútoroskocsi és a lakók már beköltöztek a kopár falak közé.

IX. FEJEZET.

Zsidó nyomorúság.

A város központjában egyik kávéház a másik mellett sorakozik és valamennyi késő éjszakáig tele van emberekkel. Fiatal fiúk és lányok üldögélnek itt órákig egyetlen csésze tea vagy kávé mellett. Ezért két pennyt fizetnek, — nagyobb költsézésre nem telik. A kávéház vendégei rendszerint abból a néposztályból kerülnek ki, akik havonta négy-öt fontot keresnek és nem tudnak maguknak külön lakást vagy szobát tartani. Három vagy négy társukkal közösen osztanak meg egy szobát és így nem érezhetik magukat igazán otthonosan és kényelmesen. Ezért vannak mindig annyira tele emberekkel Tel Aviv utcái, mert nagyon sokan vannak, akik még a napi kétpennys kiadást sem engedhetik meg maguknak a kávéházra.

De ez még nem a legszegényebb lakossága Tel Avivnak. Amikor Feivel barátom megmutatta nekem a várost, elvezetett a féligkész házakhoz, amelyeknek az ablakaikat még nem üvegezték, az ajtókat még nem akasztották be a keretibe és mégis, máris laktak benne emberek. Itt laknak a menekültek, akiket Tel Avivba hoztak Jaffából, az arabok városából, ahol az életük állandó veszedelemben forgott. Eszembe jutott Anatole France egyik novellája a boldogtalan királyról. Az orvosok azt mondták, hogy csak akkor lehet ismét boldog, ha magára veheti egy boldog ember ingét. Külön futárokat küldtek ki a világ minden tájára, de hasztalanul keresték a boldog embert. Végül is megtalálták, akit kerestek — egészen egyedül élt az erdőben, gyökerekből táplálkozott és mosolyogva ismerte el, hogy csakugyan boldog, de viszont nincs inge.

A jemeni zsidók képviselik a zsidó faj legalacsonyabbrendű ágát. Az ő számukra Palesztina valóban az Ígéret Földje, ők nem a művelt, civilizált európai országokból jöttek, hanem az Arábiai félsziget legdélibb csúcsából, a titokzatos, elkülönített Jemenből. Létezésükről már hosszú

idő óta tudtak, de csak 1905-ben tettek lépéseket megsegítésükre. Egy kalandvágyó, fiatal zsidó elhatározta, hogy Jemenbe utazik és ott a helyszínen tanulmányozza az ottani zsidók életét és szokásait. A mai napig csak katonai fedezet mellett lehet Szaanba, Jemen fővárosába utazni. De akkoriban még kísérettel sem lehetett. Eliézer Jaunieli mégis eljutott odáig valahogyan. Elérkezett Szaanba és ott tapasztalta, hogy a zsidók olyan nyomorúságos, emberhez nem méltó helyzetben élnek, hogy minden áron akart valamit tenni ezeknek a szerencsétlen páriáknak az érdekében. Az egyetlen kapcsolat a jemeniták és a zsidók között a vallásuk, fajlag sokkal közelebb állnak az arabokhoz, mint a zsidók. A valóságban kevert, faj, arab, abesszin és maláji vér folyik az ereikben, de semmi esetre sem zsidó vér. És mégis, vallásuk az ótestamentumra épült föl és fanitikusan ragaszkodnak zsidó hitükhöz, bár ezzel évszázadok óta a körülöttük élő mohamedánok gyűlölködését és üldözését idézik fel.

Jaakaub, egy jemenita újságárus, aki huszonöt évvel ezelőtt jött Jemenből Palesztinába, elmondta nekem élete regényes történetét. Amikor ideérkezett, csak arabul tudott, mint a jemenita zsidók legnagyobb része, de Palesztinában megtanulta a héber nyelvet, amelyet azóta már folyékonyan beszélt. Fia, aki tolmácsunk volt, angolul is tudott. — Jemenben kevesen vagyunk és a környező arab államok között Jemenben volt mindig a legnyomorúságosabb helyzete a zsidóságnak. Az én időmben körülbelül hatvanezer zsidó élhetett az országban. Az utolsó kétezer évben a mi vallásunk nem változott, éppen olyan ortodox volt, mint Jeruzsálemben, mikor a szentély még állt. De mint ahogy mi ragaszkodunk a vallásunkhoz, a jemeni arabok a legvallásosabbak valamennyi arab államközösség lakosai között. Szórol-szóra követik a Korán parancsát: — Ha hitetlenekkel találkozol, üsd le a fejüket, mindaddig, míg nagy pusztítást nem vittél véghez soraikban. — És a vallásos araboknak mi zsidók vagyunk a hitetlenek és a Korán parancsának engedelmeskedve üldöznek bennünket. Nern engedték meg nekünk, hogy tevén, öszvéren vagy számárháton járjunk, mindig gyalog kellett mennünk az izzó napfényben. Házainkat a városokban és a falvakban alacsonyabbra kellett építeni, mint a legalacsonyabb arab viskókat. Ha egy arab megölt gy zsidót, mindössze csak azt kellett felhoznia védelmére, hogy a zsidó megsértette vallásos érzéseiben és akkor bün-

tétlenül szabadult. Mi voltunk az ország művészei. Külön uccákban éltünk, ahová beszorítottak bennünket és a munkánkba egy kevés művészetet vittünk bele. Az arabok féltékeny figyelemmel kísérték tevékenységünket és amikor egy-egy különösen szép darab került ki a kezünk alól, azzal vádoltak, hogy az ördöggel cimborálunk. Életünk egyre elviselhetetlenebb lett.

Amikor Eliézer Jaunieli eljött az országunkba és Erec Jiszroélról beszélt nekünk, az akkori imámhoz fordultunk és engedélyt kértünk a kivándorlásra. Megtiltotta nekünk. De semmi sem tarthatott bennünket tovább Jemenben. A tilalom ellenére is elhagytuk az országot. El kellett jutnunk Adenbe, ahol már várt bennünket egy zsidó szervezet, hogy tovább szállítson Palesztinába. De az Adenbe vezető út mondhatatlanul keserves volt. Titkos utakon mentünk, mindig csak éjszaka mertünk előrehaladni, inkább ösztönösen, mint a tudásunkra támaszkodva találtuk el a helyes utat. Útközben barlangokban kellett elrejtőznünk. Társaink közül sokan útközben belepusztultak a megpróbáltatásokba, de azok, akik végre valahára célhoz értek, a legboldogabb emberek voltak a világon.

A 60.000 jemeni zsidó közül már 25.000 Palesztinában van. Nyelvükben és külsejükben még ma is nagyon közel állnak az arabokhoz, akiktől csak hosszú halántéktincsük különbözteti meg őket. ők az izraelita vallás legbigottabb képviselői Palesztinában és nemcsak az Ótestamentum törvényeit tartják meg, hanem valamennyi rituális előírást is. Amikor a lázadás kitörése után Jaffából Tel Avivba hozták őket, valamennyit megfürdették, megtisztogatták és rövidre vágták a hajukat. De amikor rituális hajtincsüket is le akarták vágni, kétségbeesetten tiltakoztak és öngyilkossággal fenyegetődztek. Végre is, meghagyták a tincseiket és még ma is rövidre vágott hajjal, de lobogó tincsekkel járják Palesztina utcáit.

Ellátogattam Rechovot közelében abba a házba, ahol Jaakaub élt. Azon a telepen csak jemeni zsidók laknak. A Zsidó Nemzeti Alap ingyen bocsátotta rendelkezésükre a földet, minden családnak egyszerű kis faházhoz és kis kerthez adott helyet. Az volt a terv, hogy zöldségkertészetre nevelik ezeket a jemeni zsidókat, hogy így megkereshessék azt a keveset, ami megélhetésükhöz szükséges. Azonban a jemeniták csak ritkán gazdálkodnak saját kis földjükön. Inkább a városban keresnek munkát vagy elszegődnek munkásnak valamelyik zsidó földbirtokra. 25—40 piasztert

keresnek naponta (5—8 shilling) és saját kertjeiket haurániakkal műveltetik, akiknek 5—8 piasztert fizetnek.

Vezetőm, a Zsidó Nemzeti Alap egyik hivatalnoka, csak most először hallott erről a visszas helyezetről és haragosan mondta: — Hát nem szégyelltek magatokat, hogy arab munkásokkal dolgoztattok zsidó földön? — A jemeniták nem tudták teljes mértékben felfogni a kérdés jelentőségét, nem sokat hallottak a cionizmus ideáljairól. Egyszerűen csak ennyit feleltek: — És nem szégyelik a chaluzok, amikor szombaton is dohányoznak?

A városban két üzletágot sajátítottak ki maguknak: újságot és cipőfűzőt csak jemenita zsidótól lehet vásárolni. Mindegyiknek nagy családja van és a család valamennyi tagjának pénzt kell keresni. Mialatt az apa valahol vidéken dolgozik, gyermekeit elküldi házalóknak Tel Avivba vagy Jeruzsálembé. A kis jemenita zsidógyerekeknek már öt-hat éves korukban pénzt kell keresni. Láttam őket Tel Avivban, amint zsidó újságokat árultak és annyira megsajnáltam szegényeket, hogy mindennap hat-nyolc újságot vásároltam tőlük, bár egyetlen szót sem értettem héberül. A cipőmet is három-négyszer tisztítottam naponta, mert ez a mesteriség is az ő kizárólagos hatáskörükbe tartozik. Egy alkalommal, amikor öt piasztert (egy shilling) fizettem a cipőtisztításért, a gyerek alig akart hinni a szemének és a pénzdarabbal a kezében utánamszaladt.

— Adón! — kiáltotta (adon héberül urat jelent) — bizonyosan tévedett, a cipőtisztításért csak félpiaszter jár. — Amikor biztosítottam, hogy a pénzt igenis neki szántam, egyszerre köréje sereglettek a kollégái és vagyontájkát meg kellett osztani másik hat kis cipőtisztítóval.

Ezek közül a gyermekek közül alig néhányat lehet rávenni, hogy járjanak iskolába. Rechovotban meglátogattam a jemenita iskolát. Egy bécsi pedagógusnő alapította, a hozzávaló pénzt délafrikai zsidók adták össze. Próbálkozása sikerült, mert végül is nagy fáradtsággal el tudta hitetni a gyermekekkel, hogy ez az iskola az övék, nekik építették. Ettől kezdve a gyermekek rendszeresen eljártak az iskolába, tisztán tartották és amikor a tanítási idő végetért, nem szívesen mentek onnan haza. Az iskolában és az uccán elsajátították a héber nyelvet, de odahaza a családban továbbra is arabul beszéltek.

Láttam ezeknek a jemenitáknak az életét és láttam a halálukat is. Véletlenül éppen jelen voltam a telavivi remek

Hadasszah kórházban, amikor három jemenita meghalt. Családjuk a kórház udvarán várakozott a holttestek kiadására, jajgató panaszaik gyászos hangokkal töltötték meg a levegőt. Azután kihozták a szemfedővel letakart holttesteket az épületből és felrakták a kocsira, amely már annyira tele volt a családtagokkal, hogy a halottnak alig maradt rajta hely.

Még egy zsidó közösség van Palesztinában, amely szokásaiban és életmódjában nagyon hasonlít a jemeni zsidókéhoz. Ezek a marokkói zsidók. Egytől-egyig olyanok, mintha a pátriárkák korából mradtak volna itt.

De a keleti zsidók legfestőibb csoportját a perzsiai zsidók alkotják. Ezek Bokharából jöttek Palesztinába, egy nagy, perzsa nyelvet beszélő hitközségből. Színes foltot jelentenek az ország életében. Ők is kerülő úton jutottak el Perzsiából Palesztinába. Az egyenes út Irakon át vezetett volna. De ez a tiszta arab állam azt hitte, hogy megakadályozhatja a perzsiai zsidóknak Palesztinába való vándorlását, ha megtagadja tőlük az átutazó vízumot. Ezért Törökországnak vették útjukat és a Libanonon át jöttek be Palesztinába. Tarkaszínű perzsa nemzeti viseletben járnak, a bokharaszőnyegek vidám színeit látjuk rajtuk viszont. Legfőbb ruhadarabjuk a hosszú, telehímzett köpenyeg. Ha ünnepnapokon tarka ruháikban vidáman táncolnak a többiek között, a néző szinte elfelejti, hogy Palesztinában van, zsidók között, inkább Turkesztánban képzeletben magát.

Galileától északra, a kis Pekjin faluban is él egy keleti zsidó hitközség, amely kétségtelenül a zsidók egyetemességének legérdekesebb része. Ők a közvetlen Jeszármazói azoknak a zsidóknak, akik a Krisztfus előtti időkben éltek Palesztinában és sohasem távoztak el az ország területéről. Náluk is egyedül csak a vallásuk mutat a közös eredetre. Paraszti sorban élnek és dolgoznak kis földjeiken és alig lehet őket megkülönböztetni az arab fellahoktól. Egészen a legutóbbi időkig a férfiak tarbust viseltek és a nők elfátyolozták magukat. Arab nyelvet beszélnek, de gyermekeiket most már héber iskolákban tanítják.

Rechovotban. Pekjinben és Tel Aviv jemenita negyedeiben olyan zsidó nyomorúságot láttam, amely szánalmasabb a varsói gettó legszegényebb negyedeinek nyomoránál. És mégis megvolt az a határozott érzésem, hogy ezek az emberek boldogok ha nincs is ingük. Mert tudják, hogy végre van, aki gondoskodik róluk, hogy már nem élnek minden

oldalról ellenségek közé zárva, hanem tagjai a nagy zsidó közösségnek, amelyben élnek. A nagy zsidó munkásszervezet, a Hisztadrut vette őket gondjaiba.

X. FEJEZET.

Kékingesek és barnaingesek.

Amikor visszatértünk Tel Avivba Rechovotból, a jemenita zsidók telepéről, kocsink megállt a Beit Hapoel, a Munka Háza előtt. Itt találkoztam Berl Lockerrel, a zsidó munkásság vezetőjével, aki felajánlotta, hogy megmutatja nekem munkásszervezetüket.

A titkár, aki az elmúlt három napon körülvezetett Palesztinában, így szólt: — Napokra, talán hetekre volna szükség, ha meg akarná ismerni munkánkat egész kiterjedésében. Rólunk azt mondják, hogy államot alkotunk az államban. Tudjuk hogy az ideális cionizmus gyakran letér a helyes útról, eltér eredeti célkitűzéseitől. de küzdünk érte, hogy mégis megőrizzük ideáljainkat és megteremtsük a cionista Palesztinát úgy, amint azt vezéreink elképzelték és eszméjét elterjesztették az egész világon. Mi nem vagyunk felelősek azért a tényért, hogy a zsidó élet Palesztinában több táborra szakadt. Amikor a zsidók idejönnek, még csak zsidók, de alig, hogy egy közösséget alkotnak az egész ország zsidóságával, egyikből munkás lesz, a másiból kapitalista, akiknek ellentétes érdekei vannak. Számunkra az ideális Palesztina és Palesztina jövője fontosabb, mint az egyes ember sorsa és azok, akik csak önző célból jöttek ebbe az országba, akik gyorsan meg akarnak gazdagodni és szívesen feláldozzák az Ideálokat, melyekért mi dolgozunk, gyűlölnék és üldöznek bennünket. A főhadiszállásunk Tel Avivban van, ahol a lakosság ellenségesen nézi működésünket. Ez a város találkozóhelye a polgároknak, akik olyan életbölcességet hoztak magukkal, amelynek Palesztinában már nincs helye. Tel Avivban még vannak asszonyok, akik rabszolgamódra kezelik cselédeiket, munkaadók, akik azt szeretnék, ha alkalmazottaik naponta tizenhat órát dolgoznának. Tel Avivban a pénz uralkodik és ha mi nem lennénk, akkor a munkásság kényre-kegyre ki lenne szolgáltatva a gazdag középosztálynak.

Palesztinában megszoktam, hogy tízéves periódusokban számítsam a történelmet. A munkásszervezetnek (Hisztadrut Haovdim) még csak tizenötéves múltja van. Már 1914-ben tervbe vették, de a valóságban csak 1921-ben alapították meg. Harminckét évvel ezelőtt egy kis, jelentéktelen külsejű emberke jött Palesztinába Oroszlengyelországból, nagy gondolatokkal az agyában, a második Aliyah első bevándorlóival. Szülőhazájának véres pogromjai elől menekült és új hazájában sem sokkal jobb viszonyokat talált, mint a régi-ben. Az arabok itt éppen úgy üldözték a zsidókat, mint odahaza a lengyelek és oroszok. Az újonnan érkezett zsidók itt gyakran nagyon szomorú körülmények közé jutottak, nyomorúságos házakban, szegényes gettókbán éltek. A munkaadók, többnyire zsidók, akiknek nagyrésze negyven vagy ötven évvel előbb telepedett le itt, féltékenyen nézték az új bevándorlókat és azt kívánták h iilnjaD huszonnégy rajabórie aji Omsz óxátlSqTgozzanak nekik'. A kis orosz-”iingyèT zsidó ebbe nem tüciott beletörödni. Európában akkor már lezajlott a munkásmozgalmak első hősi korszaka, sok országban törvénybe iktatták a nyolcórás munkaidőt és a szakszervezetek befolyásolni tudták a munkabéreket. Szerette volna elérni, hogy Palesztinában is bevezessék azt, ami Európában és Amerikában már törvényes joga lett a munkásságnak.

David ben Gurion, ez volt a kis zsidócska neve, tizenhét évig egészen kis elhatárolt körben maradt az eszméivel. Csak 1921-ben sikerült neki vagy nyolcvan embert megnyerni gondolatainak és akkor megalapította velük a munkás-szervezetet. Azonban Palesztina dolgozói is kisebb csoportokra osztotta a világnézetbeli különbség. David ben Gurion és társai szociális célokat festettek a zászlajukra és a Második Internacionálé tagjai lettek, miután annak az elveit vallották. Más csoportok ezért azzal vádolták, hogy a vallást alárendeli szociális eszméinek és azt állították, hogy a zsidó Palesztina megteremtésében a vallási eszméknek éppen olyan jelentőségük van, mint a szociális eszméknek. A vallásos munkások csoportja is egyesült és megalakították a Hapoel Ramiszrachit. Rövidesen kivált egy harmadik, radikális csoport is, ennek a tagjai a zsidó légiókból kerültek ki, akik a világháború idején az angolok mellett küzdöttek Palesztinában. Ezek azt állították, hogy veszedelmes a marxista internacionálé eszméit belevinni a zsidó nemzeti Palesztinába, megalapították a

revizionista munkásszervezetet, melynek politikai célkitűzését mai nyelven szölvafasizmusnak lehetne nevezni.

Ben Gurion és a Miszrachisták később egyességet kötöttek. De egyikük sem tudott megegyezési alapot találni a revizionistákkal és Palesztina proletariátusa a mai napig két osztályra szakadt, amelyek éppen úgy küzdenek egymással, mint ahogy a marxizmus és a fasizmus küzd Európában. A harc keserűen és kíméletlenül folyik mindkét részről.

Az uccákon fiatal emberek állnak heves vitába merülve, ruhájuk elárja politikai hitvallásukat. A Hisztadrut tagjai kék inget viselnek. Ez a kelme volt az első gyártmánya az újonnan berendezett palesztinai textilgyárnak, ezért választották ezt egyenruhájuknak. Csak úgy viselik ezt az inget, mint bármelyik hétköznapi ruhadarabot, minden tüntetés nélkül. A revizionisták viszont úgy viselik barna ingeiket, mint a hivatalos egyenruhát, katonásan és kihívóan, bőrvvel szorítva le a derekukon. Ha az uccán egy banainges és egy kékinges áll beszélgetésbe elmerülve, a szemlélő előkészülhet az uccai verekedésre, mert kevesen tudják megfékezni indulataikat. Ezek a mély politikai ellentétek tragikus eseményhez vezettek, amely befolyással volt egész Palesztina politikai életére. A munkapártban, a szakszervezetekben, különböző zsidó mozgalmakban egyformán nagy szerepet játszott Chaim Arloszoroff doktor, fiatal, harminchétéves ember, akire az egész palesztinai zsidóság úgy tekint fel, mint reménységére és ígéreterére. Amikor egy este ott sétált a telavivi tengerparton, ismeretlen tettesek meggyilkolták. Felesége, aki szemtanúja volt a gyilkosságnak, szenvedélyes hangon a revizionistákat vádolta a gyilkossággal. Azonban a nyomozás nem tudta kideríteni, hogy bármi alapja is volna ennek a vádnak. A revizionisták tagadták, hogy bármi közük is volna a gyilkossághoz és azt állították, hogy a merényletnek bizonyosan nincs semmi politikai háttere. Indítóoka egy különálló ember irigysége vagy bosszúja.

Ettől kezdve a küzdelem elmélyült és egyre hevesebb lett a két párt között. A revizionisták minden eszközzel meg akarják akadályozni a Hisztadrut munkáját. Német és olasz rend szerint szervezkedtek, fellobogózva, muzsikaszóval vonulnak végig Tel Aviv utcáin és a szemlélőnek első pillanatra — bármennyire is paradoxon-szerűen hangzik ez a hasonlat — a német rohamcsapatok felvonulását juttatják eszébe. Azonban mégsem tudták

megakadályozni a hisztadrutok munkáját Palesztinában. A hisztadrutok tartják kezükben a munkafelügyeletet az egész országban; ma már 80.000 tagjuk van, ami annyit jelent, hogy tizennyolc éven felül közéjük tartozik Palesztina munkásságának 85 százaléka.

Szervezetük Tel Avivban három épületet tölt meg. Egyikben, a Beit Hapoelben, ahol Lockerre vártam, olyan élénk nyüzsgés van, mint valami méhkasban. Ez az élénkség egészen rendkívüli még Tel Aviv izgalmas, nyughatatlan tempójához képest is. F fiatal férfiak és nők jönnek végeérhetetlenül hosszú sorokban, megtöltik a régi ház folyosóit és szobáit. A szobában, ahová bevezettek, képek és grafikonok mutatták a Hisztadrut sokirányú munkásságát. Tevékenyen kapcsolódik bele Palesztina életébe, szociális és kulturális kérdésekbe éppen úgy, mint a politikába.

Éppen ezeket a képeket tanulmányoztam, amikor Berl Locker a szobába lépett. Amikor megpillantottam, arra gondoltam, hogy talán Upton Sinclair valamelyik regényhőse kelt életre. Olcsó, készenvett ruhát viselt, amely egyáltalán nem illett alakjára. Nyakkendője félrecsúszott, haja összekuszálódott, az egész ember azt a benyomást keltette, mintha ebben a pillanatban szabadult volna valami rendőrségi verekedésből. Azt hittem, hogy a munkásvezéreknek ez a fajtája már eltűnt a világról, hogy csak Bismarck antiszociális törvényhozása idejében éltek, amikor titokban kellett folytatniuk munkájukat. De Palesztinában még él ez a típus. Külsejükkal is ki akarják nyilatkoztatni, hogy csakugyan egynek érzik magukat a munkássággal.

Berl Locker, mint valamennyi palesztinai zsidó munkásvezér, a régi iskolához tartozik, ő is lengyel származású. Mint a Második Internacionálé egyik kiváló tagja, dolgozott jóformán valamennyi európai fővárosban.

— Ellentmondást látokba szervezetükben, — mondtam neki. — ön a Második Internacionálé tagja és ugyanakkor itt Palesztinában nacionalista polifikát folytat.'

— Nem vagyunk sem nacionalistábbak, sem internacionalistábbak, mint az angol munkapárt, vagy akár a T. U. C. (Trade Union Congress, Szakszervezeti tanács) — felelte Locker. — A mi meggyőződésünk az, hogy egy országot csak munkára lehet felépíteni és a jövője nem az ipari spekuláción nyugszik, hanem a munkásain. Biztosítanunk kell a zsidó dolgozó osztály jólé-

tét, ha azt akarjuk, hogy munkájuk igazán értékes eredményekhez vezessen.

— És nem gondolja, hogy veszedelmes ilyen módon hasadást előidézni a zsidó közösségben?

— Nem. Mi nem azért küzdünk, amit Európában totális államnak neveznek. Ezek a palesztinai véleménykülönbségek termékeny ellentétek, egészséges összeütközések, amelyek új gondolatok megvalósításához vezetnek. Lehetőséges, hogy politikailag nem vagyunk egységesek, de összetart bennünket a közös cél: a Zsidó Nemzeti Állam megteremtése Palesztinában.

— És ha nem is mondhatjuk, hogy mi jelentjük az új Palesztinát, — mondta végül, — de nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy mi képviseljük az új állam leg-egységesebb tömegét. Ha megtekinti szervezeteinket, el fogja ismerni, hogy nélkülünk Palesztina nem juthatott volna idáig, a jövőjét nem lehet elképzelni nélkülünk és mindent, amit véghezvittünk, a magunk erejéből vittük véghez ellenséges környezetben.

— Az arabokra céloz? — kérdeztem.

— Nem. Az arabokhoz nekünk semmi közünk. Régebben azzal áltattuk magunkat, hogy a Hisztadrut áldásait kiterjeszthetjük az arab dolgozó osztályokra is. Arab tagokat is toboroztunk — még most is van vagy ötszáz — de szerencsétlenségre, a lázadás megszakította kapcsolatainkat. Megpróbáltunk néhány fiatal arab munkást kitanítani munkásvezetőknek, de az arabok visszautasították szövetségünket, és így feladtuk a reménytelen küzdelmet. A mi ellenségeink a zsidók között vannak: a munkaadók és a középosztály pártja között.

Ugyanúgy, ahogy Locker panaszkodott a munkaadókra, panaszkodtak a munkaadók a Hisztadrutra. — Diktátorként uralkodnak a munkapiacon, — mondta nekem a munkaadók szervezetének egyik tagja, — kényre-kegyre ki vagyunk szolgáltatva munkásainknak. Ha a világ minden államában megegyeznek a munkások és munkaadók a munkabérekben, itt Palesztinában a Hisztadrut egyszerűen megszabja és ránkerőszakolja a béreket. Ha elbocsátunk egy munkást, mert nem vagyunk vele megelégedve, az a veszedelem fenyeget, hogy többé egyáltalán fteni tudunk zsidó munkást kapni, mert a munkaszervezet bojkottálja üzemünket.

A nagy Munkásközvetítő adja a Hisztadrutnak ezt a natalmat. A munkásközvetítő munkát talál tagjainak és

ugyanakkor biztosítja számukra a kedvezőbb munkafeltételeket. Lehetetlen, hogy valaki csak revizionista munkásokat szerződtessen a gyárába, másrészt a Hisztadrut munkásai nem akarnak együtt dolgozni a revizionistákkal. Nem a munkaadó határozza meg, hogy mennyi bért fizet, hanem a munkásközvetítő állapítja meg, hogy a munkásnak mennyi fizetést kell kapnia. Ez az oka annak, hogy a Munkásközvetítő olyan fontos szerepet tölt be a zsidó munkapiacon Palesztinában és éppen ezért olyan munkások is csatlakoznak hozzájuk, akik különben politikailag nem értenek egyet a hisztadrutokkal.

A munkásközvetítőtől eltekintve, a szervezet magába foglalja a zsidó életnek minden ágát. Minden irányban önállósítani akarja magát és ezért sorra építi fel saját iskoláit, könyvtárait, kórházait. Ez az utóbbi intézmény különösen magas fokon áll. Orvosi karának tagjai jóformán kizárólag németországi orvosok, akik a legelsőrendű európai orvosi tudást és gyakorlatot hoztak magukkal. A kórházak és orvosi intézmények a Hisztadrut munkásbetegalapjához tartoznak, amelynek 140 intézménye, 600 orvosa és 90,000 tagja van az országban. Tagjai aránylag kis Összegért (heti 2 shilling 6 penny) a legkitünőbb orvosi segítséget kapják minden irányban, beleszámítva az üdülést és a betegek családjának eltartását is és minden irányban folynak a kísérletezések, hogy a gyógykezelést az ország éghajlati viszonyaihoz alkalmazzák.

Amikor meglátogattam legújabb intézményüket, a tel-avivi poliklinikát, az orvos egy elektromos műszert mutatott nekem, amelynek a segítségével negyvennyolc óra alatt be lehet gyógyítani sebhelyeket. — A mi munkásaink nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy távolmaradjanak a munkától — magyarázta. — Éppen ezért intézkednünk kell, hogy ha már valami sérülés éri őket munka közben, a lehető legrövidebb idő alatt ismét visszatérhessenek munkahelyükre. Erre a célra szerkesztettük ezt a készüléket.

Hogy felvehessék a harcot a magángazdaság kinövései ellen, hogy megvédelmezhessék a zsidó Palesztinát az uzsorásoktól és spekulánsoktól, a Hisztadrut új gazdasági rendszert vezetett be Palesztinában: a szövetkezeteket. Így többek között van szövetkezet — (Tnuva) a mezőgazdasági termények eladására, különböző szövetkezetek a vas- és fémipar gyártmányainak értékesítésére, de van szövetkezet a műasztalosiparban, nyomdásziparban, villamos fel-

szerelések, építőanyagok gyártásában, építkezésben, a vendéglőkben, mosodákban, ruhaüzemekben és mindezek a vállalatok tekintélyes versenyt támasztanak a magánvállalatoknak. Ezek a szövetkezetek szabják meg mindennek az árát és 1922 óta sikerült is felére, leszorítaniuk a megélhetési költségeket. A szállításban a szövetkezei teljesen kiszorították a magánvállalkozókat. Valamennyi autóbuszvonalat, valamennyi szállítóüzemet, ami a zsidók birtokában van, a Hisztadruthoz tartozó szövetkezetek tartják kezükben. A Hisztadrut az építőpiacon is mint vállalkozó lépett fel és tagjai között arányosan osztja fel a munkát. Központi építőipari vállalata egyike Palesztina legnagyobb vállalatainak és állami megbízásokat is hajtottak már végre: ők építették az új szivattyútelepet és a víztartályokat az új Jeruzsálem vízsükségletének fedezésére. A Hisztadrut a mezőgazdaságból is kivieszi részét, támogatja a chaluz-mozgalmat, segíti a narancsültetvények megalapítását és segítséget ad a munkások gazdaságokban való letelepedéséhez.

Mindent alaposan megmutattak nekem, még a helyiségeket is, ahol a nagy szervezetnek a lázas munkája folyik. Az első ház, amelyet a Hisztadrut építtetett szervezetének, a Földközi-tengeir partján áll és ma a párt központi igazgatósága és az ifjúsági szervezet helyezkedik el benne. Ezt az épületet Vörös Ház néven ismerik Tel Avivban, nem politikai nézetei miatt, hanem mert rikítóan piros színre van festve. Amikor beléptünk az épületbe, éppen végetért a pártvezérek gyűlése és most láthattam, hogy a palesztinai munkásvezérek valamennyien hasonlítanak Berl Lockerhez, sokan közülük orosz inget viselnek, a szocialista mozgalmak kezdetének jellemző viseletét.

De a párt igazi főhadiszállása a Brenner-házban van, ahol a szakszervezetek vannak. Szellős, nagy épület, talán egész Palesztinában az egyetlen, amelynek építésénél tekintettel voltak az éghajlati viszonyokra. Az építésszt, aki építette, a Hisztadrut taníttatta ki. Mint munkásember kezdte Palesztinában, azonban korán megmutatkozott rendkívüli építészeti tehetsége és a Hisztadrut Európába küldte tanulni. Ma egyike a legelfoglaltabb építészeknek az országban.

Késő délután volt, mire végre elértünk a Brenner-házba. Befáradtam már a végeérhetetlen látnivalókba, a fejem zavaros volt a sok számtól és felvilágosítástól, melyet mindenfelé hallottam, így hát mindenekelőtt bementem az óriási étkezőbe, amelyet szintén szövetkezeti alapon tartanak fenn.

Aznap rendkívül meleg volt, a nap kiszáritotta a torkomat és vágyódtam egy pohár hideg sör után. De ebben a kintinban nem lehet sört kapni, be kellett érnem egy pohár tejjel. Fölöttünk volt az építómunkások 2000 embert befogadó nagy közös terme, ahol azonban ebben a pillanatban legalább 2500 ember szorongott összepréselve. Nagy vita folyt, érvek és ellenérvek röpködtek, olyan szenvedélyes heveséssel, hogy önkéntelenül is arra gondoltam: bizonyosan valami munkabérekérdést tárgyalnak. Azonban kísérőm tagadóan rázta a fejét: — Schalom Asch legújabb könyvét beszélük meg.

A legfelső emeleten van a jogi osztály, ahol a tagok jelentkezhetnek panaszaikkal, egymás között felmerült ügyekkel. — Sohasem visszük panaszainkat, követeléseinket a bíróság elé — mondta kísérőm — és ez az oka annak, hogy azzal vádolnak bennünket: államot alkotunk az államban. Azonban nem ez a kívánság vezetett bennünket, amikor ezt az intézményt felállítottuk, hanem egyedül csak az a vágy, hogy a felmerült ellentéteket békés, baráti alapon intézzük el.

Körutam végetért, most már ismét mint magánember folytathattam utamat. Útközben véletlenül újabb munkásproblémára bukkantam, amelyről nem szóltak fárasztó körutam közben. A Hisztadrutnál azt mondták nekem, hogy 80.000 tagjuk van, de most megtudtam azt is, hogy közülük 8000 munkás nélkül van, ezek nem kapnak semmiféle pénzbeli segélyt és a maguk erejére vannak utalva.

Ezen a délutánon véletlenül megismertem egyet a 8000 munkanélküli közül. Ismertem a családját Németországban és üdvözléseket hoztam neki, amelyeket személyesen akartam átadni. Tel Avivon kívül élt, primitív munkástelepen, az egyetlen kőházban számtalan kezdetleges, fából épült barak között. Reménykedve mentem ki hozzá, mert mindig vidáman, bizakodva írt haza. — „nagyon jól megvagyunk, szabadon és boldogan élünk itt Palesztinában” — írta minden levelében. Lábam mély homokba süppedt, amikor megindultam a kőház felé, az utak még nem épültek meg a telepen és a környezet semmiben sem támogatta a levelek bizakodó hangulatát. Csak a felségét találtam odahaza. Nemrégiben házasodott, még nem is tudtam róla. Háromszobás lakás egyik szobájában laktak, ahol rajtuk kívül még három másik család húzódott meg: tizenegy ember három szobában. A kis szoba minden bútorzata egy ágy, egy asztal és egy

ébredőóra volt, az asszonynak az ágyra kellett mutatni, amikor helyet kínált.

— Hol a férje? — kérdeztem.

— Rövidesen idehaza lesz, — felelt a fiatal asszony, — csak a munkásközvetítőhöz ment abban a reményben, hogy talán talál valami munkát. De az elmúlt hét hét alatt mindig üres kézzel jött haza.

Nemsokára megérkezett a férfi is, ismét üres kézzel. Bőrét erősen leburnította a palesztinai nap, annyira, hogy első pillanatban nem is lehetett észrevenni, mennyire lefogyott. Shortot és a szokásos kék inget viselte és őszintén megmondta nekem, hogy ez az egyetlen inge egész ruhátárában.

Azonban derűsen törődött bele szegénységébe: — Ha a feleségem kimossa az ingemet, le kell feküdnöm az ágyba, míg megszárad. Végre is, nem mehetek el itthonról ing nélkül.

Berlinben nagy ruhakészítő üzemnél volt alkalmazásban, mint chaluz jött ki Palesztinába, de csakhamar hátat fordított a mezőgazdaságnak és a városba jött, mert azt remélte, hogy itt többet kereshet. Miután nem számíthatott arra, hogy a maga szakmájában tud elhelyezkedni, építőmunkásnak szegődött, de természetesen hiányzott a gyakorlat, így hát téglákat hordott vagy cementet kevert.

— Hét hete nincs munkám, a vállalkozók várnak, hogyan alakul ki a helyzet és ezért abbamaradt az építkezés. Ez az első ilyen válság, amelvet itt Palesztinában átélek. Azelőtt négy fontot kerestem havonta és a feleségem, aki egy szanatóriumban mint szobalány dolgozott, szintén négy fontot hozott haza. Ebből egészen tisztességesen meg tudunk élni, még félre is tettünk valamit. Azonban az első hetekben felettük kevés megtakarított pénzecskénket, amióta munka nélkül maradtam.

— És most miből élnek?

— Az élelmiszer-szövetkezet hitelt ad nekünk, a Betegalap gondoskodik egészségünkről — más szükségleteink nincsenek. A feleségem gyermeket vár, de még ez sem nyugtalanít bennünket. A Betegalap gondoskodni fog róla és a gyermeket is ellátja mindennel, amire szüksége lesz. És bizonyos, hogy addig majd csak történik valami.

— Miért nem néz más munka után? Hátha Tel Avivban tudna találni valamit? — kérdeztem.

— Ez tilos, — felelt, — csak abban a körzetben dolgozhatom, ahová be vagyok osztva, ..

Mialatt beszélgettünk, fiatalember érkezett a nagyszerű újdonsággal: — Munka a láthatáron! — kiáltotta már az ajtóból. Ramat-Ganban, a zsidó kertvárosban, mindenféle nagyarányú tavaszi nagytakarítás folyt. Barátom elment a fiatalemberrel, szőnyegeteket porolni. A tíz piaszter, amelyet ezzel a munkával majd megkeres, lesz az első pénz, ami hét hét óta megfordul a kezén.

Annyira levert barátomnak a sorsa, hogy azonnal elmentem Tel Avivban a Hisztadruthoz és megpróbáltam néhány szót szólni az érdekében. De hiábavaló fáradság volt: — Az ő hibája, hogy így történt — volt a válasz. — Ha valaki anyagi eszközök nélkül jön ki Palesztinába, annak be kell lépnie a Chaluz szövetségbe, amely azonnal elhelyezi védenceit vidéki telepein és életfogytiglanra ellátja őket. Kezdetben az ön barátja el is foglalta kijelölt helyét, azonban rövidesen elhagyta a telepet és a városba jött, mert remélté, hogy itt többet fog keresni. Nem hibáztathat bennünket, ha most nem tud munkát találni a városban. És régi helyére sem térhet vissza, mert ott nem szeretik az ilyen haszonlesőket. A helyét úgysis azonnal betöltötték.

De ettől kezdve nem tudtam mindenben helyeslően gondolni a Hisztadrut különös szervezetére. Az a kezdetleges, reménytelen, sivár élet, amely azon a délutánon a szegényesen bebútorozott szobában elibém tárult, elvette minden örömeimet ebben az érdekes szervezetben.

Ellentétben a nagymértékben megszervezett zsidó munkástömegekkel, az arab munkások csak most kezdenek szervezkedni. Vezetőjük egy Effendi, Szidki Dadzsani és lassan alakulnak meg első szakszervezeteik és első munkaközvetítőik. De tekintettel arra, hogy a mozgalom nagyrészen alá van vetve az Effendik politikai célkitűzéseinek, nincs benne igazi lendület, igazi fejlődésképesség.

Egyre szaporodnak azok az ifjú arabok, akik nyitott szemmel nézik a fejlődést, a szervezkedést a zsidók között. Már vannak kisebb csoportjaik, amelyek egy lépéssel tovább mentek, mint a zsidók: elhagyták a Második Internacionálé talaját és megindultak a harmadik felé. Az arab munkáosztály képviselői sohasem hiányoznak a Komintern gyűléseiről és Palesztinában sokkal több a kommunista az arabok, mint a zsidók között.

XI. FEJEZET.

Az arabok Palesztinája.

A környéken folytatódott a harc. Nyugtalanító hírek érkeztek Tel Avivba.

Rison le Zionban, egy Palesztinához közel eső kolónián, a sztrájkoló arab munkások felkeresték régi gazdáikat és beszélgetés közben egy pohár vizet kértek tőlük. Amikor a vizet átnyújtották nekik, olyan gyorsan, mint a villám, előrántották revolverüket és többször rálöttek a zsidókra, akik véresen estek össze.

Megtámadtak egy autóbust is, amely munkásokat vitt Tel Avivból egy közeli telepre. Bombát dobtak a belsejébe, éppen egy munkás ölébe esett és természetesen darabokra tépte a szerencsétlen embert.

De benn Tel Avivban nyoma sem volt a nyugtalanságnak és szinte elfelejtettem volna, hogy egyáltalán élnek arabok is Palesztinában, ha egy kis esemény nem emlékeztetett volna rájuk. A Ben Jehuda-úton, az Allenby-út sarkán nagyobb csoportosulást vettem észre és ez természetesen felkeltette érdeklődésemet. Zsidók gyűrűjében arab zöldségáros állt.

Azelőtt az arab zöldség- és gyümölcsárosok hozzátartoztak a város képéhez. A zsidó telepek egyelőre még nem tudják minden szükséges kerti veteménnyel ellátni a városokat. Az ilyesmit ezelőtt jóformán kizárólag falusi araboktól szereztek be, akik jó üzletet csináltak a zsidókkal, ilyen módon egész megélhetésüket biztosították. A sztrájk óta az arab mozgalom vezetői megtiltották honfitársaiknak, hogy élelmiszert szállítsanak Tel Avivba. Amikor az arabok nem jöttek többé, a zsidók mentek el hozzájuk vásárolni. Kővel dobálták meg kocsijaikat és semmit sem akartak nekik eladni. Tel Aviv csak annyit vett észre az egészből, hogy heteken keresztül hiányzott az asztról kedvenc gyümölcsük, a dinnye.

És most egyszerre csak ismét ott állt az uccasarkon az arab nagy, leves görögdinnyéivel. Hosszú hetek óta most láttak először dinnyét a telaviviak. Az arab azt mondta, hogy a falusiak már nem tartják a sztrájkot, a terményeik felhasználhatatlanul rothadnak el és hogy ő eljött a tilalom ellenére, bár nem tudja, hogy nem kell-e életével fizetni

vállalkozásáért: lehet, hogy hazafelé menet lelövik. Azonban senki sem akarta megvásárolni dinnyéit.

Ekkor váratlanul eszébe jutott valakinek, hogy talán ez az arab is a többihez szít és ezt a ravasz formát választotta, hogy kockázat nélkül a közelükbe férközzék. — Ne nyúljatok a dinnyékhez! — kiáltotta, — meg vannak mérgezve! — És a tömegben sebesen adják szájról-szájra a hírt, hogy egy arab jött Tel Avivba, aki mérgezett dinnyéket akar eladni.

A tömeg egyre nőtt, egyre fenyegetőbb lett. Egyesek már felemelték öklüket a magányos arab ellen, de az értelmesebb zsidók visszatartották őket. Odafordultak az arabhoz és így szóltak: — Nem kellene a gyümölcsleid, okosabban teszed, ha távozol Tel Avivból, amilyen gyorsan csak visz a lábad.

Az arab komor arccal szedte össze nagy zöld dinnyéit. A nagy tömeg elkísérte egészen Jaffáig. Én is velük tartottam: elől ment az arab, mögötte száz meg száz gesztikuláló, hangosan tárgyaló zsidó. Elérkeztünk a külvároshoz: az arab tovább ment Jaffába, amely már hetek óta le volt zárva a zsidók elől. Itt, mintha hirtelen megszűnt volna az élet. Éles ellentétben Tel Aviv túltömött, mozgalmas uccáival, a jaffai uccán sehol sem látni egy lelket sem. Legfeljebb itt-ott egy-egy katonai őrszemet. Jaffa volt és maradi az arab terroristák főhadiszállása. Az elmúlt években az arabok többször tüntettek az uccákon, ezúttal azonban behúzódtak házaikba és fittyet hánytak a katonaságra. A dombra vezető keskeny uccákon számtalan biztos rejtekhely kínálkozott a forradalmároknak, kitűnően kiismerték magukat mindenütt, lehetetlen volt elképzelni, hogy itt a rendőrség alapos nagytakarítást végezhesen. Csak felesleges emberáldozatokba került volna, de ennek az árán sem tudták volna kifüstölni ezt a veszedelmes tüzfészket.

Ezen a napon a jaffai uccák ismét felélénkültek. Angol katonai repülőgépek jelentek meg a város fölött és röpiratokat dobtak le. Ezekben a röpiratokban figyelmeztették a lakosságot, hogy a kormány fel akarja használni az angol árkászcsapatok jelenlétét és felrobbantja Jaffa régi negyedét. Felszólították a régi negyedben lakó arabokat, hogy ürítsék ki házaikat, miután az árkászok néhány napon belül megérkeznek és felrobbantják az egész negyedet. A valóságban ennek a tervnek nem is az volt a célja, hogy elpusztítsák a rossz hírű városrészt. Csak okos rendőri politika volt, hogy szigorúbb ellenőrzés alá vonhassák a várost. Az

arabok tudták, hogyha ki kell vonulniok a régi negyedből, nem tarthatják tovább Jaffát. Most természetesen erélyesen tiltakoztak.

De minden tiltakozás hiábavaló volt, a régi városnegyed másnap a levegőbe röpült. Már este nyolcvan nyitott autóbusszon katonákat szállítottak Jaffába Jeruzsálemből, gépfegyverekkel és egyéb szükséges fegyverekkel együtt. Haifa felől megérkezett egy hadihajó is és, egyenesen a város felé irányította ágyúit. Én is Jaffába siettem, a Jeruzsálem szállóba, ahol az angol tisztek ütötték fel főhadiszállásukat. Reggel ötre tűzték ki a nagytakarítás kezdetét.

Minden tervszerűen ment. Minden uccasarkon gépfegyverek álltak, az uccák tele voltak szuronyos katonasággal, Jaffa fölött fenyegetően alacsonyan repülőgépek keringtek — de az arabok még mindig nem mozdultak ki házaikból. Mégegyszer figyelmeztették őket, hogy a parancsot a legkíméletlenebbül végrehajtják. Ha valaki bennmarad a házban, vele együtt fog elpusztulni. Erre a fenyegetésre az arabok egy része sietve özönlött ki a házakból az uccára. Kirakták nyomorúságos bútoraikat, apróságait felrakták tevéik és szamaraik hátára.

De sokan még mindig nem mozdultak házukból. Agitátorok és ügynökök dolgoztak köztük egész éjszaka: — Ne mozduljatok ki a házból, — mondták. — majd ha az angolok látják, hogy nem jöttök elő, nem bántják a régi negyedet.

öt óra reggel volt, a hajnal első sugarai világították be a várost, mikor az első árkászok felbukkantak a régi negyedben. Átkokat és káromkodásokat kiáltottak feléjük a házakból, kövekkel és egyebekkel dobálták őket, de azért a katonák zavartalanul végezték a dolgukat. Bementek egy üres házba és egyik szobájában elhelyeztek négy fontnyi robbantószert, amely gyújtózsínórral volt összekötöttesben. Az árkászok biztos távolságba húzódtak vissza. Trombitajel hangzott el, a rémült arabok szemeláltára meggyújtották a gyújtózsínórt. Idegfeszítően izgalmas pillanatok teltek el, mialatt a kicsi, alig látható láng végigharapódzott a zsínóron, egyre közelebb jutva a dinamithoz, azután öt perccel öt óra után fülhasító csattanással levegőbe röpült az első ház. Ott, ahol néhány másodperccel előbb még az arab viskó állt, most csak egy halom kő, por és hamu borította a földet. Az árkászok ügyet sem vetve a rémült arabokra, már átmentek a szomszéd házba és elhelyezték az

újabb adagot. De mielőtt még a második trombitajel is elhangzott volna, az arabok rémülten menekültek ki házaikból, a régi negyed pillanatok alatt kiürült. A rombolás munkája folyt tovább, egyre nagyobb dinamitmennyiséget használtak, végül már 400 fontos töltés került sorra, amelynek robbanása megremegtette egész Jaffát. Egyetlen élőlény maradt a halálraitélt városrészben: egy nagy, fekete macska. Sehogyan sem akarta elhagyni gazdája házát. A robbanások egyre közeledtek a fekete macska rejtékhelyéhez, végül az a ház is felrobbant, ahol rejtőzött és a macska eltűnt örökre.

A páncélautók, gépfegyverek és felfegyverezett katonák között reszkető arabok álldogáltak, akik csak most tapasztalták először Nagybritannia hatalmát. Késő délután volt, mire az utolsó ház is összeomlott és most, a sorozatos robbanások után, halálos csend feküdt meg a várost. A hadihajó elvonult Jaffa alól és a katonák birtokukba vették a régi negyedet. Az árkászok ásóval és csákánnyal takarították el a romokat és közöttük megtalálták a fekete macska összeégett tetemét is. És találtak még valami mást is: friss sírokat, melyekből a holttesteket szintén kivetette a robbanások ereje. Ezekbe a sírokba, amelyeket szobáik földjébe ástak, temették el az arabok halottaikat, akik a rendőrséggel való harcokban estek el. Csak most először, a sírok nagy számából, derült ki, hogy a rendőrség tisztogató munkája mély sebeket ütött a forradalmár arabok sorában.

A pusztulásra ítélt városrészben állt egy állítólagos mecset is és az arabok a szent hely jelenlétét is kihasználták, amikor minden erejükkel tiltakoztak a robbantások ellen. Azonban tiltakozásuk süket fülekre talált és amikor a katonák az állítólagos mecset színhelyére siettek, kiderült, hogy a valóságban nem is annyira mecset, mint inkább borospince lehetett, ahol a bor most kiömlött a törött üvegekből. A pincében, a törött üvegek mellett bő, nagy arab köpönyeget is találtak, amelybe a szabó, mint rendszeren, belevarrta a nevét. Nagy volt a katonák csodálkozása, amikor kiderült, hogy egy telavivi zsidó szabótól származik.

Visszatértem a Jeruzsálem szállodába, ahol a katonák és az újságírók még mindig az iménti robbanások hatása alatt álltak. A filmoperatőr, aki a világháborúban a nyugati fronton teljesített szolgálatot, kijelentette: — Ezek a jaffai robbantások tragikusabb és hatalmasabb színjátékot nyújtottak, mint a világháború legnagyobb csatája.

Fiatal angol tiszték, akik fényképfelvételeket készítettek az árkászok munkájáról, most megpróbálták eladni filmjeiket az újságíróknak. Egy barátságos fiatal hadnagy jött oda hozzám, whiskyt ittunk együtt és ő meghívott másnap reggelre: — Parancsot kaptam, hogy menjek Azzurba és kutassam át a falut. Akar velem jönni?

Örömmel válaszoltam: — Hogyne, természetesen — és mindjárt megállapodtunk az időben is.

Tel Aviv zsidó légköre itt egészen mögöttem maradt, Jaffában az arabok világában voltam. A házak itt ócskák és elhanyagoltak, az uccák piszkosak és keskenyek, az egész városon ugyanaz az ideges türelmetlenség uralkodik, amelyet már megfigyeltem Jeruzsálemben. Az uccák már ötkor kiürülnek, a záróra itt ilysn korán kezdődik. Az ablakokból sötét, keserű arcok néznek ki az üres uccákra, gyűlölködés és elszántság lángol valamennyi szempárban. De hét hét óta ez az első éjszaka, amikor a csendet nem szakítják félbe puskalövések. Ügylátszik, hogy az arabok, akikre nagy hatással volt a mai nagyszabású pusztítás, feladták a küzdelmet.

Jaffát jelenleg ismét kizárólag arabok lakják, a zsidók elhagyták a várost, bár előzőleg már 8000-re emelkedett a számuk. Jaffa a rómaiak idejében kikötő volt és aki manapság lesétál a jaffai kikötőbe, bátran azt hiheti, hogy semmi sem változott itt Caesar ideje óta. Míg Haifa kikötőjét nagy költséggel újjáépítették, Jaffában minden változatlan maradt. A hajók messze kinn a nyílt tengeren horgonyoznak le, az utasokat és az árut kis hajókan tudják csak a partra szállítani. Ez a parti szállítás egyik főfoglalkozása Jaffa arab lakosságának, valamennyiüknek a megélhetése valamiképpen kapcsolatban áll a kikötővei. De sem az utasok, sem az áruk nem Jaffába érkeznek, hanem Tel Avivba, mert Jaffa Tel Aviv kikötője. A zsidó város évek óta szeretné felépíteni a saját kikötőjét, de nem kapja meg a hivatalos engedélyt. Mert mindenki tudja, hogyha Tel Aviv megépítené a kikötőjét, Jaffa jelentősége egyik napról a másikra megszűnne és az arabok éhenpusztulnának.

Amikor a lázadás kitörése után az arab kikötői munkásokat is kényszerítették, hogy vegyenek részt az általános sztrájkban, az élet lüktetése egyik napról a másikra megszűnt az eddig rendkívül élénk kikötőben és Tel Aviv lakói egyszerre el voltak zárva a világforgalomtól. Azelőtt mindig sok hajó horgonyzott a kikötőben és a hajók és Jaffa kikötője között szüntelenül jöttek-mentek a teherrel

megrakott arab csónakok. Most a tenger üres, egyetlen hajónak a körvonalai sem rajzolódnak ki a láthatáron. A hajók megváltoztatják menetirányukat és Haifába mennek, ahol a zsidó kikötői munkások nem hagyták abba a munkát, de ez nem segíthetett Tel Avivon. A zsidó városnak nincs közvetlen összeköttetése Haifával. Ez a körülmény, hogy Tel Aviv ennyire függő helyzetben van Jaffától, itteni vélemény szerint az angolok filo-arab politikájának bizonyítéka, azonban mindeddig nem számoltak ilyen vis majorról, mint a mostani általános sztrájk. Sem vasút, sem országút nem vezet Haifából Tel Avivba, a főútvonal, amely Palesztinának ezt a két kereskedelmi központját köti össze, nagy kerülővel Palesztina arab részén, Nabluszon. Dzsenninen és Tulkaremen át vezet, amelyet a zsidók közlekedési eszközökkel meg sem közelíthetnek.

Másnap reggel, amikor elindultunk, ezen a veszedelmes főúton haladtunk a forradalom szíve felé. Amint magunk mögött hagytuk Tel Aviv lapostetejű házeit, magunk mögött hagytuk a zsidó Palesztinát is. Most tiszta arab lakosságú falvak mellett robogtunk el, az ültetvények itt arab kézben vannak és arab munkások művelik. Ennek az útnak — kitűnő út, amilyent ritkán találni Keleten, — nagy, szinte sztratégiai jelentősége van az araboknál. Töretlen vonalban vezet Szíriából Jeruzsálembe, Jeruzsálemből Transzjordániába, azután délnek Gazába és az egyiptomi határhoz és így megteremti az összeköttetést az arab országok között. Még akkor is, amikor az utat nem építették ki és csak keskeny karavánút volt a helyén, nagy jelentősége volt. Ezen mentek végeérhetetlenül hosszú sorokban a zarándokok Mekkába és Medinába. Ezen az úton vezette Mohamed diadalmas katonáit Szíriába 1300 évvel ezelőtt, hogy az Északot is meghódítsa az Iszlámnak. 1300 év óta az út nem veszített semmit mohamedán jellegéből és mint ahogy Tel Avivban elfelejtettem, hogy arabok is vannak Palesztinában, ezen az úton csakhamar megfedkeztem a zsidó Palesztináról.

Ez az út felelős érte, hogy egyik oldalán sem élnek fajtiszta arabok Szíriába és később Transzjordániában beszéltem fajtiszta arabokkal a palesztinai arabokról és többször is hallottam, hogy a palesztinaiak mélyen alatta állnak testvéreiknek. Mert nemcsak arab törzsek vonultak fel ezen az úton: erre mentek a keresztésvitézek is Jeruzsálembe, itt vonultak a törökök északról délre, a világháborúban ezen az úton jöttek be a németek és végül az angolok is.

A történelemnek minden újabb korszaka mély nyomokat hagyott az út két oldalán épült falvak sokrétű lakosságában. Amikor a kis falvak mellett megálltunk és a lakosság egy-kettőre a katonai autó köré csoportosult, szőkehajú és kékszemű arabokat láttam közöttük és a hadnagy, aki már évek óta szolgált Palesztinában, mindjárt magyarázatát is adta ennek a különös faji eltolódásnak. — Ezek az arabok már nem szemiták, — mondta, — legalább is részben feltétlenül árják. Sok francia és német vér folyik az ereikben apáik a keresztesháború francia vitézei vagy a világháború német katonái. Akadnak közöttük olyanok is, akik származásuk történetét megörökítették nevükben is. Minden arab a maga nevéen kívül az apja nevét is viseli, például Mohamed ibn Ali, annyit jelent, mint Mohamed, Ali fia. Ezekben a falvakban vannak arabok, akiknek a neve ibn Franko, vagy ibn Almán, ami világosan arra utal, hogy valamelyik francia keresztésvitéznek vagy a világháború egyik német katonájának a leszármazottja. Ez magyarázza a szőke haját és a kék szemet. — Azután mosolyogva tette hozzá: — Miután skót katonák is állomásoznak jelenleg ezekben a falvakban, néhány gyermeket mar ibn Szkotinak, a skót fiának neveztek.

Mialatt tovább haladtunk az úton, szorgalmas munkába merült arabokat láttunk, akik úgylátszik nem vettek részt az általános sztrájkban. A földeken vagy a cséplésnél dolgoztak. A kis sötét, piszkos műhelyekben mesteremberek is munkálkodtak, akik cipőt, ruhát és egyéb szükségleti cikkeket készítettek a falusiaknak.

Másfél óra alatt elértünk Szamáriába, Palesztina központi felföldjének középső részében, ahol 110.000 lakos él 2400 négyzetkilométernyi területen. Valamennyien kizárólag arabok, az egész környék az övék, egyetlen zsidó település sem szakítja meg falvaik hosszú sorát Messziről számtalan fehér sátrat láttunk, amelyek még fehérebbnek látszottak a vakító napsugarakban — ez a nabluszi angol garnizon.

A sátrak mögött az arab város minaretjei emelkednek az ég felé. A város völgyben fekszik két regényes domb, az Áldás Hegye és az Átok Hegye között és 17.000 lakosa van, akik között mindössze hat zsidó él. A város lakossága, éppen úgy, mint minden színarab területen, fogyóban van, a becslés szerint évente 1000—1500 arab költözik zsidó

kolóniák közelébe, mert ott magasabbak a munkabérek és nagyobbak a munkalehetőségek.

A zavargások előtt Nablusz legnagyobb idegenforgalmi attrakciói a szamaritánusok voltak. Még manapság is 180 szamaritánus él Nabluszban, tökéletes elkülönözöttségben, minden érintkezést elkerülve a körülöttük levő arab világgal. Egy zsidó-babiloniai keveredés leszármazottai, akik az ősi zsidó vallás törvényei szerint élnek. Felépítették saját templomukat a Garizim (Átok) Hegyén és üldözik az összes hitetleneket. De őket is üldözték, megtizedelték a sírek, rómaiak és később a keresztények és a mohamedánok. Az a 180 ember, aki még ott él közülük Nabluszban, utolsó maradéka ennek a fajnak, amelyet ma már csak három család képvisel: a Hamulatok, a Mufaradzsiák és a Szabahiák. Csak Mózes és Józua könyveit tekintik szentnek, míg a többi szent könyv és a Biblia ismeretlen előttük. Vallási célokra a régi héber írást használják, de a mindennapi életben arabul írnak és beszélnek. Élükön a főpap áll. 1624-ig ugyanaz a papi család örökölte ezt a méltóságot, amely leszármazását Áronig, Mózes bátyjáig tudta levezetni, de ez kihalt és az azóta uralkodó főpapi család Uzzielig vezeti vissza származását. Nablusznak egy külön negyedében laknak, mint kézművesek és utcai árusok tartják fenn magukat és nem keverednek az arabokkal. Egyetlenegy vegyes házasság sem fordul elő közöttük, még zsidókkal sem keverednek.

Nablusz az egyetlen arab ipari város. Úgynevezett gyáraiban arab szappant készítenek olajból, de ezeket a kezdetleges üzemeket nem lehet összehasonlítani a modern felszerelésű haifai szappangyárakkal. A város keskeny uccákból és bazárokból áll. Mindenütt ugyanazok a kis, négyszögletes, ablaktalan arab házak, amelyeknek udvarát magas fal takarja el az ucca felől. Itt még mindig a régi Palesztina él tovább, amelyet nem érintett a zsidó bevándorlás, semmi sem változott, amióta a törökök kivonultak az országból. Sokan az arabok közül, akik vegyes érzelmeikkel nézték a megváltozott világot hazájukban, Nabluszba vonultak vissza és így lassanként az arab nemzeti mozgalom főhadiszállása lett.

A lázadás ideje óta különösen élénk, nyugtalan élet folyik Nabluszban, mert ez a város a lázadók központja, akik nappal a dombok között rejtőznek és éjszaka az angol katonai táborokat és a zsidó telepeket támadják meg. Innen

kapnak a lázadók pénzt és élelmiszert, innen kapják az utasításokat, itt eszelik ki újabb terveiket és terjesztik el egész Palesztinában.

Nabluszban az egész várost hadiállapotban találtuk. Mindenféle kisebb csoportok verődtek össze és tárgyalták az eseményeket. De itt senki sem beszélt forradalomról vagy lázadásról, hanem csak szent háborúról. Büszkén mondták, hogy diadalmaskodnak az angolokon és a zsidókon. Értelmesebb araboktól azt hallottam, hogy nagyobb fegyver- és muníciótömegeket szereztek meg az angoloktól, ezzel tudtak eredményeket elérni és hogy az arabok egyetlen csatában legalább 400 angolt mészároltak le.

Láttam rajtuk, hogy szentül hisznek ezekben a tündérmesékben.

Az arabok elkeseredettségét megmagyarázza, hogy a zsidó bevándorlásból nem volt hasznuk, ellenben sok sérelem érte őket. Emberemlékezet óta voltak Nabluszban és a többi fálvakban uraságok, akiké a föld volt és fellahok, akik a földet megművelték. Ezek a fellahok naponta öt vagy hét piaszter fizetséget kaptak, amelyet azután ismét elszedtek tőlük adó vagy valami más címen. A zsidó bevándorlással a fizetések emelkedtek, a fellahok már nem szolgálták többé olyan vakon gazdáikat, az élet tempója gyorsabb lett, a megélhetés drágább, kényelmetlenebb. Az arabok úgy érezték, hogy ezek a változások nemcsak gazdasági téren, hanem minden egyéb szempontból is fenyegetik életberendezésüket. Mint ahogy a külső kép változatlan maradt évszázadok óta, úgy nem változott semmi az arabok belső életfolyásában sem. Az arabnak most is a háza a vára, és ez a ház két részre oszlik. A nagyobb részt a hárem foglalja el. Itt lakik az arab négy felesége, mert a Korán négy feleséget engedélyez. Ez annyit jelent, hogy az arabnak mindig csak négy felesége van egyszerre, de a személy gyakran változik. A házasság és válás az araboknál nem a hatóságok előtt intéződik el, ez a felek kizárólagos joga és elhatározása. Az asszonynak azonban nincs szava ebben a kérdésben.

Míg a lány apja házában él, úgy tekintik, mint értékes árucikket, vagyontárgyat. A zsidóknál nem olyan nagy öröm, ha leánygyermek születik, mert gondoskodni kell kiházásításáról, megfelelő hozományról. Az arab is jobban örül a fiúnak, de teljes kárpótlást nyújt a leánygyermek is. Minél több lánya van az arabnak, annál gazdagabbnak érzi

magát, mert neki nem kell gondoskodnia hozományról, sőt ellenkezőleg jó pénzért eladhatja lányát. Ha az arab házasodni akar, nem a szívére hallgat, hanem az a lényeg, hogy milyen mélyen nyúlhat bele a pénzeszsákjába. Ha sok pénze van, szép lányt kaphat, de ha szegény, akkor kevésbé vonzóval is meg kell elégednie. A lánnyal nem beszél szándékáról, hanem csak az apjával, akitől megtudakolja, mennyi a vételár. Azután hosszas alkudozás kezdődik; napokon, heteken, de néha éveken át is elhúzódik, mire véglegesen meg tudnak állapodni az árban. Azután kitűzik az esküvő napját, amikor a menyasszonyt mélyen lefátyolozva hozzák el férje házába. A férfi csak most tudja meg, hogy tulajdonképpen mit kap a pénzéért és az asszony csak most láthatja végre, milyen férjjel ajándékozta meg a sorsa.

Nabhluszban nagyon panaszkodtak, hogy az asszonyok ára emelkedett és ennek a zsidó bevándorlás az oka. Az általános áremelkedéssel lépést tartva, sok arab olyan összeget tudott fizetni asszonyáért, amelyre azelőtt álmában sem mert volna gondolni és így az árak napról-napra emelkedtek az asszonypiacon. Azelőtt 30 fontért már dolgfls,» csinos feleséget lehetett kapni, de manapság minden félig-meddig jóképű, egészséges arab nő legalább 100 fontba kerül és az árak egészen 250 fontig emelkednek. Ilyen magas árakat rendszerint azok az arabok kínálnak, akik zsidólakta környéken élnek és ha tiszta arablakta vidéken egy fiatalember házasodni akar, gyakran át kell mennie valamelyik szomszédos arablakosságú országba, mert nem tudja megfizetni a magas árakat. Szíriában 40—50 fontért lehet kapni feleséget, Cyprusban 20—30 fontért és így mostanában Cyprus a házasodni készülő arabok paradicsoma.

— Higgye el, hogy ezek a jelentéktelen apróságok is hozzájárulnak a zsidógyűlölethez, — mondta nekem a nabiuszi Ottoman-bank egyik tisztviselője — és nem szabad az arabokat kegyetlenséggel és barbarizmussal vádolni, ha kétségbeesésükben fegyverhez nyúltak. Azok a nagy változások, amelyek a fokozódó zsidó bevándorlás óta történtek az országban, nem kíméltek semmit — sem a régi, megszentelt szokásokat, sem a családi életet — és ezek a tanulatlan emberek nem ismernek más védekezést. Igaz, a zsidók közvetlenül nem felelősek ezekért a dolgokért, de közvetve mégis csak ők az okai, hogy a nabluszi arabok ma nem találhatnak maguknak feleséget saját szülővárosukban.

A nap főrészt, a pihenés idejét és az egész éjszakát az arab a háremben tölti, ahol jelenleg már csak ritkán lehet megtalálni az előírt négy feleséget. Nagyon kevesen engedhetnek meg maguknak négy asszonyt a magas árak miatt és természetesen, ez is nagy keserőséget okoz a lakosság körében. Mert itt az asszonyoknak kell dolgozni, nem a férfiaknak és minél több asszony él a háremben, annál kevesebb munka marad a férfira. Egyet állandóan maga mellett tarthat a háremben, mialatt a másik három elvégez mjmdeji... munkát a házban és a földeken. Most a férfinak 'magának is meg kell fogni a dolog végét, mert egy feleség nem végezhet el mindent és ezért is a zsidókat okolják. Régi, megíratlan törvény, hogy az asszonyt munkára teremtették és a férfi az úr a házban. Még az úton is találkozunk arab családokkal, ahol a férfi ült a számaron, míg az asszony gyalogosan batatott mögötte.

De ha az arab nem is ismeri a mi udvariasságunkat és gyöngédségünket, házaselete tisztább és őszintébb. Feleségét tiszteli, mint gyermekei anyját és a családi boldogság a gyermekek számával együtt növekszik. Ha az asszony meddő, elválk tőle.

A válás nagyon könnyű az araboknál, ez is egyszerűen csak pénzkérdés. Az arabnak mindössze egy titokzatos szót: *iktal* kell megismételnie háromszor a felesége jelenlétében és máris elintéződött a válás, a felesége már nem a felesége és távoznia kell a háremből, hogy helyet adjon utódának. A férjnek azonban gondoskodnia kell elvált felesége jövőjéről. Vagy közvetlenül az asszonynak fizeti meg a váltásdíjat, vagy ha a nő visszatér szülei házába, akkor az apjának. Ettől a pillanattól kezdve szabad és az asszonyt is ismét el lehet adni.

Ezek a szokások ma már csak a vidéken lakó araboknál maradtak meg. A városi arabnak már csak egy felesége van, akit szerelemből választ magának, nem pénzért vásárol és a válás sem olyan egyszerű. A helyzet éppen megfordított, mint Európában, ahol a városokban sokkal gyakoribb a válás, mint vidéken. A városban lakó arabok között előfordul, hogy arab férfi keresztény, sőt zsidó feleséget választ magának, míg vidéken az arabok kizárólag egymásközt házasodnak. Az arab nők a városokban nem játszanak olyan alárendelt szerepet férjük mellett, mint falusi testvéreik, egyenrangú társak a házasságban és vannak többen is, közöttük, akik kimagasló társadalmi vagy politi-

kai szerepet játszanak, utánozva Nyugat-Európa felvilágosodott asszonyait.

Míg a városi arabok egyéb tekintetben is bámulatos gyorsan asszimilálódnak környezetükhöz, addig a falvakban továbbra is a régi szokások, régi törvények irányadóak. Ha az arabot valami sérelem éri, nem fordul a bírósághoz, hanem a papjához, vagy saját belátása szerint intézi el az ügyet. Ha azt hiszi, hogy a felesége megcsalta, senki sem akadályozhatja meg, hogy meglesse és megölje a csábítót. De a vérontás megint csak vért követel. A meggyilkolt ember családjá várbosszút esküszik és megkezdődik a fanatikus küzdelem, amely sok emberéletet követel, míg a becsületet végül helyre tudják állítani. De keleten mindent el lehet intézni pénzzel és ha valakinek elegendő pénze van hozzá, hogy megfizesse a kívánt vérdíjat, akkor a harcot és ellenségeskedést egy-kettőre elfelejtik.

Ezek a megíratlan törvények az arabok meggyőződése szerint vonatkoznak az ország minden lakójára és ez az oka annak, hogy a zsidó sofőrök fokozott óvatossággal hajtának arab falukon át. Többször is megtörtént, hogy egy sofőr elgázolt egy porban játszadozó arab gyermeket, mire a szülők a zsidó sofőr véréért követelik (ami ugyan csak üres fenyegetés), vagy a vérdíjat. Az utóbbit rendszeresen meg is kapják.

A zsidó sofőrt, akivel Názáretben jártam, egy alkalommal bosszantó baleset érte. Elgázolt egy szamarat és a szamár gazdája mindenáron azt akarta, hogy a szamárra is érvényesítsék ugyanazt a törvényt, mint az emberekre. Hosszú alkudozás és vitatkozás után a zsidó és az arab megállapodtak 3 fontban — ez volt a csasi vérdíja.

XII. FEJEZET.

Fellahok.

Nabluszban, ahol friss csapatok csatlakoztak hozzánk, kezdődött utunk izgalmasabb fejezete. Itt, az arab forradalom központjában, a vezetőség terroristák jelenlétét és titkos fegyver- és municióraktárakat gyanított. Ezért egyik falut a másik után kutatták át a legnagyobb alaposággal. Amikor elindultunk, a hadnagy volt az egyetlen, aki ismerte utunk tulajdonképeni célját.

A múltban számtalanszor előfordult, hogy az arabok valamiképpen kitudták, melyik falura kerül a kutatás sora és így volt idejük minden tilos holmit elrejtteni. A katonák érkezésükkor egy csomó ártatlan, csodálkozó embert találtak, akik tiltakoztak a fölösleges háborgatás ellen. A hadnagyot nemrégiben egy faluba küldték, ahol hat koporsót látott. Asszonyok siránkoztak a koporsók körül. Kérdésködésére a falusiak felvilágosították, hogy a koporsókban hat arab holtteste van, akik a rendőrséggel való harc közben estek el és most át akarják őket szállítani egyik közeli faluba, ahová tartoztak. A hadnagy átkutatatta az egész falut, de nem talált semmit és akkor egyszerre eszébe jutott, hogy az, arabok nem szoktak koporsót használni és gondolta, hogy közelebről is megnézi azokat a koporsókat. Felnyitatta egyik koporsót — tele volt a legkülönbélebb fegyverekkel.

Zsidó bérautóbuszokon indultunk el Tel Avivból, amelyekhez hozzá jár a sofőr is. Szokatlan ellentét volt: az erősen felfegyverzett, acélsisakos katonák és a sofőr a volán mellett, szokott shortjában és nyitott pólóingében. Az angol katonák valóságos hőstörténeteket beszélnek ezekről a zsidó sofőrökről és igyekeznek őket legalább acélsisakkal ellátni. Amelyik sofőr acélsisakot kap, soha többé nem válik meg tőle. Később Tiberiaszban láttam egyiküket fürdés közben a tengerparton: semmi más nem volt rajta csak egy kis, egészen rövid fürdőnadrág és acélsisak.

Most végre megtudtuk utunk célját és rövidesen megálltunk a kis arab falu, Azzur előtt, amely az országút közeleiben fekszik. Dróttal volt körülkerítve és csak egyetlen bejárata volt az út felől, amelyet most katonák tartottak megszállva. A hadnagy belépett a faluba, vele volt a kerületi főnök is, aki törvény szerint a nyomozást irányította. Palesztinában még nem hirdették ki az ostromállapotot, a polgári hivatalnokok feleltek a rendért és a törvények betartásáért, inkább csak segítségül bocsátották rendelkezésükre a katonákat, akiknek engedelmeknek kellett a polgári hatóságok utasításainak. Ez az állandó panaszok forrása a katonák részéről. — Nem használhatjuk fegyvereinket a kerületi főnökök írott engedélye nélkül — mondták. Ez sehogysen katonákhoz illő eljárás, elodázza a dolgokat és nevetségessé tesz bennünket.

A kerületi főnök odafordult egyik arabhoz és udvariasan, barátságosan köszöntötte: — Szalem! A muktarral

szeretnék beszélni! — A muktar a falu bírása, akit a falubeliek kívánságaival egyetértően jelölnek ki. ő felelős a kormánynak mindenért, ami a faluban történik. A muktar rövidesen előkerült, keleti szokás szerint üdvözölt bennünket, előbb homlokát, azután a mellét érintve meg jobbkézével és végül meghajolt.

Régebben nagyon meleg fogadtatásban részesültünk volna, mert az arabok szeretik a vendéget és tisztelik az idegeneket. Ha nem katonákkal és gépfegyverekkel jövünk, bizonyosan megkínált volna kávéval, itallal és nárgilével. Ezúttal azonban nyoma sem volt barátságos fogadtatásnak. Igaz viszont, hogy a muktar bajosan is tudott volna száz katonát nárgilével ellátni.

Most voltam először arab faluban, most láthattam először közelről arab parasztokat, akiknek az érdekében ez az egész forradalom kitört. A faluban vagy százötven család élt, minden család külön házban lakott, amely félig vályogból, félig kőből épült. Ezek a házak olyanok, mint az erősségek, ablakaik kicsinyek, mint a lőrések, az udvarokat magas fal veszi körül.

Mialatt a kerületi főnök a muktarral beszélgetett és megpróbálta rábeszélni, hogy adja át a rejtett fegyvereket, kíváncsian néztem körül a faluban. Tisztán mezőgazdaságból élő falu volt, lakói valamennyien földműveléssel foglalkoztak. Jávában folyt a munka, a gabona cséplésre készen feküdt a szérűkertekben. Jóformán kizárólag asszonyok dolgoztak, csak néhány fiatal fiú és leány csatlakozott hozzájuk, de a férfiak mind otthon hűsöltek.

A földeken búzát, árpát és kölest termelnek. A termés ellátja a család szükségletét és a csekély többletet az asszony eladja a vásáron. Gyakran hallottam, hogy az arab tíz napig is meg tud élni egyetlen shillingből és itt láthattam ennek a mondásnak a legékesebb bizonyítékát. Mindent, amire szükségük van, ők maguk készítik: az asszony kis kézimallommal liszté őrli a gabonát, a lisztet vízzel vegyítik és méhkasszerű kerek kemencékben lapos lepényeket süt belőle. Húst ritkán esznek, inkább a maguk földjén termesztett növényi táplálékokkal pótolják.

Olyan falukban, ahol nem katonai kísérettel jelentem meg, az arabok mindig szívélyesen fogadtak, sőt szerény ebédjüket is megosztották velem. Ott ültem a kör közepén, aludtetejet ittam és olajbogyót meg rizst ettem velük a közös

tálból. Ezekben a falukban tíztagú család bőségesen jóllakhat fél piaszterért.

A kerületi főnök utasítást kapott, hogy ne bántsa az asszonyokat és gyermekeket és csak akkor lépjen be a házba, ha az asszonyok már eltávoztak. Az arabok jól ismerik ezt a rendszert és ezért mindent, amit rejtegetniük kell, asszonyaik bő ruháiba dugják. A tárgyalás még egyre folyt a kerületi főnök és a mukhtar között. Az utóbbi nagyhangú mondatokban próbálta meggyőzni a kerületi főnököt, hogy egyáltalán semmi rejtegetni valójuk sincs és a prófétára esküdött, hogy egyetlen fegyver sincs az egész faluban. Azonban a kerületi főnököt nem lehetett olyan könnyen meggyőzni és parancsot adott, hogy kutassák át a házakat. A muktarhoz fordult: — Vigyétek az asszonyokat és gyermekeket a mecsetbe, hogy bemehessünk a házakba!

A férfiak most kihozták az alacsony, sötét házakból feleségeiket. Eddig még csak lefátyolozott arab nőt láttam, azonban falun nem viselnek fátyolt a nők és így most végre tépet alkothattam szépségükről. Arra az eredményre jutottam, hogy a fátyol határozottan javukra szolgál. A nyolcvan asszony és lány között, akiket itt láttam, alig akadt egy, aki némiképpen szépnek volt mondható.

Az arab nőknek is van kozmetikájuk, amelynek segítségével szépítik magukat, hogy megnyerjék a férfiak tetszését. Ez a kozmetika sok tekintetben emlékeztet az európai asszonyok eszközeire. Még a legegyszerűbb arab parasztasszonynak is vörösre van festve a körme, azonban ők még sokkal haladottabb álláspontot képviselnek, mint az európaiak — ezt a színt kiterjesztik egész ujjukra. Szemhéjait sötét antimonnal festik be. Nem használnak rúzszt az ajkukhoz, de ebben a tekintetben is sokkal alaposabb munkát végeznek: ezt a színt beletetoválják felsőajkukba. Alakjuk, amennyire bő ruháiktól meg lehet ítélni, elformátlanodott az állandó terhességtől és szoptatástól. Lehetetlen lett volna megítélni a korukat.

Gyermekeiket is magukkal vitték a mecsetbe és most végre beléphettünk a házakba. Valamennyi ház egyetlen szobából áll, amelyből ugyan eltávoztak az asszonyok, de szaguk ottmaradt. Jóformán semmi levegő sincs ezekben a helyiségekben, alig lehet lélekzetet venni odabenn és a szemet csípi a füst. És a szobák nem is éppen üresek. Csaknem valamennyiben csirkék és kecskék tanyáznak,

egyikben meg egy döglődő tehenet is találtunk. Szóval mindent találtunk, csak éppen fegyvereket nem.

Ezeknek a kutatásoknak alapjában véve nincsen semmi értelmük. Egyetlen eredmény, hogy feleslegesen felizgatják a lakosságot. Rendszerint nem találnak semmit. Palesztinában minden gyermek tudja, hogy az arabok sohasem tartják otthon fegyvereiket és töltényeiket, pénzüikkel együtt elássák valahol a földjükön. Éjszaka, amikor ezekből a békés parasztokból egyszerre elszánt forradalmár alakul, odalopódnak rejtkehelyeikre, kiássák fegyvereiket, lóra pattannak és elindulnak titkos utaikra, hogy a hajnal első sugaraival visszatérjenek és ismét elássák az áruló nyomokat.

Ezekben a falvakban a rejtett fegyverraktárak az utóbbi időkben hatalmasan megnövekedtek. Arab agitátorok járnak a parasztok között és megígérik nekik, hogy a küzdelem végén felosztják közöttük a zsidók földjeit és asszonyait. Ennek reményében az arab paraszt összegyűjti minden pénzét és a vándorló fegyvercsempészektól fegyvereket és töltényeket vásárol. Éjszaka azután csapatokba verődve megtámadják a zsidó kolóniákat, sőt még arra is kaphatók, hogy kiálljanak az országutakra, anélkül, hogy halvány sejtelmük volna arról, hogy tulajdonképpen mi értelme van mindennek.

Az effendik szerint, a fellahok szenvednek és ők az áldozatai az új világnak. Azonban, amíg ott maradnak a maguk földjén, nincs semmi okuk a panaszra. De Palesztinában sok olyan fellah van már, akinek nincs saját háza és földje és ezek csakugyan a legnagyobb nyomorúságban élnek. Ha zsidó telepesek körülnéznék megfelelő földterület után, rendszerint arab kisbirtokosoktól vásárolják össze a földet. A fellahnak, aki egész éven át sem keres összesen tíz fontot, most 10—20.000 fontot ajánlanak fel kis birtokáért és ritkán akad olyan fellah, aki ellent tud állni ilyen ajánlatnak. Az egyszerű parasztból egyik pillanatról a másikra gazdag kapitalista lesz. Ezek a szegény emberek, akik megszokták, hogy piaszterekben számoljanak, nem ismerik a font értékét és mint ahogy egyik napról a másikra meggazdagodnak, rövidesen ismét szegény ördög lesz belőlük. Mindig ugyanaz a folyamat ismétlődik. A paraszt a városba költözik, lakást bérel és amit azelőtt nem tehetett: egyik feleséget vásárolja a másik után. Rosszhírű házakat látogat, egész napját kávéházakban tölti, egyre nárgilét szív és néhány nagyon rövid év múlva utolsó fontját is kiszedi a

bankból, ahol nemrégiben még 10.000 fontot helyezett el. Csak akkor kezd a jövőjén gondolkozni. Szeretne visszatérni falujába, de nincs többé pénze, hogy a legcsekélyebb kis földcskét is vásárolja magának és nem marad más hátra, mint hogy elszegődjön munkásnak valamelyik birtokra vagy beleolvadjon a városok arab proletariátusába. Egyelőre még egyetlen intézmény sincs Palesztinában, ahol megtanítanák az arabokat, hogyan használják fel okosan a pénzüket. Nincsenek arab földhitelintézetek, sem arab gyárak, ahová az arab jövedelmezően fektethetné be hirtelen keresett vagyonát. Az arabok között akad néhány olyan is, aki a mezőgazdaság terén felveszi a versenyt a zsidókkal. Van egy-két olyan értelmes, okos fellah is, aki csak földjének felét adta el a zsidóknak, a másik felén pedig a kapott pénzen gyümölcslégyártást létesít és narancstermelésben éppen olyan szép eredményeket ér el, mint a zsidók. De sajnos, ilyen előrelátó csak kevés akad közöttük.

A katonák befejezték a kutatást. Valamennyi házat végigjártak, de nem találtak semmit. Már csak a mecset maradt, ahol az asszonyok gyülekeztek össze. Most ismét risszatérhettek házaikba, miután a hadnagy a mecsetet is át akarta kutatni. Csak egészen felületesen, mert szigorú utasítást kapott, hogy rendkívül óvatos legyen és világért meg ne sértse az arabok vallási érzékenységét, sőt fel kellett mutatnia feljebbvalóinak a muktar aláírását, amely szerint vizsgálatával nem tett kárt a Koránban. A hadnagy bement a mecsetbe és néhány perccel később visszajött. Odanyújtotta a nyilatkozatot aláírásra, azonban a muktar udvariasan tiltakozott: — Előbb személyesen kell meggyőződnöm arról, hogy a mecsetben csakugyan minden rendben van, — mondta barátságos mosollyal.

Ez ellen természetesen senkinek sem lehetett kifogása. A muktar néhány emberrel bement a mecsetbe. Pár perc telt el, mire ismét felbukkant az ajtóban és változatlan egykedvűséggel jelentette ki: — Nem írhatom alá a nyilatkozatot, miután elpusztították szent könyvünket !

A hadnagy sápadt lett, mint a viasz. Odafordult a kerületi főnökhöz és erélyesen mondta: — Szavamat adom, hogy amikor én bent voltam a mecsetben, még minden érintetlen volt. Csak a muktar és emberei okozhatták a kárt.

A helyzet szempillantás alatt megfordult. A kerületi főnök és a katonák, akik mindeddig barátságosan és udvariasan intézték a kutatást, most egyszerre megváltoztak, hallva

a muktar ravasz fogását. Parancsot adtak, hogy valamennyi embert gyűjtsenek össze egy helyre, a muktarral együtt, míg a kerületi főnök elhatározásra jut, hogy mi történjék. Most az arabok is felfigyeltek. Talán nem tudták vagy nem akarták tudomásul venni, hogy a muktar maga semmisítette meg a szent könyvet. Atkozódtak és káromkodtak, amikor a katonák körülfozták őket. A kerületi főnök odahozta maga elé a muktart: — Meg akartál csalni bennünket. Többé nem vagy méltó a muktar méltóságra. Majd Nabluszban intézkedem, hogy azonnal elmozdítsanak és becstületes ember kerüljön a helyedre. Azonban a falunak fizetnie kell gázságodért. 50 font közösen fizetendő büntetést vetek ki a falura, amelyet pénzben vagy terményekben egy héten belül le kell fizetni az irodámban.

A muktar most odafordult a falubeliekhez, elmondta, milyen büntetést kell fizetniük és erre hangos méltatlankodás tört ki az emberek között. A katonák alig tudták visszatartani a nekitüzesedett arabokat. A békés hangulat egyszerre végetért. Az imént még szelíd arabok helyén kiabáló, hadonászó tömeg állt. Azonban a katonák már elvégezték küldetésüket. Ismét felkapaszkodtak az autókra és elindultunk. De hosszú ideig hallottuk a vad hangzavart hátunk mögött.

Alig, hogy eltávoztunk Azzurból, amikor a férfiak és nők összeszedve minden ingóságukat, felkerekedtek. A szamarakat és tevéket felpakkolták, az asszonyok hosszú karavánba verődtek és elhagyták a falut. A férfiak bevárták az éjszakát, előszedték fegyvereiket rejtékelyükről és mindegyik felkereste a maga kijelölt helyét a dombok között. A pénzbüntetés kiüldözte őket falujukból. El nem tudták képzelni, hogyan tudnának összeszedni 50 fontot. A termésüket, mely már ott feküdt a szérűskertben, nem akarták feláldozni az angoloknak. Inkább elhagyták a falut, asszonyaikat pedig elküldték Nabluszba, ahol mint menekülőket fogadták és ellátták őket. A férfiak pedig csapatokba verődtek és elhatározták, hogy bosszút állnak a zsidókon, akik minden bajért felelősek.

Ugyanezen a napon sok más palesztinai falut is üritettek ki. Azoknak a bandáknak nagyrésze, amelyek a hegyek közé menekültek, olyan emberekből áll, akik az ilyen közös pénzbüntetéstől való félelmükben menekültek a falujukból. A fellahok még mindig panaszkodtak a súlyos adók miatt, amely őket terhelte és amikor a jövedelem más oldalról

gyarapodni kezdett, az angolok minden eszközzel igyekeztek könnyíteni ezeken a terheken, míg végül már egész nagy földterületeknek jóformán semmi adót sem kellett fizetni. De még most is az adóktól való állandó rettegésben éltek, azt hiszik, előbb-utóbb ismét úgy lesz minden, mint a török időkben, amikor a szó szoros értelmében mindent adóba kellett elüzetniük. Ez az oka annak, hogy jóformán lehetetlen megbízható népszámlálást végezni. A felháborodott parasztok kikergetik a népszámlálást végző hivatalnokokat, vagy hamis adatokat mondanak be. A fellahok szentül hiszik, hogy a népszámlálást mindig adókimutatás követi és a népszámlálást végző hivatalnokok a török idők adószedőit juttatják eszükbe.

Amikor megérkeztünk Nabluszba, a városban már tudtak az esetről. Érthetetlen, hogy terjedhetett híre ilyen gyorsan — gyorsabban tette meg az utat, mint a mi autóink. Az arabok közül senki sem hitte el, hogy a muktar maga követte el a gonoszságot. Egyik a másíknak adta tovább a hírt, hogy az angolok elpusztították a Koránt.

XIII. FEJEZET.

A cionizmus atyja.

Autókaravánunk gyors tempóban robogott a kitűnő úton Nabluszból Jeruzsálem felé és mégis úgy éreztük, mintha végtelenbe nyúlna az út. Az országban igazán nincsenek nagy távolságok, Palesztina körülbelül olyan nagy, mint Belgium vagy Wales. Jó autóval alig öt óra alatt el lehet jutni északi határától déli határához és kelet-nyugati irányban mindössze két óra kell. Kitűnő utak vezetnek észak-déli irányban és kelet-nyugati irányban is, érintve a nagyobb városokat. Palesztinában az autók 70—80 kilométeres sebességgel rohannak. Az idegesség, amely megüli «zt az egész országot, nem kíméli a sofőröket sem és a tempóban jut kifejezésre. Azért nem olyan könnyű feladat az autóvezetés a palesztinai országutakon. Nincsenek hajtási szabályok és bár sok-sok órát töltöttem autóban a palesztinai országutakon, nem tudtam megállapítani, hogy a jobb- vagy a baloldalon kell-e hajtani. Mindenki azon az oldalon megy, ahol akar, úgy előz, ahogy kedve tartja.

Most annál is gyorsabb tempóban haladhattunk, mert semmi forgalom sem volt az országúton. Valósággal faltuk a kilométereket és mégis, az út végeérhetetlennek tűnt. Manapság az autózás az országutakon tele van meglepetésekkel és veszedelmekkel, az ember sohasem tudhatja, mikor hajt aknára, vagy mikor támadják meg a kocsiját bombákkal és puskákkal. Nem vagyok gyáva, de megkönnyebülten lélekztem fel, amikor végre berobogtunk Jeruzsálembe.

A szállodában úgy fogadtak, mint a hazatérő tékozló fiút. Távozásom óta Jeruzsálem válságos napokat élt át: egy angol rendőrtisztet ismeretlen gyilkosok halálosan megsebesítettek, egy nagy zsidó fatelepet a Régi Város közelében felgyújtottak, a Jaffai-kapu közelében hatalmaserejű bomba robbant, amely huszonöt embert sebesített meg. Ez volt az első igazi bomba, amely a zavargások óta az országban felrobbant, az arabok eddig mindig csak kezdetleges, házilag készült bombákkal dobálództak, amelyek ritkán okoztak komolyabb bajt. De ez most valódi Mills-bomba volt és valóságos pánikot okozott a városban. Mindenki attól félt, hogy a zavargások most már majd erőteljesebb eszközökkel folytatódnak.

Sem a rendőrség, sem a kormány nem tudta megnyugtatni a lakosságot. Az angol hivatalos jelentés minden nap csak megközelítőleg jelezte a tragikus eseményeket, nem akarta feltárni a helyzet teljes komolyságát. Egy alkalommal én magam is tapasztalhattam, mennyire nem megbízhatók ezek a jelentések, amikor személyesen is tanuja voltam az összeütközésnek. Több halottat és sebesültet olvastam meg az összeecsapás végeztével, azonban a hivatalos jelentés irígylésreméltó optimizmussal így zárult: — Haláleset nem történt. — Ez a mondat szállóige lett az országban, az arab újságok karikatúrákat hoznak ezzel a felirattal: Haláleset nem történt, míg a képen több halott fekszik: angol katonák, zsidók és arabok vegyesen. Bizonyos, hogy a hivatalos jelentéseknek van egy nagy mentségük. Mindig nehéz megállapítani az áldozatok számát az arabok között, miután halottaikat és sebesültjeiket azonnal magukkal viszik. Az angol és zsidó áldozatok számát azonban pontosan meg lehet állapítani. A szóbeszéd mindig megnöveli ezeket a számokat és mi újságírók ugyancsak nehezen tudjuk kihámozni mindebből az igazságot.

Miután hivatalos forrásoktól hasztalanul vártuk a friss híreket, esténként mindig összegyülekeztünk a rádió mellett, ahol az olasz rádió közvetítését hallgattuk Bariból. Bari több nyelven, közöttük arabul is, közvetítette a palesztinai híreket és ez sok nyugtalanságot okozott az arabok között. Ilyenmódon az olasz újságíróktól kapták információikat, akiket lapjaik mint tudósítókat küldtek ki Olaszországba és ezek a maguk módszerével jártak a friss hírek után. Velünk nem érintkeztek, valamennyien együtt laktak az olasz iskolában és az olasz konzulátussal együtt dolgoztak.

Munkájuk végül is arra kényszerítette a palesztinai kormányzatot, hogy életbeléptesse a cenzúrát. Hosszú ideig haboztak, míg erre a lépésre szánták el magukat, de végül is megtették, amikor látták, hogy hamis hírek jelennek meg a világsajtóban a jeruzsálemi Régi Város bombázásáról. De a cenzúra is hiábavaló volt. Amit a cenzorok kivágtak a sürgönyökből, azt bementák telefonba. Végül még a telefonbeszélgetéseket is betiltották. Nagyon megnehezítették az újságírók munkáját Palesztinában, — csaknem lehetetlenné tették.

De eltekintve a cenzorok működésétől is, elveszítettük érdeklődésünket a napi események iránt. A bombázás és lövöldözés, amely eleinte annyira megdöbbenett mindannyiunkat, végül már szinte untatott és érdeklődésünk elterelődött a lázadásról. De Jeruzsálem ezekben a napokban nem nyújtott semmi más érdekességet. Hogy valamiképpen agyonüssük az időt, elmentünk a Bécsi Kávéházba és pusztán unalomból pezsgőt rendeltünk. De ez sem szórakoztatott hosszasan. Egyszer, amikor ott ültünk a Bécsi Kávéház előtt, egy kollegám így szólt: — Odaadnék egy évet az életemből, ha most nem Jeruzsálemben ülnék a Bécsi Kávéházban, hanem inkább Bécsben a Jeruzsálem Kávéházban.

Hét előtt távoznunk kellett a kávéházból és akkor arra a gondolatra jutottunk, hogy éjszakai autókirándulásokat tegyünk olyan városokba, ahol nincs záróra. Egy jeruzsálemi újságíró vitt el mindig bennünket kis Ford-autóján. Ezek az éjszakai utak tele voltak kalanddal és izgalommal. Csaknem mindig rálöttek a nyitott kocsira és golyózáporon kellett áthatolnunk, mielőtt egy pohár italt kaptunk Haifában vagy Tel Avivban.

Egy éjszaka néhány különösen kalandvágyó és vállalkozószellemű újságíró elhatározta, hogy a Holt-tengerhez megy. Az út mindössze háromnegyed órát tart, de ez a leg-

veszedelmesebb útszakasz egész Palesztinában. A júdeai sivatag meredek sziklái között sok útonálló rejtőzik, akik éjszakának idején nyugtalanító rendszerességgel felrobbantják a hidakat. De a társaság mégis érkezett Kaliába, a békeidőben kedvelt fürdőhelyre. Mély csendesség feküdt meg mindent, a telihold bevilágította a környéket és visszatükröződött a Holt-tenger vizében, amely 400 méterrel fekszik a tenger színe alatt. A közeledő autó felébresztette Kalia lakosait. Felkapták mindig készenlétben álló fegyvereiket és előkészültek a legrosszabbra. Biztosra vették, hogy arabok vannak a kocsiban, mert ugyan ki más jött volna éjszakának idején a Holt-tengerhez, ha nem banditák?

Bezárták kapuikat és védelmi állásba helyezkedtek, amikor bekopogtattunk. — Kicsodák és mit keresnek itt? — kérdezték bizalmatlanul odabentről. Alig akartak hinni a fülüknek, amikor meghallották a választ: — Angol újságírók vagyunk Jeruzsálemből és szeretnénk megfürdeni a Holt-tengerben. — Kalia lakóinak, de nekünk újságíróknak is örökre emlékezetes lesz ez a kissé merész és kalandos fürdés a holdfényben.

Így ment ez tovább, míg barátunk autóját egy éjszaka fel nem gyújtották. A másnapi hivatalos jelentésben mindössze csak annyi volt, hogy a kocsi „kissé” megrongálódott. Az igazság az volt, hogy a kis Fordnak csak a fémváza maradt meg és nekünk le kellett mondani további kirándulásainkról.

Csak most fedeztük fel, hogy Jeruzsálemnek más nevezetességei is vannak, mint a Régi Város szent helyeivel és terroristáival. A városban a legkülönbözőbb emberek vegyüléke lakik, akik négy különálló negyedben élnek a városfalakon kívül: délnyugaton az örmények, északon a görögök és olaszok és keleten a zsidók. A zsidó negyed kialakulása már 1860-ban kezdődött, de itt általában rendkívül vallásos keleti zsidóság lakik, akik már jónéhány évtizeddel ezelőtt kerültek az országba és nem tudnak felemelkedni a proletársorból. A zsidó középosztály Rechaviában csoportosul, ahol a modern villák és nagy bérházak a városnak meglehetősen európai karaktert adnak. Ezek a házak nem kártyavárak; ellentétben a telavivi építkezéssel, nagyrészüket valódi kőből épült.

A Bécsi Kávéházon kívül van itt még sok más kávéház, üzletek, újságáruspavillonok és néhány mozi, amelyeknek délután szabad előadást tartani. És itt van a palesztinai

zsidó élet központja: a cionista szervezet irodája, a Jewish Agency, a Jewish National Fund, amely földvásárlással foglalkozik, az építkezések finanszírozásával foglalkozó Keren Hajjeszod, és a Vad Leumi, a palesztinai zsidó közösség jelképe. Hosszú ideig tartott, míg végül is ki tudtam magam ismerni a zsidó szervezetek labirintusában és amikor végre azt hittem, hogy már valamennyit ismerem, ismét újabbak bukkantak fel.

A zsidók legfőbb szervezete a vidéken a Kneszet Jiszroél, a zsidók törvényesen megszervezett kollektív organizációja, amelynek állandó bizottsága a Vad Leumi. Ennek a szervezetnek a célja, hogy maga vegye kezébe a zsidók sorsát, akik itt élnek az országban és függetlenítsék a cionista szervezettől, amely még mindig külföldön gyökerezik. A palesztinai zsidók nem játszanak vezető szerepet a cionista mozgalomban, amely külföldön tartja kongresszusait és vezetői gyakran olyan zsidók, akik sohasem jártak Palesztinában.

És mégis, ezek a külföldi zsidók a legfontosabb mozgatói a zsidók építőmunkájának, mert ők adják a pénzt, amely mindezt lehetővé teszi. A zsidók nem fegyverrel küzdenek Palesztináért, nem erőszakos eszközökkel akarnak itt maguknak jogokat kiharcolni, hanem pénzzel akarják megvásárolni. Itt egy országot építenek fel ugyanúgy, ahogyan Angliában a kórházakat építik: jótékony adományokból. A cionista mozgalom legkiválóbb vezetői állandóan utaznak. A világ minden országában előadásokat tartanak a zsidóknak, fellelkesítik őket, megnyerik az eszmének, azután hazatérnek a pénzzel, amelyet útjukon összegyűjtöttek. Ezzel a pénzzel rendezik be a zsidó telepeket, földet vásárolnak rajta és felszerelik. A két zsidó alap, a Keren Kajemet és a Keren Hajjeszod harminchat év alatt közösen 10,000.000 fontot gyűjtött és fektetett be Palesztinába. A befektetett zsidó tőke értékét Palesztinában összesen 90,000.000 fontra becsülik.

— Jelentéktelen kis összeg, — mondta nekem valaki a Jewish Agency irodájában, — amikor azt olvassuk, hogy Németország három év alatt 800,000.000 fontot költött fegyverkezésre és hogy az angol fegyverkezési költségek évente több, mint 300,000.000 fontot emésztenek fel. De mi továbbra is építhetünk pénzforrásainkra, az egész világon szétszórta zsidóságot megértésére és rokonszenvére.

A Jewish Agency irodájában három kép díszíti a falat.

A középen van Theodor Herzl képe, balról és jobbról Arloszoroff és Weizmann képe. Ez a három fénykép a zsidó újjászületés három korszakát jelképezi, amely Herzllel kezdődött 1896 előtt. Ebben az időben már létezett cionista mozgalom, különösen az orosz magasabb értelmiség között. Röviddel az emancipáció után, amikor a zsidók egyre nagyobb szerepet kezdtek játszani az európai államok életében, már voltak zsidók, akik helyzetüket politikailag lehetetlennek tekintették. De ezek vagy szobatudósok, vagy álmodozók voltak. A szobatudósok könyveket és értekezéseket írtak (a cionizmus irodalma hihetetlenül nagy), az álmodók független zsidó államot képzeltek el Palesztinában, ahol az ő hitük szerint nem élt egy teremtett lélek sem és a föld csak a zsidók visszatérésére várt.

Egyik ilyen álmodozó, Schonbloem rabbi, Párizsba ment és heteken át ült Jacob Rotschild várószobájában, aki elé kalandos tervet akart terjeszteni: — önnök, Mr. Rotschild, több pénze van, mint a világ összes zsidóinak együttvéve. Segítségére akarok lenni, hogy ezt a pénzt megfelelően fektesse be. Kitűnő ajánlatom van az ön számára, olyan nagyszabású tervről van szó, hogy ennél különbről ön még nem is álmodott. Vegye meg Palesztinát a törököktől, alapítson ott a vagyonával zsidó államot és akkor mi zsidók hálából királyunkká választjuk, Dávid és Salamon utódává.

Az álmodozónak nem adtak alkalmat, hogy terveit személyesen is előadhassa Rotschildnak, a titkárai örültek nézték és elutasították. De amikor Jacob Rotschild fia, a még egészen fiatal Edmond Rotschild, meglátta apja várószobájában a várakozó zsidót, odament hozzá és ekkor a rabbi neki mondta el nagyszabású terveit. Beszélt az álmáról és ez az álom megragadta a gyermek képzelőtehetségét. aki ettől kezdve mindig érdeklődéssel gondolt Palesztinára és ez az érdeklődés elkísérte egészen a sírig. Később, amikor felnőtt, orosz és román zsidóknak telepeket alapított Palesztinában, többféle intézményt alapított, összesen nem kevesebb, mint 80.000 000 aranyfrankot áldozott a zsidóság céljaira. Családja folytatja a munkát. Közvetlenül azelőtt, hogy Palesztinába jöttem, itt járt Edmond Rotschild fia és végigjárta az intézményeket, amelyeket apja alapított.

A habozó, bizonytalan tervezetések közé váratlanul, mint a bomba csapott le egy könyv: *Der Judenstaat* megjelenése. Szerzője Theodor Herzl és a régi cionisták cso-

dálkozva kérdezték egymástól: — Ki ez a Herzl ? — Magyar származású osztrák újságíró volt, a Neue Freie Presse párisi levelezője. Herzlnek semmiféle kapcsolata sem volt a hivatalos zsidósággal, még csak nem is tudta, hogy cionista mozgalom létezik a világon. Sajátmagának újra felfedezte a cionizmust.

Addig nem foglalkoztatta zsidó volta és éppen ki akart térni, amikor a Dreyfus-ügy ismét emlékeztette zsidóságára. Ekkor fedezte fel, hogy az emancipáció még nem megoldása a zsidókérdésnek. Ezt egyesegyedül csak akkor lehetne rendezni, ha a zsidóságnak ismét meg volna a maga külön állama és nem élne többé szétszórta idegen államokban. Herzl körül csakhamar ifjú zsidó intellektuelek csoportosultak és megindult a politikailag aktív cionizmus korszaka. Alig egy évvel Herzl könyvének megjelenése után, Herzl és hívei Baselben csoportosultak, ott kongresszust tartottak és bejelentették: — A cionizmus célja a zsidó nemzeti állam megalapítása Palesztinában, politikai alapon.

Herzl megalapította a cionista szervezetet és megkezdte a diplomáciai összeköttetést a különböző államokkal. 1903-ban Anglia felajánlotta a cionista mozgalomnak Uganda egy részét letelepülés céljaira. Az ajánlatot vallási okokból risszautasították, de Herzl mégis az angolokra épített.

Ha ma, alig harminc évvel később, olvassuk Herzl könyvét, önkéntelenül is hinnünk kell próféta adottságai-ban. Herzl annakidején Sztambulba utazott, ahol a szultánt akarta megnyerni terveinek és később, amikor a német császárral találkozott Palesztinában, az ő érdeklődését is megkísérelte felkelteni, bár II. Vilmos megértésében sohasem bízott. Herzl 1904-ben halt meg, de a megelőző években a mozgalom annyira megnőtt és kiszélesedett, hogy halála után is tovább folytatódhatott.

Herzlt Bécsben temették el. Emlékét egy szoba őrzi Palesztinában, amelyben bútorait helyezték el, ezt mutogatják az idegeneknek. Pályája olyan volt, mint az üstökösöké, hirtelen bukkant fel és hamarosan eltűnt, de mégis, messzireható változásokat idézett elő a zsidóság életében.

Mélyen belemerülve gondolataimba távoztam a Herzl-szobából a Jewish Agency épületéből és a múlt emlékei közül átmentem a modern berendezésű irodába, ahol férfiak ültek és dolgoztak, hogy megvalósítsák Theodor Herzl álmát.

XIV. FEJEZET.

A cionizmus kapitányai.

A zsidó intézmények labirintusában a Jewish Agency volt az egyetlen, amelynek a céljaival és jelentőségével teljesen tisztában voltam. A többi meglehetősen felületes intézménynek találtam, mintha valamennyien ugyanazt csinálnák, mint a Jewish Agency anélkül, hogy bármivel is előbbre vinné a mozgalmat. A Jewish Agency már az angol mandátummal is megteremtette kapcsolatait: a kormányzat mellé állt és tanácsokat adott minden kérdésben, amely a zsidó nemzeti állam megteremtésének körébe tartozott, így azután csakhamar a palesztinai zsidóság legfőbb szerve lett, mert végeredményben a kormányzat és nem a zsidóság határozza meg a palesztinai zsidóság sorsát. A zsidó bevándorlás szempontjából is a Jewish Agencynek egészen külön jelentősége van; ez a szervezet határozza meg minden évben a bevándorlási engedélyek számát (rendszerint sokkal többet, mint amennyit a kormányzat jónak lát) és a kapott engedélyeket (többnyire kevesebbet, mint amennyit kért) ő osztja szét.

A Jewish Agency az évek folyamán zsidó kormányzati szervvé alakult és különböző „minisztériumok”-ra oszlott, amelyeket szerényen csak osztályoknak nevez. A Jewish Agencynek van politikai, pénzügyi, kivándorlási, munkaügyi, kereskedelmi és ipari osztálya. Elnöke és ügyvezető igazgatója van. Az elnöke angol ember, az egyetlen nyugat-európai a vezetőségben, Chaim Weizmann doktor. Weizmann még nem öreg ember, de ő az „utolsó képviselője a herzli cionizmusnak, tevékeny részt vett az első évek küzdelmeiben és szüntelen utazásaiban. Ragaszkodik angol állampolgárságához és székhelyét csak rövid idővel ezelőtt helyezte át Európából Palesztinába, ahol most házat építenek számára Jeruzsálemben. De ennek a háznak csak ritkán lesz majd lakója, mert a jövőben is ideje nagy részét Palesztinán kívül akarja tölteni. A palesztinai cionista zsidó vezetők nagy táborában talán ő az egyetlen, aki megjelenésével, nevelésével és fellépésével első pillanatra azt a benyomást kelti, hogy otthon van a diplomáciában és gyakorlott politikus. A Jewish Agency londoni irodájában sok hasonló személyiség dolgozik, de sajnos, az ilyenfajta emberek annál inkább hiányoznak Palesztinában.

Weizmann az az ember, aki nemcsak hogy megfelelően és méltóképen tudja képviselni a zsidó érdekeket a palesztinai angol főbiztos előtt, hanem nagy tekintélye van az angol gyarmatügyi minisztériumban is. Még a. miniszterelnökhöz is bejáratos és személyesen adhatja elő neki a cionisták kívánságait. Amikor a lázadás kitörésekor a palesztinai főbiztoshoz fordult, kérte, hogy tegyen erélyes lépéseket a lázadások elfojtására. Ő volt az egyetlen, aki előállhatott ezzel a kéréssel. Beszélgetés közben — így beszél Palesztinában — az indulat elragadta és amikor a főbiztos csak feltételes ígéreteket tudott tenni, felugrott a székéről és úgy kiáltotta: — Akkor majd megszerzem London-tól azt, amit nem kaphattam meg Öntől!

Feltépte az ajtót és minden további szó nélkül eltávozott. Másnap Haifába ment és már éppen hajóra akart szállni, amikor a főbiztos felbukkant a kikötőben és odalépve hozzá, szelíd, békés hangon mondta: — Kedves Weizmann, azt hiszem, tegnap elfelejtett tőlem elköszönni!

Lehetséges, hogy ez a történet nem is igaz — bár szavahihető emberektől hallottam, — de mégis jellemző erre a két emberre: Weizmann erélyére és a főbiztos barátságos szelídségére.

Ezekután Weizmann rövidesen elutazott Palesztinából és röviddel Londonba való érkezése után sikerült elérnie, hogy Baldwin fogadja. A Jewish Agencyn hallottam, hogy a miniszterelnökkel való megbeszélése teljes öt óráig tartott. Amikor „öreg barátjájá”-t, Ormsby-Gore-t, kinevezték gyarmatügyi miniszternek, hozzá is mindig szabad bejárása volt.

Weizmann angliai befolyását a világháborúban való tevékenységének javára írják. Két különböző legenda van forgalomban. Egyik szerint Weizmann — aki hivatásos, kitűnő vegyész — a világháború alatt mérges gázt talált fel és felajánlotta az angol kormánynak. Amikor megkérdezték, mennyi pénzt kér találmányáért, azt mondta, hogy nem pénzt kér, hanem jutalmul alapítsák meg a zsidó Palesztinát. Erre következett azután a Balfour deklaráció. A másik legenda szerint, amely már valamivel elhíhetőbb, — Wekmann a háború alatt fontos felfedezést tett a kálium-karbonáttal kapcsolatban és felfedezéséért meg is fizették. Kémiai munkásságán kívül cionista politikus is volt és csak természetes, hogy politikai céljai érdekében értékesítette azokat az összeköttetéseket, amelyeket mint kémikus szerzett.

Weizmannt sokan szeretik és sokan gyűlölik a zsidók között, sok barátja és sok ellensége van. Mint szónoknak mindig rendkívüli hatása van hallgatóira. — Már a megjelenése is hatással van az emberekre: elegáns, ápoltságú, igazi kultúrember és az arca erősen emlékeztet Leninére.

Nyugateurópai kultúrája, élénk, szenvedélyes természete elkülöníti a többi palesztinai zsidótól. A politikai cionizmus kezdete óta, — az oroszországi és lengyel zsidók, az úgynevezett keleti zsidók tartották kezükben a mozgalom vezetését. Ck voltak az első telepesek és közülük választották az első palesztinai vezetőket. A keleti zsidók, bár gettókban éltek, teljesen elkülönítve a környező lakosságtól, mégis sok tekintetben felvették jellemző szokásaikat, különösen azt a tipikusan szláv tulajdonságot, hogy elvesztették érzéküket az idő múlása iránt és kihalt belőlük minden temperamentum. Ezeket a negatív tulajdonságokat kiegyenlítette határtalan kitartásuk, amely azonban sohasem lehet hatásos és gyümölcsöző, mert nem tudják kellőképpen felhasználni, hanem céltalanul elpazarolják. Ez a kitartás állandóan előre lendítené őket, ha az időérzék és a temperamentum hiánya nem tartaná ugyanolyan mértékben vissza. Ezek az emberek nem tudják megérteni Weizmann nagyvilági, kozmopolita gondolatmenetét, sem a cselekedeteit, amelyek bármennyire is természeteseznek látszanak nekünk, az ő szemükben színpadiasak és valószínűtlenek.

A gettóból más különlegességeken kívül hoztak magukkal egy bizonyos lelki beállítottságot is, amely akadályozza a munkájukat Palesztinában. Miután hozzászoktak az ellenséges környezethez, ahol az uccagyerek is bántalmazták őket, valahányszor megjelentek az uccákon, ahol kövekkel dobálták és gúnyolták őket anélkül, hogy joguk lett volna a védekezéshez: most is mindent bizalmatlansággal és gyakran öntudatlan gyűlölettel néznek. Ez a bizalmatlanság itt Palesztinában egy örökös Minderwertigkeits-komplexet ébresztett fel bennük, és gyűlöletük üldözési mániává fajult. Ezek a pszichológiai okok teszik lehetetlenné, hogy mint Weizmann, otthon érezzék magukat a diplomáciában és ezért van az, hogy a kormányzat minden egyes cselekedetében a fajuk ellen megnyilvánuló gyűlöletet látják, ők vannak többségben a zsidóság palesztinai vezetői között és a múltban a nézeteltérések odáig fajultak, hogy 1931-ben Weizmannt teljesen kikapcsolták az ügyekből. Azonban csakhamar belátták, hogy Weizmann nélkül mozdulni sem

tudnak, tehát békét kötöttek vele és megállapodtak, hogy Weizniann tovább folytatja diplomáciai működését, de belügyeikbe nem szól bele.

Weizmann doktor nem pártember, mint David ben Gurion, a munkásvezér, akit elsősorban a zsidó munkásosztály szavazatai alapján választottak meg a Jewish Agency ügyvezető elnökének. Befolyása Palesztinában egészen rendkívüli, szinte azt mondhatnám, hogy Bgn Gurion Erec Jiszroél zsidóságának a diktátora: ő még a gettó generációjához tartozik, mely fizikailag sem tudott kifejlődni a szűk gettótutcaiban. Ha az ember ezeket a zsidókat összehasonlítja az arab vezérekkel, — aminthogy én is önkéntelenül megtettem, — akkor az összehasonlítás bizony nem az ő javukra üt ki. Az arabok hatásos megjelenésűek, valamenynyien 180 cm magas, hatalmas emberek, akik mellett a zsidó vezérek szinte elvesznek átlagos 150—160 cm-es magasságukkal.

Az arabok festői viseletükben járnak vagy európai ízlés szerint a legválasztékosabban öltöznek, a zsidók viszont nem fektetnek nagy súlyt külső megjelenésükre. Még a beszédjükben is háttérbe szorulnak mögöttük. Az arab még azt is bizonyos meggyőződéssel tudja kimondani, ami ostobaság, de ha véletlenül igaza van, akkor efelől hallgatójának kétsége sem lehet. A zsidókból viszont, még ha igazuk is van *akkor* is hiányzik ez a hatalmas meggyőzőerő, szónoklataik rendszerint egyhangúak és csak csekély visszhangra találnak. Ennek ellenére is tudják irányítani a zsidó tömegeket, mert ők is ebből a tömegeből származnak.

Egészen az elmúlt évig a keleti zsidók minden konkurrencia nélkül kormányozták Palesztina zsidóságának nyilvános életét. De Hitler Harmadik Birodalmának kialakulása óta erős versenytársakat kaptak a német zsidókban. Hitlejv uralmának három esztendeje alatt 30,000. nemei zsidó jött Palesztinába, ez a szám csekély a 100.000 vagy még annál is több keleti zsidó mellett. A német zsidóknak tehát alá kellett volna vetniük magukat a többségnek, ha el akarták volna kerülni a nyílt összetűzéseket. De erről ők tudni sem akartak. Már a múltban is éles versengés indult meg a keleti zsidók és a német zsidók között. A német zsidók a múltban mindig bizonyos megvetéssel beszéltek a lengyel és orosz zsidókról. Hibáztatták őket, amiért bennük sohasem élt az asszimilációra való törekvés, nem értették meg hangsúlyozott zsidóságukat és kinevezték őket, amikor

valósággal tönkretették a német nyelvet jiddis dialektusokkal. A keleti zsidók viszont velükszületett gyűlölködésükkel megvetik az asszimilálódó német zsidókat, akik megkeresztelkedtek és leányaikat katolikus katonatisztekhez adták feleségül.

Palesztinában ismét napfényre kerültek ezek a régi ellentétek. A német zsidóknak most már nincs okuk kinevetni a keletieket és a keleti zsidók némi elégtétellel jegyzik meg: — Tehát ez a következménye az asszimilációnak! — Eleinte mégis megengedték a német zsidók vezérének, Kurt Blumenfeldnek, a régi cionistának, hogy részt vegyen a vezetők munkájában, azonban a nyugateurópai szellemet csakhamar ismét félreállították és a keletiek kizárólagosan magukhoz ragadták a vezetést.

Azonban saját fajtájukból is akadnak kritikusok — elsősorban a revizionisták radikális csoportja, Vladimir Jabotinszkyvel az élen. A cionizmusnak ez a kapitánya csakugyan megérdemli ezt a címet, mert ő a világháború alatt csakugyan mint kapitány küzdött a palesztinai zsidó állam megvalósítása érdekében. Jabotinszky író és politikai ellenfelei Palesztinában mondták nekem: — Szépirodalmi író, aki a politikába tévedt. Novellákban és vezércikkekben gondolkozik, amelyek nem állhatnak meg a mindennapi életben és alig lehet terveit közül egyet is megvalósítani. De nem engedi, hogy meggyőzzék, kétségbeesetten, de reménytelenül hadakozik a szélmalomokkal. Nagyon sajnáljuk Jabotinszkyt!

Jabotinszky a legkitűnőbb, legmeggyőzőbb szónok a zsidó vezérek között, beszéde mindig magávalragad. Külső megjelenésében ő is kis, jelentéktelen emberke, de aki egyszer hallotta beszélni, nem felejtheti el egykönnyen és akár csak az arab népvezéreknek, neki is hinni kell, akkor is, ha ostobaságokat beszél. Amikor a világháború alatt látta, hogy az angolok Palesztina ellen indulnak, zsidó ifjakat toborzott és az angol kormány rendelkezésére bocsátotta magát embereivel együtt. Zsidó légiójának nem volt döntő szerepe a háborúban, de annál nagyobb erkölcsi jelentősége van: zsidók is ontották vérüket hazájukért és segítettek az angoloknak a zsidó Palesztina megalapozásában. Mint a katona, aki csak parancsot teljesít, meggyőzhetetlenül halad előre ideáljai után, amelyekre úgy tekint, mint felsőbb parancsra. Az ő számára Palesztina az az ország, amely egyedül és kizárólagosan a zsidóké, ahol egyedül csak a zsidók-

nak lehet szavuk. De amikor az 1929-i lázadások kitörése után a Shaw-bizottság Palesztinába jött, hogy a bajok oka felől érdeklődjék, ő maga mondta a legnagyobb nyomatékkal: — Nincs olyan cionista a világon, aki ki akarná üldözni Palesztina paraszt lakosságát. — Én Jabotinszkyt tragikus figurának látom, mert működésének eredményeként, amely veszélyezteti a rendet és békességet, kitiltották Palesztinából és nem mehet vissza többé álmai országába. Amikor a világháború alatti odaadására gondol, bizonyosan a Fiesco mórjának sorsa jut eszébe: — Megtettem a kötelességem, most már mehetek.

Jabotinszky azzal vádolja az uralmon levő cionistákat, hogy nem elég erélyesek, mert hajlandók megosztani az országot az arabokkal. Egy másik zsidó csoport viszont, amelynek az elnöke Juda Magnes doktor, a héber egyetem elnöke, azzal vádolja őket, hogy nem igyekeznek eléggé fenntartani a békességet az arabokkal. Bizonyos, hogy Ben Gurion és hívei közelebb álltak Jabotinszkyhez, mint Magnes doktorhoz. Az elmúlt évek alatt nagyon keveset tettek és nagyon sokat nem tettek meg ennek a célnak az érdekében, alig van valami kevés társadalmi kapcsolat zsidók és angolok vagy zsidók és arabok között. A keleti zsidók korlátolt érdeklődési köre kizárja a közös témákat, a ritka találkozások ásító unalomba fulladnak és inkább még távolabb taszítják egymástól a különböző pártokat, ahelyett, hogy közelebb hoznák.

A zsidók között volt a cionizmusnak egy vezére, aki valósággal arra született, hogy áthidalja ezeket az ellentéteket. Ez az ember Chaim Arlosoroff doktor. Szülei keleti zsidók voltak, de ő Németországban nevelkedett és így magával hozta Palesztinába ennek a két ellenséges tábornak a kibékülés lehetőségét. Tele volt nyugateurópai kultúrával, Weizmann élénkségével és temperamentumával és Ben Gurion lángoló, belső akaratával, egyénisége szerencsés vegyülete volt annak, amit a legtöbb mai zsidó általában nélkülöz.

Azok, akik ismerték gyenge és erős oldalait, azt mondják róla:

— Palesztina sohasem volt az a tejjel és mézzel folyó Kánaán, amilyennek a Biblia leírta. Csak azok a zsidók látták ilyennek, akiknek egy egész generációja bolyongott a sivatagban és akik itt végre is homok helyett némi termékeny földet találtak. Ugyanígy vannak azok a zsidók is,

akik a lengyel és orosz gettókból jöttek Palesztinába, nekik ez az igazi ígéret Földje, mert itt szabadon élhetnek és a gettó nyomorúsága és elnyomatása után vagyont is gyűjthetnek maguknak. Arlosoroff nem a gettóból jött, neki Palesztina pillanatnyilag az igényeinek leszállítását jelentette, de ezért elhatározta, hogy felemeli ezt az országot. Leke kettéhasadt. Igazság és fikció között vergődött. Egyszer kétségbeesésében azt kérdezte magától: — Vájjon mi haszna, hogy itt veszttegessük el a fiatalságunkat és erőnket? Sohasem lesz semmi ebből a fantasztikus álomból! — De akkor meglátogatta a zsidó telepeseket és fellelkesülten jött vissza: — Egész életemet ennek az országnak akarom szentelni, Palesztina jövője biztosítva van.

Theodor Herzl emlékekkel teli szobájából Arlosoroff jelenlegi utódához, a Jewish Agency politikai osztályának vezetőjéhez, Moshe Shertokhoz mentem. Arlosoroff meggyilkolása után ő, a titkára, foglalta el a helyét. Két oka is volt ennek a választásnak: először a reménység, hogy Shertok majd be tudja fejezni Arlosoroff megkezdett munkáját és másodsor, hogy folyékonyan beszélt arabul, ami nagyon ritka a zsidó vezérférfiak között. A héberen kívül a legtöbben beszélnek oroszul, lengyelül és jiddisül. De megismerkedtem zsidó vezérférfiakkal felelősségteljes állásokban, akik nem tudtak angolul.

Moshe Shertok kis, szerényen bútorozott irodájában fogadott. Kíváncsi voltam, milyen választ fog adni a muftival való intervjumra — más szóval, meg akartam hallgatni a másik oldalt is. De ez a másik oldal egészen más világot képviselt. Körülötte nyoma sem volt annak a titokzatos, regényes légkörnek, amely a muftit körülvette. Az ő szemében hasztalan kerestem azt a szenvedélyes tüzet, amelyet ott láttam a mufti szemében — pedig végeredményében egy szenvedélyekkel fűtött mozgalom élén állt. Az én számomra a mufti a lázadók vezére, Shertok pedig, az ellenfele, a végnélkülien pontos hivatalnok mintaképe.

Ha ez bűn, akkor ő mindent elkövet, hogy csaknem emberfeletti szorgalmával egyenlítse ki. Naponta húsz órát dolgozik és azt mondta nekem: — Ha Palesztinában a napnak száz órája volna, én még akkor sem tudnám minden munkámat elvégezni.

A palesztinai zsidók vezetői közül ő az egyetlen, aki Palesztinában maradt. Weizmann és Ben Gurion a lázadás kitörése után Londonba utaztak, hogy onnan irányít-

sák tovább a védelmet, mint valami frontmögötti főhadiszállásról. Shertok viszont itt, a harctéren irányítja katonáit. Azonfelül, hogy teljesíti az utasításokat, tárgyal, jön, megy, élete nem ismer pihenést. Ha én magam nem láttam volna, sohasem hittem volna el, hogy egyetlen ember ekkora munkát végezhet. Reggel hat óra harminckor Tel Avivba autózott, hogy résztvegyen egy Arlosoroff emlékünnepevényen, utána a munkásvezetőkkel tárgyal, harminc percig beszélt telefonon Londonnal, Haifába repült, ott ismét tárgyal, fogadta a főbiztost, elkísérte Mismar Haemekbe, hogy megmutassa neki a felégetett ültetvényeket, ismét telefonált Londonba, Kairóba repült, tárgyal — és másnap reggel hat óra harminckor ismét ott ült Jeruzsálemben az íróasztalánál és dolgozott. És előlről kezdődött a napi munka felfokozott irama.

Még azalatt is, hogy megintervjuoltam, állandóan szólt a telefonja, héberül, angolul, arabul, lengyelül, oroszul és németül tárgyal. És közben beszámolt nekem pályafutásáról: — Szüleim Orosz-Lengyelországból jöttek Palesztinába, amikor még csak hároméves voltam. Arab faluban telepedtek le és arab környezetben nőttem fel. Azután katonatiszt lettem a török hadseregben és végül hivatás cionista munkásmozgalomban egy munkáslapnak, a Davarnak a kiadója és Arlosoroff titkára. Az ő halála után elfoglaltam a helyét.

Gyermekkora még frissen él az emlékezetében és a legjobb viszonyban van a falujabeli arabokkal. — Gyakran jönnek hozzám és megbeszélnek velem magánügyeiket. — Abdallah emír is nagyrabecsüli Shertokot és szívesen elbeszélget vele azon a szép, irodalmi arab nyelven, amelyet mind a ketten beszélnek.

A legfrissebb események sem tudták Shertokot kilendíteni szokott nyugalmából. Mélységes szomorúsággal figyeli a helyzet kibontakozását, de nem engedi, hogy a szenvedélyek magukkal ragadják.

— Mit gondol, mi van az arab mozgalom mögött? — kérdeztem.

— Azt hiszem, hogy a mozgalom nem ellenünk és nem az angolok ellen irányul — felelte Shertok. — Célja inkább a független Palesztina megteremtése. De erről most nem lehet beszélni. Elismerjük, hogy Palesztináról nem beszélhetünk, mint zsidó államról, azonban ugyanakkor az araboknak is el kell ismerni, hogy Palesztina már nem tiszta

arab állam. Nem igaz, hogy mi ki akarjuk üldözni innen az arabokat. A zsidó bevándorlás, amely magával hozta a gazdasági fellendülést, az arabok számát is körülbelül hetven százalékkal felemelte — és pedig nem bevándorlással, hanem mert a megjavult viszonyok között a születések száma is erősen emelkedett, az egészségügyi viszonyok javultak. Ma több, mint 800.000 arab él az országban, míg 1918-ban számuk 500.000 alatt volt.

— De az arabok nem annyira gazdasági okokból tiltakoznak a zsidó bevándorlás ellen — szoltam közbe. — Inkább politikai okokra hivatkoznak.

— A mi politikai jogaink a Balfour deklaráción alapulnak — felelte Shertok — és a zsidó bevándorlás mértékét egyedül csak az ország befogadóképessége szabhatja meg, nem az arab politikusok akarata. A független arab állam megalakulásának lehetősége a legkevebbé függ Palesztinától. Hiszen sokkal nagyobb, hatalmasabb arab államok vannak, amelyek könnyebben megvalósíthatnák ezt az eszmét. Míg az arabok Irakban, Szaúdi Arábiában, Szíriában, Transzjordániában és Egyiptomban is nagy és legalább részben szabad arab államokban élnek, nekünk zsidóknak Palesztina az egyetlen földdarabja a világnak, ahol önálló nemzeti állam megteremtését remélhetjük. A Balfour deklaráción kívül egyéb jogaink is vannak az országhoz. Első telepeseink itt köves és homokos pusztaságot, maláriával megfertőzött mocsarakat találtak, százával pusztultak el maláriában, vérhasban, lázban, ők a mi halott hőseink és megszejtelenítenénk emléküket, ha most harc nélkül átengednénk mindent az araboknak.

— Mit jelentene a zsidó bevándorlás megszüntetése?

— Erre a lehetőségre egyáltalán nem is gondolunk! — kiáltotta egyszerre szenvedélyesen felcsattanó hangon, — ezt az ötletet a legerélyesebben elvetettük. Hihetetlenül nagy áldozatainkat nemcsak azért a 400.000 zsidóért hoztuk meg, akiket letelepítettünk a környéken, hanem azokért a távoli milliókért is, akiknek Palesztina a reménységet jelenti és ami még ennél is több: a végső menedéket. Mi nem az araboknak csapoltuk le a mocsarakat, szorítottuk le ötven százalékkal a gyermekhalandóságot — de bizonyos, hogy nekik is hasznuk volt munkásságunkból. A világ meg akarja oldani a zsidókérdést és itt Palesztinában kínálkozik ennek a kérdésnek a megoldása. A zsidók megmutatták, hogy nemcsak idegen környezetben képesek az alkotó munkára, ha-

nem a maguk országában is. Miért ne folytathatnánk békében tovább a munkánkat? Mi nem pusztítottuk el az arabok narancsültetvényeit, hanem kórházakat építettünk, mi nem löttük le az angol katonákat, hanem termékennyé tettük az elhanyagolt földeket. Ha a bevándorlást most megszüntetik, a zsidóság elveszti reményét ennek az országnak a jövőjében és egyúttal veszedelmes fegyvert adnak az arabok kezébe. Látni fogják, hogy mindössze néhány bombát kell dobniuk, hogy leglehetőlenebb kívánságaikat is teljesítsék.

Sher toknak mennie kellett, három különböző helyen is várták. Láttam, amint elrobogott autójában. Egy fiatal ember ült a sofőrje mellé — a testőre. A rendőrség Sher toknak is, éppen úgy, mint a muftinak, testőrt bocsátott rendelkezésére. De ez volt az egyetlen dolog, amivel a mufti sorsában osztozott.

XV. FEJEZET.

Egy nyelv újjászületése.

Távoztam a Jewish Agency épületéből és elindultam a King George Avenuen, amikor egy kisfiú állta el az utamat. Héber nyelven kérdezett valamit, amit nem érttem. Amikor nem feleltem, hangosabban ismételte meg a kérdését, azután még hangosabban. Úgy látszik azt hitte, hogy süket vagyok, egy pillanatra sem fordult meg a fejében, hogy nem tudok héberül. Végül is az órára mutatott és erre azt hittem, hogy az órát kérdezi tőlem. Angolul válaszoltam. Most ő nem értett meg engem és erre németül is megismételtem a választ. Úgy látszik, ezt megértette, mert gyorsan válaszolt, azután eltűnt. Azt gondoltam, hogy héberül köszönetet mondott, de később megtudtam zsidó barátaimtól, hogy az a szó, amit mondott, jiddis nyelven megvető, durva kifejezés. Nemcsak, hogy nem tudtam héberül válaszolni, hanem elkövetteti azt a nagy bünt, hogy németül válaszoltam egy palesztinai zsidógyereknek.

Nem ez volt az első barátságtalan találkozásom a héber nyelvvel. Amikor Tel Avivban angol írásbeli engedélyem segítségével meg akartam tekinteni a kikötőt, nem engedtek be, mert senki sem akarta megérteni az angolnyelvű engedélyt. Egyik gyárban héber nyelven egy új

gyártási rendszert magyaráztak nekem teljes negyedórán keresztül, mielőtt időt engedtek volna, hogy megmondjam: egy szót sem tudok héberül. Az új módszer örök titok maradt számomra, miután senkit sem találtam a gyárban, aki németül vagy angolul beszélt volna.

Itt Rechaviában mindenki héberül beszélt, a Régi Városban csak arab szót lehetett hallani, a hivatalokban viszont csak angolul lehet valamit elintézni. A kormányzat mind a három nyelvet hivatalos nyelvnek ismeri el és meg is férnek békében egymás mellett uccai feliratokon, hivatalos okmányokon, bankjegyeken, postabélyegeken. De jóformán alig találkoztam olyan emberrel, aki mind a három nyelvet beszélte volna. Az arabokat és zsidókat nemzeti öntudatuk tartja vissza attól, hogy megtanulják a másikat a nyelvét. — Ha valamit akarsz tőlem, tanul meg az én nyelvemet, — mondják kölcsönösen. — Én semmit sem akarok tőled.

Az országnak ez a három nyelve számomra nem is olyan természetellenes. Svájcban franciául, németül és olaszul beszélnek, Belgiumban franciául és flamandul, Cseh-szlovákiában csehül, németül, tótul, ruténül és magyarul. Ha valaki Londontól csak három órányira utazik nyugat felé, a londoniak már nem értik meg a walesiek beszédét.

A zsidókat, akik a világ minden országából verődtek össze Palesztinába, a közös héber nyelv egyetlen egységgé kovácsolja. Ezeknek a zsidóknak nagy része sohasem felejtette el egészen a héber nyelvet. A nyelv tovább élt imakönyveikben, de 2000 év óta soha és sehol sem beszéltek — még Palesztinában sem. Az a néhány zsidó, aki nem távozott Palesztina területéről, nem beszélte többé ősei nyelvét és mint ahogy szokásaikban, életmódjukban közeledtek az arabokhoz, átvették a nyelvüket is. Az egész világon szétszóródott zsidóság mindenütt annak az országnak a nyelvét beszélte, ahol letelepedett és ehhez a nyelvéhez jobban ragaszkodott, mint a nehéz héber nyelvhez. Azok a spanyol zsidók akiket 400 évvel ezelőtt űztek ki Spanyolországból és Törökországban telepedtek le még most is a spanyol nyelvnek egy változatát, az úgynevezett ladinot beszélik. A lengyelországi és oroszországi zsidók, akat a világ zsidóságának körülbelül 30 százalékát jelentik, jiddis nyelvet beszélnek, amely a héber, lengyel és orosz elemekkel vegyült középfelnémet nyelvből alakult. De ez a jiddis zsargon, amely olyan furcsán hangzik a németeknek, azt bizo-

nyítja, hogy a lengyelországi és oroszországi zsidók Németországból vándoroltak Kelet felé.

Amikor a múlt század végén megkezdődött a visszavándorlás Palesztinába, felmerült a nyelv kérdése is. A bevándorlók, csaknem kizárólag lengyelek és oroszok, ragaszkodtak a jiddishez és oroszul és lengyelül is beszéltek, míg végül mozgalmat indítottak a héber nyelv feltámasztására. De az a héber nyelv, amelyet a telepesek találtak, kemény, formálhatatlan nyelv volt. Megfelelt a rabbiknak a vallásos szertartásokhoz, de használhatatlan volta mindennapi életben. De a keleteurópai zsidókkal együtt afrikai zsidók is jöttek be az országba, így elsősorban Marokkóból a szefardi kabbalisták akik magukkal hozták Palesztinába szefárd héber nyelvüket is, amely eléggé egyszerű volt és már ráégen ismét élő nyelvvé lett. Ezzel a világos, egyszerű szefardi-héber nyelvvel szemben a rabbik askenázi héber nyelve egyre jobban a háttérbe szorult, míg végül tudatos nyelvújító mozgalom indult, amely megteremtette az új héber nyelvet a szefardi nyelv alapján. A régi írásmódot is átmentették, most is, mint a Biblia idejében jobbról balra írnak és csak a mássalhangzókat jelölik, úgyhogy, aki nem érti a nyelvet, nem tudja elolvasni az írásukat.

Európai fülnek az askenázi-héber különösen és keményen hangzik, de az a szefardi-héber, amelyet ma Palesztinában beszélnek, kellemesen és lágyan cseng, alig juttatja a hallgató eszébe, hogy keleti nyelvet hall. De nemcsak hangzásában, hanem kifejező erejében sem hasonlítható ma már a héber a többi keleti nyelvhez. A Biblia szavait megőrizték, de felépítésüket már nem. Azok, akik a mai világhoz alkalmazták a nyelvet, megszabadították régi fölösleges sallangjaitól, úgyhogy héber nyelven ma már éppen olyan röviden és velősen fejezheti ki magát az ember, mint akármelyik másik kultúrnyelven.

Míg a rabbik régi askenázi-héber nyelve hasonlított az arabhoz, az új nyelv egyre jobban eltávolodik tőle. Az arab nyelv még ma is a Korán bonyolult kifejezőmódját használja, tele van szóvirágokkal és képekkel, az emberek ritkán mondják ki egyenesen, amit gondolnak, mindig kerülő úton fejezik ki mondanivalóikat. Ezért azok, akik mind a két nyelvet ismerik, az arab nyelvet regényesebbnek és gazdagabbnak tartják. És csakugyan, az arab nyelv paradicsoma a költőknek. Arabul számtalan formá-

ban lehet kifejezni ugyanazt a mondanivalót és minden tárgynak, minden fogalomnak százféle neve van. Hallottam, hogy arabul 135-féle elnevezése van a tevének, több mint kétszázféleképpen nevezik a sivatagot és ezenfelül még számtalan változata, összetétele is van ezeknek a szavaknak. Az arab nyelv inkább a keleti ember gondolkozásához igazodik, míg a héber nyelv ma már szinte európai.

— Nekünk nagyobb költőink vannak, mint a zsidóknak, — mondta egy arab barátom és azt hiszem, ebben igaza is van. — Az arab költő nyelvében a szavak kimeríthetetlen kincsesbányáját találja, míg az új-héber költőnek gyakran új szót kell alkotnia, ha azt akarja, hogy modernül, mindenki számára érthetően fejezze ki magát. Az arab költők másként látják a mindennapi élet eseményeit és a természet jelenségeit. Mi a tevét a sivatag hajójának nevezük, ha pedig az arab a hajót nem akarja a hétköznapi *babur* szóval illetni, akkor a tenger tevéjének mondja. A mi költőink a tiszta kék égről írnak, de az arabok ebben nem találnak semmi rendkívülit. Ha az égről írnak, mindig csak a felhős eget dicsérik.

A palesztinai arabok rendszerint nem tiszta arabsággal beszélnek és nem dicsekedhetnek költőkkel és írókkal. Az arab költészet központja évszázadok óta a szíriai Damaszkusz, vagy az utolsó évtizedekben Kairo, Bagdad és Beirut, de nem Jeruzsálem.

A statisztikák bizonyítják, hogy Palesztinában 1923 és 1931 között összesen 96 arabnyelvű könyv jelent meg és abból is tíz fordítás. Még ennél is érdekesebb a statisztika leleplezése arról, hogy ezekből a könyvekből csak tizenegy szépirodalmi, a többiek rendszerint egyesületi jelentések, vékony füzetkék.

Palesztinában egyetlen tehetséges arab író-találtam. A neve Arif-al-Arif és érdekes politikai pályát futott be, mielőtt írói hírnevét megszerezte. Az 1920-as forradalomban a mufti mellett harcolt és amikor a nagy kibékülésnél a vezéreknak állásokat osztogattak, Sir Herbert Samuel kerületi főnöknek nevezte ki. ő volt az egyetlen, akivel sikerült Sir Herbert terve: egyik napról a másikra abba hagyta a politizálást, kitűnő államhivatalnok lett belőle és szabad idejében könyvet írt a beduinok életéről. Azonban hasztalan keresett könyvének Palesztinában arab kiadót. Így történt, hogy az arab író munkája először héber nyelven jelent meg.

Ezzel ellentétben annál több héber író és költő bukkan fel. 1923 és 1931 között Palesztinában 1120 könyv és 1202 röpirat és füzet jelent meg héber nyelven és azóta ez a szám erősen emelkedett.

Ezek a költők és írók adták meg a mai, élő héber nyelv végleges formáját. Egyikük, Eliézer ben Jehuda már 1881-ben kezdte meg tudatos nyelvújító munkáját, ő volt az első, aki megpróbálta pótolni a hiányokat. Számatalan szót alkotott az új fogalmakhoz, végtelen türelemmel kísérte meg a holt nyelv feltámasztását és alkalmazását a mai élethez. Gyakran hívta segítségül a Bibliát. Felhasználta arab szavakat is, ötletesen alkalmazva a héber nyelv formájához és logikájához. Amikor az elektromosságnak megfelelő héber kifejezést kellett találnia, ben Jehuda megtalálta amit keresett Ezékielnek, a babilóniai korszak prófétájának könyvében. Első fejezetében a könyv elmondja, hogy amikor egyszer a próféta sétálni ment, hirtelen chaszmal-t látott. Lehet, hogy ez a szó villámlást jelentett, lehet, hogy nem, a nyelvészek nem ismerik pontos jelentését, angol fordítója brightness-nek fordította, ami világosságot, ragyogást jelent. Ezt a titokzatos szót használják ma héber nyelven az elektromosság megjelölésére.

Ben Jehuda munkáját egy nyelvészekből álló társaság folytatja, akik ugyanakkor vigyáznak a nyelv tisztaságára és eredeti formájának megőrzésére is. Minden új szót ez a bizottság vizsgál felül és alapos megfontolás után elvetik vagy elfogadják. Ez a bizottság adta az új zsidó telepek szép, regényesen hangzó elnevezéseit is. A nyelvújító bizottság élén I. ben Cvi áll, aki maga is sok új héber szót alkotott. Mose Shertoktól tudom, hogy többek között ő alkotta meg a biztosítás és fegyverkezés megfelelő héber szavait, de jóformán minden zsidó, aki részt vesz a zsidóság nyilvános életében, hozzájárul a nyelvújítás munkájához.

Ezeknek az új szavaknak a többsége az újságok szerkesztőségeiben keletkezik, ahol egyúttal megvan az az előny, hogy szerzőik a nyilvánosság elé léphetnek velük és népszerűsíthetik. Palesztinában öt hébernyelvű napilap jelenik meg, köztük a *Davar* is, napi 25.000 példányban. Ez a Kelet harmadik legnagyobb újságja, a két első helyet arab újságok foglalják el, de ezek nem Palesztinában jelennek meg, hanem Egyiptomban. A palesztinai araboknak három napilapjuk van, ezek közül a legelterjedtebb napi 3000 példányban jelenik meg. Ez az én Joseph Hana barátom *Falasz-*

tin-ja. Hana nem volt különösebben letörve, amikor a kormányzat egyidőre betiltotta lapját. — Majd ha ismét megjelenhetünk, — mondta, — bizonyosan kétszerannyi példányt fogunk eladni és így a veszteség rövidesen megtérül. — Ezt azért állítja ilyen határozottan, mert a Palesztinában forgalomban levő többi újságok száma összesen sem éri el a Falasztiin példányszámát.

A héber és arab könyv- és újságtermelés közötti nagy különbség, eltekintve a zsidók nagy könyvéhségétől, onnan származik, hogy az arabok nagyrésze ma is analfabéta, az 1,000.000 Palesztinában lakó arabból 870.000. Ezer felnőtt arab közül csak 144 tud olvasni, míg a zsidóknál ez a szám 934. Az írástudó zsidók száma még egyes európai államokéhoz képest is magas, például Olaszországban ezenként csak 756 az írástudók száma. A palesztinai arabok arányszáma viszont még a többi arab államéhoz képest is feltűnően alacsony. Egyiptomban például ezenként 229 az írni-olvasnitudó. A zsidók külön iskolákat tartanak fenn és egy részük még külföldi iskolákat is végez, míg az arabok ebben a tekintetben teljesen a kormányzattól függenek, de még az adott lehetőségeket sem használják ki teljes mértékben. A leánygyermekeket csak nagy ritkán küldik iskolába és a fiúk, ha egyáltalában elkezdik a tanulást, csakhamar abbahagyják, mert dolgozniuk kell odahaza.

Most, hogy a zsidók ismét megtalálták elvesztett nyelvüket, hallani sem akarnak mást. Különösen meggyőződéses és eltántoríthatatlan álláspontot képviselnek ezen a téren a fiatalok, akik gyűlölettel és ellenségesen fogadnak minden más nyelv bevezetésére irányuló kísérletet. Az elmúlt harminc esztendőben a héber nyelv vezetőszerepre emelkedett a zsidó Palesztinában és senki sem számíthat állásra, előmenetelre, aki meg nem tanulja.

Különösen gyűlölik azokat, akik németül beszélnek, nem a Németország ellen irányuló politikai gyűlölet miatt, hanem mert a 30.000 német zsidó bevándorló hirtelen felbukkanása veszélyeztette a héber nyelv vezetőhelyét. Amikor a munkásszervezet egyik fiatal hivatalnoka körülvezetett egyik zsidó telepen, németül beszélgettünk mindaddig, amíg csak el nem érkeztünk a kolóniához. Itt hirtelen angolul kezdett beszélni. Csodálkoztam. — Én nagyon szívesen beszélek továbbra is németül, — mondtam, amikor észrevettem, hogy csak töri az angol nyelvet.

— De okosabb, ha angolul beszélünk, — mondta.

A telepések kevésbé kifogásolják az angolt, mint a németet és ha németül kérdezi őket, egészen bizonyos, hogy semmire se adnak felvilágosítást.

Egyszer a palesztinai országúton egy fiatal zsidóval találkoztam, akivel együtt utaztam ide Triesztből. Örültem, hogy látom, megállítottam az autót, kiszálltam és német nyelven köszöntöttem, miután a hajón is mindig németül beszélgettünk. Azonban észrevettem, hogy egyáltalán nincs elragadtatva a találkozástól.

Rosszul esett a barátságatlansága.

— Látja, én sok emberrel ismerkedtem meg azóta, hogy együtt utaztunk, de azért egészen tisztán emlékeztem önmire és örültem, hogy viszontlátom. Azt hittem, hogy szintén örül a találkozásunknak.

De arca továbbra is barátságatlan és visszautasító maradt és a közeli zsidó telep irányába mutatott: — Ott laknak a német zsidók, menjen hozzájuk, ha mindenáron németül akar neszelni.

Ugyanez a zsidó ifjúság hiúsította meg Palesztinában a németnyelvű újság kiadását. Előbb kísérletet tettek, hogy Palesztinában jelentessék meg a lapot, de a nyomdászok nem akarták vállalni a németnyelvű újságot. A kiadója tehát Szíriába ment, azonban a héber nyelv védelmezői meglesték a példányokat a vasútnál és megsemmisítették. Ha a német zsidók tudni akarják a napi híreket, kis litografált röplapokra vannak utalva, de a többi zsidók még ez ellen is tiltakoznak.

A zsidóknak külön társaságuk is van, amelynek tagjai a zsidó nyelv védelmezőinek nevezik magukat. Üldözöbe veszik az uccán és nyilvános helyeken azokat, akik nem héberül beszélnek, kellemetlenkednek nekik és végső esetben a verekedéstől sem riadnak vissza.

A zsidó nyelv gyors elterjedésére jellemző kis kalandom, amely a telavivi tengerparton történt velem. Egy angol operátorral kis filmet akartam készíteni a város strandéletéről, azonban a kíváncsi zsidók állandóan elálltak az utat a lencse előtt. Minden rendelkezésünkre álló nyelven kértük, hogy menjenek el az útból: németül, angolul, franciául, sőt az operátor, aki Japánból jött nemrégiben még japánul is, de minden hiábavaló volt. Végül is, egy fiatalember lépett oda hozzánk és így szól: — Miért nem mondja nekik héberül! — Erre azután megkértük, hogy szóljon

nekik helyettünk. Bólintott, egy-két szót szólt hozzájuk héberül — és szempillantás alatt üres volt a terep felvevőgépünk előtt.

Ez a nyelvi öntudat olyan erős ebben a második generációban, hogy a héberen kívül nem is akarnak másik nyelvet tanulni és nyomát sem lehet felfedezni közöttük annak a nyelvtelhetségnek, amely az európai zsidóknál annyira szembetűnő. Még az, angol nyelv iránt sem érdeklődnek és ezért van az, hogy Palesztinában, az angol mandátumterületen, amelynek olyan fejlett kultúrélete van, mindössze egy angolnyelvű újság jelenik meg, a *Palestine Post*, 5000 példányban. Annál nagyobb érdeklődés nyilvánul meg az angol irodalom iránt, Shakespeare-t, Wellset, Shaw-t széles körben olvassák de csak héber fordításban. Valamennyi klasszikust és a legkiválóbb modern írók munkáit lefordítják héber nyelvre és a zsidó írókkal együtt ezek is nagyon népszerűek.

Néhány hónap óta Palesztinának is van rádióleadó állomása, amely a három hivatalos nyelven ad műsort. Mindig az újdonság varázsával hatott rám, ha a hangszóróból meghallottam a Biblia nyelvét és figyeltem a bemondó héber mondatait, bár egyetlen szót sem értettem belőle. Hiszen olyan valószínűtlenül csodálatos, hogy korunk legmodernebb találmányán keresztül hallhassam Mózes ősi nyelvét.

XVI. FEJEZET.

Hősök arcképcsarnoka.

Már néhány hetet töltöttem Palesztinában és beszéltem arabokkal és zsidókkal is. Mindkét oldalról meghallgattam az érveket és bizonyítékokat, amelyek bizony gyakran elientmondtak egymásnak. Csak egyetlenegy közös mind a kettőben. Zsidóktól és araboktól is hallottam, jóformán ugyanazokkal a szavakkal:

— A vér, amelyet atyáink és testvéreink ontottak ki ezen a földön, elválaszthatatlanul és örökre hozzáköt bennünket Palesztinához. Nemcsak a történelem régi korszakai igazolják jogainkat, hanem a legújabb idők története is. A világháború alatt mi is küzdöttünk Palesztina szabadságáért és önállóságáért és a csatatereken a mi vérünk is összevegyült az angol katonák vérével.

Egészen hasonló okokból, sok angol nem tudja megérteni azt az egykedvűséget, amellyel Anglia a zsidók tiltakozását fogadja és megtűri az arabok rendbontó erőszakoskodását. Ők így gondolkoznak: — Végre is, mit jelent ez a mandátum? A mi jelenlétünknek Palesztinában sokkal mélyebb gyökerei vannak. Ne felejtjük el, hogy Anglia nehéz és kockázatos vállalkozást hajtott végre Palesztina megszerzéséért. Mielőtt a Nemzetek Szövetségétől megkaptuk volna a mandátumot, a mi katonáink szereztek meg Palesztinát a Nemzetek Szövetségének.

Nekünk európaiaknak a világháború alatt az európai harctereken lejátszódó események elhomályosították a Közel-Kelet eseményeit.

Amikor megismertem ezeknek az éveknek a történetét, nekem is valóságos történelmi felfedezés volt, telve regényes hősiességgel. Sokan azok közül, akik itt egymás ellen harcoltak, még életben vannak: zsidók, arabok, törökök, németek és angolok. Könnyen rábukkantam néhány volt katonára, akik részt vettek ebben a háborúban és egy délutánon, amikor véletlenül nem volt sem lövöldözés, sem bombarobbanás, meghallgattam a tizennyolc évvel ezelőtt lejátszódó események történetét.

Amikor a háború már teljes mértékben kibontakozott az európai frontokon és Németország kezdeti sikerei után nem tudta helyzetét biztosítani Európában, miután Olaszország és az Egyesült Államok is hadat üzent, Németország úgy akart súlyos csapást mérni Angliára, hogy aláaknázza politikai helyzetét a Közel-Keleten. A háború kezdetén Németország még régi vágya megvalósulásáról álmodott: meg akarta szerezni a Bagdadhoz vezető utat. Ez az álom megsemmisült, de ehelyett kétségbeesett erőfeszítéssel Egyiptomba akartak jutni, hogy birtokukba vegyék a Szezi-csatornát és elvágják Angliát Indiától, Ausztráliától és Új-Zélandtól. A Palesztinában állomásozó török csapatok élére német tisztet állítottak, német csapatokat küldtek Palesztinába, hatalmas tömegű hadianyagot küldtek oda, előkészítették a nagy offenzívát. De nem találták készületlenül Angliát.

A kairói angol kémiszolgálat tudomást szerzett a német haditervekről. Csakhamar összevonták a csapatokat a védekezésre, de ugyanakkor politikai aknamunkát indítottak a németek ellen magán az ellenséges terepen. A jeruzsálemi német főhadiszállás nem számolt a keleti környezettel,

amelyben le kellett folytatnia hadjáratát. A kairói angolok sokkal jobban ismerték az itteni viszonyokat, ők tudták, hogy az arabokban fanatikus gyűlölet lángol a törökök ellen, amely mos a szövetséges németek ellen is irányult. Ezért egy fiatal katonatisztet küldtek az arab államokba, hogy az arab lakosságot Törökország és Németország ellen lázítsa. Ez a fiatal tiszt T. E. *Lawrence* volt, ki csakhamar kapitányi rangra emelkedett. Azok, akik a kémszolgálaton kívül voltak, nem sokat tartottak róla, legfeljebb különc természetete miatt tűnt fel. Azon a napon, amikor megkapta kapitányi kinevezését, úgy sétált végig Kairó uccáin, hogy egyik vállát három és a másik vállát egy csillag díszítette. — Furcsa ember! — mondták a bajtársai és nem törődtek vele.

De csakhamar értesültek, hogy ez a furcsa, bolondos ember nagy sikerrel hajtotta végre küldetését az arabok között. Maga köré gyűjtötte őket, fegyvert osztott ki közöttük és megszervezte a lázadást a sivatagban. Elsősorban a beduinokra építette tervét. A beduinok szeretik a háborút és egészen mindegy nekik, hogy kik ellen küzdenek. *Lawrence* értette a nyelvüket és gondolkozásmódjukat, híre csakhamar elterjedt a sivatagban és mire a német főhadiszállás is tudomást szerzett működéséről, már be is fejezte szervezőmunkáját.

De a németek alábecsülték a lázadás jelentőségét. Egy német ismerősöm, akivel most Palesztinában ismét találkoztam, itt teljesített katonai szolgálatot a világháború alatt és ő mondta nekem:

— A lázadás hírével siettem Jeruzsálembe és azt ajánlottam, ihogy *Lawrence* aknamunkájának ellensúlyozására mi is indítsunk hasonló mozgalmat a sivatagban. Ajánlatomat hidegen fogadták, kiküldtek a szobából és hallottam, hogy kinevettek. Abban az időben még mi is ugyanazokkal az eszközökkel küzdhattünk volna, mint Anglia: ígéreteket tehattünk volna, pénzt és fegyvereket osztogathattunk volna, egyszóval megszervezhettük volna az ellenforradalmat. De a palesztinai német vezérkar nem akart a megbízhatatlan arabokra építeni. *Lawrence* működését pedig nem tartották jelentősnek. — Addig jár a beduinok között, míg végül majd meggyilkolják, — ez volt az általános vélemény, ha ugyan egyáltalán hittek a létezésében.

Ugyanakkor *Lawrence* megkezdte előrehatolását dél felől. A németek most már mégis kirendeltek néhány tisz-

tet, hogy Lawrence ellen dolgozzanak, de akkor már késő volt. Egyik tiszt, akinek a német Lawrence szerepét kellett volna betölteni, Dagobert von Mikusch, fordította le németre Lawrence könyvét, a *Seven Pillars of Wisdom*-ot.

— Délről kezdtük meg felvonulásunkat, — hallottam Jeruzsálemben George Haig kapitánytól, aki Lawrence mellett résztvett a hadjáratban, — körülbelül 2000 emberünk volt. Lawrence a beduinok vezetését Feiszal emírrre hagyta, míg ő, a hadsereg tulajdonképpeni lelke, a háttérben maradt. Nagy feladatot vállalt magára, de Allenby csapatai nélkül sohasem tudta volna legyőzni a németeket. 2000 arabbal hatalmában tartotta a sztratégiai szempontból annyira fontos hedzsászi vasutat és az egész keleti részt. Lawrence ebben az időben valósággal emberfeletti teljesítményeket vitt véghez. Személyesen, minden segítség nélkül robbantott fel vasúti hidakat és személyesen vezette embereit az ütközetekben.

A Lawrence hadseregében szolgáló arabok nem voltak palesztinaiak. Hedzsászban toborozta csapatait, ahol Huszszein király nyílt lázadásba csapott a török szultán ellen, aki pedig nemcsak világi, hanem egyházi feljebbvalója is volt és az angolok pártjára állt. Nem is találta egész Palesztinában olyan arabokat akik a világháború alatt Lawrence mellett, az angolok pártján küzdöttek volna, sőt ellenkezőleg, nagy részük a török seregben szolgált, vagy pedig pénzen váltották meg a katonai szolgálatukat. Szinte lehetetlen is lett volna, hogy az angol csapatokhoz csatlakozzanak. Hiszen Palesztinát teljesen hatalmukban tartották a törökök és a németek, míg Hedzsászban csak jelentéktelen katonaságot helyeztek el.

Ugyanezért a zsidók közül is csak kevesen csatlakozhattak az angol csapatokhoz. Ennek ellenére is zsidó légió létesült, többnyire európai zsidók soraiból, akik Anglia mellé álltak abban a reményben, hogy Anglia a győzelem esetén segítségükre lesz a palesztinai zsidó nemzeti állam megteremtésében.

Eltelktve ettől a zsidó légiótól, sok palesztinai zsidó mint titkos ügynök segítette előre az angolok munkáját, ha már nyíltan nem csatlakozhatott hozzájuk.

A palesztinai angol hadjárat története bizonyítja, hogy mind a hárman — angolok, zsidók és arabok — ontották a véruket ezért az országért. A feltűnő csak az, hogy az arabok, akik Anglia mellett harcoltak, nem voltak pa-

lesztinai arabok és a zsidók, akik Anglia mellett harcoltak, nagyrészen nem voltak palesztinai zsidók. Az angoloknak és az araboknak ebben a háborúban tanúsított hősiességét megörökítette Lawrence Seven Pillars of Wisdom című könyvében, a zsidók hőstetteit pedig a palesztinai légionisták klubja őrzi Jeruzsálemben.

Amikor Jeruzsálemben meglátogattam a zsidó légionisták klubját, észrevettem, hogy a társalgótermet arcképek díszítik. Ez itt a hősök arcképcsarnoka, a háború izgalmas élményeinek megörökítése. A dízhelyen van Áron Aronsohn arcképe. Be kell vallanom, hogy aznap hallottam először életemben ezt a nevet, de annál jobban ismerik azok, akik résztvettek a háborúban. Áron az öccsével, Alexszel együtt egyike volt annak a néhány zsidónak, aki ki tudott szökni Palesztinából, hogy az angolokhoz csatlakozzék. Áron Aronsohn apja zsidó földbirtokos volt, Áron ott született Cichron Jaakauvban az apja farmján.

— Áron kivételes zseni volt, — mondta nekem a klubban egyik hajdani bajtársa, — talán egyike a legnagyobb tehetségeknek, akik valaha is a zsidóságból megszülettek. Mialatt Cichronban élt, messze földön híres gazdasági szakértő volt, nevét még Kaliforniában is ismerték. Újfajta gabonatermelési rendszereket, újfajta gyümölcsajtásokat fedezett fel. Apja farmján kísérleti gazdaságot rendezett be és minden évben új csodákkal állt a világ elé. De ugyanakkor politikával is foglalkozott és a legkiválóbb zsidó hazafi volt. Vágyódva várt az angolok megérkezésére, mert remélte, hogy az angolok majd megteremtik a zsidó Palesztinát, amely, mint ő nagyon jól tudta, sohasem alakulhatott meg a törökök uralma alatt. És amikor az angolok megjelentek a palesztinai fronton, azonnal csatlakozott hozzájuk.

Öccsével együtt titkos utakon jutottak el az angolokhoz. Fontos jelentéseket is tudott tenni a török-német hadállásokról és így csakhamar ő lett a zsidó Lawrence. Palesztinában senki sem tudta, hogy hol jár-ke, áruhában járt Palesztinában és mindig friss felvilágosításokkal, fontos híradásokkal tért vissza az angol táborba. Azután megszervezte a zsidó ifjakat, hogy vezetni tudják az angolokat az ismeretlen területeken és kikémléjék az ellenséges csapatok tevékenységét, körülbelül olyanformán, mint ahogyan Baden-Powell megszervezte cserkészeit a búr háború alatt, öccse, Alex, az angol seregben küzdött, Allenby hadosztá-

lyának tisztje volt, kapitánynak lépett elő és különféle kiüntetésekert nyert.

Odahaza Gichronban a húguk, Sarah Aronsohn figyelte bátyjai kalandos pályafutását, ő volt a bizalmasuk, az egyetlen ember, aki tudott Áron titkos útjairól. Áron követői mindig újra felkeresték, rejtekutakon és áruhában jöttek el hozzá, miután a németek megszállva tartották az utakat és a városokat, Sarah viszont értékes felvilágosításokat adott nekik a németek és a törökök legújabb hadmozdulatairól. Végül is a németek tudomást szereztek az Aronsohn testvérek titkos működéséről és miután Áront és Alexejt nem érthették el, kiadták a parancsot, hogy le kell tartóztatni Saraht, abban a reményben, hogy akkor majd elárulja bátyjai tartózkodási helyét és egyszersmind végetvetnek az ő működésének is.

Egy török tiszt vezetésével török katonák szállták meg a házat és kikérdezték Saraht. De ő kijelentette, hogy nem adhat semmiféle felvilágosítást. A katonák parancsot kaptak, hogy minden körülmények között kényszerítsék valamásra és így végül is a spanyol inkvizíció eszközeihez fordultak. Tüket ütöttek be a körme alá, ütöttek, nagymennyiségű vizet nyeleittek vele, míg végül véresen, ájultan esett össze. De egyetlen szó sem hagyta el az ajkát. Magával tehetetlenül, félig eszméletlenül feküdt a szép, fiatal zsidó leány a török tiszt lábánál, a gyötrellem lázában égve, de akaratereje még most sem tört meg. Végül is szépsége és hősiessége megnyerte a török tiszt rokonszenvét, felségítette és betámogatta a fürdőszobába, hogy lemoshassa a vért a testéről. Alig, hogy távozott a fürdőszobából, lövést hallott odabentről. Visszarohant: Sarah Aronsohn agyonlőtte magát, haldoklott.

A fiatal zsidó leány hősiességének története csakhamar elterjedt egész Palesztinában, úgy emlegették, mint a zsidó Szent Johannát. Regényes eseményeket elevenítettek fel életéből, mindenki tudta, milyen gyötrelmeket kellett elsz szenvednie a török tisztektől, verseket költöttek róla, neve valósággal legendássá lett. Honfitársainak regényes képzelőtehetsége egyik ilyen legendában összefüggésbe hozta egy másik regényes hőssel, Lawrence ezredessel. Palesztinában még ma is mély meggyőződéssel beszélnek az emberek, hogy Lawrence józan, kalandos életében csak egyszer lobbant igazi, szenvedélyes szerelemre: a tragikus sorsú Sarah iránt. Megkísértem utánajárni, hogy vajjon mennyi igazság lehet ebben a regényes történetben és megállapí-

tottam, hogy Lawrence sohasem látta Saraht és minden valószínűség szerint még csak nem is tudott a létezéséről. Regényük semmi más, csak szép és szomorú legenda.

1917 december 9-én, alig öt héttel a Balfour deklaráció után, Allenby győztes csapatai bevonultak Jeruzsálembe. December 11-én maga Allenby is megérkezett. A lakosság nagy katonai parádéra számított, azonban Allenbyt mélységesen vallásos érzés vezette és nem akart diadalmasan, lóháton bevonulni abba a városba, ahol Krisztus szenvedéseinek útját járta. Alázatosan, gyalog vonult be csapatai élén és kíséretében volt Alex és Áron Aronsohn is. A török és német csapatok mindenfelé visszavonulóban voltak, Jezreel völgyében zajlott le az utolsó összeütközés és utána csakhamar egész Palesztina angol kézre került. De Áron Aronsohn nem tért vissza Gichronba ültetvényeire. Most már szívvel-lélekkel belevetette magát a politikába és látni akarta munkája gyümölcseit.

A versaillesi béketárgyalások megkezdődtek., itt kellett eldőlnie Palesztina sorsának. Arabok és zsidók egyformán nagy figyelemmel követték ezeket a tárgyalásokat, várták, hogy mennyiben teljesítik az angolok a múltban tett ígéreteiket. Elküldték megbízottaikat Londonba és Parisba. Ezek között volt Áron is, aki a zsidók álláspontját képviselte, míg Fejszal emír az arabok megbízásából utazott. Az egész világ zsidósága örvendezett, azt hitték, hogy végre célhoz értek és még a józan Áron Aronsohn is tele volt reménységgel. A hadjárat alatt komoly ígéreteket kapott és ezeknek az ígéreteknek komoly bizonyítékait is tartotta a kezében.

Londonból, ahol az előkészítő tárgyalásokon vett részt és ahol csaknem ellenszenvessé tette magát nagy erélyességével, amellyel a zsidó érdekeket védte, repülőgépen utazott Parisba, a békekonferenciára. De repülőgépe sohasem érte el Parist. Áron Aronsohn örökre eltűnt a La Manche-csatornában és vele együtt eltűnt a világból az az ember, aki meg tudta volna valósítani a palesztinai zsidó államot, úgy, amint Herzl megálmodta.

Eltűnésének titokzatos körülményei, az a regényes és kalandos szerep, amelyet a háború alatt játszott, valóságos nemzeti hőssé avatták. A zsidó legionáriusok, akik még ma is valóssággal áhítatos imádattal néznek fel emlékére, „nem hisznek a szerencsétlen balesetben, amely megrabolta őket legharcosabb, legkiválóbb vezetőjüktől. Amikor Áron titokzatos haláláról beszélgettünk, egy zsidó telepes így

szólt: — Áronnak meg kellett halnia, mert túlságosan sokat tudott és mert túlságosan veszedelmes volt a cionizmus és a zsidó Palesztina ellenségeinek. — A repülőgép, amelyen Aron Parisba utazott, nem zuhant bele a tengerbe, csak Aront lökték le a nyitott ajtón át.

Alex katona volt és nem tudta megvalósítani bátyja politikai végrendeletét. Amikor a háború végetért, az ő ideje is letelt. Elhagyta Palesztinát, ahol annyi szomorú emlék üldözte és most Parisban él.

A család folytatta földművelő munkáját, ott, ahol a világháború idején abbahagyta. Aron apja ma is ott él Cichron Jaakauvban legfiatalabb lányával. Rifka Aronsohn-nal. A zsidók egy része nagy tiszteletben tartja, másik része gyűlöli, kiki milyen véleménnyel van fiai háborús szerepléséről. Még az Aronsohn testvérek cselekedeteinek megítélésében is két fátfa szakad Palesztina zsidósága: a régebbi telepések, akiknek a soraiból Aron kikertült, úgy tisztelik emlékét, mint egy szentét. — Ha ő nem halt volna meg, akkor mi most nem játszanánk másodrangú szerepet Palesztinában, — szokták mondogatni. — ő harcolt volna értünk, a jogainkért és érdekeinkért és igazi zsidó Palesztinát teremtett volna, amely egyedül a miénk. — De az újonnan jöttek, akik csak hallomásból ismerik Aron regényes történetét, azt mondják: — Aron Aronsohn angol kém volt. Mindenért, amit tett, jól megfizették és nem látjuk be, hogy miért emelnénk őt nemzeti hőseink sorába.

Az újonnan érkezettek nemzeti hőse Joseph Trumpeldor, a zsidó légió egykori tisztje, akit nem a háború alatt, hanem az 1920-as zavargások idején öltek meg. És míg a palesztinai üzletekben sehol sem tudtam felfedezni sem Aron, sem Alex Aronsohn arcképét, Trumpeldor képe ott van jóformán valamennyi kirakatban.

XVII. FEJEZET.

Ideálok a gyakorlatban.

Alig töltöttem Jeruzsálemben három napot, amikor ismét visszavágyódtam a forrongó vidékre. Amikor erről beszéltem Shertokkal, megkérdezett, hogy mit láttam eddig és én erre beszámoltam kalandos kirándulásaimról a veszedelmes palesztinai országutakon, így szólt: — Sokat látott

— de mégsem látta az igazi zsidó Palesztinát. Ha meg akarja ismerni munkánk igazi jelentőségét, meg kell ismerni telepeinket.

Eddigi kirándulásaimon az araboknak három fajtáját ismertem meg: a városi arabokat, a parasztokat és az örökké vándorló beduinokat. De a zsidóknak csak egy osztályát ismertem meg: a városi zsidóságot. Ez az ország felépítéséből következik. Ha valaki Palesztinán át utazik, a városokban és a falvakban találkozik az arab lakosság legkülönbözőbb osztályaival, ezek valamennyien az útjába kerülnek. De ritkán találkozik zsidókkal, akik nem a falukban, hanem a farmszerű, zárt telepeken élnek. Így végül is azt a meggyőződést meríti, hogy Palesztina kifejezetten arab állam. Ezek a zsidó kolóniák ritkán telepednek az országutak közelébe, még sokkal kezdetlegesebbek és fiatalabbak, gazdasági szempontból sokkal fejletlenebbek, sem hogy fel tudnák fogni az országút mindennél nagyobb jelentőségét. És így történt, hogy míg kirándulásaim közben akaratlanul is megismertem az arab Palesztinát, a zsidó Palesztinának valóságos keresésére kellett indulnom.

De hogyan lehet a legkönnyebben megtalálni? Az országutak egytől-egyig a lázongó arab falvakon és városokon át vezetnek, sok utat teljesen elzártak a magánközlekedés elől és valahányszor távozni akartam Jeruzsálemből, mindig ugyanazokba az akadályokba ütköztem. Végül is megvallottam a bajomat Arieli doktornak, jóbarátomnak, aki a Jewish Agency arab osztályán dolgozott és azonnal megígérte, hogy segítségemre lesz.

— De remélem, hogy a zsidó alkotómunkát akarja látni, nem az arab pusztítómunkát, — mondta nekem. — Higgye el, alig tudom megérteni a kollégáit, — tette hozzá keserűen. — Felkeresnek bennünket, éppen úgy, mint maga és megkérnek, hogy mutassuk meg nekik a zsidó kolóniákat. Örülünk az érdeklődésüknek, én magam megyek velük a veszedelmes útszakaszokon és megmutatom nekik legszebb telepeinket, iskoláinkat, vidám gyermekeinket, pompás tenyészállatainkat. De ez alig érdekli őket. Egy darabig még csak unottan nézdegélnek, de végül is elvesztik a türelmüket. — Nagyon szép, nagyon szép, — mondják, — de szeretnénk látni néhány felgyújtott narancsfültetvényt és egypár összelőtt házat. — Ha ön is, akár a kollégái, csak ezeket a napi szenzációkat akarja látni, akkor okosabban teszi, ha katonai kísérettel megy. De ameny-

nyiben a munkánkat, a céljainkat akarja megismerni, akkor jöjjön velem!

Ugyanezen az estén jó hírrel keresett fel a szállodában.

— Holnap reggel hat órakor indulunk — mondta. — Én majd megmutatom Tel Avivig a zsidó telepeket, onnan kezdve Shertok személyesen fogja kalauzolni. Utjának erre a második részére külön meglepetést is tartogatunk az ön számára.

— Miféle meglepetést? — kérdeztem kíváncsian. — Nem kezdhetnék inkább mindjárt azzal a kirándulással?

— Ez nem tőlem függ. Türelemmel kell várakoznia.

Pontosan reggel hat órakor értem jött autójával. Ezek a hivatalnokok, akiknek a nagyrésze önfeláldozó idealista, nem ismernek hivatalos órát. Kora reggeltől késő estig dolgoznak. És mégis, általában csekély fizetést kapnak. Arieli, aki hét nyelven beszél, felelős állást tölt be az arab irodában és tizenhat-tizennyolc órát dolgozik naponta, alig keres évente többet, mint 120—150 fontot. Vezető emberek, mint ben Gurion és Shertok, évi 100—1000 fontot kapnak. Nagy gondot fordítanak arra, hogy a rendelkezésre álló pénzt hasznosan fektessék be és ne adminisztrációra költsek el. A Zsidó Földvásárló Alap, amely harminchat év alatt 5,000.000 fontot gyűjtött össze, vagyonának nem is egész öt százalékát — körülbelül 230.000 fontot költött el adminisztratív kiadásokra.

A jaffai úton robogtunk, amellyel most már annyira megbarátkoztam. Névről ismertem valamennyi arab falut, amelyek mellett elhaladtunk. Liftánál a múlt éjszaka valószínűleg zajlott le és ma nagy kutatást tartottak az egész városkában. Ez volt az élet, a mozgás első jele, amelyet felfedeztem ebben a látszólag csendes, békés fészekben. Valamivel távolabb Kolónia, egy nagy arab falu következett és mellette Moza, kisebb zsidó telep. A két ellenség itt egymás közvetlen közelében helyezkedett el és egyetlen éjszaka sem telt el anélkül, hogy lövések ne hatoljanak a zsidó telepre a domboldalon fekvő arab faluból. Lízek a puskalövések körülbelül félmérföldes távolságból jönnek és többé-kevésbé romboló hatásuk van. Valamennyit a zsidó munkásszanatórium ellen irányítják. — Ezen a helyen, — magyarázta Arieli, mialatt a legnagyobb sebességgel rohantunk el előtte, — Herzl első látogatása alkalmával, 1878-ban egy ciprusfát ültetett, de az arabok csakhamar elpusztították. Az arabok még most is gyűlölik ezt a föld-

darabot, mert azt állítják, hogy innen indult először diadal-útjára a modern cionizmus eszméje Palesztinában.

A tizennegyedik kilométernél hirtelen letértünk a főútról egy homokos mellékösvényre, amely a jobboldalon vezetett tovább. A távolban, két domb között nyíló völgyben, csakhamar egy csoport sárga házat pillantottam meg.

— Az ott Kiriat Anavim, első állomásunk, — mondta Arieli.

Csak most tudtam meg, hogy a zsidó kolóniák itt vannak Jeruzsálem közvetlen közelében, de elrejtőznek az országút vándorainak szeme elől.

A dombos, hegyes Palesztinának mindössze két síksága van, amely a mezőgazdaság szempontjából nagyjelentőségű. Az egyik, a parti rész Gazatói északra Akkáig terjed, egyes helyeken ötven kilométernyi szélességben, de Jaffánál tizenhat kilométernyire szűkül. Déli részén, a Sfela síkságon mindössze néhány zsidó kolónia van, de a középső részen, Sharonban, amely Jaffától északra terül el, Akkáig, a legnagyobb részt zsidó kolóniák foglalják el. A második síkság a Jordán völgye, kettőtől húsz kilométerig terjedő szélességben, ennek csak az északi részében vannak zsidó kolóniák. Ezt a két legnagyobb síkságot a kis Eszdraelon alföld köti össze, amelyet másként Jezreel völgyének is neveznek, ez a Biblia tejjel-mézzel folyó Kánaánja. Csaknem kizárólag zsidó kézben van. Az arabok keserűen panaszkodnak is amiatt, hogy ezek a legtermékenyebb földterületek jóformán kizárólag zsidó kézben vannak, míg az ő mezőgazdasági munkásságuknak csak a köves, sziklás dombok maradnak.

Ezt megemlítettem Arieli doktornak, de ő hevesen tiltakozott.

— Bizonyos, hogy kolóniáink termékeny földterületen vannak, de amikor mi elkezdtük megművelésüket, érmen olyan kövesek és terméketlenek voltak, mint ma a domjjoK. Az Emek, amelyet a zsidók ma Jezreel völgyének hívnak, mocsaras terület volt, amelynek egész környékét megmérgezte a malária. Az araboknak évszázadok álltak rendelkezésükre ugyanarra a munkára, amelyet mi húsz év alatt végeztünk el. Nos, akkor hát miért nem tették meg? Mi itt egy talpalatnyi földet sem szereztünk fegyverrel, hanem jó pénzért vásároltuk meg tulajdonosától. Senkit sem kényszerítettek, hogy adja el földjét, mindenki szabad akaratából, mint szabad ember tette meg.

Még nem értük el ezt a síkságot, még a júdeai felföldön jártunk, körülbelül 600 méterrel a tenger színe fölött. Körülöttünk köves, sziklás dombok, amelyeken csaknem kivétel nélkül kis arab házak húzódtak meg. Ezek a házak ugyanabból a kőből épültek, amely elborította az egész vidéket, ugyanabból a dombból termelték ki, amelynek hatáiban vagy völgyében a házak felépültek. Első pillanatra arra gondoltam, hogy ez nem lehet véletlen, ez bizonyosan tudatos illeszkedés a környezethez. Arieli megerősített véleményemben.

— Ennek a falunak a neve Abu Gosh, — mondta a jobboldalon álló sárga domb felé mutatva, — itt valamikor egy nagyhatalmú arab élt, aki koronázatlan királyként uralkodott ezen az egész környéken. Amikor még nem éltek zsidók az országban, akiket megtámadhatott volna, megtámadta a környékbeli arab falvakat. Éppen ezért igyekeztek az arabok házaikat minél védettebb helyre építeni, hogy Abu Gosh zsarnoka ne érhesse el őket olyan könnyen. És ezért építették így házaikat, hogy egészen beleolvadjanak a környezetbe, hogy minél kevésbbé lehessen őket észrevenni.

A régi, nyugtalan időknek az emléke megmaradt sok helynévben is. Ettől a dombtól keletre, Ramallah környékén van például a Rabló-szoros. Annak ellenére is, hogy az arabok annyit szenvedtek ezektől a zsarnokoktól, nemzeti hőseiknek tekintik őket és rablóhadjárataikat egyszerűen virtuskodásnak tartják. Az arabok szemében ezek a rablóvezérek Robin Hoodok, de a zsidóknak egészen egyszerűen csak rablók, akik veszélyeztetik az életet és a magántulajdont és akadályozzák a civilizáció békés előrehaladását. A zsidó mentalitás a modern európai ideálokra épült és nagyon is távol áll az arabok középkori gondolkozásmódjától.

Szemben Abu Gosh falu sárga dombjával másik domb emelkedik, amelynek dús, üde zöldje élesen üt el a száraz, köves, sivár környezettől. Amikor a zsidó telepések 1919-ben idejöttek, még mind a két domb sárga volt, de sikerült a bámulatos mezőgazdasági kísérlet, amellyel itt próbálkoztak. A bibliai időkben a lakosság száma egyre szaporodott, a síkság már nem volt elég az emberek befogadására és meg kellett kísérlni, hogy kiterjesszék a gazdálkodást a dombokra is. Az ősapák terraszokat vágtak a hegyoldalakba, földet hordtak fel a völgyekből és ebbe a földbe ve-

tették el magvaikat. Most kísérletet tettek, megismételték ezt a nagy munkát. Vakmerő kísérlet volt és alig mertek bizakodni a sikerben. De a telepeseeknek mégis sikerült.

Három fiatal zsidó léptetett hozzánk lóháton és félbeszakították Arieli magyarázatait. Az őrséghez tartoztak, az a feladatuk, hogy az idegeneket tartsák távol a zsidó kolóniától. Csak hosszas magyarázgatás után adtak engedélyt, hogy folytathassuk utunkat a kolónia felé, ahol a telepések vezetője, tapasztalt, kiváló mezőgazdász, fogadott bennünket. Elmondta nekünk a település történetét.

— Amikor tizenhét évvel ezelőtt idejöttünk, heten voltunk: hat chaluz és egy kecske. Mint minden zsidó telepes, mi is azzal kezdtük munkánkat, hogy nevet adtunk jövendőbeli paradicsomunknak. A Szőlők Falujának neveztük el a száraz, szikkadt földdarabot és reméltük, hogy valamikor majd méltóvá tesszük nevéhez. Eleinte keresztülvihteilennek látszott a tervünk. Sátrakban éltünk és éjszakánként védekeznünk kellett az arabok megújuló támadásai ellen, nappal pedig terraszokat építettünk és saját kezünkkel hordtuk fel a földet a völgyből. Csak szerény eszközök álltak rendelkezésünkre és így jóformán kizárólag kecskénk tejéből éltünk. És most jöjjön velem. Megmutatom, mi lett abból az egy kecskéből.

A tehénistállóba vezetett bennünket. Hosszú sorban nyolcvan tehén áll egymás mellett, valamennyinek a fejénél héberbetűs kis tábla.

— Erre van felírva az állat neve és egyéni sajátosságai, — magyarázta. — Szép bibliai neveket adtunk nekik: ez itt Rachel, a másik Ruth, az a különösen nemes fajta Judith. Majorságunkat Svájc-ból importált tehennel kezdtük meg, de ezek itt már mind palesztinai tehének. Büszkék vagyunk rájuk. Évente hat-nyolcezer liter tejet adnak és ez kitűnő teljesítmény, összehasonlítva az arabok teheneivel, amelyek ugyanannyi idő alatt mindössze nyolcszáz-ezer liter tejet adnak.

Véletlenül éppen ekkor volt a fejés. Gépi erővel történt és a tej, anélkül, hogy Összeköttetésbe került volna az istálló levegőjével, egy szomszédos, higiénikusán berendezett helyiségbe folyt, ahol nagy hordókat töltött meg. Majd, miután különféle műveleteken ment át, kocsira rakták és útnak indították Jeruzsálembe. A jeruzsálemi zsidók innen kapják tejsajójukat.

Az istállóból a terraszokra vezetett ki bennünket és most találkoztam először a palesztinai zsidó parasztokkal. Itt az emberiségnek egy egészen új típusát ismertem meg, miután eddig csak városi zsidókat láttam. Igaz, hogy ezek a városi zsidók is hozzá tartoznak Palesztinához, a cionizmus híveinek vallják magukat, de mégsem ők testesítik meg a cionizmus igazi ideálját. Szokásaikat, életmódjukat ugyanott folytatják, ahol Európában abbahagyták. De az a zsidó, aki hátatfordítva az európai városoknak elhatározta, hogy Palesztina nehezen megművelhető földjéből teremtsen elő mindennapi kenyerét, egészen új élet előtt állt.

Ez az élet tele van megpróbáltatásokkal és nehézségekkel. Nagy lelkierőt kíván, teljes lemondást a városi élet kényelméről. Ezért a zsidók többsége Palesztinában a városokban él, mindössze 25 százaléka telepedett le a vidéken. Amikor megismertem ennek a kisebbségnek a képviselőit, beláttam, hogy a városi lakosság, minden jellemző sajátosságával, messzire mögötte marad ezeknek a férfiaknak és asszonyoknak. A föld, amelyhez magukat kötötték, visszaviszi őket bibliai őseikhez, valamennyien megedződtek, megkeményedtek, a nap barnára égette bőrüket és a kemény testi munka megacélozta izmaikat. Még arcukról is eltűntek a tipikus faji vonások és külső megjelenésükben határozottan sokkal inkább pomerániai német parasztokra emlékeztetnek, mint a telavivvi zsidókra.

Nehezen tudtam velük beszédbe ereszkedni. Nemcsak a héber nyelv választott el bennünket egymástól, hanem egész gondolkodásunk, egész világnézetünk.

A föld és munkájuknak az egyformasága lassan gondolkodó emberekké formálja őket. Az a gyors felfogás, amelyet sokan annyira csodálnak és irigyelnek az európai és amerikai zsidóktól, ezeknél az embereknél nyomtalanul eltűnt. — Azonban mégis kitűnő földmunkások, — mondta a kolónia vezetője, akivel ezt az észrevételemet közöltem. — Végre is, az az ember, aki egész éven keresztül kinn a szabadban dolgozik, miért is gondolkozna Spinoza. filozófiáján.

Ugyanazt a különbséget találtam a falusi és városi arabok között is, mint a vidéki és városi zsidók között. De az araboknál éppen fordítva alakult ki ez a különbség. A növekvő iparosodással és gazdasági fellendüléssel a falusi arabok a városokba költöztek, ahol megszerezték maguknak a városi élethez szükséges ismereteket és nagyobb műveltsé-

get. A városi arab gyorsabb felfogású, mindenhez ért s megveti az arab parasztokat, a felláhoikat. — A fejük kemény, mint a kövek, amelyek között élnek, — szokták mondani róluk.

A zsidó parasztok szőlőt és gyümölcsöt termelnek ezen a földön, amely nem is az ő tulajdonuk. Kirjat Anavim a zsidó népé. A Keren Kajemet vásárolta meg az araboktól a zsidó nép áldozatkészségéből és a Keren Hajjeszod segítségével fejlesztették ki. A férfiak és nők, akik itt élnek, csak örökös bérlők. Eleinte, amíg deficittel dolgoztak, a Keren Hajjeszod támogatta őket, de később, amikor a vállalkozás már kezdett hasznot hajtani, bérletet fizettek érte és megkezdték a kölcsönök visszafizetését is. Amikor még azt is elmondták, hogyan tették termékennyé ezt az elhanyagolt, rossz földet, önkéntelenül megkérdeztem: — És hasznothajtó a vállalkozásuk?

A vezető bólintott.

— A kérdése teljesen jogosult. Eleinte csakugyan attól féltünk, hogy a mezőgazdaság itt sohasem fog kifizetődni. De az idő bebizonyította az ültetvények fizetőképességét. Az elmúlt évben valamennyi kolónia, amely már öt évnél hosszabb ideje áll fenn, hasznot tudott felmutatni. Öt kolóniánk kétezer fontnál nagyobb évi tiszta haszonnal zárta számadásait, de egyikén sem volt kevesebb a tiszta haszon háromszáz fontnál.

Palesztinában a zsidó nép közös tulajdonában valamivel több, mint 350.000 dunum föld van (1 dunum = 100 négyzetméter). De ezenkívül természetesen van magánbirtok is. Körülbelül 400.000 dunum földje van a Palestine Jewish Colonisation Association-nak (PICA), amelyet Rothschild báró és Hirsch Móric alapított. Ezen a birtokon a zsidó parasztnak egy másik típusa él, amelyet később ismertem meg. Végül, még 250.000 dunum föld van magánosok tulajdonában, úgyhogy Palesztina földjéből valamivel több mint 1,000.000 dunum van zsidó kézben.

Palesztina területének 6 százaléka a zsidóké és a megművelhető területnek mindössze csak 12 százaléka. Amikor ezt hallottam, megkérdeztem egyik arab barátomat:

— De hiszen akkor még 88 százaléka a megművelhető földeknek a maguké maradt! Mit akarnak még?

De ő így felelt:

— Ezt a statisztikát a zsidók állították fel. Mi Sir John Hope Simpson adatait fogadjuk el, aki 1930-ban azzal a

megbízással jött Palesztinába, hogy vizsgálja meg a telepítések ügyét. Megállapította, hogy az arab lakosság 30 százalékának nincs saját földje.

Sir John Hope Simpsonnak az volt a meggyőződése, hogy Palesztina máris túlnépesedett. Azt mondta: — Palesztinában még egy macskának sem lehetne már helyet szorítani.

Amióta Sir John ezt a jelentést adta, a lakosság száma megkétszereződött. Azon a területen, amelyen az ő akkori becslése szerint 600.000 ember található megélhetést, ma 1,200.000 zsidó és arab él.

A zsidók nem hajlandók elfogadni Sir John megállapításait.

— Nem ismerjük el, mert nem felel meg a tényeknek. Ennek a jelentésnek az alapján a kormányzat elrendelte azoknak az araboknak az összeírását, akiknek nincsen saját földjük és körülbelül 3200 ilyen arab jelentkezett. Minden egyes esetet egyenként megvizsgálták és kiderült, hogy ezek közül csak mindössze körülbelül 600 mondott be valódi adatokat. Simpson különben azt is állította, hogy nincs víz az országban. Mi viszont csaknem mindenhol találtunk vizet, ott is, ahol az ő állítása szerint a vidék a legvízszegényebb.

Amikor most Kirjat Anavimban ott láttam egymás mellett a sárga és a zöld dombot, megkérdeztem:

— Nos, ha feltételezzük, hogy Simpson csakugyan tévedett, akkor miért nem próbálják az arabok is éppen úgy megművelni az ő dombjukat, mint a zsidók?

— Sajnos, az araboknál nagyon ritka a kitartás. Később, ha bejárja az országot, fog látni arab narancsültetvényeket, amelyek éppen olyan szépek és virágzóak, mint a mieink. Tel Aviv közelében nagy ültetvény van, amelynek a tulajdonosa Tadzsi effendi: ez a legszebb ültetvény az egész környéken. Valamikor az egész környező földdarab ezé az emberé volt, de birtokának felét eladta nekünk és a kapott pénzt befektette ültetvénye megmaradt felébe. Most ő a mi legnagyobb versenytársunk. Nekünk ez ellen nincsen semmi kifogásunk, mert tapasztaltuk, hogy amelyik arab gazdasági téren akar versenyezni velünk, az egyéb tekintetben legalább békében hagy. De Tadzsi effendi példája ritka. Az arabok, akik évszázadokon keresztül elhanyagolták földjeiket, ma sem változtak. Nem értenek az új mezőgazdasági módszerekhez, a felvevőpiachoz való alkalmazko-

dáshoz. De honnan is értenének hozzá? Mi valamennyien tanult emberek vagyunk és külön gazdasági szakoktatásban részesültünk, mielőtt idejöttünk. Az arabokat egészen magukra hagyják ezen a téren, csak most, lassan kezdődik meg mezőgazdasági kiképzésük. Sok évbe beletelik majd, míg be fogják látni, hogy mindenkinek többet kell itt termelni, mint amennyire a családjának és neki magának szüksége van. Egyelőre még hallatlan pazarlással bánnak a földjükkel, ötször annyi földre van szükségük, hogy ugyanannyit tudjanak termelni, mint mi. — Lemondó mozdulatot tett a kezével. — Jöjjön, megmutatom tyúkfarmunkat is. De Arieli az órájára nézett és siettetett.

— Mikve Jiszroélben is várnak bennünket!

A vezető alig tudta megérteni, hogy nem tanúsítunk több érdeklődést tyúkfarmja iránt és neheztelően nézett ránk, amikor kocsink visszafordult a főút felé.

Mikve Jiszroélben megmutatták nekem a mezőgazdasági iskolát, ahol jelenleg 300 növendék tanul. Igazgatója, Krause, franciaországi zsidó, fogadott bennünket és elmondta az iskola történetét.

— Az iskolát hatvanöt évvel ezelőtt Rotschild báró alapította, hogy megfelelő mezőgazdasági képzettséget adjon ifjúságunknak. 700 acre földjével egyike a világ legnagyobb mezőgazdasági iskoláinak és itt fontos kísérleti munkát is végzünk. De nem mindig volt ez így, kezdetben sokat küzdöttünk.

— Mit nevez ön kezdetnek? — kérdeztem.

— Nos, az első ötven esztendő, — felelt mosolyogva.

Egyik tanár, aki Kaliforniából jött Palesztinába, kis kocsin körülviitt az egész telepen. — Mikve Jiszroélnek jó híre van egész Palesztinában, — mondta. — Itt vannak a zsidók által lakott földterület legöregebb fái. Az iskolát másképpen árnyékos kolóniának is nevezik és csakugyan, ez a legárnyékosabb terület az egész országban.

Most kis mezőgazdasági előadást tartottak nekem. Körülbelül olyanformán éreztem magam, mintha botanikus kertbe látogattam volna el: mindent gyönyörűnek találtam, de szerencsétlenségemre egyáltalán nem értek a mezőgazdasághoz. Végül is bementünk a múzeumba. A múzeum legöregebb darabja egy mérges kígyó, amelyet a Mikve Jiszroél legöregebb diákjai találtak. A nagy üvegszekrényekben preparált óriásnarancsok, kukoricacsövek és egyéb mezőgazdasági termékek, az első zsidó telepések munkájá-

nak legelső eredményei. Palesztina zsidó múzeumában nem régiségeket gyűjtenek.

Később megtudtam, mi a legfőbb oka annak, hogy az arabok nem fektetnek bele több pénzt birtokaikba. Az ottani örökösödési törvény szerint a birtok a tulajdonos halála esetén száz vagy akár ezer darabra esik szét. Ilyen körülmények között nagyobb befektetésnek legjobb igyekezet mellett sem volna sok értelme.

XVIII. FEJEZET.

Szerelem romantika nélkül.

Legközelebbi állomásunk Givat Brenner volt, egy nagy, tágas kolónia. Most már a síkságon voltunk, ahol zsidó telepek és arab ültetvények váltogatták egymást. Láttam Tadzs effendi ültetvényét is, csakugyan semmivel sem maradt el a környező zsidó ültetvények mögött. Míg a zsidók többnyire csak citrusféléket — narancsot, citromot, grapefruit-ot termelnek, az arab ültetvényeken dinnye, banán és egyébek is teremnek. Az arabok fokról-fokra igyekeznek utánozni a zsidókat és máris 125.000 dunumon ültetnek citrusféléket, míg a zsidóknak 155.000 dunum citrusültetvényük van.

Rechovothon át mentünk, amely 1890-ben alakult és létezésének negyvenhat esztendeje alatt kis zsidó várossá fejlődött. Itt láthattam a további kibontakozást: a parasztból kisbirtokos lesz, akinek már saját földje van és lassanként élvezheti a kisvárosi élet kényelmét is. Rechovothnak már több kávéháza, mozija, aszfaltos uccája és vízvezetéke van. A lakosság közül többen még autót is tarthatnak és gyermekeiket európai iskolába küldhetik. Itt van a Jewish Agency kitűnő mezőgazdasági kísérleti állomása és kémiai kísérleti állomása, amely Weizmann doktor vezetése alatt áll.

Magunk mögött hagyva a kis várost, csakhamar elérkeztünk a kilencéves Givat Brenner-telepre (*Givat*: domb és *Brenner* egy meggyilkolt zsidó munkásvezérnek a neve).

A telepen körülbelül ötszáz ember él, de még állandóan érkeznek új chaluzok, a létszám még nem telt be. A legidősebb kolonisták már kőházakban laknak vagy fabarakokban, az újonnan érkezetteknek sátorral is meg kell elégedni. De még a sátrakban is villanyvilágítás van.

A telep vezetője után érdeklődtem, de meglepő választ kaptam: — Itt nincs vezető, valamennyien egyenlők vagyunk. — Végül mégis csak előkerült egy ember, aki, ha nem is hívták a telep vezetőjének, de a valóságban mégis csak az volt. Ezeket a telepeket, amelyeken a chaluzok élnek, és mmunisztikus alapon szervezik meg. — Átvettük a kommunista gazdálkodás formáit, — magyarázták nekem, — merthez felelt meg a legjobban céljainknak, de politikailag üldözik a kommunistákat is. — Azért néhány telepen mégis akadnak politikai kommunisták is, de erről a többiek nem tehetnek. — A kormányzat kérdés nélkül a nyakunkra küldi ezeket az embereket. A városban nem tűrik meg őket. Ha nem palesztinai állampolgárok, akkor kiutasítják a kommunistákat, ha már palesztinai állampolgárok, akkor büntetésből elhelyezik őket közöttünk, vidéken. Nekünk az volna a feladatunk, hogy jó útra térítsük őket, de mi nem akarunk velük semmi közösséget, mindig csak bajt okoznak és boldogok vagyunk, valahányszor egytől megszabadulunk.

— És hogyan szabadulnak meg tőlük?

— Végül is elküldik őket Szarafandba vagy Aujat-al-Hafirba, vagy Akkába, néha kicserélik őket örszországi cionistákkal.

Ez meglepett. Csak most tudtam meg hogy Oroszországban, a cionizmus őshazájában tilos a cionista agitáció.

— Az oroszok elferdítették a gondolatot és Biro-Bidzsan néven zsidó szovjetállamot alakítottak Manduzsúria közelében — magyarázták nekem. — Az állam hivatalos nyelve a jiddis, de ezenkívül minden egyéb zsidó elemet nélkülöz. A vallásosságot nem ápolják és a jiddis nyelv arra való, hogy az orosz zsidókat közelebb hozza a kommunista eszmékhez. A valóságban csak ütközőpont az oroszok és japánok között, mert ha egyszer kitörne az orosz-japán háború, legelőször ezeket a szerencsétlen zsidókat koncolnák fel. Az oroszok pártolják a zsidók biroidzsani letelepedését, de ellenzik a Palesztinába való kivándorlást.

Ha egy zsidó Palesztinának csinál propagandát, letartóztatják és kényszermunkára ítélik a GPU felügyelete alatt és mindaddig nem adják vissza szabadságát, míg ki nem cserélik egy palesztinai kommunistával.

A telepen mindenkinek egyforma jogai és kötelességei vannak. Nincs különbség a foglalkozási ágak és a nemek között, férfiak és nők egyformán osztoznak a munkában.

A telepeknek lehetőség szerint maguknak kell előteremteni mindenféle szükségletüket. Vannak közöttük parasztok, akik a földeken dolgoznak, pásztorok és csordások, baromfityenyésztők, asztalosok, borbélyok és a legkülönbözőbb mesterekből, gyermekkertésznők, ápolónők, orvosok és tanítók, de valamennyien egyenlő arányban osztoznak a jövedelemben. Mindenféle munkát egyforma gonddal végeznek, semmit sem tekintenek mellékes feladatnak.

A telepések ügyeit különböző bizottságok bonyolítják le. Van pénzügyi bizottság, könyvvásárló bizottság, tyúk-tenyésztő bizottság, még mozgófényképbizottság is van. Ezek a bizottságok az életnek minden ágát felölelik és ha valami új szükséglet bukkan fel, megalakul a hozzávaló új bizottság is. A bizottságok munkája csak a napi munka elvégzésével kezdődik, ilyenkor indulnak meg a hosszú megbeszélések és viták. Azok a telepések, akik nem vesznek részt a bizottságok munkájában, szintén munkával töltik szabad idejüket. Ha napi kiszabott adagjukat elvégezték, kőházakat építenek a sátrak és barakok helyébe, a telep udvarán szép kertet ültetnek vagy olvasnak. A legtöbb ültetvényen külön könyvtár van, néhány telep könyvtárában 30.000-en felül vannak a könyvek. A telepéseknek szabad idejükben még kedves foglalkozásuk a vízkeresés. A legtöbb telepen szép eredményeket értek el ezen a téren és most valóságos vészőparipája lett az embereknek. Valahányszor új forrást találnak, vidáman ünneplik meg a felfedezést.

A telepések munkája nagyon fárasztó, de időről-időre a városiak gondoskodnak szórakoztatásukról. A Habimah társulata sorra felkeresi az összes telepeket és néha még abban az élvezetben is részesülnek, hogy meghallgathatnak egy-egy Hubermann-koncertet vagy valami más kiváló művész látogat el hozzájuk. Egyszer hetenként az egész telep autóbuszokra ül és bemennek a városba, mozi-előadásra.

Meglátogattam a pénzügyi bizottságot Givat-Brenneren: egyik fabarakban, a kis irodahelyiségben a titkár fogadott, két gépirókiasszonya társaságában. A legmodernebb irodafelszerelés állt rendelkezésükre: kitűnő kartotékrendszer és számológép. Megkockáztattam a kérdést:

— Kinél van a pénzszekrény kulcsa?

— Nálam, — felelt a titkár.

— Még sohasem történt meg, hogy valamelyik előde...

hogy is mondjam csak... megszökött volna a telep pénzével?

— Soha! — kiáltott fel a titkár méltatlankodva. — Ilyesmi itt sohasem történhet meg. Természetesen, a telepesek között is adódnak elő kisebb-nagyobb bajok, de ezeket mi mindig el tudjuk egymásközt intézni. Komolyabb bűneset nálunk még sohasem fordult elő.

— Úgy látszik, csupa angyalok laknak a kolónián, — mondtam kissé bizonytalan hangon. De a válasz egészen határozottan hangzott: — Igen, itt csupa angyalok vannak. — Láttam, hogy a titkár komolyan megsértődött.

Amikor körülvezettek a telepen, meglepetésemre észrevettem egy régi berlini ismerősömet, aki a teheneket őrizte. Akkor Martinnak hívták és természetesen családneve is volt. A családnevét itt letette és keresztnévét a héber Mardukra változtatta.

— Hogy érzi magát Erec Jiszroélben? — kérdeztem.

— Köszönöm, kitűnően, — felelte, de hangjából hiányzott minden meggyőző erő. Tisztán láttam, hogy valami nyomja a lelkét, de nem tudta még rászánni magát, hogy megmondja. Hogy elrejtse mély levertségét, a gondjára bízott tehenekről beszélt. Azután mind a ketten elhallgatunk. Tűnődve nézett maga elé és nem akartam zavarni tolakodó kérdésekkel.

Végül is hozzám fordult és így szólt:

— Emlékszik még arra a lányra, akit röviddel Berlinből való elutazásom előtt vettem feleségül?

— Hogyne. És hol van most a felesége? Hogy érzi magát?

— Ő is itt van a telepen, de... — az izgalom szinte elfojtotta a szavát, — de már nem a feleségem. — Tehát ez nyomta annyira a lelkét! Boldogtalan szerelme miatt szenvedett.

Megpróbáltam vidámságot erőltetni magamra, hogy elűssem a rossz hangulatot.

— Felejtse el! Ne hagyja, hogy ennyire leverje ez a dolog. Éppen az imént, amikor körüljártam az egész telepen, annyi sok csinos lányt láttam. Menjen és vigasztalódjon meg közöttük.

— Nem olyan könnyű feladat, mint gondolja. Marduk nem az egyetlen volt a kolónián, aki megtört szíve miatt szenvedett. Sok házasság bomlott fel Palesztinában, amelyet Európában az elutazás előtt kötöttek meg.

A megváltozott életviszonyok, a szegénység és csalódott remények választják el egymástól a férjet és feleséget. Gyakran igazán nem is egymáshoz való emberek. Ezeknek a háasságoknak rendszerint egész rövid történetük van. A fiatalok a cionista szervezetekben találkoznak és felfedezik, hogy közös céljaik vannak: mind a ketten ki akarnak jutni Palesztinába. A férfinak gyakran már zsebében van az engedély, a lány még nem is remélheti, mikor kapja meg a magáét. Ritkán van közöttük igazi szerelem, amikor összeházasodnak és alig, hogy kiérkeznek Palesztinába, ismét elszakadnak egymástól. Az is előfordult, hogy a fiatalok a tanfolyamon ismerkedtek meg, sietve összeházasodtak és csak Palesztinában fedezték fel, hogy nem illenek egymáshoz.

Marduk, akinek végre mégis megjött a hangja, most már egészen őszintén beszélt:

— Anni, — így hívták a lányt, — csak azért jött hozzám feleségül, mert szeretett volna Palesztinába jönni és nekem már megvolt az; engedélyem. De én nagyon szerettem. Amikor azután ide érkeztünk, boldogságunk mindössze két hétig tartott. Azután ő már máshol kereste, a telep többi lakosai között. Alig, hogy észrevettem a változást feleségem viselkedésében, amikor máris behívtak a szociális titkárságba. — Marduk, — mondta a titkár, — a feleséged beavatott a bizalmába. Kért, hogy mondjam meg, amit ő maga nem tud megmondani neked: már nem tud szeretni téged és hálás volna, ha visszaadná a szabadságát. — Mit tehettem volna? Nehéz szívvel egyeztem bele a válásba. Elhagytam a közös szobát, amelyben addig laktunk, de megtudtam, hogy alig néhány nappal később helyemet egy másik telepes foglalta el.

— Igyekezzen felejteni, — tanácsoltam ügyetlenül. — De Marduk ismét felsóhajtott.

— Ezt könnyebb mondani, mint megtenni. Ha odahaza Európában valakit megcsal a felesége vagy a szerelmese, egyszerűen kitér az útjából és akkor el is tudja felejteni. De itt, az ültetvény szoros közelségében nap-nap után találkozunk. Ugyanabban az ebédlőben étkezünk. Csak az az egy változott, hogy ő most már más férfival él együtt.

Marduk még csak rövid ideje élt Palesztinában, azért vette ennyire a szívére bánatát. A közös munka következtében a nemek közötti különbségek fokozatosan elmosódnak. A férj és feleség csak dolgozótársaknak tekintik egymást.

Akadnak még itt is szerelmi házasságok, de nagy többségben a házasságok alapja a józan ész és nem a szenvedély. Az élet az ültetvényeken szoros közösségben folyik le, a telepesek túlságosan jól ismerik egymást és mégsem eléggé jól ahhoz, hogy szerencsésen tudják kiválasztani házastársukat. Az asszonyoknak nem is állnak rendelkezésükre azok az eszközök, amelyeknek a segítségével az európai és amerikai asszonyok meg tudják hódítani a férfiakat. A nehéz munka nyomot hagy testükön is, hamarabb megöregszenek és nincs sem idejük, sem kedvük hozzá, hogy szépítsék magukat. Egyetlen telepen sem tudtam felfedezni a púder vagy rúzs nyomát. Az asszonyok munka közben, de még szabad idejükben sem készítik ki arcukat. Ruhájuk sem járul hozzá a szépségükhöz: rendszerint ugyanúgy öltöznek, mint a férfiak, shortot és kék inget viselnek és divatos ruháik egyáltalán nincsenek.

Itt Givat Brenneren sok asszonyt láttam, akik együtt végezték a férfiakkal a nehéz testi munkát a földeken és igazán sajnáltam őket. Az asszonyok nagyrészen már nyomot hagytak ez a nem nekik való életmód, de volt közöttük egy szép, fiatal lány, akinek a szépségét még meg lehetett volna menteni. De amikor erre célzást tettem, a telepesek a leghatározottabban visszautasították. — Egész rendszerünk felborulna, ha különbséget tennénk az emberek között, csak azért, mert egyik lány szebb, mint a másik, öreg vagy fiatal, szép vagy csúnya: itt mindenkinek egyformán el kell végeznie a kiszabott munkát.

Míg az asszony a földeken dolgozik, a férj esetleg a tehénistállóban kap beosztást, mindkettőjüknek a napját betölti a munka. Szabad idejüket is a közösségben töltik, csak akkor maradnak egyedül, ha belépnek közös hálószobájukba. De ez a közös hálószoba nagyon keveset jelent ezeknek a fáradt, agyondolgozott embereknek. Kimerülten vetkőznek le, bevetik magukat az ágyukba és pillanatok alatt elalszanak, anélkül, hogy gyakran egy szót is szólnának egymáshoz. Úgy ölelkeznek, mint ahogy mások fogat mosnak. Nem azért, mert örömet találnak benne, hanem mert megkívánja az egészség és a test.

Eltételezve a nagyon ritkán felbukkanó szerelmesektől, az életükben nincs semmi romantika. De természetesen minden telepes életében elérkezik a nap, amikor elhagytának érzi magát a nagy közösségben és akkor kikeres magának egy lányt, akit már hosszú ideje ismer, akivel nap-nap után

találkozik. A pajtásokból jegyesek lesznek, de ez alig változtat valamit viszonyukon. Esetleg a lány elhagyja asztalát, ahol addig étkezett a közös étteremben és a tányérjával és evőeszközével átjön a férfi asztalához. De ez minden. Amint megállapodnak, hogy a jövőben együtt akarnak élni, jelentkeznek a szociális titkárnál, aki ezeket az ügyeket intézi és bejelentik szándékukat. Akkor közös szobát kapnak és jóformán közvetlenül azután, hogy megegyeztek, megkezdik házasesetüket. Annyi idejük sincs, hogy elmenjenek rabbihoz, hogy törvényesítse házasságukat, meg kell várniuk, míg a rabbi elmegy hozzájuk. Nem jön gyakran de ha megérkezik, mindig . házasulandó párok egész sora várja, akiket azután egy tömegben esket meg.

De nagyon sok házasság addig sem tart, míg a rabbi megérkezik. Gyakran alig néhány hét után már nézeteltérések támadnak, a férj és feleség ismét felkeresik a szociális titkárt és külön szobát kérnek. De a közös asztaltól azért nem válnak el. Az ebédlőben rendszerint továbbra is egymás mellett ülnek.

Mint ahogyan az asszony nem szépítheti magát a férfinak, a férfi sem nyerheti meg a nők szívét apró ajándékokkal, gyöngéd figyelmekkel. Ajándékokra nincs pénze és még virágot sem adhat neki, mert a kertészeti bizottság nagy gonddal őrzi a frissen ültetett kerteket. Ezeknek a józan embereknek fontosabb a virág, mint az asszony, aki kapja.

Az a kevés romantika, ami itt-ott még felbukkan a kolóniákon, sokat szenved ezektől a kiábrándító körülményektől és olyanok is akadnak, akik öngyilkosságban keresnek menekülést. Egy telavivi pszichoanalitikussal beszélgettem a telepések józan, minden érzelmesség kikapcsolásával lemorzsolt életéről és ezt mondta nekem:

— Gyakran kihívnak egyik-másik telepre, hogy gyógyítsam meg a megtört szíveket. A telepések között is akadnak örök álmodozók, akik nem tudnak vigasztalódni a válás után, bár ritkán. Búskomorak lesznek, visszavonulnak a közösségtől, örökös álmodozásukkal és szomorúságukkal terhére lesznek társaiknak. Ilyenkor nekem kell megkísérlni a gyógyítást, hogy a kiábrándult szerelmesből ismét szorgalmas parasztot formáljak. Tapasztaltam, hogy a férfiak nehezebben vigasztalódnak, mint az asszonyok. Talán azért, mert ők vannak többségben és nehezebben találnak feleséget, mint a nők férjet.

A telepeken nagyon ritkán találkoztam szép nővel és vezetőm ennek is okát tudta adni:

— Igazán szép nők nagyon ritkán tudnak alkalmazkodni a telepek életfeltételeihez. Ha ugyan egyáltalán elmennek oda, bizonyos, hogy csak rövid ideig bírják ki. A városokban, ahol nem mindenki egyenlő, ugyanolyan szerepet játszanak, mint a többi szép nők az európai városokban. Az üzletekben megkaphatnak mindent, amit meg akarnak vásárolni, vagy amit a férfiak ajándékozhatnak nekik. Kifesthetik magukat és drága ruhákat viselhetnek és jó megjelenésük csakugyan megkönnyíti elhelyezkedésüket. Tel Avivban sok olyan főnök van akinek viszonya van a titkár-nőjével, akárcsak Parisban, Londonban vagy Berlinben.

A múltban a szép nők ugyanolyan sikereket arattak a zsidó városokban, mint Amerikában: a férfi a rabszolgájuk lett. De akkoriban még nagyon kevés nő volt Palesztinában, minden három férfira csak egy nő jutott. Ez a helyzet most már megváltozott. Egyre több nő jő Palesztinába és most már rövidesen megkezdődik az az időszak, amikor a nőnek kell harcolni a férfiéért.

XIX. FEJEZET.

Ábrahám ivadékai.

A telepések szerelmi életének kiábrándító józansága bántó és nyugtalanító hatással volt rám. Megkérdeztem: — Hát semmi sincs, ami egymáshoz kötné ezeket az embereket? Még a gyermek sem?

Mialatt még Givat Brenneren voltam, a lakosság újszülöttel szaporodott. Palesztinában héber szóval *szabr-nak* nevezik az újszülötteket, ami egyúttal kaktusztüskét is jelent. Amikor a lebetegedés ideje elkövetkezik, az anyát szülőotthonba viszik, de a férjnek még felesége nehéz órái alatt is folytatnia kell munkáját a földeken.

Akkor is éppen ott dolgozott, amikor egyik társa meghozta a hírt: — Az imént érkezett telefonjelentés Tel Avivból. A feleségednek fia született. — A férfi arcára fáradt mosoly derült, letörülte a verejtéket arcáról, azután ismét felvette ásóját. A munka folytatódott, de szemében ott maradt a ragyogás: szívét örömmel töltötte el a hír és alig

tudta kivárni azt az időt, amikor a felesége majd visszatér a gyermekkel a telepre.

Ha egy asszony gyermeket vár, kivételes elbánásban részesül. Könnyebb munkát kap és az előrehaladó hónapokkal egyre könnyebb beosztást adnak neki. Az utolsó hetekben már felmentik minden munka alól, az egész telep a gondját viseli, ilyenkor igazán szép, gondtalan élete van. De a gyermek csak addig kizárólag az övé, amíg a szíve alatt hordja és a néhány nap alatt, amit a szülőotthonban tölt. Amint felkel a gyermekágyból, a szép, kivételes helyzetnek vége. Nem szentelheti magát gyermekének, a közösségnek szüksége van az ő dolgos kezére is. A kicsi gyermeket elveszi tőle és elhelyezik a csecsemő otthonban. Minden telep első kötelességének tartja, hogy felépítse ezt a házat a kicsinyeknek. Gyakran láttam, hogy míg a szülők sátrakban laknak, a gyermekeknek pompás kőházakat építettek, Berendezésük olyan, mint egy gyermekkórházé: mindegyik hallatlan bőkezűséggel és kényelemmel van felszerelve, éles ellentétben a telepek különben primitív életviszonyaival. A gyermekek levegőt, napfényt és világosságot kapnak és ebben a szép, gazdag környezetben kezdik meg gondtalan, szép életüket, amely egészen tizennégy éves korukig tart.

Valamennyien a közösség gyermekei, amely gondot visel rájuk. Tanult gyermekgondozónók helyettesítik az anyát. Nekik ezt a munkát kell végezni a telep közösségében és napjuknak mind a huszonnégy óráját leköti ez a nagy feladat. A telep orvosának mindig van ideje, hogy naponta több órát töltsön el a kicsinyekkel. Minden gyermeket, aki zsidó telepen születik, olyan gonddal és figyelemmel vesznek körül, akárcsak egy trónörökös.

Élete első tizennégy gondtalan évében a gyermek gyakran változtatja otthonát, de sohasem költözik szülei lakásába. Hiszen ők rendszerint kicsi, kezdetlegesen bútorozott szobákban laknak, ahol a gyermek nem találhatná meg az egészséges fejlődéshez szükséges körülményeket. A gyermekeket első otthonukból az óvodába viszik, amely mindig a telep második köépülete. Onnan pedig a telep iskolájába kerülnek. Itt a telep tanítóinak a felügyelete alá tartoznak, de továbbra is állandó orvosi felügyelet alatt maradnak. Az iskolában nem kívánnak különösebben komoly tanulást a gyermekektől. Amikor néhányat kikérdeztem, nem tapasztaltam náluk feltűnőbb tudást. De a tehetségeket nem hanyagolják el. Ha egy gyermek különösebb képességet árul el bármilyen irányban, mondjuk rajzban, vagy énekben,

akkor a közösség költségén a városba küldik tanulni, sőt, ha szükségesnek tartják, még Európába is.

A telepek iskoláját gyakran éppen olyan bőkezűen szerezlik fel, mint a csecsemőotthonokat. A Mismar Haemek-i iskolában például nincsenek a gyermekeknek nagy, közös hálótermek, mindössze négy gyermek van minden szobában. És a csinos, barátságos kis helyiségekben a legszebb játékokat láttam, amelyekkel a telepesek elhalmozzák gyermekeiket.

A gyermeket csak tizennégy, de sok helyen csak tizenhét éves korában fogják munkára, hogy megkeresse azt a pénzt, amelyet a telep „befektetett” nevelésébe. Ez az összeg nem jelentéktelen. — A mi elvünk az, hogy mindent feláldozzunk a gyermekek javáért. — mondta nekem a Mismar Haemek-i iskola vezetője. Kiszámítottuk, hogy minden gyermek 700 fontjába kerül a telepnek születése pillanatától kezdve addig a napig, amikor végre ő is résztvehet a közös munkában. Számolnunk kell minden fillérrrel, de ha a gyermekről van szó, akkor semmi sem sok nekünk.

Mégis, ez az összeg óriási terhet jelent a szegény telepeknek és talán ez az oka annak, hogy olyan kevés a gyermekáldás a telepesek között. A másik oka szerintem az érzelmi élet teljes háttérbe szorulása. A fáradt, agyondolgozott emberek nem tudnak vágyódni a gyermek után, az asszony alig engedheti meg magának a hosszas kikapcsolódást a munkából. Ez az oka annak, hogy olyan kevés gyermek van a telepeken.

És mégis, az volt az érzésem, hogy Palesztina csak most nyílik meg a gyermekek előtt. Telavivi tartózkodásom alatt három zsidó családhoz voltam hivatalos és a házi-asszony mind a három esetben áldott állapotban volt. És így, amikor meghívtak a negyedikhez, önkéntelenül megkérdeztem a férjet:

— A felesége gyermeket vár?

A férfi tágranyílt szemmel bámult rám.

— Igen, de honnan tudja?

— Úgy vettem észre, hogy Palesztinában most ez a divat, — feleltem zavartan.

Az uccákon, nyilvános helyeken mindenfelé jövődöbeli anyákat lehet látni — de ezek mind fiatalok, akik első gyermeküket várják. Ők ezt „belső Alijah”-nak, belső bevándorlásnak nevezik, de ezt nem tudatos népszaporítási propaganda idézte elő. A Jewish Agency még nem talált rá

időt és alkalmat, hogy olasz és német mintára megindítsák ezt a mozgalmat, még nem jutalmazták nyilvánosan a sokgyermekes anyákat. Szerintem, ez nagy hiányosság a programjukban, mert végre is, a Palesztinában született gyermeknek nincs szüksége bevándorlási engedélyre, hogy világra jöhessen. Tudatosan irányított születési politikával a zsidók könnyen elérhetnék céljukat: a zsidó többséget Palesztinában. De a házások erre azt mondják: — Az élet olyan drága és olyan bizonytalan, hogy egy gyermeknél többet jóformán senki sem engedhet meg magának. Hiszen már egy gyermek is nagy luxus, ágyát és első fehérműfelszerelését bérbe vesszük és a bábát is részletben kell fizetnünk, ha nem vagyunk tagjai a Betegalapnak. — Tréfás történet kering Palesztinában a szegénysorsú szülőkről, akik egy napon megkönnyebbülten sóhajtanak fel: — Még egy részlet a bábának és miénk a gyermek!

A régebbi telepeseeknek a gyermekáldás még nem jelentett ilyen problémát. Daganián, a legrégebb zsidó telepen később egy hétgyermekes családot találtam. Daganiának sok érdekes látványossága van, de legnagyobb érdekessége ez a hétgyermekes család. A statisztika kimutatása szerint a zsidó telepeken családonként 0,7 gyermek van és így bevándorlás nélkül a zsidók nem csak, hogy nem szaporodnak, hanem kihalnak.

Ebben a tekintetben az arabok messze a zsidók előtt járnak. Arab családokban legalább négy gyermek van, de nem ritkák a tizenötgyermekes családok sem. Az arab nő egyik gyermeket a másik után hozza a világra és így igazán nem sokat számít, ha néhány meg is hal a gyermekek közül. Tel Avivban, a tiszta zsidó városban a csecsemők halálzási száma ezrenként 57,1, a legalacsonyabb egész Közel Keleten és kevesebb, mint Svájcban, ahol ebben a tekintetben legjobb az arányszám egész Európában. Viszont Betlehembben, az arab városban ezer újszülött gyermek közül 336 hal meg. A kormányzat mindent elkövet, hogy javítson ezen a helyzeten és sikerült is leszorítania ezt a számot 180-ra, ami a legalacsonyabb az arab államoké között. De ennél többet már nagyon nehezen érhetnek el. Az arab férfiak, akik lefátyolozzák feleségüket idegen férfiak pillantása elől, nem engednek orvost sem vajúdo feleségükhöz. Egyetlen megoldás, hogy a kormányzat minél több orvosnőt alkalmaz.

Az arabokról mindenki azt mondja, hogy jó apák, a telepeken élő zsidó apa viszont valósággal isteníti egyetlen

gyermekét. Valahányszor látni akarja, meglátogatja a gyermekkertben vagy később az iskolában. Miután munkabeosztásuk különböző, az apa és anya ritkán látogathat el gyermekéhez egyidőben és ezért a gyermek kevésbé kapcsolja őket össze. Itt a gyermek nem ülhet anyja ölében, mialatt a férfi mosolyogva simogatja felesége arcát. De örökre felejthetetlen lesz nekem az a jelenet, amikor megfigyeltem a munkájából kimerülten hazaérkező apát, aki egyenesen az óvodába sietett kicsinyéhez. Alig, hogy felbukkant, a gyermek már kivált a többi gyermekek csapatából és rohanva jött oda hozzá. Az apja felkapta és magasba emelte, szenvedélyes csókokkal halmozva el, azután apai büszkeséggel elvitte magával sétálni.

— Azzal vádolnak bennünket, hogy odaadjuk gyermekeinket, — mondta nekem ugyanez az apa, — és igaz, hogy sokkal kevesebb időt töltünk együtt gyermekünkkel, mint maguknál. De azért minden nap tölthetünk velük egy kevés időt és ebben a rövid időben több melegség, bensőség van, mint amennyit odaát egy apa egy egész éven át nyújt gyermekének.

Egész osztatlan szeretetüket a gyermeknek adják. Elkényeztetik, mindent megengednek neki. — A szülők a közösségben élnek, — magyarázta nekem a Mismar Haemek-i iskola vezetője, — lemondtak minden magántulajdonról. Minden, amit végeznek, a közösség érdekében történik. Egyetlen, amit ők maguk teremtenek, amiben senki sem osztozik velük, az a gyermek. Csak ez maradt meg egyéni életükből.

Ennek a túláradó szeretetnek a következménye, hogy a gyermekek, Vikiknek a nevelésére a közösség olyan sokat áldoz, az elfogulatlan szemlélő szemében olyan neveletlenek, igazi kis kaktusztüskék. Barátságatlanok, udvariatlanok, és senki sem várhatja el egy ötéves fiatalembertől, hogy az autóbuzson átadja a helyét egy idősebb asszonynak. A városban a gyermekek napközben teljesen magukra maradnak és idejük nagyrésztét az uccán töltik el. Sehöl sem láttam annyi kis haszontalan uccai csibészt, mint Tel Avivban. Miután senki sem tiltja meg nekik, zajjal és rendtelenséggel töltik meg az uccákat. Egyre vakmerőbb cselekedetekre ragadtatják magukat. Egyszer egy csoport gyereket figyeltem meg Tel Avivban, akik egy épülő ház mellett játszottak. Odajött a pallér és elküldte őket. Elszaladtak, de amikor a pallér elment, visszajöttek és felgyújtották az állványokat .

De nem lehet haragudni ezekre a haszontalan kis csirkefogókra, amikor az ember látja őket, amint négyéves korukban szőrén ülnek meg a lovat és észreveszi megragadó szépségüket.

Ritkán láttam még olyan szép gyermekeket, mint ezek között a kis kaktusztüskék között. Egész életüket a levegőn, a napfényben töltik és egészséges, erős, izmos kamaszfiúk és kamaszlányok fejlődnek belőlük. Szemük kék és hajuk szőke. Egy zsidó orvosnő próbálta magyarázni ezt a különlegeséget:

— Ezek mind keményen dolgozó szülők gyermekei, akik annyira kihasználják minden testi erejüket, hogy nem tudnak elegendő pigmentet átadni gyermekeiknek. Két vagy három generáció múlva ismét sötéthajúak és sötét-szeműek lesznek.

A gyermekek pályaválasztásának kérdése egyelőre még nem olyan égető, miután kevés olyan telep van, ahol már második nemzedék is létezik. Még ritkább jelenség Dagania, harmadik nemzedékével. De az évek múltával, amint a kis kaktusztüskék egyre idősebbek lesznek, ez a kérdés egyre jobban előtérbe kerül. És ezért őszinte érdeklődés volt a részemről és nem pusztán kíváncsiság, amikor minden gyermektől, akivel csak találkoztam Palesztinában, megkérdeztem: — Mi akarsz lenni, ha majd nagy leszel?

Egyetlen egy gyermek sem gondolt tudományos pályára. Senki sem akart orvos vagy ügyvéd vagy hivatalnok lenni. Vágyódásuk egészen más irányba terelődött. Legtöbb gyermek apja munkáját akarta folytatni az ültetvényen. Nahalalban találkoztam egy kisfiúval, aki zsidóknál egészen szokatlan életpálya után vágódott: matróz akart lenni. A Földközi-tenger partján fekvő városokban, Haifában és Tel Avivban sok gyermekben felébredt a vágy a tenger után. Ez a vágyódás egy szép napon talán majd megteremti a zsidó tengeri kereskedelmet.

Már ma is néhány hajó járja a Földközi-tengert a fehér-kék zsidó lobogó alatt, csaknem tisztán zsidó legénységgel. Tel Avivban már meg is alapították a zsidó tengerészeti iskolát. Haifában technikai főiskolát alapítottak azoknak a fiúknak, akik mérnöki tehetséget árulnak el. A Szkopusz hegyén épült jeruzsálemi héber egyetemnek filozófiai és több tudományos osztálya van és máris nevet szerzett magának az intellektuális világban.

A jellemző zsidó sajátosságok, amelyeket mi európaiak olyan jól ismerünk, teljesen hiányoznak a második gene-

rációból. Tapasztaltam, hogy gondolkozásban, életfelfogásban közelebb állnak az arabokhoz, mint saját szüleikhez. Palesztina, amely az ő szüleiknek még csak választott hazája volt, nekik már szülőhazájuk, ők már palesztinaiak; mindegy, hogy zsidó vagy arab, mindannyian Palesztina szülöttei.

XX. FEJEZET.

Könnyek a ciprusok alatt.

Givat Brennerből visszatértem Tel Avivba. Ott találkoztam Mose Shertokkal, akivel Emekbe készültünk. Ott, tőle tudtam meg a nagy meglepetést, amelyet előző napon ígértek nekem.

— Mismar Haemek kolóniára repülünk, ahol az elmúlt néhány hét alatt húszezer ciprusfát gyűjtöttek fel az arabok. A főbiztos úr is ott lesz, hogy személyesen győzdődjék meg a nagy pusztításról.

örültem, hogy találkozhatom a főbiztossal. Mindig reméltem, hogy kevésbé hivatalos körülmények között is találkozhatom vele, mint a kormányzósági palotában. Mostanában nagyon nehezen lehetett bejutni hozzá. Néhány újságíró időről időre meghívott villásreggelire, de csak azokat, akiket a cenzorok nem kifogásoltak. Így azután nem csoda, ha nagyon kevesen részesülhettek abban a kitüntetésben, hogy őexcellenciája társaságában fogyaszthassák el a villásreggelijüket. De azoknak a csalódása, akik résztvettek ezeken a villásreggeliken, még sokkal nagyobb volt, mint azoké, akiket egyáltalán nem hívtak meg. A villásreggeli kitűnő volt, de ők nem az evés kedvéért mentek oda. Szerettek volna hivatalos nyilatkozatokat kapni a főbiztostól, de ezen a téren nem értek el semmi eredményt. Valahányszor megpróbálták beleszólni a beszélgetésbe a napi eseményeket, a főbiztos rendkívüli ügyességgel más irányba tudta terelni a beszélgetést. Például: Feketekává közben Stuart Emeny, A News Chronicle tudósítója megjegyezte: — Nagyon bonyolult a helyzet, ugyebár, excellenciás uram?

Azonban Sir Arthur Grenfell Wauchope mindössze csak ennyit jegyzett meg: — Hogyne, hogyne, természetesen igaza van, nagyon bonyolult, ugyebár? — És máris többi vendégeihez fordult.

Valamennyien tudtuk, hogy Sir Arthur személyesen is részt vesz a hivatalos jelentések megfogalmazásában és személyesen irányítja a cenzúra munkáját. A cenzorok a kormányzat sajtóosztályának a hivatalnokai és vezetőjüknek úgylátszik külön megbízása van arra, hogy hátráltassák az újságírók munkáját, ahelyett, hogy támogatsák. Egyéni munka teljesen lehetetlen volt, minden új hírt mindenekelőtt a sajtóosztállyal kellett közölni.

Az sem jelentett semmit, ha véletlenül szemtanúi voltunk egy összeütközésnek, ha láttunk arabokat elesni és angolokat megsebesülni. Elmondtuk a cenzornak, hogy mit láttunk, de ő mindössze csak ennyit jegyzett meg: — Nagyon érdekes, amit mond, azonban mindaddig nem hozhatja nyilvánosságra, amíg mi nem közöltük a hivatalos jelentésben.

De miután az újságok mindig friss és érdekes anyagot követelnek, utat és módot kellett keresnünk, hogy megkerülhessük a cenzorokat. Egyes újságírók Haifába mennek és sürgönyeiket hajóra szálló utasoknak adják át azzal, hogy a hajó rádióján adják le, amint túl vannak a hárommérföldes zónán. Egy másik újságírókollégám megállandóan Jeruzsálem és Port Szaid között repül. Egyiptomból sürgönyzi meg a Palesztinában gyűjtött híreket.

A másik akadály, hogy a cenzúra nagyon sokáig visszatarthatja a táviratokat és csak akkor érkeznek Londonba, amikor az újságok már az uccán vannak. Ezért egy kétségbeesett kollégám a táviróhivatalba ment és ezt sürgönyözte szerkesztőjének:

„Távirat fontos hírekkel olvasatlanul a cenzúránál, mialatt a cenzorok a Dávid Király bárjában szórakoznak.”

Közvetlenül a sürgöny feladása után felhívták a sajtóosztályra és a cenzor így szólt hozzá:

— Maga tudja, kedves barátom, hogy csak olyan táviratokat engedhetünk útjukra, amelyek minden részletükben fedik az igazságot. Nagyon sajnálom, de ezt a táviratot nem engedhetem át.

— Miért? — kérdezte az újságíró.

A cenzor zavartalan nyugalommal felelt:

— Mert nem igaz! Már hetek óta be sem tettem a lábam a Dávid Királyba.

Egyáltalán, a cenzorok fő hivatásuknak tekintették, hogy távol tartsanak bennünket újságírókat a főbiztostól és ezért a váratlan találkozás csakugyan kellemes meglepetés volt a számomra. Nemcsak annak örültem, hogy

ilyen érdekes környezetben tölthetek néhány órát a főbiztos társaságában, hanem mert reméltem, hogy Sir Arthur, nem is tudva, hogy újságíró is van a társaságában, bizonyosan nyiltabban beszél a helyzetről.

Kis gépen indultunk Ramlehből és most felülről is láthattam Palesztinát: zöld foltok homokdombok között. Bal felől a Sharon síkságot láttam, jobbról az Eszdraelon síkságot és a kettő között Júdea dombjait. A néptelen országutak mint hosszú kígyók kanyarogtak a földek között és nyugat felől, a határon túl, a Földközi-tenger vize kékllett.

Még jóformán el sem helyezkedtem kényelmesen az ülésen, amikor már láttuk is a Kármel-hegyén felépült modern Haifát: a tenger tele hajókkal, alattunk modern házak, pár perc és már meg is érkeztünk. A repülőtéren egy csoport magasrangú angol katonatiszt és hivatalnok várakozott, de ezek a főbiztos fogadására érkeztek ide. Nemsokára ő is megjelent, magasan a fejünk felett. Jeruzsálemből jött, nagy katonai repülőgépen, két kisebb gép kísérte. Még a főbiztos sem érezhette magát biztonságban az országúton. A repülőtéren már várta az egész kíséret, akikkel Mismarba indult.

Közvetlenül megérkezése után nagy autókaráván alakult: elöl gépfegyverekkel felszerelt páncélauto haladt, utána egy autóbusz és egy magánauto megrakva acélsisakos katonákkal, majd a főbiztos nagy Rolls Royce-ja az angol lobogóval, azután kíséretének autói és végül ismét katonák és egy páncélauto. Ez a sok katona ezúttal nem díszőrséget jelentett, jelenlétük nagyon is fontos volt. Nem lehet tudni, vajjon az úton nem lesik-e már ellenséges érzésekkel a főbiztost és kíséretét, bár előzőleg az utat a legnagyobb gondal átkutatták.

Amikor elhaladtunk Jagur arab falu előtt, a kutatás ott még javában folyt: alig félórával a főbiztos érkezése előtt arabok megtámadták a Nesher cementgyár zsidó munkásait. Láttunk vérző sebesülteket, amint ott feküdtek az út szélén. Zsidók és arabok voltak vegyesen, miután a zsidók természetesen feleltek is a lövöldözésre.

A telep valamennyi lakója a négyszögletes térségen várakozott, amikor karavánunk végre berobogott Mismarba. Autóink meg sem álltak itt, egyenesen robogtak tovább a dombok közé, ahol a leégett ciprusfák álltak. A főbiztost és környezetét nagy csoport zsidó fogadta. Valamennyien letörtek és szomorúak voltak, hiszen munkájuk eredményé-

nek megsemmisülését látták. Amikor a főbiztos ezt a halatlan pusztítást meglátta, hosszú ideig gondolataiba merülve, szótlánul állt és botjával vonalakat rajzolt a szürke hamuba.

A leégett fák mély benyomást keltettek mindenkiben. Az arab kerületi felügyelő így szólt: — Meg tudom érteni a politikai küzdelmet és azt is, hogy vannak emberek, akiket a szenvedély elragad. De nem tudom megérteni ezt az okatlan pusztító dühöt, amely az ártatlan fák ellen irányult.

A főbiztosra nemcsak mint politikusra, hanem mint emberre is mélységesen leverően hatott ez a látvány. Lelkes kertész, aki mindenekfelett szereti a virágokat és növényeket és aki különös érdeklődéssel figyeli a palesztinai fásítás szép előrehaladását. Nem először látogatott el Mismarba, békés időkben is gyakran járt itt, mert szívesen időzött a dombon a ciprusfák alatt. — Azt hiszem, ez a ciprusfaerdő Palesztina legszebb helye — szokta mondani.

És most ezt a gyönyörű helyet, kedvenc pihenőhelyét, annyi sok ember hosszú időkig tartó munkájának gyümölcsét megsemmisítették egyetlen éjszaka alatt. A zsidóknak nem maradt más hátra, mint hogy megsirassák munkájuk pusztulását. Egészen közel álltam a főbiztoshoz és láthatam, hogy csak minden ereje megfeszítésével tud uralkodni magán. Legszívesebben együtt sírt volna a jgyászoló zsidókkal.

Végül is összeszedte magát és a rendőrtiszthez fordult, aki ott állt mellette:

— Hogy lehetséges az, hogy a rendőrség nem tudja megakadályozni ezeket a barbárságokat? — kérdezte.

— Tehetetlenek vagyunk, excellenciás uram, mert nincs elegendő emberünk — felelt a rendőrtiszt. — Régente, amikor békesség volt az országban, tizenkét emberem volt ebben a kerületben. És most, amikor százhusz ember is kevés volna, hat emberemet elvették és másüvé rendelték. Lehetetlen feladat, hogy hat emberrel távol tudjam tartani az arabokat az ültetvényektől.

Sir Arthur gondolkozott, azután a rendőrtiszthez fordult: — Majd megbeszélem önnel ezt a kérdést. Jöjjön majd velem visszafelé az autómon. — Később láttam, amikor a rendőrtiszt kiszállt a főbiztos autójából, elégedett volt, mert Sir Arthur minden további nélkül megadta neki a kért megerősítést.

Mielőtt visszatértünk volna a telepre, egy darabig ott álltunk és csodáltuk a pompás kilátást. Előttünk ragyogó zöld pompájában a Balfour-erdő terült el és láttuk az első fiatal csemetéket is, amelyeket az elhunyt György angol király jubileumának örömére ültettek. Éveken át arabok és zsidók küzdöttek az egyre terjeszkedő György király erdő minden talpalatnyi földjéért. A múlt év óta, még a lázadások kitörése előtt, már csaknem lehetetlenné tették a zsidóknak, hogy itt újabb földterületeket vásároljanak. A Legfelsőbb Mohamedán Tanács minden földeladást megtiltott. Azt az arabot, aki mégis eladta földjét ezen a területen, kipécézték az újságok, árulónak nevezték, a templomokban kiperédikálták és még azt is megtiltották, hogy egyáltalán betege lábát a mecsetekbe. Erélyes rendszabályokkal sikerült elérniük, hogy több kisebb birtokot családi tulajdonnak nyilvánítottak, hogy ilyen módon eladhatatlan legyen és a zsidók semmi körülmények között se juthassanak hozzá. Ramallahban megsemmisítettek egy 500 dunum földre vonatkozó adásvételi szerződést. Az arabok csak akkor adták fel a küzdelmet azért a földdarabért, amikor a zsidók kijelentették, hogy az egész földterületet a jubileum emlékére akarják erdősíteni.

Az erdősítés hallatlanul fontos az ország szempontjából, amely évszázadokon át csaknem minden erdejét elvesztette. Dombjai, amelyeken valamikor ciprusok, tölgyek, olajfák zöldeltek, csaknem egészen megkopaszodtak. A kormányzat minden eszközzel támogatja az annyira szükséges erdősítés munkáját, egyrészt, mert az erdők nyújtják a legbiztosabb menedéket az embereknek az éghajlat szélsőségei ellen és mert ez idővel megszabadítaná az országot a nagy teherterétől, hogy a tüzeléshez és építkezéshez szükséges fát kizárólag külföldről hozzák. Az erdősítés munkáját kizárólag a kormányzat és a zsidók végzik, míg az arabok elől védeni kellett a befásított területeket.

A főbiztos csak nehezen tudott elszakadni ettől a nagy-szerű látványtól. Végre is autójába szállt és visszahajtatunk Mismarba, hogy meglátogassuk a telepeseket is. Hallottam, hogy a múlt esztendőben a főbiztos látogatása való-ságos örömnapja volt a telepéseknek. Úgy érezték, hogy Sir Arthur barátjuk és őszinte pártfogója eszméiknek és a fő-biztos is láthatólag otthonosan érezte magát közöttük. Jelenleg a fogadás is az általános hangulathoz igazodott: csendes és színtelen volt. A telepések mind Sir Arthur köré cso-

portosultak, amikor bementünk a nagy közös ebédlőbe, ahol kávéval és gyümölcessel kínáltak bennünket. A főbiztos a közepén ült le, körülötte az idősebb gyarmatosok és családjaik, míg a többiek a többi asztalok körül foglaltak helyet. Belépésekor hangos Saloml-mal köszöntötte az egybegyülteket és meglepett suttogás keletkezett a teremben, mielőtt válaszul az örömteli *Salom* felzúgott volna ötszáz torokból. Eddig még sohasem történt meg, hogy Sir Arthur héber nyelven üdvözölte volna a telepeseket és a főbiztos végtelenül tapintatos cselekedete egy kicsit felvidította szegény embereket nagy szomorúságukban. Az idősebb telepések megragadták az alkalmat és héber nyelven adták elő panaszaikat és kívánságaikat. A főbiztos figyelmesen hallgatta meg őket, azután mindent lefordított. Más alkalmakkal ilyenkor mindig tánc és ének volt a főbiztos látogatásának öröme, de most maga a főbiztos is szomorú volt és a telepeseket sokkal jobban leverték az események, semhogy ilyen vidám ünnepet tudtak volna rendezni.

És mégis, a főbiztos látogatása egy kis reményt hozott a telepnek és tüntető szeretettel kísérték ki, amikor visszatért kocsijához és az autótábor visszaindult Haifa felé.

Én kiváltam a társaságból és folytattam utamat Emek felé. A zsidók büszkék palesztinai munkájukra és kétszerezsen büszkék Emekre. Ez a síkság az egyetlen igazi alföld Egyiptom és Kisázsia között, amely a part felől az ország belseje felé vezet. Ez magyarázza meg gazdasági és ugyanakkor hadászati jelentőségét. Efraim és Galilea dombjai között fekszik. A múltban sok fegyverropogás zaját hallotta, sok ló patkója, sok harci kocsni kereke szántotta fel. Évszázadok óta ez a hadseregek útja, Palesztina bejárata. Már 1478-ban Krisztus előtt III. Thutmoszisz fáraó itt csapott össze az egyesült szír seregekkel és ettől kezdve egészen 1918-ig, amikor Allenby itt végső csapást mért a németekre és törökökre, Emek története szakadatlan láncolata a csatáknak és táborozásoknak. Négy erős vár, amelyeket nemrégiben ástak ki Meggidoban, Taanakban, Jezreelben és Bethsanban, őrzik Emek történetének, múltjának emlékeit.

Az örökös harcok és táborozások nem használhattak a mezőgazdaság fejlődésének és utasok, akik még tizenöt évvel ezelőtt járták ezt a vidéket, nem találtak itt semmi mást, csak elhanyagolt földeket és egész Palesztina legnyomorúságosabb arab faluit. Azután 1921-ben a Zsidó Nemzeti Alap egy szíriai arab családtól, a Szurszukoctól megvásárolta az

első telkeket ezen a területen és egymásután keletkeztek itt az első zsidó kolóniák. A telepések első feladata volt, hogy a mocsaras földeket ismét termékennyé tegyék. Az egész területen mindössze néhány száz fellah, néhány ezer beduin és millió meg millió moszkító lakott. A moszkítók azóta eltűntek és vagy 5000 zsidó telepedett le a helyükön, akik most itt élnek az egészséges, dús, gazdag földön, a beduinok és fellahok között.

XXI. FEJEZET.

A Tel-Joszeffi csata.

Mismar Haemekben Shertok búcsút vett tőlem.

— Sajnos, váratlanul vissza kell térnem Haifába, de jó kezekben hagyom. Mr. Feivel majd elkíséri és Dávid vezeti a kocsit.

Feivel már találkoztam Tel Avivban, de Dávidról most hallottam először. Megkérdeztem: — Kicsoda Dávid?

— Hogyan, nem ismeri Dávidot? — kérdezte Shertok csodálkozva. — Valamennyi kitűnő autóvezetőnk között ő a legjobb, a legbiztosabb és a legbátrabb egész Palesztinában. Ha vele megy, nem történhetik semmi baja.

Közben Dávid is odaérkezett a kocsijával és köszöntött.

— Sietnünk kell, ha alkonyat előtt Tiberiaszban akarunk lenni. Nem mehetünk az országúton, mert az arab falvakon sohasem jutnánk át élve. Éppen tegnap próbáltam Názáreten át Tiberiaszba jutni, de utamat hatalmas kövekkel zárták el, amelyek összetörték a sárhányómat. Ezért majd mellékutakon megyünk, zsidó telepeken át. Az utak arrafelé rosszak, de legalább biztosak. Mindenesetre tessék csak egészen nyugodt lenni, nem lesz semmi baj. Először is gyorsan hajtok, másodszor megtettem a legfontosabb elővigyázatossági rendszabályt.

— Fegyvereket hord magával? — kérdeztem.

— Nem — felelt Dávid. — De bajuszt növesztettem. Most olyan vagyok, mint az arabok.

A városi arabok valamennyien kis Chaplin-bajuszt viselnek és most Dávidnak is pontosan ilyen bajusza volt. De azért ez nem eléggé hatásos védekezés. Gyors hajtás közben nem lehet tisztán látni a kis bajuszt, ha pedig megáll, akkor egy-kettőre látják rajta, hogy nem arab. Az elmúlt

hetekben azok a zsidó sofőrök, akiknek arablakta vidéken kellett járni, megpróbálták tarbust viselni, azonban csakhamar leleplezték cselüket és még a tarbus sem védte meg őket a lövöldözéstől.

Tehát Dávid bajuszának nagyon is kérdéses védelme alatt indultunk el és csakhamar megérkeztünk az Emek telepei közé. Az út rossz volt, az autó, Dávid kitűnő képességei ellenére is csak lassan haladhatott, nagyokat zökkenünk minden pillanatban.

Most már órák óta mindig csak zsidó földön jártunk. Arabokat egyáltalán nem is láttunk, kivéve azt a néhány beduint, akik itt, a zsidó telepek között ütötték fel fekete sátrukat. Régente ez a föld, ahol most a sátrak álltak, tulajdonképpen gazdátlan volt, tulajdonosuk Beirutban élt és nem törődött ezzel a mocsaras, maláriával veszélyeztetett földterülettel. Senki sem kergette el a beduinokat, amikor idejöttek Transzjordániából kecskéikkel. Rendszeresen vizszatértek ide és így bizonyos jogot szereztek a földhöz, ahol kecskéiket legeltették. A zsidók, akik megvették ezt a földet a szíriaiaktól, itt találták őket és nem üldözhatték el őket. Palesztinai törvény, hogy a beduinoktól csak akkor lehet elvenni legelőjüket, ha megfelelő másik legelőt adnak érte cserébe és a beduinok nem akarják máshol legeltetni kecskéiket.

Megálltunk egy pohár sörré Afulában, egy kis emeki városkában, amelyet valamikor Tel Aviv versenytársának szántak. De a terv nem valósult meg, a város fejlődése megállt, a városi jelleget legfeljebb az a sok kis csibész adja meg, akik megrohannak minden újonnan érkezőt.

Afulától keletre két nagy zsidó telep van, Ain Charod és Tel Joszef, amelyet meg akartam tekinteni. — Jól van, odamehetünk, — mondta Dávid, — de akkor ott kell töltenünk az éjszakát.

örültem a gondolatnak, hogy egy zsidó ültetvényen tölthetem az éjszakát. Már láttam, hogyan folyik nappal az élet a telepeken, szerettem volna megismerni „éjszakai” életüket is, de eddig mindenhol visszautasították a kérésemet. — Nagyon nyugtalan éjszakáink vannak, — mondták, — okosabban teszi, ha napnyugta előtt visszatér a városba. Annyira leköt az arabok ellen való védekezés, hogy egyelőre nem tudunk ellátni vendégeket.

Tel Joszef a testvértelepével, Ain Charoddal Emek legszébb ültetvénye, valóságos mintagazdaság mindenféle szem-

pontból. Amikor autónk befordult az odavezető útra, mindenfelé csak asszonyokat és lányokat láttam munkájuk mellett.

—Hol vannak a férfiak? — kérdeztem.

—Valamennyien alszanak — felelt Feivel. — A telep csaknem minden férfilakójának éjszakai szolgálata van. Ez már így tart kilenc hét óta. Kezdetben, amikor még valamennyien azt hitték, hogy csak napok, legfeljebb egy-két hét kérdése az egész lázongás, a telepek férfilakossága önként vállalta ezt a feladatot. Napközben dolgoztak a földeken, éjszaka pedig őrök álltak. De most már a végén tartanak az erejüknek és miután a védekezés még fontosabb, mint a munka, kénytelen-kelletlen elhanyagolták földjeiket.

A hangulat tele volt feszültséggel és nyugtalansággal. Tel Jozsefet öt arab falu zárta körül és bebizonyosodott, hogy az Emekben történt gyűjtogatások ezekből a falvakból indultak ki. Vizsgálóbizottság szállt ki a falvakba és büntetésül 400 font közös adót vetettek ki rájuk. Ilyen összeg elképzelhetetlen és elérhetetlen a szegény araboknak. Hogy meneküljenek a büntetés kifizetése elől, inkább elhagyták a falujukat. Asszonyaikat és gyermekeiket Jaffába küldték.

Mialatt a nap lassan lenyugodott Tábor-hegye mögött, a telep férfilakossága lassanként előbukkant. Többen közülük kezdetleges puskát hordtak a vállukon, amelyet a kormányzat bocsátott rendelkezésükre. Mások árkokat ástak a különösen veszedelmes helyeken. Később szekereken homokzsákokat hoztak és ezekből a zsákokból kis rögtönzött erősségeket építettek.

Tisztán éreztem, hogy valami van a levegőben. Támadást vártak erre az éjszakára. A nagy ebédlő üres volt, a telepeseeknek nem volt étvágyuk az evéshez. A félhomályban csoportokba verődve tárgyalták az eshetőségeket. Egyszerre a telep egyik vezetője érkezett oda. Izgatott hangon jelentette be: — A telefonvezetékeket elvágták!

Mindig így kezdődik. Ez körülbelül annyit jelent, hogy a terroristák leadták névjegyüket. Azonnal elküldtek valakit a legközelebbi rendőrállomásra. Rakétapisztollyal tért vissza, a rendőrállomáson azt üzenték, hogy baj esetén azonnal ott lesznek készenlétben.

Az egyre sötétedő alkonyatban megtárgyalták a válságos helyzetet. Két megfigyelőt helyeztek el a telep legkiemelkedőbb pontjain: a gyermekotthon és a fürdőház tetején.

Védekezésül homokzsákokból biztos falat építettek nekik és mindegyiket ellátták fegyverekkel. Mások az árkokban helyezkedtek el. A telep határán mindenhol őrszemek álltak. Tíz óráig semmi sem történt. A telep reflektora körbejártatta sugarát minden irányban, vakító fényutakat vágva a sötétségben. Egy-egy rövid másodpercre láttam az őrszemeket, amint puskájukra támaszkodva figyeltek a messzeségbe. Különben félelmes csend feküdt meg az egész vidéket.

Ott álltam a telep vezetője mellett, az étkezde épületének erkélyén és megfeszítetten figyeltünk minden legcsekélyebb kis neszre. Azután, közvetlenül tíz óra után, a mély csöndességet lövés zaja szakította meg. A reflektor szempillantásnyi idő alatt a lövés irányába fordult és láttuk az őrszemet, amint rohan egyenesen felénk. A távolban arabok bukkantak fel.

Egyik ember, aki mellettem állt, kilötte a rakétapisztolyt. Csaknem ugyanabban a pillanatban megkaptuk a választ a rendőrállomásról. A reflektor fénye kialudt, minden teljes sötétségbe borult, de már mindenki a helyén volt. Hallottuk a közeledő rendőrautó robogását és rövidesen négy arab rendőrtiszt lépett hozzánk az erkélyre. A telep vezető a gyermekotthon tetejére kalauzolta őket.

Egészen egyedül álltam az erkélyen, amikor az arabok kelet felől megkezdték a tüzelést. A lövöldözés, amelyre az őrszemek azonnal feleltek, csak néhány percig tartott, azután felhangzott az arabok csatakiáltása: — *Aleikum!* (Rájuk!).

Az első rohamot szerencsésen visszaverték, de azután kettőzött erővel tört ki ismét a kiáltozás és az arabok most fokozott elszántsággal közeledtek. Az egész levegőt betöltötte csatakiáltásuk, amely nem változott évszázadok óta. Egyre csak kiáltották: *Aleikum!* és *Allah Akbar!* — éppen úgy, mint ötszáz évvel ezelőtt Spanyolországban vagy ötven évvel ezelőtt Szudánban. Harci kiáltásaik ereje után ítélve azt hittem, hogy legalább öt-hatszázan vannak, de másnap megtudtam, hogy legfeljebb ha hatvanan lehetek.

Az éjszaka sötét volt, de újra meg újra megvillant a fegyverek tüze. Ezeknél a megvillanó fényeknél láttam, hogy az arabok átvágják a szöges drótkerítést, amely az egész telepet körülfogta és már négy közülük odabenn van az udvaron. Most minden lövést ez ellen a négy ember ellen irányítottak és rövidesen kettő közülük súlyos sebesüléssel

összeesett. Jajgattak és ordítottak, míg végül néhány társuk értük jött és hátravitte őket.

A golyózáporban távoztam az erkélyről és átmentem a gyermekotthonba. Akartam látni, vájjon mit szól a telep négy legkisebb lakója a lövöldözéshez. Csak nagynehezen találtam meg a bejáratot és csak a falhoz lapulva haladhattam előre, mert az arabok közben változtattak a haditerven és most valamennyien a gyermekotthon körül gyülekeztek össze. De a puska golyók mind visszapattantak az épület erős cementfaláról.

A csata már negyven perce tartott, amikor repülőgépperregést hallottam a távolból. A berregés egyre közeledett, néhány perc múlva az angol katonai gépek már ott keringtek a telep fölött. Rakétákat lőttek ki, amelyek vakítóan világították be az egész környéket. Az arabokat rémület kerítette hatalmába. Most egész tisztán láthattam őket: már körülvették az egész telepet és felváltva lőttek ránk és a repülőgépekre. A gépek egyre alacsonyabbra szálltak és végül gépfegyvertűzet bocsátottak az arabokra, akik most végre belátták küzdelmük hiábavalóságát. Szélesebesen összeverődtek és elmenekültek a hegyek felé. Az órára néztem. Tizenegy óra múlt tíz perccel, amikor az utolsó lövés eldördült. Hat óra hosszat kellett várunk, míg a reggel világosságában átkutathattuk a csatateret.

Hajnaltájban számbavették az embereket és kiderült, hogy senki sem sebesült meg a telepen. A drótkerítés közelében nagy vértócsákat találtak, ez bizonyította, hogy az arabok már nem voltak ilyen szerencsések, de halottaikat és sebesültjeiket most is, mint mindig, magukkal vitték.

A házakon meglátszott a lövöldözés nyoma. Egyik háznak a falán tizenkilenc lövés nyomát számláltam meg, a gyermekotthon falán negyvennél is többet. Az üres töltényhüvelyek ott heverték szanaszét a földön. Amikor ezeket összegyűjtötték és megszámozták, kiderült, hogy az arabok több, mint nyolcszáz lövést adtak le.

Ezen a reggelen a telep éppen olyan volt, mint máskor, semmi sem árulta el az elmúlt éjszaka izgalmait. A gyermekek játszottak a játszótéren, az asszonyok teheneket fejtek az istállóban — a nap elkezdődött, mint rendesen, friss reménnyel és bizakodással, míg az éjszaka ismét elhozta aggodalmait és sötétségét.

XXII. FEJEZET.

Jigaél, az őr.

Arra a jelenetre gondoltam, amelyet előző éjszakán saját szememmel láttam a gyermekotthonban. Az arabok golyói, akik nyilvánvalóan szándékossággal választották ki célpontul éppen ezt az épületet — visszapattantak a vastag cementfalakról. A tetőn, a gyermekek feje felett, arab rendőrök álltak a gépfegyver mellett és a lázadókra lőttek, akik pedig közelebb álltak hozzájuk, mint a zsidók, akiket védelmezniük kellett. A levegőt betöltötte a puskaropogás zaja, az arabok kiáltozása és a telepések vezényszavai és mindez túlharsogta a repülőgépek berregése. A kísértetiesen bevilágított földdarab úgy tűnt fel nekem, mint a valóságos földi pokol.

A szabadjára eresztett szenvedélyeknek ebben a poklában egyetlen hely volt, amely megőrizte békeességét: a gyermekotthon. Idebenn hihetetlen békeesség uralkodott. Az apróságok ott feküdtek a földön és nem mutattak sem félelmet, sem izgatottságot. Hangosan számolták a falon csattanó lövéseket és időről-időre megkérdezték a gyermekkertésznőt, aki ott feküdt közöttük a földön: — Mit gondolsz, Mirjam, vajjon sokan fognak megsebesülni a mieink közül?

Még akkor is csendben fekvé maradtak a földön, amikor a félelmes csata befejeződött. Végre egy zsidó őrszem lépett be a szobába és jelentette:

— Minden rendben van! Mindenki visszamehet az ágyába.

A gyermekgondozónő felkelt, lámpát gyújtott, mind-egyik gyermeket belefektette szép kis ágyába és gondosan betakargatta. Azután eloltotta ismét a lámpát és már éppen lábujjhegyen akart távozni a szobából, amikor valami vizzatartotta.

— Mirjam! — szólalt meg egy gyenge hangocska és a gondozónő azonnal odasietett a kis ágyhoz.

— Aludj, — mondta szelíden. — Már késő van, a többieknek is aludni kell.

De, úgylátszik, hogy a többieknek sem volt semmi kedvük az alváshoz. Valamennyien kiabáltak:

— Nem alszunk, amíg nem énekelsz nekünk!

A szoba sötét volt, csak kívülről hatolt be egy kevés

világosság. A repülőgépek fényszóróikkal még mindig bevilágították az egész környéket. A lány az ajtóhoz támaszkodott és halk, bánatos hangon héber népdalt kezdett énekelni. Ott álltam az ajtónál és elragadtatással néztem ezt a jelenetet: a szép, sötéthajú lányt, amint behunyt szemmel, halkan dúdolt, a kis hősöket az ágyakban és a dalt, amely úgy hangzott, mint valami szelíd zümmögés.

Még tíz perccel ezelőtt fegyverropogás, puskadörrenés halálhozó zaja töltötte be a levegőt és most ez az édes, szelíd ének! A szín olyan gyorsan változott, mint valami filmen. A lány egy ideig énekelt még, azután néhány másodpercig némán állt a küszöbön és miután nem hangzott fel többé tiltakozás az ágyacskák felől, becsukta az ajtót és elment mellettem. Fiatal németországi zsidó lány volt. Megállítottam és megkértem:

— Kérem, bocsásson meg a zavarásomért, de nem énekelné el nekem azt a kis dalt, amelyet az imént dúdolt a gyermekeknek ?

Elpirult és zavarba jött.

— De hiszen csak együgyű gyermekdalocska volt!

— De annyira szeretném hallani, — kértem rábeszélő hangon. — Kérem, énekelje el!

És a sötét folyosón halk hangon elénekelte nekem az altatódalt. Csak a dallam ragadta meg figyelmemet, nem értettem a héber szöveget és amikor a lány elhallgatott, megkértem: — Mit jelent a szöveg? — Lefordította nekem. Zsidó románc volt arabokról, akik éjszaka eljönnek és megtámadják a zsidók telepeit, de minden szakasza vidáman, biztatóan végződött ezzel a refrénnel:

*Aludj, kicsim, békében, ne félj Jiszroél,
őriz bennünket hűséggel a derék Jigaél!*

— Ki az a Jigaél? — kérdeztem.

— A somerimek vezetője.

Itt Palesztinában az újonnan érkezetteknek minden európai nyelv érthetetlen, mert az itteniek belekevernek héber szavakat. Így hát megint csak kérdezniem kellett: — kik azok a somerimek?

— A nagy zsidó őrszervezetnek a tagjai.

A véletlen úgy akarta, hogy másnap találkoztam Jigaéllel. Amint értesült az éjszakai támadásról, amilyen gyorsan csak tehetette, Tel Joszefbe sietett, összehívta az őrsze-

mélyzetet és részletes utasításokat adott minden egyes embernek a támadás ismétlődése esetére. Amikor elvégezte a dolgát, bejött az ebédlőbe és együtt teáztunk.

— Maga nagy hős lehet, Jigaél, — mondtam neki, — ha egyszer már dalokban is ünneplik. Hogy is van csak annak a dalnak a szövege?

Jigaél láthatólag kényelmetlenül érezte magát és zavartan, dadogva mondta:

— Nem tudok semmiféle dalról és nem vagyok hős. Csak a kötelességem teljesítem.

Jigaél negyven-nyegenöt éves lehet, itt született a zsidó Palesztinában. Beszélt gyermekkoráról.

— Amikor még kisgyermek voltam, állandóan félelemben és reménytelenségben éltünk itt. Akkoriban még egyáltalán nem is volt rendőrségünk, az arabok egyszerűen rablóbandákba tömörültek, akik időnként betörték a telepekre, elvitték a pénzt és elhajtották az állatokat. Fegyvertelenek és felkészületlenek voltunk és a kormányzat nem akart segítségünkre lenni. Így hát magunknak kellett megszerveznünk védelmünket. Megalapítottuk a Hasomert. Minden telepen kiválasztottuk a legerősebb, legbátrabb fiatalembereket, akiknek éjszakánként őrt kellett állni. Kezdetben csak botjuk volt, de később már puskákat is tudtunk nekik adni. Akkoriban még egyszerű volt, nem kellett fegyverviselési engedély. — Jigaél egy pillanatig gondolkozott, azután hozzátette: — Hej, de szép idők voltak azok!

— Hogy érti ezt? — kérdeztem. — Hát most nincsenek fegyverek?

— De igen, ha ugyan ezeket fegyvereknek lehet nevezni. Amikor Anglia vette át itt az uralmat, elvették tőlünk jó fegyvereinket és régimódi rendőrségi fegyvereket kaptunk helyettük cserébe, de minden telep csak két-négy darabot, míg azelőtt legalább tizenkettő volt mindenütt. A négy fegyver közül kettő mindig le van pecsételve, a pecsétet csak veszedelem esetén szabad feltörni. Még most is gyakran jön a bizottság és ellenőrzi, vajjon érintetlenek-e a pecséték és súlyos büntetést kell fizetnünk, ha észreveszik, hogy egyik vagy másik pecsét hiányzik.

Most Jigaél áll az őrszervezet élén, amelynek 2.000 tagja van. Ezeket az öröket nagyon megbecsülik Palesztinában, tagjainak minden szabad pillanatát hivatásuknak kell szentelni. Ezek az örök éppen olyan elszántak, kíméletlenek, mint arab ellenfeleik. A legutóbbi augusztusi

zavargások alkalmával több ilyen zsidó őrt ítéltek hosszabb fogságra.

Jigaél panaszkodott is az ítéletek miatt.

— Igazságtalanul súlyos valamennyi. Egy arab, akit füstölgő revolverrel a kezében fogtak el, mindössze néhány hetet kapott. Egy másik, aki rendőrök szemeláttára hátba-szúrt egy zsidót, csak néhány évet. Velünk nem bánnak ilyen elnézően, ha a bíróság elé kerülünk, mert a bírák mind ellenünk vannak. Azonfelül a börtönbüntetés nekünk sokkal súlyosabb, mint az araboknak. Az arab a börtönben gyakran jobb körülmények között él, mint odahaza, nincsenek gondjai, tiszta szobát és jó ételt kap. A zsidó viszont elpusztul a börtönben, a telepen meg nélkülözik dolgos kezét. Mi nem kívánjuk, hogy a zsidókat enyhébb elbánásban részesítsék, mint az arabokat, de viszont tiltakozunk az ellen, hogy szigorúbb elbánásban részesítsenek.

Én magam palesztinai tartózkodásom alatt különösen szembetűnő igazolását láttam Jigaél szavainak. Egy fiatal zsidót még a lázongás kitörése előtt letartóztattak, revolvert találtak a zsebében. A bíró tiltott fegyverviselésért hété hónapi börtönre ítélte. Egy arabot pedig — még hozzá már a lázongások alatt, amikor a kormányzat különösen szigorú büntetéseket állapított meg hasonló esetekre, ugyanaz a bíró ugyanazért a vétségért tízheti börtönre ítélte. Ezt még az ügyész is megsokallotta, könnyítésért fellebbezett az elítélt zsidó érdekében, mire le is szállították a büntetését negyven napra. Az elmúlt évben tizenöt halálos ítélet volt Palesztinában. De ebben az évben, amikor annyi gyilkosság történt és a halálos ítélet talán elriasztó hatással lett volna a fékevesztett emberekre, egyetlen embert sem ítéltek halálra. Az angol bírák nem valami népszerűek a zsidó Palesztinában.

— A fogházbüntetés nekem semmit sem jelent, — mondta Jigaél. — Én is több évet töltöttem börtönben Akreban és Damaszkuszban még a török idők alatt. De akkoriban még legalább nem vették el tőlünk a jogunkat, hogy megvédelmezhessük magunkat. Most elvették ezt a jogunkat is és mi az eredmény? Egyik zsidót a másik után lövik le orozva, hátulról. Nekünk pedig összetett kézzel kell állnunk és végignéznünk, hogy a gazemberek megölik testvéreinket. Egyes angolok azt mondják — olvastam a Dcruar-ban, hogy mi angol bajonettekkel akarjuk megvédeni Erec Jiszroélt. Biztosíthatom, hogy semmi szükségünk sem volna az angol bajonettekre. Amikor még csak

60.000 zsidó volt az országban és 350.000 arab ellen kellett védekeznünk, akik nem hétvéenként keltek fel ellenünk, mint most, hanem jóformán minden nap — akkor egyes-egyedül csak magunkban bízhattunk, a törökök nem segítettek nekünk. De akkor sohasem lehetett arról hallani, hogy az arabok egész zsidó családokat irtottak ki, mint ahogy Hebronban és Szafédben tették 1929-ben, amikor már az angol fegyverek védelmében részesültünk. Akkoriban még nem voltak pogromok, mint 1920-ban és 1921-ben, amikor az ország ostromállapot alatt állt. Mi szívből megsíratunk minden egyes angol katonát, aki Palesztina védelmében esik el, de ezért nem lehet bennünket felelőssé tenni. Egyedül is fel tudnánk venni a küzdelmet az arabok ellen, ha az angolok megengednék.

Amikor Anglia 1917—18-ban átvette Palesztinát, állig felfegyverkezett népesség fogadta. Megpróbálta lefegyverezni az országot, de ma már véglegesen meg lehet állapítani, hogy nem ért el eredményt, manapság több fegyver és muníció van Palesztinában, mint valaha.

Keleten a fegyver nem ritkaság, de annál ritkább a fegyverviselési engedély. Minden fekete beduinsátorban, minden legnyomorúságosabb arab viskóban legalább a családfő rejteget valahol egy fegyvert. A műveltebb arabok házaikban valóságos kis arzenált tartanak. Az arab szereti a fegyverét, jobban, mint a feleségét vagy a tevéjét és a legsúlyosabb csapás volna számára, ha megfosztanák tőle.

A fegyverek és lőszerke számtalan különféle úton jönnek be az országba. Az igazság az, hogy tökéletes békeség sohasem volt Palesztinában, állandóan forradalmak, lázadások nyugtalanítják, bibliai időktől kezdve egészen a mai napig. Az arabok fegyverkészletében visszatükröződik az utolsó évtizedek története. Vannak még fegyvereik, amelyek az egyiptomi kormányzó, Ibrahim Pasa elleni lázadás idejéből származnak, amikor a mostanihoz hasonló eszközökkel akarták érvényesíteni álláspontjukat. Azonban a fegyverek nagyrésze a török időkből származik, nemcsak azért, mert a török kormányzat bőkezűen osztogatta a fegyvereket, hanem mert egyáltalán semmiféle ellenőrzést nem gyakoroltak. A világháború alatt azután felelevenedett a „rég jó világ” a fegyverkedvelő araboknak. Amikor a Szezi-csatorna megtámadását tervezték, a törökök nagymennyiségű fegyvert és muníciót kaptak a németektől. Még több fegyvert hozott Arábiába Lawrence ezredes, amikor megszervezte az ellenállást. Azóta sok idő

telt el, sokféle változás történt Palesztinában, de a fegyverek ittmaradtak.

A fiatal arabok növekvő új generációja már nem elégedett meg ezekkel a régimódi fegyverekkel és dél és kelet felől egyszerre megindult a fegyvercsempészség. Ez a meszterkedés akkor éledt fel igazán, amikor az Ibn Szauddal való megállapodás alapján ismét megengedték a fegyveres muníciószállítást a Vörös-tengeren. Ettől kezdve az európai fegyvergyárak képviselői állandóan ott járnak-kelenek Szaúdi Arábiában. Odamennek nemcsak az eladók, hanem a vásárlók is, innen csempészik a fegyvereket az Arábiai sivatagon át végeérhetetlenül hosszú karavánokban a környező országokba, ahol tilos a fegyverszállítás. Ilymódon jutnak el a fegyverek Palesztinába, Irakba és Szíriába.

A különös az, hogy ezek a karavánok nem mindig tudják leszállítani árujukat a rendelőnek. A sivatagnak is megvan a hírszolgálat. Valami érthetetlen, titkos úton a beduinok azonnal megtudják, ha fegyverszállító karaván indul el Jeddából hat-nyolc hétig tartó útjára. Mintha csak a földből nőnének ki, egyszerre csak beduincsapatok állják el a karaván útját. Rendszerint ők vannak többségben és ugyan mit használnak a fegyverek a karavánnak, ha egyszer lepecsételt ládákból gondosan becsomagolva ott vannak a tevék hátán? A beduinok néha kevésbé kegyetlen módszereket is alkalmaznak a karavánokkal szemben. A beduinok gazdagok, tekintélyes mennyiségű aranyuk van, amelyet még Lawrence ezredes osztott szét közöttük annakidején nagy bőkezűséggel. Az elmúlt húsz év alatt ennek az aranynak a nagyrészét fegyverekbe fektették: egyszerűen megvesztegetik a karavánok vezetőjét, hogy adja ki szállítmányát. Ilyen üzletek lebonyolítása után a karaván folytatja útját és a megrendelőnek azt mondja, hogy útközben megtámadták és kirabolták. Vagy pedig örökre eltűnnek, csatlakoznak a beduin bandákhoz és a legközelebbi karaván kirablásában már ők is tevékeny részt vesznek.

A legnagyobb fegyvercsempészek nem palesztinaiak, hanem szíriai druzok. Ott lehet őket látni valamennyi palesztinai faluban, amint vételre kínálják csempészett árujukat. Az árak újabban erősen emelkedtek. A puskáért, amely azelőtt három fontba került, most nyolc-tíz fontot is elkérnek. A muníciót részben szintén becsempészik az országba, részint házilag készítik. A hatóságok csodálkoznak,

valahányszor egy-egy összecsapás után egész tömegét találják az angol töltényhüvelyeknek és már arra gyanakodtak hogy az arabok az angol municióraktárakból rabolják készleteiket. Azonban kiderült, hogy az arabok rendszeresen kutatnak a világháború egykori csataterain és az elhullott töltényhüvelyeket ismét megtöltik. Kis faluknak saját külön titkos töltényhüvelytöltő üzemük van és egy töltőgépet nemrégiben találtak a jeruzsálemi fogházban. De az ilyesmi gyakori a Közel Keleten: nemrégiben egyik egyiptomi börtönben a foglyokat rajtakapták, hogy hamispénzgyártással foglalkoznak.

A közelmúltban meglepő felfedezés rázta fel egész Palesztinát. Egy görögkeleti kolostorban a nabluszi úton, néhány mérföldnyire Jeruzsálemtől élt Nikola atya, aki a rendőrség fizetett embere volt, hogy figyelje a környékbeli arabok titkos készülődését. Miután ezen a környéken egyre fenyegetőbb formát öltött a lázadás, a helyettes rendőrfőnök Rice kapitány a kolostorba ment, hogy talán már megtudhat valamit Nikola atyától. Amikor megérkezett, egy szolga jelentette, hogy Nikola atya most el van foglalva, a kapitány úrnak várakoznia kell. Rice kapitányt felháborította ez a válasz, félretolta útjából a szolgát és egyenesen bement a szerzetes cellájába, még pedig kopogtatás nélkül. És csakugyan, Nikola atyának sürgős elfoglaltsága volt éppen töltényhüvelyeket töltött az araboknak, mialatt tizenkét bomba már teljesen elkészítve ott volt előtte az asztalon.

Palesztina zsidó lakossága is jól fel van fegyverkezve, de fegyverkezésük újabbkeletű, mint az araboké. Ez annyit jelent hogy jobb fegyvereik vannak. A vezetőik általában a legszélsőségesebb zsidók, de szerencsére az okosabbak féken tudják tartani őket. Általában ezek a zsidó szervezetek egyedül csak a védelemre és nem a támadásra alakultak. Az 1929-i véres öldöklés után indult meg a mozgalom, amikor az arabok tömegesen gyilkolták le a fegyvertelen zsidókat. Akkor a zsidók belátták, hogy fegyverkezniük kell. ha kerülni akarják a hasonló összecsapásokat, és megbizonyosodott, hogy a zsidó katonai szervezkedés pusztá ténye is már egészen megváltoztatta az arabok taktikáját. Véleményem szerint a zsidó katonai szervezkedés erejét túlbecsülik. Egyesek 50.000 felfegyverzett zsidóról beszélnek. De legfeljebb 16.000 zsidó él az országban, akiknek megfelelő katonai képzettségük van és ezek közül is csak 8.000 tartozik a katonai szervezetek kötelékébe. Ez utób-

biaknak kitűnő fegyvereik, nagymennyiségű muníciójuk van és tudnak is bánni vele.

Tekintettel a tilalomra, a mozgalom természetesen titkos és ezért az egész mozgalom vezetői olyan zsidók, akik Oroszországból jöttek Palesztinába, ők ismerik a titkos szervezkedés módszereit még a cári Oroszország idejéből és most tapasztalataikat Palesztinában értékesítik, ötletes rendszert dolgoztak ki, amely lehetővé teszi a mozgalom titokban maradását. A felfegyverzett zsidókat sejtekbe osztják, amelynek egy vezetője és hat tagja van. Hét vezető ismét új csoportot alkot és ez így megy tovább, míg végül valamennyi szál összefut az egész mozgalom szervezőjének kezében. És így egész Palesztinában csak hat ember tudja, ki a mozgalom szervezője, mint ahogy az alsóbb csoportokban is mindenki csak annak a sejtnak a tagjait ismeri, amelybe beletartozik. A rendőrség itt-ott le tud lepézni egyes sejteket, de ezzel csak annak a hét embernek a további munkáját tudja megakadályozni. A legügyesebb keresztkérdésekkel sem tudnak meg semmit a letartóztatottaktól, miután ők maguk sem tudnak végeredményben semmit.

Ennek a titkos szervezkedésnek az elve, hogy csak a legvégső szükség esetén lépjenek a cselekvés terére. A végső szükségesen a nyílt háborút értik, vagyis, ha az angolok nem védelmeznék többé a zsidókat vagy visszavonnák a Balfour-deklarációt. Az utóbbi esetre a zsidók a nyílt háborúra hátrózták el magukat, hogy fegyvereik erejével védjék meg jogaikat Palesztinában.

A palesztinai arabok túlbecsülik ennek a szervezetnek az erejét és túlértékelik jelentőségét. Egy magasállású effendi egyszer fülem hallatára kijelentette:

— Tudjuk, hogy ha a zsidók is életbeléptetnék a terrorista rendszert, sokkalta nagyobb károkat tudnának okozni nekünk, mint mi önekik. Jobb, újabb fegyvereik vannak, mint nekünk. Ezenfelül sok felszerelésük van, ami nekünk hiányzik és ezzel egykettőre a maguk javára dönthetnek el a küzdelmet. Először is, a palesztinai zsidó telepeknek több mint nyolcszáz traktorjuk van, amelyeket könnyen tankokká lehet alakítani. Hétezer autó áll rendelkezésre, hogy gyorsítsa a zsidók mozgósítását: ez megkönnyítené előrehaladásukat a jó utakon. Számptalan reflektoruk van az éjszakai harc céljaira. Vannak kézigránátjaik és tudományosan megszerkesztett bombáik, amelyek egymagukban is lehetetlenné tennék az arab sikert. Pontos

tudomásunk van a szervezkedés számbeli és erőbeli jelentőségéről és éppen ezért sohasem engednénk meg, hogy nyílt háborúra kerüljön a sor.

Ezt az önvédelmi szervezetet, a *Haganá-t* (önvédelem) gazdag zsidók látják el a szükséges pénzzel és a tömegek nagyon bíznak benne. Amikor a lázongások kezdetén Tel Aviv külvárosaiban megtámadták a keleti zsidók házait, nem a rendőrségtől, hanem a Haganától kértek segítséget. De a Hagana még ekkor sem volt hajlandó előtérbe lépni, miután az az elve, hogy csak a legvégső szükség esetén lép közbe. A jelenlegi lázadás alatt egész működésük csak abban nyilvánul meg, hogy mindenfelé öröket állítanak. Ezek az örök könnyen és gyorsan mozognak és közvetítenek a megtámadottak és a rendőrség között, anélkül, hogy maguk tettelesen részt vennének a küzdelemben. Zsidó motorbicikli-osztagok járók állandóan a veszedelmes útszakaszokat és azonnal értesítik a rendőrséget, ha valami gyanúsat észlelnek.

Az angolok szempontjából nagy előnyei vannak ennek a szövetségnek, amelyeket nem szabad alábecsülni. A lakosság zsidó része minden körülmények között az angolok pártján van, miután valamennyien tudják, hogy a zsidó nemzeti állam biztonsága és létezése egyesegyedül az angolok kezében van. Nem lehetetlen, hogy a közeljövőben az imperialista terjeszkedési politika rövidesen szemet vet Palesztínára is és akkor az angoloknak majd fegyverrel kell védeni jogaikat, amelyeket a Népszövetség ruházott rájuk. Ebben az esetben a zsidók titkos szövetsége egyik pillanatról a másikra a nyilvánosság elé áll, természetesen az angolok pártján, akik így kész, kitűnően megszervezett és felszerelt hadsereget kapnak. És így ez a zsidó alakulat, amely a szervezetében, céljaiban annyira idegen az európai békeszerető, pacifista zsidók felfogásától, olyan jelentőségre nőtt, amely már túlszárnyalja Palesztina határait. Mert mint ahogy ma távortartja az arabokat a zsidó telepektől, egy napon talán majd egy kapzsi európai nagyhatalmat tart távol Palesztinától.

Hallottam, hogy a zsidók már felajánlották az angol kormánynak, hogy léptesse életbe Palesztinában az általános zsidó katonakötelezettséget. Ezeknek a zsidó katonáknak csak egy része állomásozna Palesztinában, másik része a Brit Birodalom rendelkezésére állna, hogy többi gyarmatain teljesítsen szolgálatot. Ezzel akarják kimutatni hálájuk-

kat azért a sok angol vérért, amelyet eddig is Palesztináért ontottak.

Az ajánlatot visszautasították. Az angol kormány attól félt, hogy ennek a hadseregnek a felállítása, csak bonyolítaná a helyzetet és nyílt lázadást idézne elő az oltalmuk alatt álló arab és mohamedán országokban.

XXIII. FEJEZET

Tel-Or varázslója.

Tel Joszefet elárasztották a látogatók. A szomszédos telepekről, Ain Charodból és Bet Alfáról özönlöttek az emberek, hogy lássák a pusztítás nyomait, amely az arabok mögött maradt. Megjelent a rendőri vizsgálóbizottság és Josua Gordon is, aki összekötőszolgálatot teljesít a Jewish Agency és az angol rendőrség között. A telep vezetősége tanácskozássra vonult vissza, hogy újabb támadás esetére megbeszéljék a védelmi intézkedéseket. Josua Gordon megmagyarázta nekem a helyzetet:

— Meggyőződéseim szerint csak örütség és kétségbeesés hajszolhatta odáig az arabokat, hogy megtámadjanak ilyen nagy telepet, mint Tel Joszef. Lehetetlen, hogy itt eredményt érjenek el, mert ez a telep ötszáz lakójával meg tudja védelmezni magát. Testvértelepén hétszázötven lélek él, akik percek alatt Tel Joszef segítségére siethetnek. Egész kis arab hadseregbe volna szükség, hogy el tudják foglalni Tel Joszefet. De mindezeket a támadásokat egy elvakult, keserű, csaknem az őrülettel határos gyűlölet vezeti és sokban emlékeztet a mohamedánok egykori kardtáncaira, amikor fanatikus vallási őrületükben egymást mészárolták le.

Amikor Josua Gordon is csatlakozott a tanácskozáshoz, éreztem, hogy itt már nincs semmi tennivalóm, fölösleges vagyok.

Josua Gordon elkérte tőlünk Dávidot. — Remélem nem neheztelnek, — mondta, — de nekem nagyobb szükségem van rá. — És új sofőrrel folytattuk utunkat. Új utasokat is kaptunk: Jigaél két hadnagya utazott velünk, akik körutat akartak tenni az összes környékbeli telepeken. Fegyverük volt, sőt hozzávaló fegyverviselési engedélyük is és valamivel nagyobb biztonságban éreztem magam a két felfegyverzett zsidó rendőrrel. Bár még az ő fegyvereik sem sokat használtak volna az országút veszedelmeivel szemben. Ismét

elrobogtunk Afula előtt és mikor éppen a hegyek között kanyarogtunk Tiberiasz felé, kipukkadt az egyik gumink, azután a második. A vezető megállt, leugrott a kocsiról és így szólt:

— Ez az, amit nem szeretek: defekt a hegyek között. Tessék állandóan figyelni, mialatt kicserélem a gumit.

A két zsidó rendőr felment a dombtetőre, mialatt mi, Feivel és én az országotat figyeltük, a sofőr pedig hozzá látott munkájához. Számomra csigalassúsággal múltak a percek, bár a sofőr láthatólag lázas buzgalommal dolgozott. Egyszerre egy csoport férfit pillantottam meg a távolban, akik egyenesen felénk tartottak. Felkiáltottam: — Jönnek az arabok!

Valamennyien visszarohantunk a kocsihoz, hogy szükség esetén az autó mögül védhessük magunkat. A veszély nem volt különösebben nagy, valamennyien fel voltunk fegyverkezve és tudtunk felelni az arabok támadására. Különben is, a rendőrállomás itt van a közelben, bizonyosan meghallják a lövöldözést és azonnal segítségünkre sietnek. Még akkor is nagyban tárgyaltuk egymásközt a haditervet, amikor az arabok elértek bennünket — és békésen tovább mentek. Nyugodtan ültek poroszkáló szamaraik hátán és eszük ágában sem volt senkit sem megtámadni. Bizonyosan nevetségesnek találhattak bennünket ezek a békés emberek, amikor látták nagy védelmi felkészültségünket.

Mialatt megkönnyebbülten néztünk az arabok után, egyik rendőr megjegyezte: — Az arab népnek csak kis része vesz részt a terrormozgalomban. Megbízható helyről értesültünk, hogy a lázadók száma nincs több, mint ezerötyszáz. Annál érthetlenebb, hogy tizenegy angol zászlóalj, harminc katonai repülőgép és ezer rendőr nem tud végetvetni ezerötyszáz lázadó garázdálkodásának.

De azért ennek ellenére is figyelmesen néztünk mindenfelé, míg végül a sofőr végzett munkájával.

A koci most a Tábor hegyére kapaszkodott fel. A távolban láttuk Názáretet, a Szent Várost, ahol Jézus ifjúságát töltötte, de ma arabokon kívül senki sem teheti be oda a lábát. Arrafelé valóságos szikladarabokkal zárják el az autók útját.

Az országúton a mi kocsink volt az egyetlen, nem találkoztunk útközben más autókkal, de a közelben többször is láttunk arabokat, akik a környező falvakból számárháton igyekeztek Beiszan városába. Mialatt elhaladtak mellettünk, szinte úgy éreztem, mintha régi, régi idők támadtak volna

fel: Valamikor ő is éppen így haladt itt számárháton, mint ezek az arabok, ifjúságának otthonából a város felé, ahol a kereszt várt rá.

Az autó ismét megállt, de ezúttal nem azért, mert bal eset ért bennünket, hanem mert megérkeztünk a PICA egyik zsidó telepéhez, ahol a mi rendőreinknek is dolguk volt. Velük együtt bementem a házba, ahol tizenkét férfi fogadott bennünket. Tel Avivból küldték ide őket őrségnek, és most kezükbe vették a kis telep sorsát. Tábori ágyaikon heverték és kártyáztak, mialatt fegyvereiket a falhoz támasztották. Éjszakán át virrasztaniuk kellett, mert a környékbeli falvakban lakó arabok szinte éjszakáról-éjszakára megtámadták a PICA ültetvényeit.

Mialatt a kiküldött rendőr közölte társaival a titkos parancsot, körüljártam az egész telepen. Alacsony kis kőházakkal és magtáraival, amelyek védelmezően, várszerűen fogták körül a belső udvart, keleteurópai majorságokra emlékeztetett. Nem volt véletlen, hogy ez a gondolat ébredt bennem. Amikor ez a telep megépült, még mindennaposak voltak az arab támadások és a telepeseknek az első naptól kezdve valóságos kis erődítésekben kellett élni, hogy megvédelmezhesék életüket: a falnak vastagnak és erősnek kellett lenni, hogy elegendő védelmet nyújtson az arabok ellen.

A PICA magánszervezet, amelyet 1891-ben alapítottak, korlátolt felelősségű részvénytársasági alapon az angol törvényekkel egyetértésben, 2.000.000 font alaptőkével. Ezt az összeget később még lényegesen felemelték. A részvényeket többek között osztották szét, kezelésüket egy bizottság vállalta, lényegében azonban a Rotschild család felügyelete alatt maradtak. Ezeknek a telepeknek a lakói cionisták, de nem Palesztina háború utáni cionistái. Ezek mind még a legelső kivándorlások idején jöttek ide, fellelkesülve a cionizmus eszméitől és letelepedtek az országban. A környezet és a munka, amely itt várta őket, teljesen új és idegen volt és ez nagy erkölcsi és anyagi összeomláshoz vezetett valamenynyüknél, míg végül Rotschild báró segítségükre sietett és nagy anyagi áldozatok árán ismét talpra állította a telepeseket. Csak ekkor indult meg a fejlődés új, virágzóbb korszaka és a telepek csakhamar az orosz-zsidó középmező kisvárosainak mintájára alakultak ki.

A zsidók dolgoztak a földeken, de munkásaik ekkor még kizárólag arabok voltak. Ez ellen akkor még nem lehetett kifogást emelni, miután nem állt elegendő zsidó kéz rendelkezésre, de manapság a Jewish Agency és a Hisztadrut

gyakran hadilábon áll ezekkel a PICA telepekkel, amiért még mindig nem akarnak lemondani arab munkásaikról annak ellenére, hogy a városokban egyre növekszik a zsidó munkanélküliség és amikor az arabok visszautasítása folytán az újonnan érkező kivándorlók már nem tudnak maguknak földet vásárolni.

Más oldalról viszont a PICA telepesei azt állítják, hogy az ő felfogásuk helyesebb politikai szempontból. Ha békében akarnak élni egymás mellett, akkor a munkalehetőséget meg kell osztani az arabok és a zsidók között.

És miután ezek a PICA-telepek nemcsak hogy nem akarnak lemondani az arab munkásokról, hanem a zsidóság közös építőmunkájában sem akarnak részt venni, mély, csaknem áthidalhatatlan szakadék van a PICA és a többi telepek között. Sehol sem hallottam olyan méltatlankodó tiltakozást a cionisták munkája ellen, mint a PICA-telepeken. "t5k a zsidó effendik- akiket éppen úgy hátrányosan érintenek az új változások, mint a városi arabokat. És ez szétforgácsolja a Jewish Agency építőmunkáját Palesztinában: nemcsak az arabok ellen kell védeni álláspontjukat, hanem a régebbi bevándorlók ellen is.

Amikor távoztunk a kis telepről, még nem hagytuk magunk mögött a PICA territóriumot. A meleg, amely az imént még tűrhetőbb volt, egyre elviselhetetlenebbé fokozódott, minden kilométerkövel közelebb jártunk a trópusokhoz. Egy széles, feltűnő tábla adta meg a magyarázatot angol, arab és lieber nyelven: *Tengerszintmagasság!* — Ettől kezdve állandóan lefelé mentünk, a tenger szintje alá.

Egyik útitársam figyelmeztetett:

— Nemsokára megláthatja a Galileai-tavat. Ennél szebbet el sem tud képzelni. És még ők is, akik már gyakran gyönyörködhetek ebben a látványban, visszafojtott lélegzettel várakoztak. A kocsi sebesen haladt a kanyargós szerpentin úton, amely a tenger szintjének magassága alá vitt bennünket és utolsó kanyarodójánál egyszerre elibénk tárult a pompás kép: a tó, amelynek partján valamikor Krisztus halászott és táplálta a szegényeket, a távolban, de a közelben is valami titokzatos ragyogásban fürdött. A víz és a szokatlan környezet tökéletes keretet ad a képhez, amelyet Krisztusról magunk elé festünk.

A palesztinai lázongás hullámai nem érnek Tiberiászig és a Galileai-tóig, ez a kis földterület itt a legbékésebb része az egész országnak. A városban a zsidók és arabok együtt dolgoznak és együtt fürdenek a tó vizében. A zsidók itt is,

mint mindenütt a világon, a fürdésnél úszótrikót viselnek, de az arabok előrelátóbbak és még a vízben is inggel védik felsőtestüket, míg lábszáraik meztelenek.

Észak felé, jó úton robogtunk tovább és megpillantottuk Lord Melchett nyaralóját — ezt a nyarat nem Palesztiában tölti, hanem az éppen ilyen mozgalmas Ausztriában — azután délnek fordultunk elhaladva a melegforrások mellett, amelyeket éppen úgy, mint a Galileai tavat, fürdőhelynek használnak és csakhamar elértünk Daganiába.

Megtekintettem ezt a legrégebb zsidó telepet is, ahol már mindenki kőházban lakik, ahol a negyvenesztendő fák már jóleső árnyékot adnak. A telep egyik nevezetessége a temető: még nagyon kevés zsidó telepnek van temetője, Daganiában már két sort töltenek meg a sírhelyek.

Daganiából egyenesen Tel Orba mentünk, hogy idejében érjünk vissza Tiberiaszba. Tel Or egészen Daganiáig nyújtja ki csápjait. Amint kiértünk a Jordán partjára, megpillantottuk hatalmas vízerőtelepének első gátjait.

1929-ig Palesztina a sötétség országa volt. A városoknak voltak ugyan villanytelepei, de a vidék sötétségbe borult, amint a nap lenyugodott. Csak gyertyákkal vagy olajlámpákkal tudtak világítani a falvakban és telepeken. Azután elérkezett a férfiú, aki megismételte a Biblia szavait. Ez az ember igazi úttörő volt, aki ideálokat hozott magával Palesztiába. A Biblia szavai ragyogtak a szeme előtt, amikor mondotta: — Legyen világosság! — Éveken át dolgozott, míg elérte célját: — És lőn világosság!

Pinchasz Ruthenbergnek hívták ezt az embert, aki elhatározta, hogy szolgálatába állítja a Jordán és Jármuk vizét, hogy erejüket elektromossággá alakítsa. A gondolat megvalósíthatatlannak látszott, mert nem volt különösebben sok víz a folyók medrében, de Ruthenberg addig gondolkozott, számított, míg végre megtalálta a lehetőséget.

Viharos múlt után jött ki Palesztiába, miután mint forradalmi politikus jó nevet szerzett magának szülőhazájában, Oroszországban. Ott vezető szerepet játszott a mozgalomban, az ifjúság vezére volt és valami szerepe volt Gopin-nek, az Ochra agent-provocateurjének meggyilkolásában. A szocialisták győzelme után Szent Pétervár kormányzója lett és mindenki mondta, hogy nagy jövő előtt állt az új államban. Akkor hirtelen távozott Oroszországból, hátatfordított a politikának és Palesztiába jött, hogy mint mérnök alapítsa meg hírnevét.

Egyszer találkoztam vele Karlsruheban, az előkészítő.

munkák fáradtságos évei közben, az egyetem hidraulikus technológiai intézetében. Itt egyik cigarettát szívta a másik után, a Jordán és Jármuk kis modelljeit építette fel és mindegyikre a legkülönbélebb gátakat, zsilipeket tervezte, hogy kicsiben meg tudja oldani azt a tervet, amelyet azután a valóságban, Palesztinában fel fog építeni.

Ezer meg ezer cigarettát szívott el idegességében, míg végre megtalálta a megoldást. A Jármuk alsó folyását elzárta, hogy tavat alkosson, azután néhány kilométerrel feljebb elzárta a Jordánt a Tiberiasz-tó és a Jármuk torkolata között és csatorna segítségével belevezette a Jármuk felduzzasztott tavába. Innen egy másik csatorna vezrti a vizet a zsiliphez, ahonnan huszonhétméteres magasságból zuhan a turbinára.

Az évnek csak néhány hónapjában esik az eső, tehát ezt a bonyolult vízgyűjtőszerkezetet a természet törvényeihez igazodva úgy kellett megszerkeszteni, hogy a turbina mindig elegendő vizet kapjon. Az erőműtelep 1932-ben készült el. És lön világosság Palesztinában. A bibliai vidék képe megváltozott. Nagyfeszültségű áramvezetékek ágaztak a magasban és a legkisebb zsidó telep is éppen úgy villamosvilágítást kapott, mint a nagyvárosok. Az öreg Jordán vizét a modern technika szolgálatába állították.

Ruthenberg folytatta az építkezést. Haifa és Tel Aviv között új transzformátor készült. A villamosáram árát, amely eleinte meglehetősen magas volt, lényegesen le lehetett szállítani, annyira, hogy a villamosáram ma már nem fényűzés a Szentföldön. Amikor most itt álltam Tel Orbán a Szent Folyó mellett és láttam a hatalmas vízzuhatagot, egyszerre megértettem, hogy lehet az, hogy még a legkisebb, legszegényebb telepeken is villamosárammal főznek és fagyasztnak és hogy lehet az, hogy minden újonnan érkezett chaluznak a kezdetleges sátrában is be van vezetve a villamosság.

A gépek fűlsiketítő zakatolása és a leomló víz zúgása lassanként mögöttünk maradt, mialatt visszaindultunk Tiberiasz felé. Tiberiasz olyan, mint valami meseváros. Idillikusán fekszik a Tiberiasz-tó partján, dombok gyűrűjében, amelyeknek sziklás tetején megtörnek a napsugarak. Pompás kertjei híresek egész Palesztinában, gyümölcsce hetekkel előbb érik meg itt, mint az ország többi részén, a város alig ismeri a telet.

Tiberiasz egyformán szent a keresztényeknek és a zsidóknak. Jeruzsálem pusztulása után ez a város lett a

utaznak vagy vissza ültetvényükhöz. Az utasszállítókocsikhoz mindig teherkocsikat kapcsolnak, amelyekben az egyre fejlődő Ennek terményeit szállítják Haifába. Az én vonaton is csak néhány utasszállító kocsi volt, a többi mind teherkocsi.

Amikor a vonat megkezdte lassú útját Haifa felé, zsidó telepeseikkel ültem a fülkémbe, a szomszéd fülkében néhány fellah és pár indiai zarándok. A kis, özönnyelölti mozdony olyan gyorsan ment, amennyire csak tudott, mert ismét olyan hírek szállingóztak, hogy még ezt a békés vonatocskát is lázadó arabok lesik az úton.

Hogy valamivel elúzzem a lassú utazás unalmát, beszélgetésbe elegyedtem útitársaimmal. Természetesen az egyetlen beszéd tárgy csak az arab lázadás lehetett és valamennyien azt kérdezték tőlem:

— Mit gondol, mennyi ideig tarthat még? Nem gondolja, hogy a kormánynak erélyesebb intézkedéseket kellene tenni? Nem gondolja, hogy nekünk zsidóknak magunknak kellene a kezünkbe venni a védelmet?

Napok óta ugyanez a kérdés fogadott minden egyes zsidó telepen. De sehohol sem sikerült más irányba terelnem a beszélgetést. Ezúttal azonban egészen váratlanul és akaratlanul sikerült. Cigaretteket szedtem elő a zsebemből — angol cigarettek voltak — és megkínáltam útitársamat. Megnézték a feliratot, aztán visszautasították. — Köszönjük szépen, — mondták, — de mi csak *Toceret Haarec* szívunk.

— Miféle fajta az? — kérdeztem.

— *Toceret Haarec* annyit jelent, hogy palesztinai gyártmány. Mi valamennyien csak ilyen cigaretteket szívunk. Próbálja meg egyszer. Azt hiszem jobbak, mint az angol cigarettek.

Most, hogy ezt megtudtam, Haifa kirakataiban mindenütt a *toceret haarec* után kutattam. Rengeteget találtam. Sok üzletben a zsidó nemzeti színekkel kifestett, kék-fehér tábla van, a közepén három füstölő gyárkémény és rajta héber betűkkel az aláírás: — *Toceret Haarec*. — A tábla alatt textil-árak, bőr-árak, apró mindennapi használati tárgyak, cigarettek, és csodálkoztam, hogy Palesztina fiatal ipara már mindezt elő tudja teremteni.

Később megtudtam, hogy Palesztina ipara egyelőre még nem áll a maga lábán. És kérdéses, hogy vajjon van-e egyáltalán jövője, mint ipari államnak.

A legtöbb árun, amelyet büszkén hirdetnek, mint toceret haarect, csak a munka palesztinai. A szükséges nyersanyag külföldről jön. 1935-ben csaknem 18 millió font értékű árut hoztak be Palesztinába külföldről és ennek a hatalmas összegnek nagyrészt nyersanyagokra költötték. Erre azért van szükség, hogy meg ne álljanak Palesztina gyárai.

Dohánylevél a cigarettákhoz, fa a narancsosládákhoz, fa az építkezéshez, gyapjú és pamut a textiláruhoz, bőr a bőráruhoz, minden, minden külföldről jön és az ország behozatalát nem tudja kivitelével kiegyenlíteni. Mindössze 5.5 millió font értékű a kivitele palesztinai árukból. Ez a különbség a kivitel és behozatal összege között nagyobb, mint egy kisebb európai állam egész évi büdzséje.

Az arabok egyre növekvő izgalommal figyelik a külkereskedelmi mérlegnek ezt a katasztrofális alakulását. Azt mondják, hogy a kivitel sohasem tudja kiegyenlíteni a természetellenesen nagy behozatalt, alig öt évvel ezelőtt a behozatal még kereken 6 millió font volt, a kivitel több mint 2 millió. Bár a külkereskedelem arányai megnövekedtek, az arány nagyjából a régi maradt és az arabok azt állítják, hogy ez mindig is így lesz. Viszont a zsidók azt állítják, hogy ez az erősen passzív külkereskedelmi mérleg elkerülhetetlen egy olyan országban, amely még csak most van kiépülése kezdetén és hogy ezt a nagy különbséget minden körülmények között kiegyenlíti a bevándorló zsidók behozott vagyona.

A helyzetet bonyolítja, hogy Palesztina élelmiszerekből is éppen úgy behozatalra szorul, mint nyersanyagokból. 1935-ben Palesztina élelmiszerbehozatala: 17 millió kg rizs, 18.3 millió kg búza, 32 millió kg liszt, 344.000 drb húsfalat, 2.25 millió kg vaj, 4.8 millió kg hal, 78 millió darab tojás, 12.6 millió kg friss gyümölcs, 1.9 millió kávé, 24.8 millió kg cukor, 14 millió kg paradicsom — összesen 2.1 millió font értékben.

Az arabok azt állítják, hogy a nagyarányú zsidó bevándorlás előtt Palesztinát nem terhelte ilyen óriási behozatal. Mindent, amire szükségük volt, odahaza termelték és a zsidók az okai Palesztina eladósodásának. Arra is rámutatnak, hogy a behozatal értéke háromszor annyi, mint az ország egész bankjegyállománya és ha ez a megnövekedett behozatal így folytatódik tovább, végül is katasztrofális pénzügyi összeomláshoz vezet. Azt mondják, hogy amíg a behozatal értékét ellensúlyozzák a bevándorló zsidó kapitális-

ták, addig nincs közvetlen veszedelem, de abban a pillanatban, amikor a zsidó vagyonok beözönlése megszűnik, az összeomlás csakugyan visszavonhatatlanul bekövetkezik.

A zsidók most minden rendelkezésükre álló eszközzel növelni akarják az ország kivitelét. Azonban a kiviteli statisztika adatai bizonyítják, hogy ez az export jóformán kizárólag mezőgazdasági terményekre szorítkozik. Ez évről-évre növekszik, de másrésről az iparcikkek kivitele stagnáló tendenciát mutat, sőt sok esetben vissza is fejlődött. Így például a szappankivitel 1931-ben 120.000 font volt, de 1935-ben 79.000 fontra esett vissza, a borkivitel a múlt évben 10.000 font értékű volt, kevesebb, mint 1931-ben. Növekvő kivitel egyedül a műfogakban van, ez Palesztina egyik legfontosabb kiviteli cikke. 33.762 fontnyi értékével a harmadik helyen áll a kiviteli cikkek névsorában, a szappan és a textiláru után.

Palesztina arra számított, hogy a Közel Kelet legfontosabb piaca lesz, egyelőre azonban csak Európával és az Egyesült Államokkal van kereskedelmi összeköttetésben. Semmi számbavehető gazdasági kapcsolata nincs a környező arab államokkal és kereskedelmi mérlege Szíriával — amely Egyiptommal együtt kivétel ez alól a szabály alól — 800.000 fontnyi különbséget mutat Szíria javára. De annak ellenére, hogy a telepések csak Toceret haaret akarnak vásárolni, a gyakorlatban kénytelenek igen sokszor külföldi áruval is beérni. Németország vezető szerepet foglal el a palesztinai piacon: látszólag hihetetlen, hogy Palesztina külföldi árujának nagyrésztét antiszemita államnál szerezzék be, de ennek magyarázatát adja az a különös körülmény, hogy a zsidó tőke is nagyrészt Németországból jön Palesztinába. Zsidók, akik Németországból jönnek, kivihetik az 1000 fontjukat, azonban csak áruban. így azután természetes, ha elsősorban a német áru jut be Palesztinába.

Miután az ország csak angol mandátum alatt áll, de nem integrális része a Brit világbirodalomnak, az angol áru vezető szerepe nem adódik magától értetődően és az angolok nagy propagandát folytatnak állandóan Palesztinában az angol áruk érdekében. A — „*Vásárolj angol árut!*” — feliratú plakátok csaknem olyan gyakoriak Palesztinában, mint a toceret haarec.

Haifai tartózkodásomat arra akartam használni, hogy betekintsek Palesztina ipari fejlődésébe, mert Haifa Palesztina legfőbb ipari központja. Magát a várost — különösen békés időben — a szó szoros értelmében állandó zajjal

és mozgással tölti be a rendkívülien felfokozott kereskedelmi forgalom. A széles, kitűnően megtervezett uccákon állnak Palesztina első felhőkarcolói: hat-nyolcemeletes üzletházak, amelyeket egészen betölt az egyre növekvő forgalom. Mint kikötő, Haifa már csaknem elérte Alexandria jelentőségét. Alexandria eddig a legnagyobb versenytársa volt a Földközi-tengeren, azonban jóformán már túlszárnyalta. Egyetlen év alatt a kikötő regisztertonna forgalma 1.5 millióval növekedett és a kikötő, amelynek tizenöt évvel ezelőtt meg nem volt semmi kereskedelmi jelentősége, most egymaga nagyobb forgalmat bonyolít le, mint az összes többi szír kikötők (Beirut, Tarabulusz, Alexandrette) és évi forgalma csak 1.2 millió tonnával kisebb, mint Alexandriáé.

A zsidó ipar itt lassan bontakozik ki. És éppen úgy, mint a modern gazdálkodás, vagy talán még sokkal lassabban, a palesztinai zsidó ipar mellett arab ipar is fejlődik. De egyelőre még nagyon kevés ipari üzem van arab kézben. Ennek ellenére Haifa az arab kapitalizmus központja, sok zsidó gyár épült fel itt arab telken vagy magát az épületet is araboktól bérlik és ilyen módon az arabok nagy vagyont keresnek a magas bérekből.

A kikötői munkát arabok és zsidók közösen látják el és ennek köszönhető, hogy a város megkímélődött a komolyabb bajoktól. A Haifa körül épült arab városok melegágyai a lázadásnak, de tüze eddig még nem lobbantotta lángra magát Haifát is. A gazdag haifai arabok a mozgalom kezdetén megszöktek, mert az arab nacionalisták nagy összegeket követeltek tőlük a mozgalom céljaira, a munkások csak részben csatlakoztak az általános sztrájkhoz és ez az oka annak, hogy míg a város arab negyedében baljóslatú csend, nyugalom uralkodik, addig egyes részeiben a régi rendben arabok és zsidók dolgoznak egymás mellett.

Az új Haifa, ellentétben Tel Avivval, nem zsidó alapítás. A zsidók csak követték a német Templomos-társaságot, akik itt már 1869-ben telepet alapítottak. Abban az időben csak néhány arab halász élt itt, Akka volt a nagy kikötő és a kis halászfalu nem tudott kifejlődni nagy versenytársa árnyékában. A templomosokat, akik Christoph Hoffmann vezetésével érkeztek ide, megragadta a vidék szépsége, nyugaton a Földközi-tenger örökös kéksége, amelyet keleten a Kármel hegye szegélyezett. A telep, amelyet a németek

alapítottak, semmit sem veszített jelentőségéből. A többi palesztinai német telepekkel, Saronával, Wilhelmával együtt, sok szempontból mintául szolgálnak. A németek és a zsidók között éppen olyan kevés kapcsolat van, mint az arabok és a zsidók között, de azért a zsidók mégis sokat tanultak a németektől. A németek telepesei parasztok a szó német értelmében: württembergi svábok, akik magukkal hozták évszázados paraszt tradícióikat Palesztínába akik itt, a homokon talán még nagyobb munkát végeztek, mint a zsidók. Mindenekelőtt, jobban tudják, hogyan kell kihasználni a földet és ültetvényeiken sokkal változatosabb, többirányú termelés folyik, mint a zsidó telepeken.

Ha valaki figyelmezteti erre a zsidókat és azt mondja:

— Igaz, hogy a zsidó mezőgazdaság, összehasonlítva az arabokéval, messzire magasabb fokon áll, de viszont az összehasonlítás már nem szolgál javára a német ültetvényekkel szemben, — akkor egészen bizonyos, hogy ezt a választ kapja:

— Majd ha már mi is olyan hosszú időt töltöttünk az országban, mint ők, akkor egészen bizonyosan messzire megelőzzük az ő teljesítményeiket.

Ezt azonban nem lehet szó szerint elfogadni. Abból, amit a németek ötven év alatt itt teremtettek, sok elpusztult a világháború alatt, annyira, hogy előlről kellett kezdeniük munkájukat. Mindaz, amit Saronában és Wilhelmában látam, tizennyolc év munkájának az eredménye és mégis alig lehetne fejlettebb és tökéletesebb.

Haifa szempontjából ezeknek a telepeknek ma már alig van jelentőségük, miután a város egyre jobban ipari központtá alakul. Már a nehézipar kezdetei is mutatkoznak, holott ebben Palesztina volna az egyetlen az egész Közel-Keleten.

Az országnak sok nagyüzemié van, a zsidók között a legnagyobbak a Neshher-cementgyár, a Rotschild-malom, a Shemen-szappangyár és több kisebb üzem. Angol üzem az Iraq Petroleum Company. A Haifai-öböl nagyrészt a Zsidó Nemzeti Alap vásárolta meg ipari célokra és az érkezőt itt Keleten ritka kép fogadja: füstölgő gyárkémények és terjedelmes gyáregületek.

A legnagyobb gyártelep a Neshher-cementgyár, Michael Pollak tulajdona, azonban alapításában résztvett Rotschild báró is. Michael Pollaknak a háború előtt nagy petróleum-érdekeltségei voltak Oroszországban, de Rotschild, aki na-

gyon a szívéen viselte Palesztina fejlődését, igyekezett rábeszélteni, hogy adja el ezt az érdekeltséget és ehelyett fektesse be a vagyonát Palesztinába. — Ennek az országnak jövője vanl — mondta Rotschild Pollaknak — és ha elveszíténé a pénzét, én megtérítem saját zsebemből. — Pollak meggyőződése ellenére követte a báró tanácsát, megalapította a cementgyárat és megnégyszerezte vagyonát, amely ma egyetlen fillért sem érne, ha megtartotta volna a petróleum-érdekeltséget. Gyára a legnagyobb a Közel-Keleten és körülbelül nyolcszáz zsidó és arab munkást foglalkoztat, akik kis munkástelepen élnek a gyár közelében. Láttam munkásházakat a Holt-tenger mellett a káliumkarbonát-gyár mellett és Tel Orbán a Ruthenberg vizierőtelep mellett, valamennyi modern, higiénikus kőház volt, a középosztály igényeinek megfelelő kényelemmel felszerelve. Azonban a Neshergyár munkásai kezdetleges fabarakokban élnek. Szociális érzékem tiltakozott ez ellen az ellentét ellen, de maguk a munkások mondták nekem: — Ugyan mit várhatnánk? Hiszen a gyár tulajdonosa, a többszörös milliomos Pollak is Haifa legolcsóbb szállodájában lakik.

A zsidó gyári munkások, a zsidó proletariátus eléggé tisztességes munkabérekért küzdött ki magának, ők alkotják a zsidó dolgozó osztály nagyobbik részét, 67 százalékot, míg gazdasági munkásként csak 8 százalék dolgozik.

Úgy vettem észre, hogy a zsidók hamarabb betanultak a mezőgazdasági munkába, mint egy-egy iparágba, de az is igaz, hogy a rövid, rendelkezésükre álló idő alatt, amíg beletanulhattak új mesterségeikbe, nem lehettek elsörendű szakemberek. Palesztinában van sok ács, szabó és cipész, akiknek mindössze háromhónapi idejük volt arra, hogy kitanulják mesterségüket, mielőtt mint önálló mesterek műhelyt nyitottak. Így azután nem csoda, ha szorít a cipő, amit ők készítenek. És nem is eléggé gondos a munkájuk. Ennek részben az is oka, hogy nem engednek nekik elég időt egy-egy munka elvégzésére. Alig, hogy belekezdenek egy ház építésébe, már azt akarják, hogy készen is legyen. Ezért mindig az volt az érzésem, hogy azok a házak sincsenek teljesen készen, amelyben már két-három éve lagnak emberek.

Egész csomó apróságot fedeztem fel ottartózkodásom ideje alatt, ami jellemző ezeknek az embereknek a munkájára. Csaknem valamennyi zsidó szállodában, ahol megszálltam, folyó víz volt a szobában, a szokásos két csappal.

Amikor megfordítottam a csapokat, egy alkalommal azt tapasztaltam, hogy a hideg csapból meleg víz folyik, a meleg csapból pedig hideg víz. Más alkalommal mind a két csapból hideg víz folyt és a harmadik alkalommal, mind a két csapon hideg felírás volt, de egyik csapból mégis meleg víz folyt. Ezt az utóbbi esetet a szállodatulajdonos meg tudta magyarázni: — Nem kaptam meleg feliratú csapokat, így hát mit tehettem volna? Beletörődtem, hogy csupa hideg csapot szereljenek fel.

Egyik asztalosnak valamennyi szekrénye balról-jobbra nyílik, miután csak ehhez van alkalmas zára. Egy zsidó iparos egyik kávéháznak leszállított egy tükröt, azonban kiderült, hogy a tükör baloldala három centiméterrel alacsonyabb, mint a jobboldala. Amikor a tulajdonos panaszkodott emiatt, legyintett kezével: — Ugyan kérem, mi az a három centiméter?

Azonban a haifai zsidó negyedben kitűnő munkát végeztek. Itt nemcsak hogy szép a város, hanem a biztos, jól megalapozott, szilárd építkezés benyomását is kelti. Valósággal jólesik a tartózkodás a haifai házakban a telavivi kártyavárak után és csakugyan, a zsidók üdülő-városukul választották Haifát: a Kármel-hegyén egyik szálloda a másik mellett emelkedik, várva az egyre gyarapodó számú üdülőket.

Ott álltam egyik ilyen szálloda terraszán és lenéztem a csodálatos városra, amely a Kármel-hegyének lankájától egészen a Földközi-tengerig terjed. Közvetlenül mellettem terült el az egyre növekvő zsidó negyed, észak felé láttam a gazdag arabok szép kőházait és a haurániak kis faházait. És közvetlenül a vízparton az Iraq Petroleum Company hosszan elnyúló raktárházát. De ez már Anglia volt Palesztinában.

XXV. FEJEZET.

Az örök Anglia.

Az angol tőkének, amely egyre nagyobb mennyiségben özönlik Palesztinába, Haifa a legfőbb kikötője. Az első palesztinai sikereknél érdeklődés mutatkozott London pénzügyi köreiből és a zsidók okosan tudták irányítani ezt az érdeklődést építőmunkájuk érdekében. Londonba utaztak és ötletes, csábító tervekkel keresték fel az illetékes körö-

ket. Sikerült is tekintélyes angol tőkét vonzani Palesztinába, annyira, hogy Palesztina jövője ma már nemcsak a zsidóktól és araboktól függ, hanem az angol tőkeérdekeltségektől is. A pénzemberek aggódva számolnak a lehetőséggel, hogy esetleg felfüggesztik a zsidó bevándorlási engedélyeket Palesztinába, mert az feltétlenül moratóriumot vonna maga után, a föld- és részvényárak egyszerre leesnének és az egész palesztinai pénzpiacon mindenkit súlyos veszteségek érnének.

A nagy angol pénzintézetek közül érdekeltsége van Palesztinában a Prudential biztosítótársaságnak, a Barclays banknak és a Lloyd banknak. Sőt, a Prudentialnak még ingatlanai is vannak az országban. Az angol ipari vállalkozások Közel-Keleti központja Haifában van és az Iraq Petroleum Company ebben az évben jelentősen megnövelte palesztinai érdekeltségét. Szállodáim terraszáról láthattam a napfényben csillogó hatalmas petróleumtankokat, a telep felszerelése a legmodernebb. De nem láthattam a nagyszabású csőrendszert, amely Kirkukból, Irakból, 12.000 mérföldnyi távolságból idáig vezeti a petróleumot, aminek nagyobb jelentősége van Angliára nézve, mint a Haifába befektetett millióknak.

Ennek a csőrendszernek regényes története van. Építését 1931-ben kezdték, de előzőleg teljes tíz évig tartott, míg pacifikálni tudták azt a helyet, amelyen át vezetett. Elhagyott, vad földterületeken át vezet, ahol még a madár sem jár, de a beduinok ott azért otthon vannak. Ezek természetesen bizalmatlanul nézték az óriási kígyót és előbb meg kellett őket fékezni, mielőtt hozzáfoghattak volna az építéshez.

Ezt a munkát J. B. Glubb őrnagyra bízta, egy angol katonatisztra, akit Lawrence ezredes méltó utódának tekintenek a Közel-Keleten. Azonban csendes, hatásos munkáját ismerik odahaza a tudományos körök is és a Royal Central Asian Society csak nemrégiben tüntette ki a Lawrence-éremmel.

Glubb őrnagy a negyvenes években jár. Rá talán még nehezebb feladatot bízta, mint Lawrence ezredesre. Lawrence feladata az volt, hogy nyerje meg egy háborúnak az örökké háborúskodó beduinokat. Glubbnak viszont pacifikálni kellett ugyanezeket az örökké harcrakész törzseket, elszedni a fegyvereket, melyeket Lawrence-től kaptak és a sivatag békés, ártalmatlan, jóindulatú lakóivá szelídíteni őket.

Glubb távozott a városból és a beduinok közé ment. A városban hagyta tisztí egyenruháját és a beduinokat saját festői viseletükben közelítette meg. Megosztotta velük fekete sátraikat, velük fogyasztotta a kecsketejet és a kecsketúrót és megtanulta zengzetes nyelvüket. Nem utánozta a politikai ügynökök rendszerét, csakugyan az volt, aminek mutatta magát: a beduinok őszinte barátja. A beduinok hamar felismerik a jóbarátot és hálásak neki és Glubb, aki azért jött, hogy megfélekezze őket, a vezetőjük lett. Hozzá mentek apró gondjaikkal, tőle kértek tanácsot és mindenben megfogadták szavait. Mialatt barátságuk kifejlődött, a sivatag egyre békésebb és biztonságosabb lett, míg végül 1931-ben megkezdődhetett az iraki hatalmas petróleumvezetéképítése.

Azok, akik mindig gúnyolódással és kicsinyléssel ítélik meg a kormányzat minden cselekedetét, azt szokták mondani:

— Amikor arról volt szó, hogy biztosítsák Palesztina vízellátását, függetlenül Salamon bibliai tavaitól és a forrásvizet hatvankilométeres úton kellett vezetni Jeruzsálembe, akkor teljes tíz évre volt szükség, míg az építkezés befejeződött. Viszont az I. P. C-nek mindössze két év kellett, hogy megépítse kétszáz mérföld hosszú csővezetékét. Most legalább láthatja, milyen gyorsan tud dolgozni a mi kormányzatunk.

Valóságos technikai mesterművet vittek véghez: alig két év alatt elkészült a földalatti csatorna, a sivatagban szivattyúállomásokat rendeztek be és 1935-ben a petróleumkikötő már teljes üzemben volt: az iraki petróleum egyenesen Haifába folyt.

Glubb örnagy hat évvel ezelőtt távozott Irakból és most Transzjordániában folytatja kitűnő munkásságát. Remélem, még lesz alkalmam találkozni vele. A petróleum-részvénytársaság munkája leginkább gyorsan pergő amerikai filmre emlékeztet. Haifában saját repülőtere van, egész raj repülőgéppel. A repülőgépek állandóan oda-vissza repülnek a kirkuki petróleumforrások és Haifa között. Szállítják a parancsokat és az embereket. Természetesen, azért történnek még néha bajok a petróleumvezeték körül, beduinok kiássák a csöveket és keresztüllövik, azután meggyűjtják a kiömlő petróleumot. Ilyenkor fellángol a tűz a sivatagban, mint a bosszúálló angyal földöntúli fáklyája, de a részvénytársaságnak saját tűzoltósága van, felszerelve azbesztruhákkal, akik azonnal ott teremnek a helyszínen, eloltják a tüzet és kijavítják a csövet. A csővezetéknek

saját katonasága is van: a Transz Jordániában állomásozó hadsereg egyik osztaga kizárólag csak a vezeték őrizetével foglalkozik. Ennek a kis hadseregnek a költségeit a részvénytársaság fedezi.

Kaland és modern üzleti szellem egyesül az Iraq Petroleum Company vezetésében. Azonban Haifa semmit'sem lát vakmerő kalandosságából, csak az előnyeit élvezi ennek a hatalmas üzleti vállalkozásnak. Haifából nyers, finomítatlan állapotban szállítják tovább a petróleumot, azonban a nagy petróleumfinomító telep tervei már készen állnak. Természetesen, ez majd tekintélyesen megnöveli Haifában a munkalehetőségeket és egyszersmind még jobban magára központosítja az angol tőkeérdekeltségek figyelmét.

Az angol vállalat jelenléte hatalmas érvet ad a zsidók kezébe. Ha bizonyítani akarják Palesztina jövőjét és üzleti lehetőségeit, amelyeket csak a zsidó bevándorlás alapított meg, mindig azt szokták mondani: — Miért van az, hogy az angol tőke éppen Haifában eszközölt ilyen nagy befektetést és nem valamelyik színarab városban? Miért Palesztinában és nem Transz Jordániában? Az angolok, akik milliókat fektetnek bele a mi országunkba, nagyon jól tudják, hogy mit tettünk mi Palesztináért, különben már eljöttek volna ide a zsidó bevándorlás kezdete előtt, vagy pedig valamelyik másik arab államot választották volna működésük színhelyéül.

Ezeknek a nagy angol részvénytársaságoknak a vezetői támogatóan állnak a zsidók mögött. Nem befolyásolják őket az arabok érzelmes kijelentései, akik szeretik azt mondogatni: — Az araboknak tökéletesen igazuk van, amikor azt mondják, hogy Palesztina az ő országuk. Inkább gondban és szükségben akarnak itt élni, de szabadon. — De ez az érv semmit sem ér, ha azt jelenti, hogy az országot meg akarják hagyni régi elhanyagoltságában és visszamaradottságában. A világnak el kell határozni, hogy vajjon középkori államot akar-e itt a Közel Keleten, ahol a föld elhanyagolt állapotban van és a lakosság műveletlen és visszamaradott, vagy inkább élő, tevékeny, munkás összekötő hidat Nyugat és Kelet között. — A regényesek talán az arabokra adják le szavazatukat. De a materialisták egészen biztosan a zsidókkal tartanak.

Úgylátszik, hogy az angol álláspont is ehhez az utóbbi felfogáshoz csatlakozott, amikor elhatározták, hogy kiépítik és megnagyobbítják Haifa kikötőjét. 1,000.000 fontot fektettek bele az átépítésbe és ezzel Anglia új, nagyfontos-

ságú flottabázist kapott a Földközi-tengeren, ahol a legnagyobb hadihajók is horgonyozhatnak. A hadihajók most Haifában kötnek ki, bár a matrózok szívesebben mennének Alexandriába. — Haifa nagyon unalmas, — mondják azok, akik nélkülözik Alexandria éjszakai mulatóhelyeit, — jóformán nem is érdemes partraszállni. — Azonban a birodalmi politika egészen más szempontok szerint határoz ezekben a kérdésekben és egészen bizonyos, hogy a munkát, amelyet Haifában megkezdtek, folytatni fogják Palesztinában.

Hosszú időn át úgy látszott, hogy az angolok feladják a Szezei csatornát és helyette új utat akarnak keresni India felé. A szárazföldi út akadályos Irán (Perzsia) és Afganisztán. Perzsiában rendkívül erős az orosz befolyás és az ország félti önállóságát abban a pillanatban, amikor Anglia felbukkan a színen. Afganisztán talán még inkább elzárkózik a békés angol közeledés elől. Az ország déli részén lakó törzsek állandó hadilábon állnak az észak-indiai angol katonasággal. Ezt a két ellenséged és féltékenyen elzárkózott mohamedán államot sakkban lehet tartani Palesztina felől. De még Egyiptomot is bizonyos mértékig háttérbe szorítja az angolok terjeszkedése Palesztinában. Mert mint ahogy Haifa mint flottabázis pótolhatja Alexandriát, az is bizonyos, hogy Palesztinán át új csatornát lehet építeni a Földközi-tengerből a Vörös-tenger felé, ha a helyzet kifejlődése így hozná magával.

Ez a tervezett csatorna Palesztina déli részén, Gázánál indulna el, a sivatagon át vezetne és Akabánál érné el a Vörös-tengert, Palesztina és Transzjordánia határán. Valamivel hosszabb volna, mint a Szezei-csatorna, de végig angol földön át vezetne, ahol az ellenőrzése sokkal könnyebb feladat volna. Ezenfelül, Akaba a legkitűnőbb kikötő volna a vöröstengeri angol flottának. Ma csak kis halászfalu, ahol a „garnizon” mindössze hat transzjordániai katonából áll, de a jövőben könnyen túlszármazhatja Szezet és Port Szudánt és ugyanazt a szerepet töltheti be északon, amit Aden délen, öble széltől és ellenséges: betörésektől védett, az angolok már eddig is használták egyes hadihajók elhelyezésére és utakat is építettek, hogy Akabát összekössék a mögötte elterülő országrészekkel.

Palesztinának és testvérországának, Transzjordániának talán még nagyobb jelentősége van a Brit világbirodalom szempontjából, mint a zsidók szentpontjából. A jövő kiépítésében segíteniük kell egymást. A zsidók nélkül

Palesztina továbbra is színarab állam marad, amelyet Anglia előbb-utóbb elveszített volna, mert a pacifikálása túlságosan sok pénzbe került volna. A zsidók máris megváltoztatták az ország egyéniségét, ők nyíltan Anglia mellett állnak, hiszen jövőjük Angliától függ és akármikor készen állnak arra, hogy megvédjék az angol érdekeket, mert jól tudják, hogy ezek közös érdekek.

Az angolok érdeklődési köre Haifánál kezdődik és Akabánál ér véget. Ebben a két kikötőben, az egykori halászfaluban és a jövőbeli flottabázisban csoportosulnak az angol érdekek és nem Jeruzsálemben, ahol a palesztinai kormányzatot kizárólag Palesztina belső ügyei foglalkoztatják. Amikor visszarepültem Jeruzsálembe és a kis repülőgépről még egy utolsó pillantást vettem a Földközi-tenger kék vize felé, gondolatban végignézttem a történelmen, a nagy neveken, az áldozatokon és félhangosan mondtam magam elé: — íme, az örök Angliai

XXIV. FEJEZET.

A birodalom pillérei.

A magasból még a háború is békességnek látszik — a küzdő katonák olyanok, mint a gyermekszoba ólomkatonái. Palesztina a repülőgép ablakából érintetlen a harcoktól és vérontástól. Idefönről nem láthattam az apró részleteket, csak azt a hatalmas, nagyarányú munkát, amit a természet és az emberi kéz végzett ebben az országban.

A hangos motorberregéstől nem lehetett beszélgetni és így hetek óta először, egyedül maradtam gondolataimmal. Mialatt az országban utaztam, mindenhol elhalmoztak felvilágosításokkal, a fejem zúgott a számoktól és statisztikai adatoktól. Most volt húsz percnyi időm, hogy gondolkozhassam a sokszor ellentmondó statisztikai adatokon és hogy képletesen felülről nézhessem Palesztinát. Az ember nagyon is könnyen elfelejti, hogy ez az ország tulajdonképpen csak tizennyolc éves és hogy mindazt, amit századok alatt elmulasztottak, ezalatt a nagyon rövid idő alatt kellett pótolni.

Most idefönről láthattam a nagyszerű autóutakat, az oszlopokat, amelyek elvitték a telefondrótokat a legkisebb arab faluba és a legújabb zsidó telepekre, láttam a vona-

tokat apró játékszerként kanyarogni a dombok között, a sziklás domboldalon fákat láttam, a források felett a modern szivattyútelepeket, amelyek az ország vízszükségletéről gondoskodnak. Ezeknek az intézményeknek nagy részét nem zsidók és nem arabok, hanem angolok építették.

A mostani nyugtalan időkben a zsidók és az arabok csak egy kérdésben egyeznek: bírálják Anglia eljárását. De akár arabok, akár zsidók tárgyalják ezt a kérdést, a végén mégiscsak azt mondják: — Végeredményben örülhetünk, hogy angolok vannak itt. Azok legalább becsületesek és jót akarnak nekünk a maguk módján.

Arab barátaim azt mondják:

— Anglia határozottan a mi pártunkon van, ezt bizonyítják az enyhe bírói ítéletek és az az elnézés, amellyel a lázadók ügyeit intézik. Ha az olaszok lennének az urak az országban, ez a sztrájk és a lázadás sohasem történhetett volna meg. Libyában egy lázadás alkalmával Graziani lefogatta a vezetőket, katonai repülőgépekbe ültette és a magasból dobta le őket a falujukba. Ilyesmit fel sem lehet tétélezni az angolokról. Az ő eszközeik néha talán erélyesek, de mindig emberségesek és becsületesek.

A zsidók viszont azt mondják:

— A kormányzat eleinte sok mulasztást követett el, de végül ezt is megszoktuk. 1929-ben minden gyerek tudta, hogy valami van a levegőben, valamennyien visszafojtott lélekzettel vártuk a forradalom kitörését, csak az angolok nem akartak semmi áron sem tudomást venni róla. A főbiztos szabadságra ment. A titkára a legerélyesebben visszautasította kérésünket, hogy hozzanak megerősítést Egyiptomból. Ezúttal katonaságot rendeltek ide, de még mindig nem alkalmaznak eléggé erélyes eszközöket. Azonban belátjuk, hogy Anglia itt nehéz helyzetben van. Lehet, hogy a mi pártunkon vannak, de tekintetbe kell venniük tízmillió mohamedán alattvalójukat a többi államokban, akiket sértenének az arabellenes intézkedések. Azt is tudjuk, hogy Angliának egyéb nehézségeket is kell leküzdeni. A kormányzat nem hirdethet ostromállapotot, mert ezzel elismerné a Népszövetségnek, hogy polgári kormányzattal nem tud felelni az ország rendjéért és békéjéért és ezzel okot adna Olaszországnak a véleménynyilvánításra. Hiszen az olaszok úgyis csak lesik az alkalmat a beavatkozásra. Bennünket zsidókat is súlyosan érintene ez a bejelentés, mert bizonyos, hogy moratórium követné és ez évekre visszavetné az ország gazdasági fejlődését.

Amikor Anglia tizennyolc évvel ezelőtt átvette Palesztinát, ez volt a legelhanyagoltabb török gyarmat. A világháború alatt a táborozó seregek feldúlták, a visszavonulás közben kirabolták. Palesztina nem volt második Belgium, amelyet a legyőzötteknek kellett újjáépíteni. Igaz az, hogy itt nem volt semmi, ami megfelelt volna a modern élet követelményeinek. Az országnak nem voltak utai, a karavánutak nem voltak biztonságosak, szervezett rablóbandák laktak a hegyek között. Nem volt víz, nem volt villanyvilágítás, nem voltak iskolák, sem kórházak. Az idő elment Palesztina mellett, elhanyagolt földjeit kövek borították, egész adminisztrációja csak az adók beszedéséből állt. Törvényhozása a primitív, babonás török törvénykönyvön alapult. Az első angolok, akik itt partraszálltak, nem tudták, hol kezdjék a munkájukat.

De a munka oroszlánrészét mégis az angolok végezték el az elmúlt tizennyolc esztendő alatt. Tizenöt évvel ezelőtt még nem lehetett Haifából Jeruzsálembe telefonálni. Ma — Jeruzsálembe érkezésem után — senki sem csodálkozott, amikor a Dávid király szállóban egy amerikai odalépett a szálloda telefonoskisasszonyához és egy papírszeletet adva neki, megkérte: — Lenne szíves nekem kapcsoltatni ezt a számot? — Ezen a papíron newyorki telefonszám volt és az amerikai a világ legtermészetesebb dolgának tartotta, hogy Jeruzsálemből telefonálni tud a feleségének New Yorkba.

A munkát a zsidó bevándorlás megkezdődése előtt katonai hatóság kezdte meg, azonban rövidesen sikerült odáig jutni, hogy átadhassák a polgári főbiztos kezébe, az ország rendjét pedig a rendőrségre bízták. Ebben az időben jött Palesztinába az angol rendőrség, amely teljes nyolc éve volt már hadiállapotban. A háború alatt négy évet töltöttek a fronton, azután Írországból teljesítettek szolgálatot. De ez még mindig nem elégítette ki őket. Új kalandra jöttek Palesztinába. Palesztina sokkal tartozik ezeknek a kemény, erős férfiaknak, azonban sok hibát is követtek el. Már útközben valóságos kis palotaforradalom tört ki soraik között, mert elégedetlenek voltak a hajón való elhelyezésükkel és az ellátással. Már csaknem vérontásra került a sor, amikor revolverrel kényszerítették tisztjeiket, hogy ne tekintsék őket katonáknak, hanem polgári tisztviselőknak, akiknek joguk van a másodosztályos ellátásra és nem kötelesek meghúzódni a harmadik és a negyedik osztályon. A sza-

badcsapatok felfogását és elveit hozták magukkal Palesztinába és nagyon keveset tettek annak érdekében, hogy Palesztinának három különböző fajhoz tartozó lakossága békében megférjen egymással.

Ettől kezdve a polgári lakosságot és az angol rendőrséget mindig nagy szakadék választotta el és még a jelenlegi rendőrfőnök, Spicer főfelügyelő önfeláldozó, nagy-szerű munkája sem tudta ezt áthidalni. Ez az ellenséges viszony a lakosság és a rendőrség között az oka annak, hogy a kormányzat helytelen felvilágosításokat kap mindenről. A rendőrség detektívtestületének kötelessége lett volna, hogy figyelemmel kísérje a vidéken a politikai hangulat kialakulását, de úgylátszik, túlságos lassan fogták fel a helyzetet.

Mindenesetre jellemző, hogy a detektívtestület főnöke csaknem egyidőben a lázadás kitörésével szabadságra ment és erről a szabadságról többé nem is tért vissza. Keleti államokban rendszerint görögöket vagy örményeket szerződtetnek detektíveknek, akik a nép között élnek és mindig meg tudják adni a szükséges felvilágosításokat. De a palesztinai rendőrség kötelékéből teljességgel hiányoznak ezek a fontos közvetítők. Ilyenmódon csak a zsidó és arab informátorok közléseire tudnak támaszkodni, ezek azonban többé-kevésbé mindig elfogultak. Megtudtam, hogy ezek a titkos ügynökök heti négy font fizetést kapnak és annak a tisztnek, akitől ezt hallottam, őszintén megmondtam: — Ugyan, kérem, hogy is várhatnak pontos, szakszerű felvilágosításokat ezért a nevetséges összegért? — De ő tiltakozott: — Kedves barátom, maga nem ismeri eléggé ezt az országot és ezért nem is alkothat véleményt. Semmi hasznunk sem volna belőle, ha többet fizetnénk a híradásokért, mert ha látnák, hogy többet is kaphatnak, akkor állandóan emelnék az árakat és végül már szinte falatonként adnák el híreiket.

A lakosság sokkal inkább tisztában van a helyzettel, mint a rendőrség és a kormányzat. A zsidó és az arab hivatalnokok kötelességüknek tartják, hogy értesítsék saját hírsorsosaikat arról, amit megtudnak. Ez csak akkor lett előttem ennyire világos, amikor egy alkalommal katonákkal utaztam, akik kutatást tartottak egy arab faluban. Telefonon akartam megkérdezni a pontos időt. Megkérdeztem a csoportvezetőt:

— Úgy-e, reggel nyolc órakor indulunk A.-ba?

Azonban barátom komolyan méregbe jött és haragosan kiáltott be a telefonba:

— Ugyan, kérem, hogyan említheti meg egy kutatás idejét a telefonban?

Minden beszélgetést kihallgatnak és megfelelő helyre továbbítanak. Ügyetlenségem következtében, az illetékes falu rövidesen megtudta, hogy kutatás lesz náluk és bőven volt idejük, hogy elrejtsek fegyvereiket.

Palesztinai tartózkodásom kezdetén egy katonatisztet mutattak nekem, akinek az a nevezetessége, hogy mindent tud, ami Palesztinában történik. Domville kapitány, a királyi légi haderő kutatóosztályának a vezetője. — Ez az ember mindent tud magáról is, — mondták nekem. — Pontosán tudja, hogy kicsoda, miért jött ide, tudja az egész élettörténetét. — Katona és alig törődik valamit a polgári adminisztrációval. De még Domville kapitány sem látta előre a terroristák működését, akik egyre több angol tisztet tesznek el az útból.

Az angol tiszteket külsejük és nyelvük egyformán elkülönítik az araboktól és a zsidóktól is. Sokan közülük beszélnek arabul, de csak egészen kevesen értik a héber nyelvet. A jaffai kikötői bizottság gyűlésén arabok és zsidók is résztvettek a vitában és az angol kerületi főnök elnökölt. Jobbról és balról röpködtek az érvek, a zsidók héberül beszéltek és az arabok arabul, anélkül, hogy értették volna egymást, a kerületi főnök viszont, aki az elnöki székben ült, egyikük beszédét sem értette. Azonban ezzel világért sem befolyásoltatta magát, egy ideig hallgatta a vitát, azután meghozta a döntést.

Megkérdeztem egy angol tisztviselőt:

— Miért nem tanulják meg az ország nyelvét?
Vállat vont.

— Nem éri meg a fáradságot. Két vagy három év múlva elhelyeznek Palesztinából és akkor azután egyébre sem használhatom a héber tudásomat, mint hogy eredetiben olvassam a Bibliát. Beláthatja, kedves barátom, hogy ez nem éri meg nekem az időt és fáradságot.

Ezek a hivatalnokok nem a legkényelmesebben érzik magukat Palesztinában. Sokan közülük mondták nekem. Legtöbbször a londoni gyarmatügyi hivatalból kerültek ide, ahol az íróasztaluk mellett ülve, egészen másként képzeltek el a gyarmatok vezetését. Néhányan pedig az afrikai gyar-

matokról jöttek, Tanganyikából, az Aranypartról vagy Nigériából, ahol egészen más körülmények között éltek. Igaz, hogy azokon a gyarmatokon az élet sok felelősséggel és nehéz munkával jár, de viszont van szórakozás és kényelem is, amelyet máshol aligha engedhetnének meg maguknak. Ott az angol hivatalnokoknak sok szolga, sok ló áll rendelkezésükre, több időt töltenek golfbal, pólóval és tennisszel, mint irodai munkával, nagy vadászatokon vesznek részt és vidám kirándulásokat szerveznek a trópusi forró éghajlaton, ahol a férfiak frakkot és szmokingot, a nők divatos estélyi ruhákat viselnek, még a legistenháta mögöttibb kis sivatagi falucskában is. Mindezt megengedhetik maguknak, mert ott a fizetések sokkal magasabbak, mint odahaza és az élet lényegesen olcsóbb. Sőt meg is kívánják tőlük, hogy mindezt megtegyék, mert ezzel emelkedik a tekintélyük a bennszülöttek között.

Palesztinában szó sem lehet erről a nagyvonalú életéről. Az emberek, akiket irányítaniuk kell, már nem primitív bennszülöttek, hanem többnyire művelt, értelmes emberek, akik a maguk útján akarnak járni. Itt nem lehet parancsokkal vezetni a tömeget. Ha a népek nem tetszik az utasítás, akkor tiltakozásokkal rohanják meg a hivatalnokokat, panaszt tesznek a feljebbvalóknál, leveleket írnak angol képviselőknek és végül is elérik, hogy az alsóházban a kormánynak kellemetlen kérdések vetődnek fel. Ez az állandó tiltakozási-láz valóságos járvány lett Palesztinában. Az emberek a világon minden ellen tiltakoznak. Jelentéseket tesznek, gyűléseket hívnak össze. Mialatt Palesztinában voltam, az arabok tiltakoztak, mert a hivatalos statisztikát „zsidó” és „nem zsidó” alapon állították össze. — Mi arabok vagyunk és nem; „nem zsidók”, — mondták a kerületi főnököknek.

Azonban a hivatalnokok határozottabban könnyebben tudják kielégíteni az arabokat, mint a zsidókat. Az arab nép mindig elnyomatásban élt. Az embertelen hang után, amelyben a törökök és saját effendijeik részesítenék őket, az angolok sokkal elviselhetőbbek. És miután a hivatalnokoknak az arabokkal kevesebb bajuk van hivatalos kötelességeik teljesítésében, sokan titokban az arabokkal rokonszenveznek, bár hivatalos működésükben igyekeznek megőrizni a teljes igazságosságot és pártatlanságot. A hivatalukon kívül azonban gyakran adnak kifejezést érzéseiknek.

Egy magasrangú angol hivatalnok felesége egy alka-

lommal nagy társaságban, hangosan, úgy, hogy mindenki hallhatta, ezt a megjegyzést tette:

— Azt hiszem, hogy a zsidók piszkosak.

— De asszonyom, — szólt közbe egy másik angol tisztviselő, aki minden valószínűség szerint előre látta már a zsidók elmaradhatatlan tiltakozását, — az arabok még piszkosabbak.

— Szó sincs róla! — kiáltott fel a hölgy, — az arabok csak festőiek!

Saját fülemmel hallottam egy másik hölgyet, aki szántén a legelőkelőbb palesztinai angol körökhöz tartozott, amikor a Dávid király szállodában az újságírók között a legteljesebb nyíltsággal propagandát csinált az arabok ügyének érdekében. Ez a hölgy is magasrangú angol tisztfelesége volt. Az ilyesmi előbb-utóbb biztosan elkerül a zsidókhoz, ebben az országban mindennek füle van és az illető hölgy férje is arabpárti.

Még a főbiztosság vezető titkáráról, J. Hathorn Hali-ról is azt mondják, hogy zsidóellenes palesztinai értelemben és antiszemita a szó nemzetközi értelmében. Természetesen, nem kerülhette el a zsidók gúnyos, éles tréfáit a lázadás ideje alatt. A zsidók azzal vádolták, hogy egész idő alatt visszautasított mindenféle rendőrségi védelmet, bizonyosan azért, mert nem volt miért félni arab „barátaiktól”. A francia újságírók csodálkozva mondták nekem: — Értelmetlen, hogy ilyen magasrangú államhivatalnok, mint Hall, hogyan ajánlhatta nekünk, hogy olvassuk az arab lapokat. Hiszen amikor lefordítottuk magunknak az arab szöveget, egyebet sem találtunk benne, mint izgatást a további erőszakoskodásra és kilengésekre és oktalan, gyáva c./ülölködést. Arra kellett gondolnunk, hogy Hall maga sem tudja, mit írnak össze-vissza az arab újságok.

A magam részéről biztosra veszem, hogy ismerte a lapok tartalmát, akár egyetértett velük, akár nem, mert annyi bizonyos, hogy egyiket rövidebbel ezután betiltotta.

Az angol hivatalnokok nem keresik a társadalmi kapcsolatokat sem az arabokkal, sem a zsidókkal, csak a hivatalos órák közben találkoznak velük. De ezért igazán nem lehet őket hibáztatni. Az ország valamennyi lakója tele van irigységgel és féltékenységgel. Valahányszor egy hivatalnokot arab vagy zsidó társaságban látnak, azonnal megállapítják, hogy arabbarát vagy zsidóbarát. Ezért az angolok egészen elkülönítetten, csak egymással összetartva élnek és

elkerülnek minden ünnepséget, amit az arabok vagy zsidók rendeznek. Egy magasrangú angol tisztet azonnal zsidópártinak kiáltottak ki, mert egyszer Tel Avivban elment a Hubermann-koncertre. Egy másikat, aki végignézett egy arab sportversenyt, nem hivatalos minőségben, a zsidók arabpártinak nyilvánították.

De minden féltékenység, pletyka, kicsinyes irigység és tiltakozás fölött áll a főbiztos, Sir Arthur Grenfell Wauchope. 1931 óta áll a kormányzat élén és a múlt év végén újabb öt évvel meghosszabbították megbízatását. Április közepéig, vagyis a lázadás kitöréséig, a zsidók és az arabok egyformán mondták: — Wauchop a legjobb főbiztos, aki valaha Palesztina élén állt! — És csakugyan, Palesztina az ő kormányzása alatt a békés, erőteljes fejlődés korszakát élte át, a költségvetés szép megtakarítással dolgozott, az ország békésnek és elégedettnek látszott, a fejlődés tempója igazán páratlan volt.

Mindenki elismeri, hogy a főbiztosnak nagy része volt ebben a békességben és fejlődésben. Testestül-lelkestül katona — többször sebesült meg (tizenhatszor), mint a hadsereg összes többi tábornoka együttvéve, de azért gondosan vigyáz, hogy ne alkalmazzon katonai rendszert Palesztinában. Kedvesség és közvetlenség jellemzi a személyes érintkezésben. Intézkedéseiben a végletekig elfogulatlan és igazságos. Egyformán népszerű a zsidó telepeken, az arab falvakban. A kormányzósági palota — az ő birodalma, — az egyetlen hely, ahol az arabok vezetői találkoznak a zsidóság vezetőivel. Tudja, hogy zsidók és arabok egyformán szeretik és ez a jutalma. A lázadás kezdetén bízott a befolyásában és igyekezett szép szóval, barátságosan az arab vezérek lelkére beszélni. Mélységes csalódást érzett és bizalma megrendült, amikor tapasztalnia kellett, hogy szavai nem találnak visszhangra az araboknál, de nem adta fel a reményt. Hét hét múlva, amikor a lázadás tetőpontjára ért, amikor a gyilkosságok állandóan napirinden voltak és végül már mindenki a legerélyesebb fellépésre számított a kormányzat részéről, Sir Arthur még mindig csak leiratokkal ostromolta a falvakat. Ezeket a leiratokat ő maga fogalmazta, szokott nyájas, közvetlen modorában, ahogyan beszélt is az arabokkal. De valaki kihasználta a főbiztos végtelen jóindulatát és az arab fordításban eltorzította az angol szöveget. Ott, ahol a főbiztos ezt írta: — Hagyják abba az erőszak eszközeit, várják meg, míg a királyi bizottság Palesztinába jön és akkor majd

alkalmuk lesz, hogy előadják minden panaszukat! — a fordító a panasz szót sérelem-nek fordította és ez arab-barát jelleget adott ezeknek a feliratoknak. A zsidók természetesen tiltakoztak.

Palesztina nagyon gyorsan elfelejtette, mivel tartozik a főbiztosnak és most valóságos hadjáratot folytatnak ellene. A házak falára, nagy betűkkel, krétával felírják: — Ébredj, Wauchope! Miután a főbiztos történetesen agglégény, arabok és zsidók egyaránt Lady Wauchope-nek hívják gyengesége és tehetetlensége miatt. De ugyanazok, akik a nyilvánosság előtt gúnyolják és kicsinylik, lelkük mélyén hálát adnak neki mindazért a sok jóért, amit Palesztináért tett. Sir Arthur annak a politikai útvesztőnek az áldozata, amelyet még a világháború teremtett meg itt Palesztinában.

XXVII. FEJEZET.

Kecskék és gazdáik.

Ez az útvesztő még sokkal bonyolultabb lett az elmúlt néhány nap alatt. Valamennyien azt hittük, hogy bár a Palesztinán kívül élő arabok érdeklődéssel kísérik a helyzet alakulását, mégis sikerül őket rábeszélni, hogy ne vegyenek részt mozgalmukban. De egyszerre váratlan hír robbantotta fel az utóbbi napok viszonylagos békeességét. Közel Palesztina határához, hatvanezer felfegyverzett beduin áll, készen arra, hogy bármelyik pillanatban betörjenek és segítségére siessenek testvéreiknek. Az, akitől ezt a hírt kaptuk, még azt is tudta, hogy a beduinok vezére maga Tállal emír, Abdallah emír fia és Palesztinának nincs készenlétben álló hadserege, amellyel a beduinokat fel lehetne tartóztatni.

Transzjordánia autóval csak egy órai távolságra van Jeruzsálemtől. Ennélfogva azonnal felmerült a terv, hogy menjünk Ammanba, Transzjordánia fővárosába és a helyszínen ellenőrizzük ennek a valószínűtlen hírnek az igazságát. A Jeruzsálemből Ammanba vezető főúton hetek óta jártakeltek az arab mozgalom vezetői, miután Sir Arthur Abdallah emírt nevezte meg közvetítőnek. Ammanba mentek, meghallgatták Abdallah emír ajánlatait, valamennyit elvetették, azután visszatértek Jeruzsálembe. Ez kétszer

vagy háromszor egymásután megtörtént, a tárgyalások nem vezettek eredményre és nem is vette senki túlságos komolyan ezeket a megbeszéléseket.

Most, hogy palesztinai tartózkodásom vége felé közeledett és ez a nyugtalanító hír érkezett Jeruzsálembe, elhatároztam, hogy ezzel az ammani úttal fejezem be hosszúra nyúlt itteni tartózkodásomat, hogy személyesen is meggyőződhessenek a hír valóságáról és a helyszínen egészíthessem ki azt, amit eddig megtudtam.

A Transzjordániába vezető út nincs a kormányzat ellenőrzése alatt. Júdea dombjai között kanyarog, amelyek legmagasabb pontjukat Jeruzsálemben érik el, azután négyszáz méterrel a tenger színe alá vezet. Ebből a mély völgyből kapaszkodik fel Ammanig, amely már ismét hatszáz méterrel van a tenger színe fölött. Egész hosszában csak két nagyobb telep van: Jericho palesztinai területen és Esz Szalt transzjordániai területen. A sziklás, szakadékos vidéken elszórtan beduinok élnek.

Végre elhatároztam, hogy ezúttal nem zsidó kocsival utazom és ezért az arab sztrájkbizottsághoz fordultam azzal a kéréssel, hogy engedélyezzenek nekem arab kocsit erre az egy útra. Azonban kérésemet visszautasították. Még egy lehetőség volt: az angol katonai kocsi, amely naponta indult. Ez volt az egyetlen rendszeres közlekedési eszköz Palesztina és Transzjordánia között, de az utóbbi napokban rendeletet adtak ki, hogy magánszemélyek nem használhatják a katonai kocsikat.

— Ammanba kell jutnom minden áron! — mondtam Marbachnak, a Dávid király portásának, aki eddig még mindent el tudott intézni. — Elő is teremtette nekem Ábrahámot, egyik kitűnő zsidó taxisofőrt. — Ábrahám jó pénzért elviszi a világ végére is, — mondta Marbach. — Próbáljon vele szerencsét.

Megmondtam Ábrahámnak, hová akarok menni, de erélyesen tiltakozott: — Elviszem Damaszkuszba, Jaffába, Nabluszba, akár a pokol fenekére is, ha úgy parancsolja. De Jerichón át egy millióért sem megyek!

Már feladtam minden reményt, amikor másnap reggel korán Marbach felrázott: — Az emír volt miniszterelnöke Ammanba utazik és szívesen magával viszi, ha gyorsan fel tud öltözni.

Magamra rántottam a ruháimat és egy percen belül már odalenn voltam. Idősebb, tarbust viselő úr várt rám odalenn és bemutatkozott:

— Hasszán Kálid Abul Huda vagyok, nagy örömmel viszem magammal Ammanba. Az éjszakát ott kell töltenie, azután holnap majd visszahozom Jeruzsálembe.

A szálloda előtt ott várakozott őexcellenciája homokszínű kocsija, hűtőjén Transzjordánia fekete-vörös-fehérezöld zászlójával. — Ebben a kocsiban tökéletes biztonságban vagyunk. Ez az emír őfelsége magánautója.

A sofőr, aki a volán mellett ült, az emír testőrségének egyenruháját viselte: khaki ruhát és vászonsisakot, amely formában a régi hegyes német sisakhoz hasonlított. Gyors tempóban robogtunk el Getsemáne kertje mellett. Egyre ritkábbak lettek a házak, míg végül az élet utolsó jele is eltűnt és a dombvidék egyhangú sárga magánya fogadott magába bennünket. Az első emberek, akikkel ezen a vad vidéken találkoztunk, tábori látcsővel felszerelt arabok voltak, akik figyelmesen nézelődtek minden irányban. Meglepően kérdeztem Kálid pasától:

— Mit akarnak ezek az arabok? Talán a kocsikat figyelik, hogy vájjon lőjjenek-e rájuk vagy sem?

— Ezek nem arabok, — felelte a pasa, — hanem araboknak öltözött angol detektívek, akik a dombokat tartják megfigyelés alatt.

De csakhamar találkoztunk valódi arabokkal is. Amint a házak eltűntek, megjelentek a beduinok fekete sátrai. A kis beduingyerekek kiszaladtak az országút szélére és utánunk bámultak, míg csak el nem tűntünk a szemük elől, de azután más gyermekekkel is találkoztunk, akik távolabbi sátrakból futottak elő.

A józan, szürke Palesztinában már csak ezek a beduinok őrzik a romantikát. Az ő fekete sátraikban nem világít Ruthenberg villamosárama, ők semmit sem tudnak a nagy változásokról, amelyek az országban történtek. ők ma is pontosan olyanok, amilyenek ötszáz esztendővel ezelőtt voltak: a sivatag, a vadon nyughatatlan, örökké vándorló fiai.

Amikor másnap ugyanazon az úton robogtunk visszafelé, már nem láttam ott sátraikat, összeszedték csekély holmijukat és mélyebben behúzódtak a dombok közé. Kecskéikkel együtt örökké úton vannak. Ott ütik fel sátrukat, ahol éppen kedveik tartja. A kecskéikkel nincs semmi gondjuk. Azok még itt is találnak maguknak elegendő legelőt, ahol az én szemem alig tud valami zöldet felfedezni. A beduinok kecskéi felelnek érte, hogy a valami-kor termékeny országból köves, sivár pusztaság lett. Ahol

megjelennek, lelegelnek mindent, ami zöld; fát, bokrot, fűvet — és többé nem is nő ki a nyomukban. Jarvis őrnagy, Színai volt kormányzója mondta egyszer: — A beduinok tulajdonképpen nem a sivatag fiai, hanem a sivatag szülő-apái.

A beduinok és kecskéik szorosan összetartoznak. A beduinok jóformán kizárólag ezekből az állatokból élnek. Szőrükből szövök sátraik fekete kelméjét, tejüket megisszák, húsukat megeszik és fölösleges állataikat sóra, gyufára és olcsó gyapjúárura cserélik ki.

Régekte nagy tevecsordák legeltek együtt a kecskéikkel. Ez nagy vagyont jelentett a beduinoknak, de ez a vagyontárgy elveszítette értékét, amióta Palesztinából kultúrállam lett. Azelőtt a tevék bonyolították le a forgalmat, szállították a terhet, húzták az ekét a földeken, forgatták az olaj-malmokat. Manapság az autóutakon már nincs helyük a tevéknek. Az ekét traktor húzza és a malmot villany hajtja. Senki sem vásárol tevét a beduinoktól és most már csak fölösleges terhet jelentenek gazdáiknak. A beduinok is érzik a civilizáció terjedésének hátrányait.

Amennyire csak tehetik, távol tartják magukat a civilizációtól, de a civilizáció utánuk megy és kizsákmányolja őket. Ezért a beduinok is résztvettek a „sivatag lázadásá”-ban és Lawrence emléke még frissen él közöttük. Auransz sejk-nek nevezik és még ma sem akarják elhinni, hogy meghalt. Abban az időben Lawrence titokzatosan járt-kelt a beduinok között. Este beállított valamelyik törzshöz gyorslábú tevéje hátán, az estét a tábortűz mellett töltötte, megosztotta vacsorájukat és éjszaka a fekete sátorban aludt. Amikor a beduinok másnap reggel meglátogatták sátorát, üres volt: Lawrence már régen útban volt valamelyik másik törzshöz. Ugyanúgy tűnt el az életből, mint annakidején a beduinok sátrából és a beduinok még mindig hiszik, remélik, hogy egy napon visszatér hozzájuk gyorslábú fehér tevéjén.

Ezek a beduinok semmit sem tudnak a határokról, amelyeket az európaiak húztak legelőik között, nem tudják, miféle államok alakultak meg a békekötés után. Számukra csak egyetlen állam létezik: a saját törzsük, amelyben élnek. Több mint huszonöt ilyen törzs él Palesztinában és Transzjordániában hatalmas sejkek vezetése alatt és a beduinok egyedül csak ennek a sejknek engedelmeskednek, csak az ő vezetését ismerik el. Ha el tudnák vagy el akarnák adni földjüket, ők lennének a leg-

gazdagabbak az egész világon: egyetlen törzsüknek, a Bene Szahr beduinoknak több mint 800.000 dunura földje van Transzjordániában, csaknem annyi, mint a zsidó birtokok összege Palesztinában. Ennek a törzsnek a sejkjét tisztelik legjobban az összes beduinok. Később Ammanban találkoztam vele, ahol az emírt látogatta meg. Úgy vonult fel, mint valami középkori harcos, törzsének ezer felfegyverzett tagja között és mialatt európai módra elkészített ebédet fogyasztott az ammani palotában, emberei a város határában heverésztek a tábortűz körül és az egyszerű ételt ették, amelyet az emír küldött nekik.

Ennek a fő-főnöknek a neve Mithkal ibn Fai pasa és ismerik mindenhol Palesztina és Transzjordánia határán. 1929-ben, a lázadások kitörése előtt a kormányzat merészelt kísérletet tenni, hogy megtörje hatalmát. Letartóztatták és Jeruzsálembé hozták. De azután kitört a lázadás és attól féltek, hogy törzsének hatezer férfija majd csatlakozik a felkelőkhöz és ezért a főbiztos úgy döntött, hogy szabadon eresztik Mithkal pasát és hazaküldik törzséhez, hogy lecsillapítsák a lázongó kedélyeket. Azonban a pasa visszautasította a szabadságot.

— Ha már idehoztak erre a szégyenletes helyre, akkor itt várom meg az én népemet, hogy becsülettel szabadítsanak ki. Végül is egyik magasrangú angol úr meglátogatta a cellájában és felkérte, hogy távozzék. Csak akkor tért vissza népéhez.

Mint ahogy annakidején csak nagy nehézségek árán tudták visszatartani a beduinokat attól, hogy a forradalomhoz csatlakozzanak, most is csak nagy nehézségek árán sikerül velük megőrizni a békességet. Szeretik a harcot és küzdelmet és örömmel ragadnak meg minden alkalmat a nyílt összeütközésre. A különböző törzsek is örökös harcban állnak egymással, de ezeket nem szokták komolyan venni, ez a sivatag sportja. A beduinok harci játéka, amelyet az ő nyelvükön gazu-nak neveznek, elsősorban az ellenséges törzsek ellen vezetett szervezett támadásokból áll. A beduinok, akik résztvesznek a gazuban, rendszerint az Azrak oázison találkoznak, ugyanott, ahol Feiszál emír és Lawrence is összegyűjtötte az arab törzseket. Itt eleendő vízzel és élelmiszerrel látják el magukat a következő napra, azután megkezdődik a felvonulás. Csendben közelítik meg az ellenséges törzs sátrait és a harcjáték megkezdődik. Test. test ellen küzdenek, sokan fogságba esnek és sokan elesnek. Visszavonuláskor a foglyokat magukkal

viszik, azután várnak, míg a legyőzöttek eljönnek, hogy bosszút álljanak rajtuk.

Közvetlenül azelőtt, hogy elértük Jerichot, a beduinok sátrai ismét eltűntek. Itt az út elágazott a Holt-tenger felé és a távolból láthattuk a palesztinai káliumkarbonát gyár épületeit. Ez a gyár angol-zsidó pénzemberek részvénytársasága, akik koncessziót kaptak arra, hogy vegyszereket állíthassanak elő a Holt-tenger vizéből. A Holt-tenger telítve van különböző ásványi anyagokkal és ennek a tónak a vízében fürdeni, csakugyan a világ csodái közé számít. Alig lehet benne úszni, viszont a víz alá merülni sem lehet.

A levegő itt még nyomasztóbb, mint Tibériászban, sokkal mélyebben jártunk a tenger színe alatt. A körülöttem elterülő tájék olyan, amilyen a tengerfenék lehet víz nélkül: nagy kövek állnak ki a homokból és a kövek között különös, vad növények nőnek, amilyeneket sehol más hol sem láttam. A Holt-tenger környékénél különösebb vidéket alig tudok elképzelni.

Még most, nyáron is feltűnő hőmérsékleti különbségek választanak el alig egy órai autóútnyi távolságban levő palesztinai vidékeket. De télen a kis országon belül olyan nagy éghajlati különbségek vannak, amelyekért Európában legalább egy napig kellene utazni: Jeruzsálemet hó borítja, itt a tenger színe alatt, Jericho környékén tropikus éghajlat uralkodik és északon, Tel Avivban és Haifában Spanyolország és Görögország földközítengeri enyhe hőmérsékletét találjuk. A kis Palesztina három világrész éghajlatát egyesíti magában.

Jerichonál gumidefektünk volt, a sofőr olyan mérgesen káromkodott, hogy attól bátran másodszor is összeomlhattak volna a város falai. A demokrata szögek nem tesznek különbséget az autók között. Munka közben emberünk hozzánk fordult és megjegyezte: — Hallatlan ostobaság szögeket szórni az útra itt, alig néhány száz méternyire az Allenby-hídtól. A hídon túl ilyesmi nem történhetne meg.

— Miért? — kérdeztem.

— Mert az már Transzjordánia, — mondta büszkén.

XXVIII. FEJEZET.

A Jordán túlsó partján.

Az emír autója rövid időre megállt a két kis vámház előtt, amelyek ott álltak az út két oldalán. Az útlevél- és vámvizsgálattal nagyon hamar végeztünk. A vámtiszt, aki khaki nadrágot, sisakot és csikos pizsamakabátot viselt, bizonyosan azért, mert ezt festőibbnek találta, mint az egyhangú khaki egyenruhát, csak egy pillantást vetett útlevelünkre és tovább engedett. Ha valakinek palesztinai vízuma van, az minden további nélkül bemehet Transzjordániába is. Ez az állam is brit mandátumterület, külön kormányzata van, de a Palesztinával közös főbiztos személye mégis összekapcsolja a két országot. De ennek ellenére sem olyan könnyű a bejutás Transzjordániába. Jelenleg zsidóknak tilos a belépés az ország területére és ha mégis át akarnának menni, külön engedélyért kell folyamodniuk. Ezt az engedélyt azonban csak nagyon ritkán veszik igénybe, földvásárlás ügyis a leghatározottabban tilos itt az idegeneknek. Az egyetlen, aki rendszeresen látogatásokat szokott tenni Transzjordániában, Moshe Shertok, akinek gyakran vannak tárgyalásai Abdallah emírrrel.

Fakhri Bej a letartóztatása előtt beszélt nekem a zsidó imperializmusról. Akkoriban még nem láttam egészen világosan, hogy tulajdonképpen hogy érti ezt. Most már tudom, hogy Fakhri bej Transzjordánia zsidó megszállásának lehetőségére célzott. A zsidók történelmi és gazdasági alapon formálnak jogot ehhez az államhoz. A Biblia nem ismer Palesztinát és Transzjordániát. A bibliai időkben a Jordán mindkét partján egyedül csak zsidók laktak. Délen Ruben törzse, északon Gad és Manasse törzse. Délen Edom erős vár volt, Akabát pedig kikötőnek használták a zsidó királyok.

A zsidók története változó körülmények között folyt. A makkabeus királyok uralma alatt ismét urai lettek az egész országnak, de állandó harcban álltak a nabateusokkal, akik végül is a rómaiak felbukkanása előtt meghódították az országot. A rómaiak megengedték nekik, hogy megtartsák hódításukat.

Az ország, amely akkor a Vörös-tengertől az Eufráteszig terjedt, a rómaiaknak határőrvidéket jelentett a

műveletlen népekkel szemben, akik keleten éltek és állandóan veszélyeztették betöréseikkel a Közel Kelet római provinciáit.

A világháború után Transzjordánia ismét hasonló szerepet kapott, ez lett a Közel Kelet Mandzsukuója. Azért alkották meg, hogy elválassza a zsidó Palesztinát az arab államoktól. A zsidók azonban azt mondják, hogy inkább lemondának erről a védelemtől, ha szabadon letelepedhetnének az országban, ahol ma tilos nekik a földvásárlás, miután olyan nagy gazdasági lehetőségeket látnak jövőjében.

A zsidókérdést nem lehet megoldani a mai Palesztinában, amelyet a zsidók Nyugat-Palesztinának neveznek, hanem csak az eredeti országterületen, amely a Jordán két oldalán terült el.

Transzjordániában bőven van hely, hogy az egész elszórtan élő zsidóság letelepedhessék. Az ország területe 90.000 négyzetkilométer és körülbelül két és félszer akkora, mint Palesztina, azonban csak 300.000 lakója van és ezeknek a nagyrésze is vándorló beduin. Szakértők becslése szerint azonnali termelésre 4.6 millió dunum földet lehetne felhasználni és rövid időn belül sok millióval többet.

Aki, mint én, először jár Palesztinában vagy csak a háború előtt látta, el tudja képzelni, milyen volt a régebbi időkben, ha átutazik Transzjordánián. Az Allenby-híd palesztinai oldalán az út még teljes rendben van, de alig haladtunk túl a hídon vagy száz méterrel, amikor a modern Palesztina nyomtalanul mögöttünk maradt. Egyik pillanatról a másikra az elképzelhető legrosszabb útra jutottunk, ahol csak lassan, nagy nehézségek árán lehetett előrejutni. Télen, az esős időszak idején teljesen lehetetlen erre a közlekedés. Egyetlen vigasztalásom az volt, hogy ez az út legalább nem tesz kivételt senkivel. Éppen úgy rázza az emírt, mint bármelyik közönséges halandót. Most már megértettem, miért szokott Sir Arthur mindig repülőgéppel menni Ammanba.

A környezet éppen úgy megváltozott, mint az út. A dombos vidéket mindenhol felveri a gaz, minden elhanyagolt és elhagyott, sehol semmi nyoma mezőgazdasági kultúrának — csak a beduinok kecskéi falják mindenfelé a haszontalan gázt. Egyre ritkábban bukkan fel egy-egy ház. Az a néhány felláh, aki erre él, sátorban húzódik meg, amely kívül és belül nélkülözi a legcsekélyebb modern kényelmet és ízlést.

Útközben Kálid pasa leírta nekem az ország önkormányzati rendszerét. Saját országháza van, amelynek képviselőit ezeknek a nyomorúságos sátraknak a lakói választják, sokkal demokratikusabb elvek szerint, mint Németországban, Olaszországban, Ausztriában vagy Magyarországon. Minden tizennyolc évet betöltött transzjordániai lakos, aki nem beduin, részt vehet a titkos szavazásban. Az országnak saját minisztériuma van a miniszterelnök, jelenleg Ibrahim pasa vezetése alatt, akivel már találkoztam Jeruzsálemben. Saját uralkodójuk, saját hadseregük van és mindössze nyolc angol tisztviselő állomásozik itt, akik mint hivatalos tanácsadók működnek a közélet és közgazdasági élet minden területén. Ezekhez csatlakozik még az angol követ, a transzjordániai angol hadsereg tisztjei és az arab légió.

Palesztinában arabok és zsidók egyformán gyakran kérdezték tőlem: — Hogy van az, hogy Transzjordánia mindent harc nélkül megkapott, amiért mi hiába küzdünk? Egyedül határozhatnak a sorsukról, míg nekünk semmi beleszólásunk nincs legközelebről érdeklő ügyeinkbe és a mi országunk kormányzása több mint négyszáz angol tisztviselő kezében van.

De Transzjordánia jelentéktelenül kis angol adminisztrációjának sokkal kevesebb gondja és dolga van, mint Palesztina nagy hivatalnokseregének. Ezeknek meg kell küzdeniök a nehézségekkel, amelyeket az ország sokrétű népessége ró rájuk. Az országban rend és békesség uralkodik, amennyire az egy keleti államban egyáltalán elképzelhető. Ez az arab légió és a transzjordániai állandó hadsereg érdeme, akik közös erővel a városokban és a vidéken megteremtették a közbiztonságot. Egy éven belül a gyilkosságok száma 47-ről 19-re esett vissza, a tolvajlások száma 1646-ról 715-re.

A 72.000 négyzetkilométeren elterülő sivatagban továbbra is a beduinok az urak, bár Glubb őrnagy itt is olyan viszonylagos békét teremtett, amely mindeddig ismeretlen volt a világnak ezen a részén.

Alig, hogy Ammanba érkeztem, érdeklődtem, hogy hol és mikor beszélhetnék Glubb őrnaggyal, azonban értesültem, hogy hetekkel előbb eltávozott és jelenleg a beduinok között él valahol a sivatagban. Hogy pillanatnyilag merre jár, azt még közvetlen feljebbvalója, Peak ezredes sem tudta megmondani. Glubb őrnagy a sivatag koronázatlan királya, míg az emírnek alig van valami szava a beduinok

között. Egyedül ő felelős ezért a hatalmas országrészért, ő élet és halál ura és valóságos csoda, hogy egyetlen angol ember egymaga felügyelet alatt tudja tartani ezt a hatalmas, elhagyott földrészt. Egyetlen angol sincs az oldalán, akiknek a segítségére számíthatna, de viszont teljesen megbízhat abban a kis csapat beduin harcosban, akiket ő választott ki a többiek közül és kedve szerint betanított, akik egytől egyig a végsőig ragaszkodnak hozzá. Ez a csapat százharminc emberből áll és egész Transzjordániában úgy ismerik, mint a sivatag őrjáratát. Tagjai valamennyien nagy tiszteletben álló sejkék fiai és egytől egyig boldogok, hogy viselhetik a festői egyenruhát, amelyet a beduin viseletből alakítottak számukra. Az őrnagynak hallatlan befolyása van embereire és rajtuk keresztül befolyásolni tudja a sivatag egész beduin lakosságát. Akárcsak Lawrence, Glubb is állandóan járja a sivatagot és akárcsak nagy elődje, megosztja a beduinok életét. Rendet és békét teremtő munkásságában öt sivatagi erősség támogatja: Azrak, Baszr, Dzsfar, Rum és Mudavara.

Glubb őrnagyot tipikus angol tisztnek írták le nekem. Magas és karcsú, a sivatagi nap barnára égette bőrét. Modora lefegyverzően nyugodt, egyszerű és szerény. Felesége van, aki Ammanban várja, mialatt ő valahol a sivatagban vándorol. De nem nyugtalankodik miatta, tudja, hogy teljes biztonságban van beduinjai között.

Amman körülbelül 20.000 lakosú város, tele van érdekes látnivalókkal. Először is itt vannak a görög-római korszak kitűnő állapotban fennmaradt emlékei, az amphiteatrum és az odeum romjai abból az időből, amikor a város neve még Philadelphia volt. Amman egyetlen, de jó szállodájának a neve is Philadelphia és tulajdonosa büszkén világosított fel: — Nem az amerikai város után kereszteltem el a szállodámat, hanem az amerikai város vette a nevét az én szállodámról.

A szálloda közelében, kis, alacsony házban van az emír őfenségének az irodája. Másnap reggel hangos vezényszavakra ébredtem, azt hittem, hogy legalább is egy ezred katonaság gyakorlatozik az ablakom alatt. Odamentem az ablakhoz és néhány sisakos katonát pillantottam meg a kis ház előtt, amelynek rúdja felhúzták az ünnepi transzjordániai lobogót, őrségváltás volt éppen. Közvetlenül ezután az emír megérkezett ugyanabban a homokszínű autóban, amelyben előző napon Ammanba jöttem, hogy elfoglalja helyét az íróasztala mellett. Hivatalos órákat tart,

mint akármelyik hivatalnok. De egyáltalán nincs túlterhelve munkával, mindent elvégeznek helyette az angol tanácsadók, akiknek az élén Mr. Cox, az angol követ áll és az arab légió vezetője.

Kálid pasa megígérte, hogy kihallgatást kér számomra az emírtől. Várakozás közben elsétáltam a bazárba, ahol tömegesen megtaláltam mindazt a sok keleti apróságot, amelyeknek nyomát sem találtam a józan Palesztinában. Ez a bazár nem az idegen turistáknak készült, ez a bennszülöttek üzleti negyede, ahol potom pénzért vásárolhatják a japán árut és a kézműipar különböző termékeit.

Az uccákon mindenféle nagy élénkség uralkodott. A város Keletnek és Nyugatnak a vegyüléke. Modern autók robognak ökrösszekerek mellett, szamaras és tevés beduin karavánok vonulnak végig a főúton, arabok állnak nagy csoportokba verődve és megtárgyalják a napi eseményeket. És ezt a nagy, vegyes forgalmat az arab légió egyik jóképű tagja irányítja, aki az uccakereszteződésnél alaposan megreguláz minden tevét és minden járművet.

Hasztalanul kerestem a nyugtalanságot és hadikészülődést, amelyről Jeruzsálemben hallottam. Még Jerichóban is azt mondták nekünk: — Ammanban zárva vannak az összes üzletek. A transzjordániaiak is sztrájkolnak, hogy kimutassák rokonszenvüket.

Szinte valószínűtlennek, természetellenesének tűnt fel nekem ez a nagy békesség, éppen úgy, mint ahogy eleinte valószínűtlen és természetellenes volt a palesztinai örökös nyugtalanság. De az ember mindenhez hozzászokik. És most egyszerre rájöttem, hogy szinte már nélkülözöm a bombarobbanásokat és puskaropogást, az egyetlen, ami változatosságot hozott Palesztina egyhangú életébe.

XXIX. FEJEZET.

A hasimiták ura.

A király születésnapja volt és az emír nem ment be hivatalába. A transzjordániai állandó hadsereg és az arab légió csapatai tisztelgő felvonulást rendeztek az emír és az angol követ előtt, azután az emír értünk küldte kocsiját. Alig, hogy Kálid pasa társaságában elindultunk a Philadelphia szállótól, egy kis arab csirkefogó kövekkel

dobálta az emír kocsiját. Mind a ketten lehajoltunk és amikor a veszedelem elmúlt, megkérdeztem Kálid pasát:

— Vájjon kinek szánta ez a gyerek a köveket: az emírnek vagy nekünk?

— Semmi jelentősége sincs az egésznek, — mondta Kálid pasa, — ez a gyerek haszontalan kis csirkefogó, aki megdobál minden autót. Az emír már elfogatta az apját, amiért nem neveli rendesen a gyermeket.

Úgy látszik, Transzjordániában az apák vétkeiket nem büntetik a gyermekekben. Megpróbálják megjavítani a rossz útra tért apát, mialatt a gyermek zavartalanul folytathatja csirkefogóságait.

Az emír palotája olyan, mint valami vidéki angol udvarház. Főbejáratánál sisakos katonák állnak őrt, de a nyugateurópai légkör eltűnik abban a pillanatban, hogy belépünk az udvarba. Hatalmas termetű, fekete-piros kozák-egyenruhába öltözött cserkészek állnak minden ajtó előtt, mellükön keresztbetett kézzel. Nubiai rabszolgák már készítették a teát és édességeket látogatásunk tiszteletére. A majordomus a vidék festői viseletében a fogadóterembe vezetett bennünket, ahol várakoznunk kellett az emír megjelenésére.

Abdallah emír, Husszein király utolsó, még élő fia, Mekka egykori seriffje, a Próféta leszármazottja a hasimita dinasztia feje, amely évszázadok óta uralkodik Hedzsászbán. De fejét nem díszíti korona. Apja valamikor segítségére volt Lawrence-nek, hogy megszervezhesse a sivatag forradalmát és ezért jutalmul Hedzsász királya lett. Lawrence Husszein három fia közül akarta kiválasztani azt az embert, aki a mozgalom vezére legyen. A legidősebb fiú, Ali, nem szerette a harcot. Abdallah, a második fiú, nagy vezéri tehetséget érzett magában, de az a baleset érte, hogy elveszítette első csatáját és vesztett csatát a sivatagban nem bocsátanak meg soha. És így Lawrence a legfiatalabb fiút, Feiszált választotta.

Lawrence választása volt Abdallah első csalódása. És csalódása még nagyobb lett, amikor Feiszálból Szíria majd végül Irak királya lett. Még Ali is, legalább egy időre, megkapta a királyi címet és uralkodott Jeddahban, csak neki nem jutott királyi trón a három fiú közül.

Amikor Feiszál Svájcban meghalt, Abdallah azt hitte, hogy végre elérkezett az ő ideje is. De megint csak csalódott. Feiszál fiát, a fiatal Gházit, hazavitték Bagdadba Angliából, ahol még tanult és királlyá koronázták. Abdal-

lah örökre letett a reményről, hogy valaha is Irak királya legyen és a legbarátságosabb viszonyban van unokaöccsével, Gházival, aki őt nagy tiszteletben tartja. Egyszer egy évben Bagdadba utazik és hivatalos látogatást tesz a család fejénél.

Öfensége szentül hiszi, hogy a legtehetségesebb, legokosabb Husszein fiai közül. A sztambuli egyetemet végezte, abban az időben, amikor ott még a szultán uralkodott és csakugyan sokat sikerült elsajátítania a Fényes Porta politikai és diplomáciai rendszeréből. De Lawrenceknek nem politikusra és diplomatára volt szüksége.

A világháború után, az általános osztogatásnál, meg kellett elégednie Transzjordániával. Amikor tizennyolc évvel ezelőtt Ammanba jött, 3.000 lakosú arab falut talált. Palotája mindössze csak egy tágas sátor volt és udvartartásának tagjai többnyire sivatagi nomádok, akik többre becsülték kecskéjüket, mint új uralkodójukat. De az idők folyamán, angol tanácsadói segítségével Abdallahnak sikerült konszolidálnia országát, amelyet még nehezebb körülmények közül kellett kiségiteni, mint Irakot vagy Szaúdi Arábiát.

Később azt a privilégiumot kapta Angliától, hogy ünnepeken huszonegy üdvölvést kapjon, ami különben csak a királyokat illeti meg. Nincsenek felforgató eszméi és hűséges Nagy-Britanniához. Angliát a világ legkitűnőbb gyarmatosító hatalmának tartja és szívesen engedelmeskedik angol tanácsadói vezetésének.

Az ország maga nem növekedett meg ezalatt a tizennyolc év alatt, de egykori sátra helyén ma palota áll igazi trónteremmel és igazi díszőrséggel, amely különös hódolattal tisztele?, valahányszor Mr. Cox, az angol követ tesz látogatást öfenségénél. Cox Transzjordánia tulajdonképpeni uralkodója, tizenöt angol segítségével irányítja az ország kormányzását. Abdallahot nem kötik le túlságosan az államügyek. Arab könyveket olvas, arab verseket ír és sakkot játszik a palotájában.

A kritikusok azt mondják, hogy a versei nem valami jók, ellenben kitűnően tud sakkozni. Egyszer meghívta Capablancát Ammanba, sátrat emeltetett palotája udvarán és ott három napon át sakkozott a mesterrel. Három játszmát játszottak, abból kettőt Capablanca nyert meg, egyet az emír.

Ezekhez járul az emír negyedik szeszélye, hogy mind- eddig esze ágában sem jutott túllépni a Korán előírását.

A Korán négy feleséget engedélyez, de a mai napig Abdallah emírnek csak egy felesége volt — és nagy háreme. A feleségétől két fia van, Tállal emír, a huszonnégyéves trónörökös és a huszonkétéves Naif emír.

Idősebb fiát, Tállal emírt angliai nyilvános iskolában neveltette. Az arabok valamennyien tehetséges, sokatigérő fiatalembernek tartják. Saját palotájában lakik, egy kis sárga épületben éppen a Philadelphia szállóval szemben levő dombon.

A majordomus ismét megjelent és vele együtt Abdallah emír is, aki külön bejelentés nélkül lépett a szobába. Leült a pamlagra, engem kényelmes karosszékkal kínált. Közöttünk a kis asztalon, szimbólumként az elhunyt V. György angol király fényképe. Az emír beduin viseletben volt: ruhája nehéz selyemből készült bő köpeny, az *abaj* és a *kefi*, a szintén selyemből való fejkendő, amelyet vastag aranyzsinór szorított le a feje körül. Amikor beszélgetés közben kimelegedett, levetette köpenyét és most láthattam, hogy alatta fehér vászonkabátot és pamutinget visel. Kardja tiszta aranyból készült, művészi berakásokkal díszített markolatával játszott.

Élénk, közlékeny, barátságos ember, a szeme mindig nevet, szereti a tréfát. Semmi zavart sem éreztem a jelenlétében és beszélgetésünk csakhamar élénk vitává fejlődött, ami meglehetősen ritka jelenség uralkodókkal való interjú közben.

Abdallah láthatóan élvezte a helyzetet. Arab nyelven kérdezett, mi a véleményem fővárosáról és közben nevetett. Tudhatta, hogy nem lehetek különösebben elragadtatva Ammantól, ezért kérdése nem volt a királyok szokott üres frázisa, csakhogy valamiképpen elkezdjék a beszélgetést, hanem szelíd gúny. Én azonban azt feleltem, hogy el vagyok ragadtatva Ammantól, mert alkalmat adott nekem arra, hogy megismerhessem öfenségét. Ez nyilvánvalóan hízelgett neki, mert mosolya széles, derűs nevetésbe olvadt.

Azután titkárához fordult és megkért, hogy adjam fel kérdéseimet. Mindenekelőtt ezt kérdeztem:

— Végigjártam Palesztina legveszedelmesebb útvonalait és közlelről láttam a forradalmat. Azon is gondolkoztam, hogyan lehetne véget vetni ennek a helyzetnek. Csak egyetlen megoldást találtam. Mindenekelőtt egy tekintélyes, köztiszteletben álló személyiségre volna szükség, aki megindítsa a közvetítő tárgyalásokat. Éppen ezért azt

hiszem, hogy megoldhatná a helyzetet, ha arab királyt választanának Jeruzsálemben.

Az emír megértette, hogy őrá célzok. Hangosan elnevette magát és még akkor is nevetett, amikor megadta a választ:

— Sajnos, én semmit sem tehetek ebben az ügyben. Talán forduljon a tanácsával az angolokhoz. — Azután egy pillanatra elkomolyodott, kissé eltűnődött és végül megkérdezett: — Talán már megemlítette ezt a véleményét a főbiztosnak is?

— Még nem, — mondtam.

— Ha esetleg még beszél vele, kérem, tegye meg! Néhány percig hallgatott, azután folytatta a beszélgetést:

— Szomorú dolog, hogy két testvérnép, mint az arabok és a zsidók nem tudnak békében megférni egymás mellett. Meg kell érteni az arabok lázadását is. Az arabok sem állnak itt minden kultúra nélkül, sőt ellenkezőleg, kultúrájuknak igen nagy múltja van. Lehetetlen, hogy egyszerűen ne vegyenek róluk tudomást, félreállítsák őket az útból és elnyomják őket. Az arab nép újjászületése történelmi szükségszerűség. Lehet, hogy holnap még nem történik meg, lehet, hogy még évekbe is beletelik, amíg odáig jutunk, de szilárdan hiszem, hogy a Nyugat kultúrája előbb-utóbb visszavándorol Keletre és a világ majd látni fogja egy hatalmas, új arab állam feltámadását. Ezt a folyamatot nem lehet megállítani. Mi pedig minden erőnkkel küzdünk érte, hogy siettessük.

— A mostani arab forradalomnak van valami kapcsolata ezzel az eszmével? — kérdeztem.

— Csak közvetve. A mi végső célunk egyelőre még nem áll tisztán, ezért az emberek a pillanatnyilag sürgetőbb kérdések miatt szállnak síkra. A legsürgősebb valamennyi között a zsidó bevándorlás kérdése. Palesztina arab lakossága úgy érzi, hogy elemi érdekeit veszélyezteti ez a bevándorlás. A földnek tekintélyes része máris zsidó kézben van és ezt a folyamatot minden áron meg kell állítani, ameddig még nem késő.

Abdallah ibn Husszein emír az első arab azok közül, akikkel találkoztam, aki becsületes őszinteséggel elítéli a terror eszközeit. Megkérdeztem, vajjon lehetségesnek tartja-e a békés kiegyezést, de erre a fejét rázta.

— A békés megegyezés ma már nagyon nehéz, majdnem lehetetlen. Most már nem szervezett, tanult emberek-

kel van dolgunk, hanem az alsóbb néprétegek bizonyos elemeivel. Az én véleményem szerint, ezek az emberek most már olyanok, mint akiket veszett kutya mart meg. Hogyan lehetne értelmes hangon tárgyalni dühöngő örültekkel?

Pillanatnyi szünet után folytatta:

— Az én eszmém mindig az volt, hogy Palesztinában és Transzjordániában az araboknak és zsidóknak — mind a ketten szemita népek — nagy szemita államot kellene felépíteni közös erővel és akarattal. A zsidóknak nagy előnyeik vannak: európai kultúrájuk és több pénzük. Becsületesebbnek tartanám, ha ezeket a javakat megosztanák velünk a közös cél érdekében, mintha egyszerűen kizárják az arabokat abból a fejlődésből, amelyet ők hoztak magukkal. Igaz, hogy Palesztina kétezer j ztendője] jelezte a zsidók országa volt, de akFör véglegesen elhagyták. A századok alái, míg üresen, gazda nélkül állt, idejöttek az arabok és birtokukba vették, hazájukká tették. Több évszázad telt el és senki sem jött, senki sem követelte vissza régi jogait és mi arabok megszoktuk, megszerettük ezt az országot. Akkor egyszerre felbukkantak a zsidók és azt kívánták, hogy vendégként fogadjuk be őket. Mi barátságosan fogadtuk őket, szívesen megosztottuk velük otthonukat, míg egyszerre már annyira otthonosan érezték itt magukat, hogy minket akarnak kitérni belőle.

Abdallah emír védelmezi az arabok álláspontját, de a lelke mélyén talán nem egészen így gondolkozik. Szoros kapcsolatban állt a zsidóság vezetőivel és nemrégiben elhatározta, hogy országát megnyitja a zsidók előtt. Egyszerre „lelkes cionista” lett, aminek az az oka, hogy 800.000 dunum földje van és remélte, hogy akkor ennek majd nagyrésztét jó pénzen eladhatja. Sürgős szüksége volt a pénzre, mert mindössze csak 14.500 font évi jövedelme van.

Ammani látogatásom alatt hallottam, hogy ennek a kérdésnek a megtárgyalására nagy gyűlést hívott össze, amelyen 200 sejk jelent meg. Előadta a nagyszabású tervet, de Táállal, a fia ellenezte. Felállt a gyűlés közben és nyíltan kijelentette: — Ha megnyitod országodat a zsidók előtt, lelőlek! — Bár Táállal Horrow-ban nevelkedett, de továbbra is a sivatag fia maradt és Abdallah nagyon jól tudta, hogy komolyan gondolja, amit mond. Erre más módszerrel kísérletezett. Így szólt a gyülekezethez: — Miért ne engednénk be a zsidókat országunkba? Elvesszük a pénzünket, azután ismét kikergetjük őket.

Azt is hallottam Ammanban, hogy amikor Palesztina-

ban a lázadás egyre komolyabb formát öltött, Tallalt Bagdadba küldték unokatestvééhez, azonban rövidesen visszaérkezett Ammanba, mert komolyan akart beszélni mindig az érdekeire hallgató apjával. Az emír nem akart beavatkozni a palesztinai arab mozgalomba. Ez a beszélgetés május 10-én zajlott le és azzal a bizonyos revolverlövessel végződött, amelyet Tállal már előbb is megígért apjának. A golyó célt tévesztett, Tallalt letartóztatták és azóta foglyul tartják a palotában.

Megkérdeztem az emírt, vajjon mi igaz ebből a pletykából, de ő erélyesen tiltakozott.

— Tállal a legjobb fiú, amilyent csak egy apa kívánhat magának. Sohasem tudná magát rászánni ilyen cselekedetre. Köztünk nincs semmiféle nézeteltérés, Tállal engedelmeskedik kívánságaimnak és parancsaimnak.

Beszélgetésünk most elterelődött a politikáról és az arab művészetről és irodalomról beszélünk. Ezen a téren az emír talán még sokkal otthonosabban mozog. Említettem, hogy nem találtam nyomát jelenkori jelentősebb arab irodalomnak. Az emír nevetett:

— Kedves barátom, előbb tanuljon meg arabul és akkor majd csodálkozni fog, milyen kitűnő íróink és költőink vannak. Ha szeretné megismerni az arab irodalmat, ajánlhatok valakit, aki igazán alaposan ismeri. Egy zsidó professzor a jeruzsálemi héber egyetemen.

A kihallgatás végetért. Az emír távozott a palotából és a város szélére hajtatott, ahol 200 sejk várakozott beduinjaival az emír érkezésére. Hatalmas, vidám színekben pompázó sátort emeltek itt, amelynek árnyékos, hűvös belsőjében a sejkek összegyülekeztek. Itt tárgyaltak az emírral.

Tisztán láttam, hogy a beduinlázadás híre csak tündérmese, az arab terroristák túlzó képzeletének, vágyálmainak szülötte. Igaz, hogy a beduinokban nagy keserűség gyűlemlett fel, amit valamiképpen le kellett csillapítani. A palesztinai agitátorok már elérkeztek Transzjordániába és a leghihetlenebb, kitalált palesztinai történeteket terjesztették. Magukkal hozták a lerombolt jaffai utakról készült fényképeket és azt állították, hogy a Jeruzsálemi Régi Város, Haifa és Nablusz már csak füstölgő rom.

Mialatt arabokkal beszélgettem a bazárban, megkérdeztek:

— Igaz az, hogy három nappal ezelőtt nagy csata volt Tulkaremnél, amelyben hatszáz arab és háromszáz angol esett el?

Az emír emberfeletti erővel igyekszik elejét venni a lázadás lehetőségének. Itt, az óriási sátorban, így szónokolt népe képviselőihez:

— Bennünket nem ért csalódás a nagy háború után. Szabadok és függetlenek vagyunk. A zsidók nem jöttek a nyakunkra. Szabadon viselhetjük fegyvereinket. Itt nem az angolok az urak, hanem én, és az én sejkjeim parancsolnak a törzseknek. Mit akartok még? Ha most nyílt forradalmat szerveztek és bele akartok szólni a palesztinai összeütközésbe, akkor kockáztatjátok, hogy elveszítjük mindezeket az előjogokat. Ti erősek vagytok és én bízom az erőtkben, de higgyétek el nekem, hogy Anglia még sokkal erősebb. A nyílt harc az angolok ellen nem gyerekjáték. Hogyan tudátok védekezni repülőgépek ellen?

Az érvei hatottak és a festői felvonulás után a felizgatott sejkjek békében tértek vissza. De néhányan közülük mégis a palesztinai határ felé indultak. Másnap, amikor Kálid pasával visszaindultam Jeruzsálembe, ott láttam őket a távolban, a domboldalon. Csakhamar messzire magunk mögött hagytuk őket. Nyilván még mindig nem tudtak elhatározásra jutni, hogy mit tegyenek, megfogadják-e az emír tanácsát.

XXX. FEJEZET.

A messiás hivatása.

Másnap reggel Ammanban ébredtem. Félnapi tétlenségre voltam kárhozthatva, miután az emír kocsija, amelyen vissza akartam térni Jeruzsálembe, csak délután két órára volt szabad. Ismét elmentem a bazárba. Mialatt ott álltam egyik árus előtt és apróságokra alkudoztam, emberek csoportosultak körülöttem és tisztán éreztem, hogy nem a legbarátságosabb indulattal vannak irántam.

— Mit akarnak ezek az emberek? — kérdeztem tolmácsomat, a szálloda bárpincérét, de ő igyekezett megnyugtani:

— Semmit, csak kíváncsiak!

De ez a kíváncsiság lassanként kis tünetessé fejlődött. Új agitátorok jöttek az országba, akik éjszakán át Transzjordánia békéjét nyugtalan feszültséggé változtatták. Hangosan adtak kifejezést érzelmeiknek és átkoztak minden idegent, akik csak azért jönnek az országba, hogy el-

vegyék földjüket. Amikor a tüntetés egyre zajosabb lett, visszatértem a szállodába, de a tömeg nyomon követett. Ott váratlan meglepetés fogadott, amely mostani tapasztalataim után kétszeresen kellemetlenül érintett.

Kálid pasa küldte hozzám egyik emberét a palotából, aki miután keleti szokás szerint üdvözölt, így szólt:

— Béke legyen veled, Uram! Az én uram, Kálid pasa, mély bánattal üzeni, hogy nem bocsáthatja rendelkezésedre öfensége autóját, bérautón kell visszatérned Jeruzsálembe. — Ismét meghajolt, ismét azt mondta, hogy — Béke veled! — azután eltűnt.

Egészen lesújtott ez a hír. Tudtam, hogy a fellázított sejkek törzsei most ott tanyáznak a dombok között a Jeruzsálem felé vezető úton, amelyen mennem kellett és hogy ez ma egész Palesztinának a legveszedelmesebb útvonala. Hálát adhattam az Istennek, ha ilyen körülmények között élve elérek Jeruzsálembe: a kilátások tíz az egyhez álltak a hátrányomra. Az emír homokszínű autója a legbiztosabb védelem, de a bérautó a gyűlölt idegennel bizonyosan áldozatul esik a felizgatott embereknek.

Tizenegy óra volt, a bérautó két órára ígérkezett, tehát még három órám volt, hogy elintézzem minden földi dolgomat. Levelet írtam a feleségemnek, búcsúlevélnek szántam. Azután fatalistához illő nyugalommal, derűs életbölcsessel vártam a bekövetkezendő eseményeket, amikor — pontosan két órákor — az emír nagy homokszínű autója, mint a király kegyelmét hozó követ, megállt a szálloda előtt és Kálid pasa szállt ki belőle.

— Mégis el tudtam intézni, hogy rendelkezésére bocsáthassam a kocsit, — mondta szívélyesen. Beszálltam és a következő pillanatban az emír védelme alatt indulunk el Ammanból. Hazafelé menet sokkal fontosabb személyiségnek éreztem magam, mint Amman felé jövet. Tegnap beszéltem az emírral a zsidók és arabok közötti békülés lehetőségéről és az emír végül is azt mondta, hogy hajlandó volna összehozni a haragvó testvéreket, ha a zsidók is közelednének hozzá. Most egyenesen üzenetet küldött velem Shertoknak:

— A házam nyitva áll minden zsidónak, aki tanácsért akar hozzám fordulni, — mondta. — Azelőtt Mr. Shertok gyakran eljött Ammanba és megbeszélte velem a folyó ügyeket és én még most is hajlandó vagyok neki megmutatni azt az utat, amely végül is a békességhez vezet.

Azt hittem, hogy jó hírt viszek és alig vártam már, hogy megérkezzem Jeruzsálembe. Le sem vertem magamról az út porát, máris rohantam a Jewish Agency épületébe, hogy megmondhassam az emír üzenetét. De Shertoknak kétségei voltak.

— Nekem, mint a zsidóság egyik vezetőjének, a jelen helyzetben csaknem lehetetlen az ammani utazás. A veszedelmes kísérlettel csak fölöslegesen kockára tenném az életemet. De mindent el fogok követni, hogy találkozhasak az emírrrel Jerichóban. Sajnos, nem sok eredményt várok ettől a megbeszéléstől sem.

Eltekintve ettől az üzenettől, még egy ötletet hoztam magammal Jeruzsálembe, amelyet most megbeszéltem Shertokkal:

— Transzjordánia zárva van a zsidók előtt, de nyitva van az arabok előtt. Törvényt kellene hozni, hogy az arabok a pénzért, amit a zsidóktól földjükért kapnak, Transzjordániában vegyenek maguknak földbirtokot.

Nagy lelkesedéssel adtam elő a tervet, de Shertok alaposan lehűtött.

— Az ötlet nem új, — mondta. — Ruppin doktor, egy zsidó közgazdász, egyszer már hasonló tervet dolgozott ki, de semmi sem lett belőle. Mi zsidók semmit sem tehetünk ebben az irányban. Mi csak megfizetjük a földet, de azt már nem parancsolhatjuk meg az araboknak, hogy mit csináljanak a pénzzel. Valamennyien megoldáson törjük a fejünket és nincs ember Palesztinában, aki ne hinné, hogy megtalálta az egyedüli üdvözítő kibontakozás útját. Vannak, akik azt mondják: Osszuk fel Palesztinát svájci mintára kantonokra és arabok és zsidók külön kantonokba csoportosuljanak. De mi lenne ennek a következménye? A zsidó kantonok bámulatos gyorsasággal fejlődnének, míg az arabok csak csigalassúsággal haladnának előre. Mások azt mondják: Tiltsák meg egyelőre a zsidóknak a földvásárlást. De ez lehetetlenné tenné a cionizmus eszméjének igazi megvalósulását és a zsidókat — éppen úgy, mint az európai államokban, — kizárólag a városi életre és tevékenységre kényszerítené. Minden attól függ, hogy vajjon az arabok hajlandók lesznek-e végre békében megférni velünk.

Este, amikor a Dávid Király szállodában későig együtt üldögéltem arab barátaimmal, beszéltem nekik az emírnél tett látogatásomról és az ötletemről is, amely esetleg

a kibékülés útját szolgálhatná. Valamennyien a leghevesebben tiltakoztak ellene.

— Maga magyar, — mondta egy arab hivatalnok, — és kérdezem, mit szólnának hozzá a magyar parasztok, ha egy napon tömegesen keresnék fel őket az ajánlattal: — Itt van pénz, hagyjátok el a hazátokat, vegyetek rajta magatoknak földet Romániában. — Mi szeretjük Palesztinát, a szülőhazánkat, jobban, mint a zsidók pénzét. Számunkra ez a föld többet ér, mint amennyit ők fizetni tudnak érte. Ezt az értéket nem lehet kifejezni fontokban és piaszterekben, ezt nem lehet kézzelfoghatóvá tenni — ez a hazai földhöz való ragaszkodás.

— De a pénz, amit a zsidók hoznak be az országba, végül mégis az ország javára válik, — szakítottam félbe.

— De ha mi arabok kivándorlunk az országból, akkor nem élvezhetjük ezeket az előnyöket, — nevetett arab barátom. Aztán elkomolyodva tette hozzá: — És ha itt maradunk, szívesebben élünk kecskéink tejéből, minthogy eltűrjük a zsidók fölényét. Ebben az országban, ha egy fellah eladja a földjét a zsidóknak, akkor azt a földdarabot hagyja el, amely századok óta a családjá tulajdonában volt, vele együtt itt hagyja apái sírját, a házat, amelyben felnövekedett, az otthont, amelyhez hozzánőtt, amelyhez hozzátartozik. Az ország új urainak nincs érzékük az ilyen érzelmi kapcsolatokhoz, de számunkra ezeket nem lehet felmérni a világ minden zsidójának a pénzével sem.

Száz példával tudjuk igazolni ennek a panasznak az igazságosságát. 1925-ben Alexander Szurszuk Al Hartija falu körül elterülő 12.000 dunum földjét eladta a zsidóknak. A birtok nincs messze Haifától. Szurszuk arab, de szíriai arab. Az ő számára semmit sem jelentett ez a föld, amelyet még csak nem is látott soha, azonban nagyon sokat jelentett annak a hatvan, Zubeidat törzséből származó arab családnak, akik ott éltek és emberemlékezet óta mindig ott gazdálkodtak ezen a földön. Röviddel az eladás után házaikat lerombolták és a falu, ahol hatvan család lakott, megszűnt létezni. Megkíséreltük megsemmisíteni az eladást, azonban a bíróság ellenünk ítélt és Zubeidat törzsének nem maradt más hátra, mint hogy panaszt tegyen a kormányzatnál. A kormányzat el is akarta őket helyezni állami birtokon, Beiszan közelében, azonban az ajánlatot visszautasították. Három komoly okát is adták visszautasításuknak: először Beiszanban egészen más életkörülmények közé kerültek volna, mint amelye-

ket megszoktak; másodszor, miután addig dombos vidéken éltek, ezt a helyet túlságosan melegnek találták gyermekeiknek és harmadszor, és ez volt a legsúlyosabb ok — nem akarták elhagyni azt a földet, ahol születtek és nevelkedtek.

Egy fiatal arab ügyvéd, aki hallgatta beszélgetésünket, közbeszólt:

— A paraszt mind egyforma, akár angol, akár francia, akár német, babonás szeretettel ragaszkodik a maga földjéhez. Miért akarják éppen az arab paraszttól elvenni ezt a legtermészetesebb jogát?

Ha majd a Királyi Bizottság Palesztinába jön, a zsidók bizonyosan megostromolják statisztikai kimutatásaikkal, bemutatják mintaültetvényeiket és azt mondják, hogy mindent, ami itt olyan szép, elragadó, egyedül csak ők teremtettek. Mögöttük ott áll az egész világ gazdag zsidósága, a sajtójuk, óriási befolyásuk az európai államokban és az Egyesült Államokban. Mi arabok egyedül csak a magunk erejére támaszkodhatunk. Mi szegények vagyunk, nekünk nincsenek sem bankjaink sem újságjaink, de az érveinket, amelyekkel a bizottság elé állunk, a lelkünk legmélyéből fogjuk meríteni. Meg fogjuk mondani, hogy a legnagyobb áldozatot kívánják tőlünk, cserébe egy nagyon is bizonytalan, kétséges jövőért: azt akarják, hogy mondjunk le a hazánkról, a múltunkról, a tradíciónkról. És reméljük, hogy az angolok, akik úgy szeretik hazájukat és annyira tudják értékelni a tradíciókat, megértik majd az érzéseinket.

De egy angol, aki végighallgatta beszélgetésünket, fejét rázta: — A Királyi Bizottság nem az első vizsgálóbizottság, amely Palesztinába jön és attól félek, hogy nem is az utolsó. Közöséges halandó ember talán még sohasem állt nehezebb, megoldhatatlanabb kérdés előtt, mint ennek a bizottságnak a tagjai. Zsidóknak és araboknak ellentétes céljaik vannak, de mind a ketten vallásukra támaszkodva abban hisznek, hogy Messiásuk Jeruzsálemben fog még jelenni. Jeruzsálem hét kapuja közül az egyik el van falazva. A legenda szerint ez a kapu csak akkor fog megnyílni, ha a régóta várt Messiás majd elérkezik. Ennek a nagy kérdésnek a megoldása csakugyan a Messiás feladata volna.

Alig, hogy ezt mondta, puskaropogás zaja hallatszott be a nyitott ablakon. Olyan élesen és fenyegetően hallatszottak a lövések, hogy azt hittük, itt kell lennie valahol

a közvetlen közelünkben. Valamennyien menedéket keresve húzódtunk a szálloda halljának széles oszlopai mögé. A lövöldözés csak nem akart abbamaradni. A hall — hajnali két óra volt — egyszerre tele lett emberekkel. Néhány vendég pizsamában és reggeli köpenyben szaladt le és még a legedzettebb újságírók is, akiket már semmi sem érdekelt és alig törődtek a bombákkal, most egyszerre újraéledő érdeklődéssel jelentek meg a színen, amikor azt hitték, hogy ez a lövöldözés nekünk szól.

Az éjjeli portás telefonon felszólította a rendőrséget, de egy álmos hang így felelt: — Igen, már értesültünk róla! — és máris letette a kagylót. A szállodaigazgató, aki minden újabb lövéssel veszélyeztetve látta üzleti érdekeit, megpróbálta elhitetni velünk, hogy egyáltalán nincs is lövöldözés, azonban egyik újságíró odafordult hozzá és így szólt:

— Ugyan kérem, ahelyett, hogy örülne ennek a kis muzsikának! Hiszen ez kitűnő reklámj lesz a szállodájának! Holnap majd hirdetheti: Kényelmes páholyülések a forradalomhoz! Parkírozott lövészárkok! A szobákban hideg-meleg folyóvíz és biztos fedezék! Saját garázs, villanytelep és gépfegyverosztag!

Egy idő múlva ijedtségünk és félelmünk lecsillapodott. Végre előmerészkedtünk az oszlopok mögül és kimentünk a terraszra. Kinn a tetőponton állt a csata. A zsidó negyedben a szállodától nyugatra, katonák világították be rakétapisztolyokkal az egész városnegyedet és keresték a támadókat, de azokkal nem törődtek, akik a szállodára lövöldöztek. A rakéták nappali fénybe öltöztették a várost, ragyogó világossággal árasztották el a városfalat és a Dávid-citadellát. A jelenet rendkívüli szépsége szinte elfeledtette borzalmát, amikor golyó fűtyült el néhány centiméternyire fülem mellett, pontosan köztem és Stuart Emeny, a News Chronicle tudósítója között és nagy koppanással ütődött neki a falnak. Ez volt az utolsó lövés. A városra ismét sötétség borult és mi visszatértünk a szálloda előcsarnakába. Két órával később, amikor már csaknem megfeledkeztünk az egész esetről, egyetlen szál rendőr jött és néhány feljegyzést csinált, azután eltávozott. Másnap reggel egy rendőrtiszt jött és összegyűjtötte a kilőtt töltényhüvelyeket. Úgy látszik, ez volt az egyetlen, amit a tettesek felkutatása érdekében szükségesnek tartottak. Negyvennyolc órával később megjelent a hivatalos jelentés a szokásos záradékkal: — Haláleset nem történt.

A rendőrtiszt nem tudta, hogy egy kilőtt golyó hiányzik. Azt, amelyik ott süvített el a fülem mellett és hajszáj híján megölhetett volna, eltettem emlékül nyolc-heti palesztinai tartózkodásomra.

A puskaropogás zaját és a világítórakéták színjátékát vittem magammal utolsó emlékül Palesztinából. Még ugyanazon a reggelen utoljára vágtam neki a Jeruzsálem és Ramleh közötti veszedelmes útnak, őszintén szólva, a hazafelé szóló jegyemet már három héttel előbb megvettem a Cook-irodában, amikor értesültem, hogy a helyzet lényegesen komolyabbra fordult, bombát dobtak a jeruzsálemi kerületi főnök irodájába és ezekután bizonyosan kihirdetik a régóta rettegve várt ostromállapotot. Visszaadtam a jegyemet De az ostromállapotot nem hirdették ki és újra megvásároltam a jegyet. Azután azt az értesülést kaptam, hogy a kormányzat végre is döntött: egyelőre szünetelteti a zsidó bevándorlást, ami valószínűleg végetvet az arab zavargásoknak, viszont felidézi a zsidó ellenállást — és megint visszaadtam a jegyet. Azóta alig merem betenni a lábam a Cook-irodába és valószínűnek tartom, hogy folytonos habozásom végül is az idegeire ment Jeruzsálem valamennyi utazási irodájának.

De most már csakugyan utaztam és szilárdan elhatároztam, hogy többé semmi sem tarthat vissza. Ramlehen felszálltam az egyiptomi repülőgépre.

Friss, szentelen szél fujt és játszott a kis repülőgéppel, mint valami labdával. Amint eltávolodtunk a földtől, még egy utolsó pillantást vettem Palesztinára. Csak a parton elnyúló homokdombvonulat láttam, amelyeket egyre csapkodtak a haragos tenger tajtékzó hullámai.

Vége.